

331.8
N382c
1921

CENTRAAL VERSLAG
DER
ARBEIDSINSPECTIE
IN HET
KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
OVER 1921.

1922 is op

UITGEGEVEN DOOR HET DEPARTEMENT VAN ARBEID.

THE UNIVERSITY
OF ILLINOIS
LIBRARY

331.8
N382c
1921

1144
1144
1144
1144

CENTRAAL VERSLAG DER ARBEIDSINSPECTIE.

1010
1010
1010

CENTRAAL VERSLAG
DER
ARBEIDSINSPECTIE
IN HET
KONINKRIJK DER NEDERLANDEN
OVER 1921.

UITGEGEVEN DOOR HET DEPARTEMENT VAN ARBEID.

TER ALGEMEENE LANDSDRUKKERIJ — 1922.

331. 8
N 382 c
1921

'S-GRAVENHAGE, December 1922.

Ter voldoening aan het voorschrift, vervat in de 5e alinea van artikel 8 van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1920 (*Staatsblad* n°. 720), bied ik Uwer Excellentie hierbij het verslag aan over de werkzaamheden van den dienst der Arbeidsinspectie in het jaar 1921.

Mocht het een vorig jaar reeds gelukken eene belangrijke bezuiniging te verkrijgen door verschillende hoofdstukken te bekorten, thans is bovendien bezuinigd door het gebruiken van een goedkooper papiersoort. Onvermijdelijk werd hierdoor eene afwijking van het formaat, dat te voren deze verslagen hadden.

Noode werden ter kostenbesparing vele illustraties weggelaten, welker publiceering zoo vruchtbaar medehelpt aan het verspreiden van kennis over veiligheidsmaatregelen. Alleen ten aanzien der electrische veiligheids-techniek is nog in iets ruimer mate geïllustreerd, aangezien het onrustbarend stijgend aantal electrische ongevallen met doodelijk gevolg of met zware verminking wijst op het groote belang van meer bekendheid met de gevaren. Hetgeen in vorige jaarverslagen over dit onderwerp werd gepubliceerd vond in vakkringen groote belangstelling. Voortzetting van dezen arbeid zal belangrijk bijdragen tot vermindering van het aantal ongevallen, dat voortspruit uit eene schromelijke onderschatting van het gevaar, dat het omgaan met den electrischen stroom, vooral den wisselstroom, allerwege oplevert.

Een afzonderlijk Hoofdstuk is gewijd aan de arbeidsvoorwaarden der wakers, waarnaar, voor zoover de urgente werkzaamheden zulks toelieten, een bijzonder onderzoek werd ingesteld.

De Directeur-Generaal van den Arbeid,
C. J. P. ZAALBERG.

Aan

Zijne Excellentie den Minister van Arbeid.

569035

INHOUDSOPGAVE.

HOOFDSTUK I.

INLEIDING EN WIJZIGING VAN DE WETTELIJKE BEPALINGEN.

	Bladz.
Invoering der Arbeidswet 1919.	1
Wijziging der Arbeidswet 1919 en Steenhouwerswet, alsmede voorbereiding van algemeene maatregelen van bestuur betreffende kantoren en winkels	2
Voorbereiding van eene Landbouwarbeidswet	3
Wijziging van het Overgangsbesluit 1920	3

HOOFDSTUK II.

SAMENSTELLING VAN HET PERSONEEL.

Personeel, werkzaam in den Centralen Dienst der Arbeidsinspectie .	4
Personeel, werkzaam in de districten der Arbeidsinspectie	6
Uitbreiding van het personeel	8
Benoemingen	8
Bevorderingen	9
Mutaties	9
Bijzondere mededeeling betreffende het personeel	9
Personen, die buiten het korps van ambtenaren staande, werkzaamheden ten dienste der Arbeidsinspectie verrichtten	11

HOOFDSTUK III.

ALGEMEEN OVERZICHT DER WERKZAAMHEDEN.

Vergaderingen met de districtshoofden	15
Crisiswerkzaamheden	15
Bijzondere opdrachten	15
Werkzaamheden tot handhaving der Arbeidswet, der Veiligheidswet en der Steenhouwerswet	18
Medewerking van de Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en Marechaussée	19
Overzicht van de rechtspraak	24
Medewerking van andere zijde	26
Werkzaamheden van den Electrotechnischen Dienst	29
Werkzaamheden van den Scheikundigen Dienst	30
Werkzaamheden in verband met de bepalingen der Hinderwet . . .	30
Werkzaamheden in verband met de bepalingen der Ongevallenwet en der Beroepswet	37

	Bladz.
Werkzaamheden in verband met de Caissonwet	38
Werkzaamheden in verband met de Phosphorluciferswet	38
Verbandcursussen	38

HOOFDSTUK IV.

NALEVING DER ARBEIDSWET.

Inleiding	40
Artikel 1. (Hetgeen de Arbeidswet 1919 onder „arbeid” verstaat). .	45
Artikel 2. (Hetgeen de Arbeidswet 1919 onder „fabrieken of werk- plaatsen” verstaat)	45
Artikel 9. (Een kind beneden 14 jaar of nog leerplichtig mag geen arbeid verrichten).	46
Artikel 10. (Arbeidsbesluit 1920).	49
Artikel 11. (Een vrouwelijke arbeider mag na hare bevalling gedurende een bepaalden tijd geen arbeid verrichten)	58
Artikel 22. (Verbod van Zondagsarbeid)	59
Artikel 23. (Verbod van Zaterdagmiddagarbeid)	60
Artikel 24. (Arbeidstijden in fabrieken of werkplaatsen)	61
Artikel 25. (Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920)	61
Artikel 26. (Overwerkvergunning verleend door den Minister van Arbeid, als aanvulling van het Overgangsbesluit 1920)	68
Artikel 28. (Overwerkvergunning)	71
Artikel 29. (Overwerk in spoedeisende gevallen zonder bijzondere vergunning van het districtshoofd — zgn. couponboekjes —) . .	82
Artikel 31. (Regeling van de rusttijden)	83
Artikelen 32 en 80. (Arbeid <i>buiten</i> fabrieken of werkplaatsen op andere tijden dan <i>in</i> fabrieken of werkplaatsen geoorloofd is en arbeid in meer dan één onderneming)	84
Artikel 35. (Verboden Zondags- en nachtarbeid voor bakkers) . . .	86
Artikel 37. (Vergunning tot voorarbeid voor bakkers)	86
Artikel 39. (Vergunning voor bakkersnachtarbeid)	87
Artikel 38. (Vergunning tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkers- patroons)	90
Artikel 40. (Arbeidstijd voor bakkersgezellen)	91
Artikel 42. (Overwerkvergunning voor bakkersgezellen)	92
Artikel 43. (Arbeid <i>buiten</i> broodbakkerijen op andere tijden dan <i>in</i> broodbakkerijen geoorloofd is)	92
Artikelen 67 en 68. (Administratieve bepalingen: arbeidskaarten, -lijsten en -registers)	93
Artikel 74, 2de lid. (Aansprakelijkheid van het hoofd of den bestuurder)	95
Artikel 79, 1ste lid. (Verplichting tot het geven van inlichtingen) .	96
Artikel 83, 6de lid. (Niet-strafbaarheid in gevallen van overmacht) .	96
Artikel 85, 1ste lid. (Recht van toegang)	97
Artikel 91. (Koninklijk besluit van 21 September 1920, <i>Staatsblad</i> n ^o . 746, zgn. Bazenbesluit)	98
Artikel 94. (Aanwijzing van hoofd of bestuurder eener onderneming)	99

HOOFDSTUK V.

NALEVING DER VEILIGHEIDSWET EN ONGEVALLEN.

Overzicht der gestelde eischen en gegeven aanwijzingen	101
Artikelen 2—5. Goedkeuring bouwplannen	101
Artikelen 6—7:	
Vrije luchtruimte	101
Verlichting	102
Het voorkomen van brand	104
Het voorkomen van ongevallen bij brand	105
Kleedkamers, kleederbergplaatsen en schaftlokale	106
Privaten	107
Zindelijkheid.	108
Wasch- en badgelegenheden	108
Bevordering van eene dragelijke temperatuur en van luchtver- versching	108
Schadelijke of hinderlijke dampen en gassen; stof.	111
Ongevallen en voorkomen van ongevallen.	120
Het verschaffen van eerste hulp bij ongevallen.	165
Het voorkomen van vergiftiging, besmetting of beroepsziekten . .	166
Het verstrekken van goed drinkbaar water	166
Artikel 16. Beroep	166
Artikel 26. Vrijstelling van voorschriften van het Veiligheidsbesluit	169

HOOFDSTUK VI.

STEENHOUWERSWET.

De toestand in de steenhouwerijen	172
Artikelen 3—5. Keuringen	172
Artikelen 6, 7, 8 en 17. De werkplaatsen	174
Artikelen 9—13. Werktijden en arbeidslijst	176

HOOFDSTUK VII.

BELANGRIJKE RECHTERLIJKE BESLISSINGEN.

Arbeidswet 1911	177
Arbeidswet 1919	177
Strafbaarheid van overtredingen van de Arbeidswet 1911	187

HOOFDSTUK VIII.

HUISINDUSTRIE.

De schoenindustrie	189
------------------------------	-----

HOOFDSTUK IX.

GENEESKUNDIGE ONDERZOEKINGEN EN MEDEDEELINGEN OMTRENT BEROEPSZIEKTEN.

Inleiding	190
---------------------	-----

	Bladz.
Onderzoek van vrouwen, werkzaam in steenfabrieken	193
Onderzoek van vrouwen, werkzaam in de keramische industrie . . .	194
Onderzoek van het beschermd personeel in handvlasserijen en hennep- hekelarijen	196
Onderzoek van jeugdige personen en vrouwen, werkzaam in de textielindustrie.	197
Onderzoek van beschermd drukkerspersoneel	199
Onderzoek ambachtsschoolleerlingen.	200
Keuring van steenhouwers	200
Keuring van jeugdige personen, werkzaam in de sigarenindustrie te Kampen	203
Onderzoek in capsulefabrieken.	204
Keuringen in verschillende bedrijven	204
Onderzoek van caissonarbeiders	205
Onderzoek van het personeel in de loodwitfabrieken.	205
Aangifte van ziektegevallen	206
Kort overzicht der aangegeven ziektegevallen	206
Eenige mededeelingen omtrent enkele meer belangrijke aangegeven ziektegevallen	213
Verschillende geneeskundige onderzoekingen	216
Eerste hulp bij ongevallen, veroorzaakt door den electrischen stroom	218

HOOFDSTUK X.

EENIGE MEDEDEELINGEN VAN ELECTROTECHNISCHEN AARD.

Electriciteit op bouwwerken.	219
Het aanbrengen van electrische sterkstroomleidingen in de nabijheid van daken, goten, vensters en dergelijke	224
Electrische installaties op kranen.	226

HOOFDSTUK XI.

SCHADE, VEROORZAAKT DOOR FABRIEKEN AAN DE OMGEVING.

Rookbestrijding	234
Verontreiniging van openbare wateren door fabrieken	236
Verontreiniging van den dampkring door fabrieken	238
Principieele beslissing betreffende artikel 20, 1ste lid, der Hinderwet	242

HOOFDSTUK XII.

EENIGE MEDEDEELINGEN OMTRENT ARBEIDSTOESTANDEN IN BEDRIJVEN, SAMENHANGENDE MET DE VISSCHERIJ.

Haringspeten en -rooken	244
-----------------------------------	-----

HOOFDSTUK XIII.

EENIGE MEDEDEELINGEN OMTRENT ARBEIDSTOESTANDEN IN DE VEENDERIJEN EN BIJ HET EIKSCHILLEN.

Veenderijbedrijf	249
Eikschillen	252

HOOFDSTUK XIV.

DE HANDVLASSERIJ IN FRIESLAND.

De toestand in de handvlasserijen in Friesland	254
--	-----

HOOFDSTUK XV.

INSTELLINGEN VAN ONDERWIJS VOOR FABRIEKSARBEIDSTERS.

Te Dordrecht werd eene commissie ingesteld, welke zich belast met het samenstellen van naai- en huishoudcursussen voor fabrieksarbeidsters	256
---	-----

HOOFDSTUK XVI.

EENIGE MEDEDEELINGEN OVER DE ARBEIDSVOORWAARDEN VAN WAKERS.

Resultaat van een ingesteld onderzoek naar de arbeidsvoorwaarden van wakers	257
--	-----

HOOFDSTUK XVII.

SCHEIDSRECHTERLIJKE BESLECHTING VAN ARBEIDSGESCHILLEN.

Mededeelingen over arbitrage bij een loongeschil in het landbouwbedrijf in het Noordelijk Westerkwartier van Groningen	260
---	-----

HOOFDSTUK XVIII.

DE BIJ HET VERSLAG BEHOORENDE STATEN.

Inleiding	263
---------------------	-----

Staat 4 a.

Overzicht der gestelde eischen en gegeven aanwijzingen	264
--	-----

Staat 4 b.

Overzicht der gestelde eischen en gegeven aanwijzingen, verdeeld naar de nijverheidsgroepen en districten der Arbeidsinspectie	266
---	-----

Staat 5.

Overzicht der verleende vergunningen ingevolge de Hinderwet, voor zoover zij inrichtingen betroffen, die tevens fabriek of werkplaats waren in den zin der Veiligheidswet, gerangschikt naar de bedrijfs- groepen	268
--	-----

Staat 6.

Overzicht van het aantal op 31 December 1921 geldige arbeidskaarten, afgegeven door of vanwege de burgemeesters	270
---	-----

Staat 7.

Overzicht van de processen-verbaal, opgemaakt in 1921 voor overtreding van artikel 9 der Arbeidswet 1919	274
--	-----

Staat 8 a. 1.

Overzicht van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie, Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van artikel 23 der Arbeidswet 1919, gerangschikt naar de bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd . . .	276
---	-----

Staat 8 a. 2.

Overzicht van de wegens overtreding van artikel 23 der Arbeidswet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten en de verbalisanten	280
--	-----

Staat 8 b. 1.

Overzicht van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie, Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van artikel 24 der Arbeidswet 1919, gerangschikt naar de bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd . . .	280
---	-----

Staat 8 b. 2.

Overzicht van de wegens overtreding van artikel 24 der Arbeidswet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten en de verbalisanten	287
--	-----

Staat 8 c. 1.

Overzicht van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie, Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van artikel 35 resp. 36 der Arbeidswet 1919, gerangschikt naar de bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd	287
--	-----

Staat 8 c. 2.

Overzicht van de wegens overtreding van artikel 35 resp. 36 der Arbeidswet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten en de verbalisanten	288
---	-----

HOOFDSTUK I.

Inleiding en wijziging van de wettelijke bepalingen.

De invoering der Arbeidswet 1919 en de daarmee samenhangende gevolgen der algemeene economische malaise voor de Nederlandsche industrie hebben het jaar 1921 voor de Arbeidsinspectie gemaakt tot een tijd van zeer groote inspanning, hier en daar zelfs overspanning. De voor het bedrijfsleven zoo gelukkige omstandigheid, dat de Arbeidswet 1919 berekend was op allerlei mogelijkheden, die afwijkingen noodzakelijk of wenschelijk zouden doen zijn, heeft loodzwaar gedrukt op de uitvoerders der wet. Daarbij heeft veel gelegenheid bestaan om er dankbaar voor te zijn, dat de wet niet zoo overhaast is samengesteld en ingevoerd als van verschillende zijden in 1919 en 1920 werd gewenscht. Daardoor toch is voorkomen, wat wij elders hebben zien gebeuren, dat men op onwettige wijze met verschillende bepalingen de hand moet lichten, wat tot groote onbillijkheden door ongelijkheid in de toepassing leidt of dat men achteraf met veel moeite en onaangenaamheden en te laat de soepelheid in de wet heeft moeten aanbrengen, die hier het eerste ontwerp reeds bezat.

Dit moge boud gesproken lijken op een tijdstip, dat reeds een ontwerp tot herziening der wet in behandeling is, doch ook het feit der herziening ligt in het systeem der oorspronkelijke wet. Daarbij toch is aangenomen, dat, gegeven de toen heerschende verhoudingen, het alleen mogelijk was den arbeidsduur wettelijk te regelen in een mate als toen nagenoeg algemeen gewenscht werd, door het scheppen van waarborgen, dat de bepalingen nauwgezet werden nageleefd, ook daar, waar zij geen instemming konden vinden. Het was te voorzien, dat dit vooral in den aanvang een krachtig en diep ingrijpen van de overheid zou vereischen. Van de ontwikkeling der verhoudingen en toestanden in het bedrijfsleven — een ontwikkeling, die nooit stilstaat en nooit te voorspellen is — zou afhangen op welke wijze de arbeidsduur in de toekomst geregeld zou worden. In den korten tijd sedert de invoering der wet is reeds gebleken, dat verschillende verwachtingen over de ontwikkeling der arbeidsverhoudingen niet zijn uitgekomen. Met name is dit het geval met de bedrijfs- en ondernemingsgewijs werkende organen voor overleg tusschen arbeiders en bedrijfsleiding, welke organen veel overheidsbemoeiing overbodig zouden maken. Ook blijft het herstel van het wereldverkeer, dat door den oorlog volslagen verstoord werd, welk herstel door den vrede

ernstig wordt belemmerd, langer uit dan gehoopt werd, wat weder leidt tot een productiecrisis, die, afgescheiden van de algemeene gevolgen, die zij voor het door den oorlog toch reeds gedaalde welvaartspeil heeft, tallooze moeilijkheden voor de afzonderlijke industriele ondernemingen in het leven roept.

Het ligt voor de hand, dat in een dergelijke periode de bestaande arbeidsvoorwaarden zich in vele gevallen niet kunnen handhaven. Voor zoover een voorgenomen wijziging der arbeidsvoorwaarden den werktijd betrof, had de Arbeidsinspectie de moeilijke taak om te beoordeelen, hoever moest en mocht worden gegaan met het in toepassing brengen der soepelheden van de wet. Die soepelheid toch bestaat niet in het aan de vrije verkiezing van den werkgever overlaten of hij van de wet zal afwijken, doch in het mogelijk maken van afwijkingen volgens regels of bijzondere vergunningen van overheidswege.

De lezer van Hoofdstuk IV van dit verslag zal ontwaren, hoe omvangrijk ook dit gedeelte der werkzaamheden was en het is vooral dit deel harer bemoeiingen, dat de Arbeidsinspectie veel publieke belangstelling deed trekken. Uit den aard der zaak deed de waardeering zich daarbij niet zoo duidelijk hooren, als af en toe het geval was in de oorlogsjaren, toen ander werk werd verricht. Maar het geeft eenige voldoening, dat bij de directe aanraking met werkgevers en arbeiders blijk werd gegeven van meer vertrouwen in inzicht en beleid dan een buitenstaander zou opmaken uit het lezen van periodieken en brochures.

Dat de andere bemoeiingen, met name die in het belang van veiligheid en gezondheid, schade leden, behoeft geen nadere verklaring. Dat hierin tijdelijk berust wordt ondanks het vooruitzicht, dat het personeel niet zal worden uitgebreid, is alleen toe te schrijven aan het besef, dat thans een goede uitvoering der Arbeidswet een grooter belang is en dat geleidelijk door vereenvoudigingen in de uitvoering der wet, door meer aanpassing der bedrijven en bedrijfsleiders en door meer ervaring der ambtenaren weer meer tijd vrij zal komen voor eveneens belangrijk werk in het belang van de veiligheid en de gezondheid der arbeiders.

Op wetgevend gebied was nog geen rustperiode ingetreden, al werd hiervoor niet zooveel arbeid vereischt als in de beide voorafgaande jaren.

Bij de wet van 15 October 1921, *Staatsblad* n°. 1122, werd in **art. 39 der Arbeidswet** een kleine wijziging gebracht, waardoor de termijn, gedurende welken de Minister — bij wijze van overgangsmaatregel — krachtens dit artikel in broodbakkerijen nachtarbeid kon toestaan, verlengd werd tot 1 Januari 1923.

Voorbereid werden algemeene maatregelen van bestuur tot uitvoering der werktijdbepalingen der Arbeidswet 1919 in **kantoren** en in **winkels**.

Een **voorontwerp tot wijziging der Arbeidswet 1919** werd ontworpen en in den Hoogen Raad van Arbeid behandeld.

Een **ontwerp tot wijziging der Steenhouwerswet**, strekkende tot beperking

van den arbeidsduur tot 8 uur per dag en 45 uur per week en tot uitbreiding van het geneeskundig onderzoek, werd tot wet verheven.

Een voorontwerp voor een **Landbouwarbeidswet** werd voor behandeling in den Hoogen Raad van Arbeid gereed gemaakt.

Een **wijziging** kwam tot stand in het **Overgangsbesluit 1920** (Koninklijk besluit van 27 September 1920, *Staatsblad* n°. 757), waarbij voor **slagerijen**, welke, verbonden met winkels, deel uitmaken van ondernemingen, in hoofdzaak op den verkoop in het klein ingericht, opnieuw gedurende $\frac{1}{2}$ jaar werd toegestaan, dat mannelijke arbeiders van 16 jaar en ouder 9 uur per dag en 50 uur per week werkzaam zouden zijn.

HOOFDSTUK II.

Samenstelling van het Personeel.

Op 31 December 1921 was het personeel der Arbeidsinspectie aldus samengesteld:

DIRECTEUR-GENERAAL VAN DEN ARBEID.

C. J. PH. ZAALBERG, Hoofd van den dienst der Arbeidsinspectie.

CENTRALE DIENST DER ARBEIDSINSPECTIE.

Ir. L. A. FRUYTIER, Hoofdinspecteur van den Arbeid.

Ir. H. J. SCHOLTE, Hoofdinspecteur van den Arbeid.

Ir. J. GOUDRIAAN jr., Inspecteur van den Arbeid.

Ir. R. A. GORTER, Inspecteur van den Arbeid. (Standplaats Amsterdam.)

H. P. DE HAAS, Controleur van den Arbeid. (Standplaats Rotterdam.)

Dr. W. R. H. KRANENBURG, Arts, Medisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie.

P. A. VAN LUYT, Arts, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie. (Standplaats Groningen.)

Dr. R. J. A. WAANDERS, Arts, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie.

E. BOERMA, Arts, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie. (Standplaats Arnhem.)

H. C. VALKEMA BLOUW, Arts, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie. (Standplaats Deventer.)

C. VAN BEMMEL, Arts, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie. (Standplaats Breda.)

N. M. H. DOPPLER, Electrotechnisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie.

Ir. A. H. O. W. DE BATS, Electrotechnisch-Ingenieur bij de Arbeidsinspectie.

J. A. KASBERG, Technisch Ambtenaar bij de Arbeidsinspectie.

Ir. H. J. N. H. KESSENER, Scheikundig-Adviseur bij de Arbeidsinspectie.

Ir. A. VAN EMMENES, Tijdelijk Scheikundig-Ingenieur bij de Arbeidsinspectie.

J. B. KNAUP, Scheikundig-Assistent bij de Arbeidsinspectie.

P. L. KLEIJBURG, Landbouwkundige bij de Arbeidsinspectie.

TH. C. GEUDEKER, Hoofdcommies, Hoofd van Administratie ter Directie van den Arbeid.

H. BAKKER, Administratief Ambtenaar 1ste klasse.

Mej. J. VAN KONIJNENBURG, Administratief Ambtenaar 1ste klasse.

C. J. B. ABRAHAM,	"	"	2de	"
C. C. KOK,	"	"	2de	"
Mej. M. H. HARTMAN,	"	"	2de	"
L. C. WESSELS,	"	"	2de	"
F. E. J. DE JONG,	"	"	2de	"
Mej. H. G. GILJAM,	"	"	2de	"
P. F. M. DAMMERS,	"	"	2de	"
Mej. M. J. HOUTKAMP,	"	"	2de	"

De volgende administratieve ambtenaren 3de klasse:

Mej. J. M. BERKHOFF,	Mej. J. A. FELIX,
Mej. M. C. GEUDEKER,	Mej. M. KOK,
J. M. KROHOF,	Mej. D. F. SCHAAP,
Mej. J. H. VAN MOURIK,	Mej. A. H. E. TER BRUGGEN,
Mej. J. C. M. BRANTENAAR,	Mej. N. L. VLIEDORP,
H. VAN DER MOLEN,	Mej. E. W. FORSTMANN,
Mej. A. J. C. KLINKENBERG,	Mej. J. C. TUKKER,
Mej. A. HOLL,	Mej. J. M. HOEK.

De volgende schrijvers:

Mej. W. VAN DER VEEN,	J. VAN HOEGEE,
Mej. P. J. PAULS.	

G. SPIERING, Bode-Concierge.

J. A. HEIJ, Bode.

J. LETTERIE, „

District en standplaats.	Omvang van het district.	Hoofd van het district.	Toegevoegde Inspecteur en Adj.-Inspecteur.	Toegevoegde Inspectrice, Adj.-Inspectrice en Opzichteres.
1ste. Maastricht.	Limburg en Oostelijk Noord-Brabant.	De Hoofdinspecteur Ir. H. M. van Vessem.	De Adj.-Inspecteur J. A. E. MULLER.	De Inspectrice Dr. E. KLEEREKOPER.
2de. Breda.	Westelijk Noord-Brabant.	De Hoofdinspecteur Ir. J. L. M. Asselbergs.	De Inspecteur G. W. J. VAN SIEREN- BERG DE BOER.	De Inspectrice Dr. E. KLEEREKOPER.
3de. Rotterdam.	Rotterdam en Westland.	De Hoofdinspecteur C. C. A. Last.	De Inspecteur Ir. A. P. DROST. De Adj.-Inspecteur W. H. FOCK.	De Inspectrice Mevr. de Wed. C. A. DERMOÛT— VISSER.
4de. Utrecht.	Noordelijk deel van Zuid- Holland en Utrecht.	De Hoofdinspecteur Ir. E. H. Ekker.	De Inspecteur Ir. J. H. J. HUYGENS. De Adj.-Inspecteur Ir. A. H. W. HACKE.	De Inspectrice A. A. NUYSINK, standplaats 's-Gravenhage. De Opzichteres S. R. SMITZ.
5de. Amsterdam.	Het gedeelte van Noord- Holland, behoorende tot het rechtsgebied van het Kantongerecht Amster- dam, benevens het niet tot eenige provincie be- hoorende watergebied des Rijks.	De Hoofdinspecteur J. J. van Male.	De Inspecteur C. DONKER.	De Inspectrice Mevr. E. J. TI- LANUS. De Opzichteres A. VAN DEN TEMPEL.
6de. Haarlem.	Het gedeelte van Noord- Holland, niet behoorende tot het 5de district.	De Hoofdinspecteur Ir. J. J. Klompe.	De Inspecteur Ir. J. W. M. STEVENS.	De Inspectrice E. BEITSCHAT.
7de. Arnhem.	Gelderland.	De Hoofdinspecteur Ir. G. J. van Thienen.	De Inspecteur Ir. J. H. J. HUYGENS.	De Inspectrice H. C. ZIJLSTRA.
8ste. Deventer.	Overijssel.	De Hoofdinspecteur Ir. G. J. de Jongh.	De Adj.-Inspecteur Ir. J. PENNING. De Adj.-Inspecteur J. G. KRAFT.	De Inspectrice Mevr. de Wed. M. ARENDS— SLINGERLANDT.
9de. Groningen.	Groningen, Friesland en Drente.	De Hoofdinspecteur D. Blanson Henkemans.		De Adj.-Inspectrice S. C. SIMONS.
10de. Dordrecht.	Zuidelijk deel van Zuid- Holland en Zeeland.	De Hoofdinspecteur Ir. A. H. Straatman.	De Inspecteur W. F. H. BÖNNEKAMP.	De Adj.-Inspectrice J. E. CIEREMANS.

Toegevoegde Technische Ambtenaren.	Toegevoegde Controleurs.	Toegevoegde Administratieve Ambtenaren en Schrijvers.	
TJ. DE JONG, standplaats Venlo. A. R. STRUNK. E. F. J. LANGER.	J. L. CROUZEN. C. L. DE WUFFEL, stand- plaats Eindhoven.	J. H. H. VAN LIJPZIGH, G. W. CARON, W. H. J. ARENDS, E. J. M. J. VEUGELERS,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 2de " " " 3de "
R. STOEL. L. BERK. H. C. JONGEPER.	J. M. M. THORN, stand- plaats 's-Hertogenbosch. J. F. H. GRÜTER, stand- plaats Tilburg.	Mej. C. J. NOBEL, E. J. KOOLEN, Mej. A. TH. V. D. JAGT, F. B. WILLEMSSEN, H. C. DE GROOT,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " Schrijver.
F. H. BLOM. A. LODDER Nzn., stand- plaats Delft. B. H. KUBBINGA.	A. VAN ESSEN. J. W. VAN OTTERLOO.	P. C. TERWAN, A. E. LEIJDEKKER, J. SCHEELE, Mej. H. BOONSTRA, Mej. A. KOK, W. S. QUISPTEL,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " " " 3de "
F. D. HARTMAN. J. G. V. DREUMEL. J. W. BOSCH.	G. G. HEY, standplaats 's-Gravenhage. H. G. MATTIJSSEN.	Mej. J. W. LAM, T. G. R. BROUWER, J. TH. BURGHOUTS, D. C. JANSSEN, W. M. G. JANSSEN, H. G. D. JONKER, G. VAN KLAVEREN, J. C. PIETERS,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " Schrijver.
J. D. FILARSKI. K. GROOT. A. F. ZWEEKHORST.	J. W. SLEEF. H. L. A. VAN DEN HURCK.	H. PAALMAN, J. P. V. D. MEULEN, J. IJZENBRANDT, A. J. VAN DEN BERG,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 2de " Schrijver.
W. DE VRIES. J. WERVERS. J. N. VOORBROOD.	A. KRUYVER, standplaats Zaandam. W. RUS.	J. P. TEEKENS, J. H. J. HULSMAN, H. C. TER HAAK, W. C. LEMAIRE, W. HUIZINGA, G. C. NACHTWEH,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " " " 3de "
A. VAN AKKEREN. J. P. LEENAARS. J. WIND.	J. J. CAMMINGA. P. DEN UIJL.	D. JANSSEN VAN GALEN, W. J. BOER, G. H. J. RUTGERS, P. A. VAN DOORN, J. J. VAN DE HEIJDE,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " Schrijver.
C. BRASSER. K. VISSER. W. VAN DER GRAAF.	G. J. OONK, standplaats Enschede. J. MULDER, standplaats Emmen. L. KNOOP. A. GROENINK, standplaats Zwolle.	A. J. GIEZEN, Mej. A. A. M. HULSCHER, R. W. DE GOEDE,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de "
E. J. H. V. BEUSICHEM. G. DUSTELBERGE. J. KUPERUS, standplaats Leeuwarden.	J. MULDER, standplaats Emmen. M. ROBBE. K. WASSING, standplaats Leeuwarden. A. GROENINK, standplaats Zwolle.	M. A. H. OLDENDORP, W. LAMERIS, C. VENEMA, J. P. SMAAL, Mej. J. G. KNAP, Mej. A. M. E. GEERTSEMA,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 3de " " " 3de " " " 3de " " " 3de "
CHR. C. VAN OMMEREN. H. J. VAN LOON, stand- plaats Middelburg.	A. MEULSTEE. A. KNETSCH.	D. W. SIBIE, Mej. M. F. VAN ROESSEL, W. H. L. MELOEN, J. HOLTMARK VAN DIJKERHOF, A. H. J. M. ANHAUS, Mej. A. F. MOULIJN,	Adm. Ambt. 1ste kl. " " 2de " " " 2de " " " 3de " " " 3de " Schrijver.

Vergelijking met het vorige Centraal Verslag doet zien, dat het aantal ambtenaren als volgt gewijzigd werd: Inspecteurs van 6 op 8, Geneeskundigen van 2 op 5, Controleurs van 21 op 23, Administratieve Ambtenaren der 2de klasse van 20 op 21, idem der 3de klasse van 36 op 41 en Schrijvers van 9 op 8, terwijl in het verslagjaar een Electrotechnisch-Ingenieur werd benoemd.

In de andere rangen onderging het aantal ambtenaren geene verandering.

BENOEMINGEN.

Tot Inspecteur: Ir. R. A. GORTER (Werktuigkundig-Ingenieur bij de Centrale Werkgevers-Risicobank te Amsterdam) met ingang van 1 Januari.

Tot Adjunct-Inspecteur: W. H. FOCK (Scheikundige te Bussum) met ingang van 1 Januari en werkzaam gesteld in het 3de district met de gemeente Rotterdam als standplaats.

Ir. A. H. W. HACKE (Electrotechnisch-Ingenieur te Baarn) met ingang van 1 Januari en werkzaam gesteld in het 4de district met de gemeente Utrecht als standplaats.

J. G. KRAFT (1ste luitenant der Artillerie te Rijswijk [Z.-H.]) met ingang van 1 Maart met de gemeente 's-Gravenhage als standplaats en toegevoegd aan den Directeur-Generaal van den Arbeid.

J. A. E. MULLER (bedrijfsleider van eene der onderafdeelingen der Société Céramique te Maastricht) met ingang van 1 April en werkzaam gesteld in het 1ste district met de gemeente Maastricht als standplaats.

Tot Geneeskundige: E. BOERMA (arts te Groningen) met ingang van 1 Maart met de gemeente Arnhem als standplaats.

H. C. VALKEMA BLOUW (arts te Zwammerdam) met ingang van 1 Juni met de gemeente Deventer als standplaats.

C. VAN BEMMEL (arts te Bleskensgraaf) met ingang van 1 September met de gemeente Breda als standplaats.

Deze drie ambtenaren werden op dato toegevoegd aan den Directeur-Generaal van den Arbeid.

Tot Electrotechnisch-Ingenieur: Ir. A. H. O. W. DE BATS (Adjunct-Inspecteur van den Arbeid) met ingang van 24 Januari.

Tot tijdelijk Scheikundig-Ingenieur: Ir. A. van EMMENES (was tijdelijk Scheikundig-Ingenieur) met ingang van 1 October en zulks voor den tijd van één jaar.

Tot Controleur: A. GROENINK (veenarbeider te Steenwijk) en P. DEN UIJL (vertegenwoordiger van het verkoopkantoor der Staatsmijnen, tevoren fabrieksbaas te Oosterbeek).

Eerstgenoemde ambtenaar werd met ingang van 1 Juni en laatstgenoemde met ingang van 1 Augustus benoemd; zij werden werkzaam gesteld resp. in het 8ste en 9de district en in het 7de district met onderscheidenlijk de gemeenten Zwolle en Arnhem als standplaats.

Tot Administratief Ambtenaar der 3de klasse: G. VAN KLAVEREN, G. C. NACHTWEH, P. A. VAN DOORN en A. H. J. M. AHAUS, allen met ingang van 19 Januari en werkzaam gesteld resp. in het 4de, 6de, 7de en 10de district met onderscheidenlijk de gemeenten Utrecht, Haarlem, Arnhem en Dordrecht als standplaats.

A. W. TERHAAG en Mej. J. G. KNAP, beiden met ingang van 15 Mei en werkzaam gesteld resp. in het 1ste en 9de district met onderscheidenlijk de gemeenten Maastricht en Groningen als standplaats.

Mej. A. M. E. GEERTSEMA met ingang van 1 October en toegevoegd aan het Hoofd van het 9de district met de gemeente Groningen als standplaats.

Allen waren reeds in tijdelijken dienst werkzaam.

Tot Schrijver: J. J. VAN DE HEIJDE met ingang van 19 Januari en werkzaam gesteld in het 7de district ter standplaats Arnhem.

A. J. VAN DEN BERG met ingang van 15 Mei en toegevoegd aan het Hoofd van het 5de district met de gemeente Amsterdam als standplaats.

J. C. PIETERS met ingang van 1 October en werkzaam gesteld in het 4de district met de gemeente Utrecht als standplaats.

Allen waren reeds in tijdelijken dienst werkzaam.

BEVORDERINGEN.

Tot Hoofdinspecteur: Ir. H. M. VAN VESSEM met ingang van 1 Januari.

Tot Inspecteur: C. DONKER met ingang van 24 Januari, G. W. J. VAN SIERENBERG DE BOER en Ir. J. W. M. STEVENS, beiden met ingang van 28 Juni.

Tot Administratief Ambtenaar der 2de klasse: W. H. J. ARENDS met ingang van 15 Mei.

Tot Administratief Ambtenaar der 3de klasse: Mej. J. M. HOEK en J. HOLTMARK VAN DIJKERHOF, beiden met ingang van 19 Januari.

MUTATIES.

Hoofdinspecteurs: Ir. H. M. VAN VESSEM; Ir. J. L. M. ASSELBERGS, Ir. A. H. STRAATMAN en J. J. VAN MALE met ingang van 1 Januari werkzaam gesteld resp. in het 1ste, 2de, 10de en 5de district als Hoofd van het district met onderscheidenlijk de gemeenten Venlo, Breda, Dordrecht en Amsterdam als standplaats.

Ir. Sicco R. SMIT, Hoofd van het 5de district ter standplaats Amsterdam, met ingang van 1 Januari op verzoek eervol ontslagen onder dankbetuiging voor de bewezen goede diensten.

De heer SMIT had reeds een belangrijken werkkring als ingenieur bij de Zuid-Afrikaansche Spoorwegen achter den rug, toen hij met ingang van 1 Juni 1900 benoemd werd tot Inspecteur van den Arbeid. Uitbreiding van het aantal arbeidsinspecties van zes tot negen leidde ertoe, dat tot

hoofd van twee der nieuwe inspecties ingenieurs benoemd werden van buiten het corps inspectie-ambtenaren. Een van deze beide was de heer SMIT, die zich de nieuwe vijfde inspectie, omvattende Noordholland boven het Noordzeekanaal en het Y, als ambtsgebied zag aangewezen, met Alkmaar als standplaats.

In zijn eerste jaarverslag teekent de heer SMIT den indruk, dien het nieuwe arbeidsveld op hem maakte, met de volgende woorden:

„Reeds in de eerste dagen werd het mij duidelijk, dat er nog een groote gaping bestaat tusschen de wetenschap van hetgeen in de sociale wetten geschreven staat en hoe de daarin vervatte bepalingen tot stand kwamen en de toepassing dier bepalingen, zooals die reeds onmiddellijk in mijn nieuwen werkkring moest geschieden.

De overeenstemming te bevorderen tusschen de eischen der wetgeving en de belangen van alle bij den arbeid betrokken personen, geeft bij den aanvang van den werkkring dan ook aanleiding tot velerlei vraagpunten, waarvan de juiste oplossing niet altijd voor de hand ligt, zelfs niet altijd gemakkelijk te vinden is.

Hoe dikwijls in mijne vroeger bekleede betrekking ook fabrieken en werkplaatsen door mij werden bezocht, leerde ik binnen korten tijd, hoe deze in mijn tegenwoordigen werkkring uit geheel ander oogpunt moesten worden beschouwd”.

In zijn twintig dienstjaren aan het hoofd van een district der Arbeidsinspectie heeft de heer SMIT getoond te kunnen ten uitvoer brengen, wat hij zich voornam blijkens de aangehaalde woorden.

Met ingang van 1 Mei 1906 werd het district uitgebreid met het gedeelte van Noordholland bezuiden het Noordzeekanaal, behalve Amsterdam met directe omgeving; de standplaats werd verlegd naar Haarlem. Toen in 1913 aan het districtshoofd te Amsterdam, den heer Ir. J. H. L. VAN DEINSE, eervol ontslag was verleend, werd de heer SMIT als zijn opvolger aangewezen.

Behalve aan den arbeid in zijn district, die vooral in zijn Amsterdamschen tijd in verband met de crisis-moeilijkheden hoge eischen stelde, heeft de heer SMIT een werkzaam aandeel genomen aan de voorbereiding van de vele wettelijke maatregelen, die na 1900 tot stand zijn gekomen. In het bijzonder heeft hij zich verdienstelijk gemaakt bij de voorbereiding der Caissonwet en der daarbij behorende uitvoeringsmaatregelen.

Zijn verdiensten vonden uiterlijke erkenning op 31 Augustus 1920, toen voor het eerst sedert het uitbreken van den oorlog weder, zij het op bescheidener schaal dan voorheen, onderscheidingen werden verleend. De heer SMIT werd toen benoemd tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Dat leeftijdsredenen hem noopten het werk aan jonger handen over te geven, ontnemt aan de Arbeidsinspectie een persoonlijkheid, die in breeden kring, niet het minst bij zijn medewerkers, groote achting en sympathie heeft verworven.

Ir. H. J. SCHOLTE met ingang van 1 Juli werkzaam gesteld bij den Centralen dienst met de gemeente 's-Gravenhage als standplaats.

Inspecteurs: Ir. R. A. GORTER gedurende het tijdvak 1 Januari—1 Maart met verlof buiten bezwaar van den Lande en met ingang van laatstgenoemden datum als Directeur van het Veiligheidsmuseum te Amsterdam, toegevoegd aan den Directeur-Generaal van den Arbeid met genoemde gemeente als standplaats.

Ir. Z. TH. FETTER met ingang van 16 Januari op verzoek eervol ontslagen.

Adjunct-Inspecteur: J. G. KRAFT met ingang van 1 November toegevoegd aan het Hoofd van het 8ste district ter standplaats Deventer.

Geneeskundigen: Dr. R. J. A. WAANDERS en P. A. VAN LUYT, resp. met ingang van 1 Januari en 1 Februari onderscheidenlijk de gemeenten 's-Gravenhage en Groningen als standplaats aangewezen.

Technische Ambtenaren: H. J. VAN LOON met ingang van 1 Januari de gemeente Middelburg als standplaats aangewezen.

A. F. ZWEEKHORST met ingang van 1 Februari toegevoegd aan het Hoofd van het 5de district ter standplaats Amsterdam.

Controleurs: H. G. MATTJISSEN en A. MEULSTEE resp. met ingang van 1 Augustus en 1 September onderscheidenlijk toegevoegd aan het Hoofd van het 4de en van het 10de district met resp. de gemeenten Utrecht en Dordrecht als standplaats.

Administratief Ambtenaar der 2de klasse: G. W. CARON met ingang van 1 September toegevoegd aan het Hoofd van het 1ste district met de gemeente Maastricht als standplaats.

Administratieve Ambtenaren der 3de klasse: Mej. M. F. H. E. VIERDAG met ingang van 1 Maart op verzoek eervol ontslagen.

Aan Mej. M. A. B. CHARLES werd, evenals aan A. W. TERHAAG, met ingang van 1 Juli op verzoek eervol ontslag verleend.

Aan Mej. J. G. KNAP en C. VENEMA werd resp. met ingang van 1 en 15 October op verzoek onderscheidenlijk 3 maanden en één jaar verlof buiten bezwaar van den Lande verleend.

Schrijvers: W. J. RUIFROK en H. A. SCHILDER met ingang van resp. 1 en 16 Februari op verzoek eervol ontslagen.

In verband met de overbrenging van den zetel van het 1ste district van Venlo naar Maastricht op 1 Mei 1921, werden, behalve de technisch ambtenaar Tj. DE JONG, alle ambtenaren van Venlo naar Maastricht overgeplaatst.

Hieronder volgt eene opgave van personen, die, buiten het corps van ambtenaren staande, gedurende het jaar 1921 werkzaamheden ten dienste van de Arbeidsinspectie hebben verricht.

De arts J. L. C. OVERBOSCH bleef ook dit jaar belast met het geneeskundig onderzoek van het vrouwelijk personeel in de Maastrichtsche aardewerkfabrieken, bij welk onderzoek, dat om de drie maanden plaats vindt,

de Inspectrice van den Arbeid Mej. Dr. E. KLEEREKOPER hare medewerking verleende.

Voor de keuring van het beschermd personeel in de handvlasserijen en touwslagerijen werd in enkele gevallen door den Minister van Arbeid een arts ter plaatse aangewezen.

Voor het verrichten der geneeskundige keuringen ingevolge de Steenhouwerswet waren dit jaar bij verschillende Ministerieele beschikkingen, behalve de medische ambtenaren der Arbeidsinspectie, de volgende geneeskundigen aangewezen:

Dr. J. DEGENAAR,	arts te Alkmaar.
Dr. S. ELIAS,	" " Rotterdam.
J. DE GRAAFF,	" " Heerenveen.
CH. A. IDE,	" " Amsterdam.
H. DE JONG,	" " Leeuwarden.
Dr. H. KLEIN,	" " Sneek.
J. v. D. KWAST,	" " Zierikzee.
G. F. LOUWERSE,	" " Helder.
J. L. C. OVERBOSCH,	" " Maastricht.
L. K. POLL,	" " ter Apel.
J. W. DE VRIES,	" " Franeker.
Dr. R. DE WAARD,	" " Groningen.
J. J. WAP,	" " Middelburg.

Met de navolgende artsen werden overeenkomsten getroffen, om de bij het Arbeidsbesluit voorgeschreven geneeskundige keuringen van het beschermd personeel in drukkerijen en zetterijen gedurende het jaar 1921 te verrichten: ¹⁾

Dr. M. A. VAN ANDEL,	arts te Gorinchem.
C. F. ARENDS,	" " Middelharnis.
J. BEINTEMA,	" " Breda.
M. R. F. BLOEMERS,	" " Doetinchem.
P. DE BOER jr.,	" " Gouda.
Dr. H. J. M. BOONACKER,	" " Leiden.
Dr. S. BRANDES,	" " 's-Gravenhage.
G. B. F. TEN BRINK,	" " Hilversum.
Dr. C. W. CORTS,	" " Enkhuizen.
Dr. J. DEGENAAR,	" " Alkmaar.
H. VAN DIJK,	" " Zwolle.
Dr. S. ELIAS,	" " Rotterdam.
L. J. J. M. FICK,	" " Bergen op Zoom.
J. H. GESELSCHAP,	" " Enschedé.
J. DE GRAAFF,	" " Heerenveen.

¹⁾ Negen van hen behoefden in 1921 geene keuringen te verrichten.

J. GROESBEEK,	arts te Schoonhoven.
D. H. DE GROOT,	" " Oostburg.
Dr. A. GRÜN WALD,	" " Helder.
C. HEFTING,	" " Utrecht.
Dr. E. J. W. HOLLEMAN,	" " Zutfen.
J. C. HOMAN,	" " Coevorden.
L. HIJMAN,	" " Almelo.
CH. A. IDE,	" " Amsterdam.
H. DE JONG,	" " Leeuwarden.
F. JONKERS,	" " Tiel.
P. TH. JOOSTEN,	" " Sittard.
A. J. M. KANTERS,	" " Grave.
Dr. L. C. KERSBERGEN,	" " Haarlem.
Dr. H. KLEIN,	" " Sneek.
G. KNAP CZN.,	" " Leek.
J. V. D. KWAST,	" " Zierikzee.
A. LOOIJEN,	" " Goes.
B. M. H. METTROP,	" " 's-Hertogenbosch.
C. M. F. L. NUYENS,	" " Helmond.
J. L. C. OVERBOSCH,	" " Maastricht.
Dr. JOS. PEETERS,	" " Weert.
A. M. PELT,	" " Zaandam.
C. P. J. PENNING,	" " Harderwijk.
TH. A. VAN PIENBROEK,	" " Terneuzen.
C. PLANTEN,	" " Arnhem.
L. K. POLL,	" " ter Apel.
W. I. PONT,	" " Wijk bij Duurstede.
H. M. A. H. RECEVEUR,	" " Venlo.
Dr. H. W. VAN RHIJN,	" " Dordrecht.
Dr. H. E. R. RUDING,	" " Tilburg.
C. W. VAN SCHAICK,	" " Klundert.
C. VAN SCHOTHORST,	" " Winterswijk.
J. J. B. J. SLOTBOOM,	" " Nijmegen.
H. A. J. M. SPOORENBERG,	" " Eindhoven.
Dr. W. F. UNIA STEYN PARVÉ,	" " Deventer.
L. M. L. E. STIJNS,	" " Roermond.
H. C. VALKEMA BLOUW,	" " Bodegraven.
A. P. J. E. VERSCHOOR,	" " Nunspeet.
L. VINKENBORG,	" " Wageningen.
Dr. H. VISSCHER,	" " Amersfoort.
J. W. DE VRIES,	" " Franeker.
Dr. R. DE WAARD,	" " Groningen.
J. J. WAP,	" " Middelburg.
M. W. A. WIDDERSHOVEN,	" " Heerlen.
P. V. WOLFRAMSDORFF,	" " Oostvoorne

De heer A. P. STAALMAN bleef gedurende het verslagjaar aangewezen tot het instellen van een onderzoek naar de arbeidsverhoudingen van het machinekamer- en dekpersoneel in de binnenscheepvaart.

Aan Mevrouw de Weduwe S. F. M. E. VAN DETH-DEN OUDEN werd bij beschikking van Z. E. den Minister van Arbeid wegens het beëindigen van het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen, in het bijzonder de werktijden van koffiehuisbedienden en hotelpersoneel, met ingang van 1 Januari van het verslagjaar eervol ontslag verleend als tijdelijk onderzoekingsambtenaar.

HOOFDSTUK III.

Algemeen overzicht der werkzaamheden.

VERGADERINGEN MET DE DISTRICTSHOOFDEN.

Ter voldoening aan de bepaling van artikel 9 van het Koninklijk besluit van 23 Augustus 1920, *Staatsblad* n°. 720, belegde de Directeur-Generaal van den Arbeid in 1921 een zevental vergaderingen met de Districtshoofden der Arbeidsinspectie. Deze vergaderingen, die gewoonlijk ook door de bij den Centralen Dienst geplaatste Hoofdambtenaren werden bijgewoond, vonden plaats in het gebouw van den Centralen Dienst, behalve één, die in het Veiligheidsmuseum te Amsterdam gehouden werd, ten einde deze gelegenheid te benutten om kennis te nemen van de in genoemd museum geëxposeerde affiches der Amerikaansche Veiligheidsvereenigingen.

In deze bijeenkomsten werden de verschillende vraagstukken, welke zich in verband met de uitvoering van verschillende wetten voordeden, besproken en werd gestreefd naar éénheid van behandeling der betreffende aangelegenheden. Voorts werd beraadslaagd over de wijziging der Arbeidswet, terwijl ontwerpen van wettelijke bepalingen tot verdere uitvoering dezer wet werden overwogen.

CRISISWERKZAAMHEDEN.

In 1921 werden door de Arbeidsinspectie geene crisiswerkzaamheden verricht. Waar de volledige likwidatie van het Koninklijk Nationaal Steuncomité nog niet kon plaats vinden, aangezien verschillende financieele regelingen aan een vastgestelden termijn gebonden zijn, bleef de Directeur-Generaal van den Arbeid als Algemeen Secretaris en het Hoofd van Administratie ter Directie van den Arbeid als Secretaris van genoemd Comité in functie, terwijl de Controleur van den Arbeid H. P. DE HAAS belast bleef met de leiding van den pakkettendienst van genoemd comité voor de verzending van levensmiddelen aan Nederlanders in het buitenland.

BIJZONDERE OPDRACHTEN.

In 1921 was de Directeur-Generaal lid van den Hoogen Raad van Arbeid, van de Centrale Commissie voor georganiseerd overleg in ambtenarenzaken, van den Gezondheidsraad, van de Centrale Commissie voor de Statistiek, van de Rijkscommissie voor verruiming en regularisatie van werkgelegenheid, van het Bestuur van het Veiligheidsmuseum en van het Carnegie Heldenfonds. Verder was hij Voorzitter van de Commissie in het

belang van het verleenen van Eerste Hulp bij Bedrijfsongevallen, alsmede Onder-Voorzitter van het Centraal Comité tot steun aan Nederlanders in het buitenland en Voorzitter van eene interdepartementale advies-commissie inzake de steunverleening aan werklozen. Voorts aanvaardde de Directeur-Generaal het presidium eener arbitrage-commissie voor het Noordelijk Westerkwartier, naar aanleiding van een in dit deel der provincie Groningen opgetreden loongeschil en daaruit voortgevloeide werkstaking. De Landbouwkundige bij de Arbeidsinspectie vervulde bij deze arbitrage de functie van Secretaris.

De uitspraak der Commissie is opgenomen in Hoofdstuk XVII.

Als Regeeringsafgevaardigde nam hij deel aan de 3de Internationale Arbeidsconferentie te Genève.

Ten slotte bleef de Directeur-Generaal Voorzitter van de Commissie van Toezicht op het in 1920 opgerichte Instituut voor Zuivering van Afvalwater, van welk instituut de Scheikundig-Adviseur bij de Arbeidsinspectie Directeur is.

Adviezen werden o.a. verstrekt ten behoeve van:

het Departement van Arbeid inzake het in bestekken van rijksbouwwerken opnemen van eene clause, ten doel hebbende ongevallen, veroorzaakt door open balklagen, te voorkomen;

het Departement van Arbeid inzake het opnemen van bepalingen over het gebruiken van buitenlandsch timmerwerk bij overheidsbouw;

het Departement van Arbeid inzake de werkloosheid in verschillende gemeenten;

het Departement van Justitie inzake de loonvoorwaarden in bestekken van rijksbouwwerken;

het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel inzake loonvoorwaarden voor schilders in bestekken van voor rekening van dit Departement uitgevoerde bouw- of schilderwerken;

het Departement van Marine inzake de verhooging van de aannemingsom voor het bouwen van een vaartuig;

het Departement van Oorlog inzake de voorwaarden, waaronder passementwerk voor genoemd Ministerie zou kunnen worden gemaakt.

Voortgegaan werd met het toezicht op de naleving der bij het aanbestedingscontract voor de vervaardiging van militaire equipmentstukken door het Departement van Koloniën gestelde eischen betreffende de arbeidsvoorwaarden der werklieden.

Ook in 1921 werd op verzoek van het Hoofdbestuur der Posterijen en Telegrafie wederom geadviseerd omtrent de arbeidsvoorwaarden der postiljons.

Verschillende keeren werd onderzocht of de arbeidsvoorwaarden bij ondernemingen, welke voor de levering van druk- of bindwerk ten behoeve van overheidsdiensten in aanmerking kwamen, doch welke niet aan de in haar bedrijf bestaande landelijke collectieve arbeidsovereenkomst gebonden waren, niet ongunstiger waren dan de minimum-eischen van bedoelde overeenkomst.

Voor het door het Internationaal Bureau van Arbeid te Genève ondernomen onderzoek naar den omvang en oorzaken der industriele crisis werden verschillende gegevens verstrekt. Eveneens werden aan den Dienst der Werkloosheidsverzekering en Arbeidsbemiddeling inlichtingen verschaft over het tewerkstellen van buitenlandsche arbeiders.

Een onderzoek werd ingesteld naar den stand en vooruitzichten in eenige belangrijke industriele bedrijfstakken; het resultaat van dit onderzoek werd als bijlage van het door het Centraal Bureau voor de Statistiek uitgegeven Maandschrift gepubliceerd.

Met Raden van Arbeid werd samengewerkt ter voorkoming van invaliditeit bij ingevolge de Arbeidswet onderzochte personen.

Het Hoofd van het 5de district (Amsterdam) was gedurende het verslagjaar Secretaris van het Bestuur van het Veiligheidsmuseum, terwijl de Inspecteur van den Arbeid R. A. GORTER als Directeur van dit museum optrad.

Het Hoofd van het 10de district (Dordrecht) werd ook in 1921 belast met het voor de gemeenten Dordrecht en Zwijndrecht afgeven van de ingevolge artikel 5 der Stuwadoórs wet geëischte arbeidskaarten voor havenarbeiders. De daaraan verbonden werkzaamheden en het geldelijk beheer werden door de administratieve ambtenaren in dit district verricht.

Dit districtshoofd stelde met den hem toegevoegden inspecteur in België een onderzoek in naar den werktijd in de Belgische vlasindustrie.

De Electrotechnisch-Adviseur bleef in 1921 lid van de door den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel ingestelde commissie tot herziening van den leidraad, betreffende de toepassing van electriciteit aan boord van schepen, als bedoeld in den algemeenen maatregel van bestuur tot uitvoering der Schepenwet. Voorts verrichtte hij werkzaamheden ten behoeve van het Staatstoezicht op de mijnen.

De Medisch-Adviseur werd benoemd tot lid van de Internationale Commissie voor de Bedrijfs hygiëne en was verder lid van den Gezondheidsraad en Onder-Voorzitter van de Commissie in het belang van het verleen van Eerste Hulp bij Bedrijfsongevallen.

De Landbouwkundige werd aangewezen als technisch raadsman van de Regeeringsafgevaardigden ter 3de Internationale Arbeidsconferentie te Genève.

De Inspecteur van den Arbeid J. GOUDRIAAN maakte deel uit van de Commissie, ingesteld door den Minister van Arbeid, ten einde in Duitschland een onderzoek in te stellen naar de arbeidstijden in de industrie aldaar. Haar verslag werd overgelegd aan de Staten-Generaal bij brief van den Minister van Arbeid dd. 13 Januari 1922 (Gedrukte stukken Zitting 1921/1922 n°. 2 sub 16).

Den Controleur van den Arbeid H. P. DE HAAS werd ten behoeve van den Minister van Landbouw een onderzoek naar de prijzen van levensmiddelen in winkels in de mijnstreken opgedragen.

Ten slotte kan nog worden vermeld, dat als scheikundigen voor het verrichten van het gerechtelijk onderzoek van krachtens de Phosphorlu-

ciferswet 1901 genomen monsters van lucifers tijdens het verslagjaar waren aangewezen het Hoofd van het 4de district der Arbeidsinspectie (Utrecht), de Scheikundig-Adviseur bij de Arbeidsinspectie, alsmede de Inspectrices van den Arbeid A. A. NUYSINK en Dr. E. KLEEREKOPER.

WERKZAAMHEDEN TOT HANDHAVING DER ARBEIDSWET, DER VEILIGHEIDSWET EN DER STEENHOUWERSWET.

Gedurende het verslagjaar legden de bemoeiingen, verbonden aan verzoeken om te mogen afwijken van de in artikelen 23 en 24 der Arbeidswet 1919 vervatte bepalingen omtrent den arbeidstijd, zóózeer beslag op de inspecteerende ambtenaren, dat de inspectiedienst in andere aangelegenheden niet die werkzaamheid heeft kunnen ontwikkelen, als wel wenschelijk ware geweest. De dagelijksche stroom van verzoeken om overwerkvergunningen, om vrijstellingen, om verschuiving van de werktijden, enz., alsmede het aantal gevraagde inlichtingen was zóó groot, dat slechts door extra opgevoerde prestaties van het geheele administratieve en technische personeel aan de drukte het hoofd kon worden geboden; nochtans bleek aanstelling van tijdelijk administratief personeel noodzakelijk.

De omvang van het uitgeoefende toezicht valt af te leiden uit de volgende cijfers van het totaal aantal afgelegde bezoeken aan fabrieken of werkplaatsen:

1e district	7464,	6e district	5969,
2e „	6700,	7e „	5386,
3e „	8761,	8e „	6669,
4e „	9280,	9e „	9858,
5e „	4627,	10e „	6418.

Het volgende overzicht doet zien, welk aandeel elke categorie van ambtenaren in het inspectiebezoek heeft gehad.

Ambtenaren.	Aantal volledige inspecties in fabrieken en werkplaatsen.	Andere bezoeken aan fabrieken en werkplaatsen.	Totaal aantal bezoeken.
Districtshoofden	193	689	882
Inspecteurs en Adj.-Inspecteurs	1 928	3 078	5 006
Inspectrices en Adj.-Inspectrices	4 566	3 645	8 211
Technische ambtenaren . .	7 988	16 818	24 806
Controleurs	14 342	15 732	30 074
Opzichteressen	995	1 158	2 153
Totaal in 1921 . . .	30 012	41 120	71 132
Totaal in 1920 . . .	24 921	36 692	61 613

MEDEWERKING VAN DE GEMEENTEPOLITIE, RIJKSVELDWACHT EN MARECHAUSSEE.

Als een verheugend feit kan worden meegedeeld, dat, evenals het vorige jaar, ook in 1921 het toezicht der Gemeentepolitie op de naleving der Arbeids- en Veiligheidswet vooruitgegaan is, waaronder echter niet valt te verstaan, dat dit toezicht gekomen is op het peil, waarop het moest staan. Bij vernieuwing moet ook thans weder eene klacht worden geuit over het zoo goed als absoluut gemis aan toezicht door de Gemeentepolitie in Limburg. Kon in het verslag over 1920 voor Limburg gemeld worden, dat door de Gemeentepolitie 233 inspecties en contrôles gemaakt waren, voor 1921 was dit getal slechts 110. Zoo was het aantal politiebezoeken in 1920 voor Heerlen 94, voor Maastricht 60, voor Sittard 16, terwijl in 1921 dit getal voor Heerlen 61 was, en in Maastricht en Sittard geene inspecties of contrôles gemeld werden. Alleen te Venray steeg het aantal afgelegde bezoeken van 28 op 46. Het hoofd van het 1ste district (omvattende Limburg en het Oostelijk deel van Noordbrabant) meent, dat de weinige activiteit van de Gemeentepolitie in het algemeen is toe te schrijven aan een gevoel van onvastheid bij de politieambtenaren. De grootere gemeenten in dit district gingen er dan ook geleidelijk alle toe over een der beambten speciaal aan te wijzen voor het toezicht op de naleving der Arbeidswet. Deze maatregel heeft zeker zijne goede zijde, maar leidt er weer toe, dat de surveilleerende politiemannen zich ontheven achten van het houden van toezicht van hunne zijde, wat te betreuren is, want „langs de straat” valt menige overtreding waar te nemen. Waar door genoemd districtshoofd in den loop van dit jaar de medewerking van politieautoriteiten voor speciale gevallen werd verzocht, werd die echter steeds welwillend verleend, in het bijzonder toen in het voorjaar van 1921 het aantal foutief ingevulde afschriften van arbeidslijsten een zoodanigen omvang ging aannemen, dat duidelijk bleek, dat met de eigen krachten der inspectie geen orde in deze materie te verkrijgen was.

In de provincie Noordbrabant is het toezicht zéér belangrijk verbeterd. Bedroeg het aantal door de Gemeentepolitie in deze provincie afgelegde bezoeken over 1920 1354, voor 1921 was dit cijfer 7000, derhalve meer dan het vijfvoudige. Zoo werden in 1921, om slechts een enkel voorbeeld te noemen, in Roosendaal 2298 en in Zevenbergen 107 politiebezoeken afgelegd, terwijl in 1920 uit deze gemeenten geen enkele inspectie of contrôle genoteerd werd.

In Tilburg, 's-Hertogenbosch, Etten en Leur en Eindhoven werden in 1920 afgelegd resp. 596, 294, 48 en 47 bezoeken; deze cijfers waren voor 1921 resp. 1627, 589, 333 en 239.

Deze belangrijke verbetering in het toezicht van de Gemeentepolitie in Noordbrabant is mede te danken aan het feit, dat door het hoofd van het 2de district (omvattende het Westelijke deel van Noordbrabant) in Maart aan alle Burgemeesters van gemeenten, waarvan geen bericht werd ont-

vangen omtrent het aantal door de Gemeentepolitie afgelegde bezoeken of geconstateerde overtredingen, een brief werd gericht, waarin verzocht werd medewerking te verleen en om tot een meer intensief toezicht op de naleving der Arbeidswet te geraken.

Eene dergelijke aanschrijving was noodig voor 99 van de 106 gemeenten in dit district.

In Juli werd opnieuw eene aanschrijving gericht tot 43 Burgemeesters, die nog niet waren overgegaan tot het verleen en der gevraagde medewerking, terwijl nog aan 21 Burgemeesters nadere aanwijzingen werden gegeven in het belang van een voldoende toezicht.

Uit 22 gemeenten, nl. Cromvoirt, Drongelen, Esch, Geertruidenberg, Genderen, Ginneken, Grave, Hedikhuizen, Helvoirt, Loon op Zand, Made c. a., Meeuwen, Megen, St. Michielsgestel, Nuland, Oudembosch, Rijsbergen, Sprang, Steenberg en, Udenhout, Veen en de Werken c. a., werd ook na deze herhaalde aanschrijving geen bericht ontvangen.

In Zuidholland is het toezicht der Gemeentepolitie eveneens aanzienlijk verbeterd; het aantal gemaakte inspecties en contrôles, hetwelk 29 882 voor 1920 bedroeg, steeg voor 1921 tot 44 530. Toch moet geconstateerd worden, dat in verscheidene gemeenten het aantal gebrachte politiebezoeken sterk afnam, zoo was dit cijfer voor Nieuw-Beijerland in 1920 81, terwijl in 1921 geene inspectie of contrôle werd gemeld.

De Commissaris van politie te Hellevoetsluis berichtte aan het hoofd van het 10de district (omvattende Zeeland en het Zuidelijk deel van Zuidholland) niet in staat te zijn, contrôle op de naleving der Arbeidswet te doen uitoefenen, aangezien de Burgemeester weigerde zijne politiebeamten eene machtiging als bedoeld in artikel 85, 2de lid, der Arbeidswet 1919 te verleen en. In deze gemeente daalde dan ook het aantal politiebezoeken van 81 (1920) op 69 (1921).

Wat Noordholland betreft kan worden meegedeeld, dat ook in 1921 geklaagd moest worden, dat in de meeste gemeenten, voornamelijk op het platteland, door de Gemeentepolitie niets aan het toezicht op de naleving van Arbeids- en Veiligheidswet werd gedaan. In verschillende gemeenten daalde het aantal afgelegde bezoeken. Zoo werd bijv. in Helder gedurende 1920 een 426-tal bezoeken afgelegd en in 1921 slechts 213, niettegenstaande het aantal inrichtingen steeg van 187 in 1920 op 347 in 1921, terwijl in Hoorn het aantal bezoeken daalde van 678 op 574, ondanks de stijging van het aantal inrichtingen van 162 op 301. Toch steeg het totaal aantal in Noordholland gebrachte bezoeken van 22 531 in 1920 op 23 787 in 1921.

In de provincie Utrecht valt eene daling in het aantal afgelegde politiebezoeken waar te nemen en wel van 6340 (in 1920) op 6064. In Zeeland nam opnieuw de medewerking der Gemeentepolitie in belangrijke mate toe; kon voor 1920 als totaalcijfer der afgelegde bezoeken 1698 genoteerd worden, in 1921 steeg dit tot 2669.

Reeds in vorige jaarverslagen kon de medewerking der Gemeentepolitie in Gelderland gunstig worden genoemd, in 1921 is het door haar uit-

geoefende toezicht nog intensiever geweest, hetgeen o.a. kan blijken uit het groot aantal opgemaakte processen-verbaal, nl. 621 tegen 141 in 1920. In 'Overijssel verbeterde eveneens het politietoezicht en steeg het aantal afgelegde bezoeken van 6643 in 1920 op 7984 in 1921.

Het door de Gemeentepolitie in de provincie Groningen gehouden toezicht verbeterde eenigszins, doch daarentegen valt in Friesland en Drente, evenals vorig-jaar, weer een achteruitgang te boeken.

De totaalindruk is dus, dat de medewerking der Gemeentepolitie wel in het verslagjaar is toegenomen, doch de algemeene toestand in dit opzicht nog onbevredigend moet worden geacht, ondanks de moeite, welke van de zijde der Arbeidsinspectie gedaan wordt, om hierin verbetering te brengen. Zoo werden in verschillende gemeenten door ambtenaren der Arbeidsinspectie lezingen voor het politiepersoneel gehouden, ten einde de kennis inzake de Arbeidswet en hare uitvoeringsbesluiten te vermeerderen; ook de beamtten der Rijksveldwacht en Marechaussée woonden in vele gevallen deze voordrachten bij. Ten einde de politieambtenaren in kleinere, meer afgelegen plaatsen ook in de gelegenheid te stellen met de inspectieambtenaren de wetsbepalingen en de toepassing daarvan te bespreken, wordt door het hoofd van het 9de district (omvattende Groningen, Friesland en Drente) aan die politiebeamtten kennis gegeven, wanneer een inspectieambtenaar in hun bewakingskring komt. Deze ambtenaren bezoeken dan gezamenlijk eenige inrichtingen, waarbij voornamelijk op de bepalingen omtrent arbeidsduur, arbeidslijsten, -kaarten en -registers wordt gewezen, zoomede op de uitzonderingsbepalingen, die voor sommige bedrijven gelden, vooral wanneer deze in hun bewakingskring zijn vertegenwoordigd.

Het toezicht op de naleving van het bepaalde omtrent den arbeidsduur is sinds 1920 belangrijk verbeterd. Van de 115 082 in het geheele land door de Gemeentepolitie afgelegde bezoeken ¹⁾ zijn er 30 130 afgelegd tusschen het wettelijk uur van einde en dat van aanvang van den arbeid, d. i. ongeveer 26 pct. (in 1920 ongeveer 21 pct). Schakelt men enkele groote gemeenten als Rotterdam, den Haag, Haarlem en Amsterdam, waar respectievelijk 9072, 3262, 3304 en 2721 ochtend- en avondcontrôles gemaakt werden, uit, dan blijven er voor de overige gemeenten des Rijks op de 66 283 afgelegde bezoeken 11 771 werktijdcontrôles, d. i. bijna 18 pct. (in 1920 ruim 7 pct.).

Omtrent het in de grootere gemeenten en industriele centra door de Gemeentepolitie gehouden toezicht kan nog het volgende worden medegedeeld.

In Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage viel eene belangrijke stijging van het aantal afgelegde bezoeken te constateeren. Gaven deze 3 gemeenten voor 1920 resp. het cijfer 12.494, 10.324 en 9309, voor 1921 was dit cijfer resp. 13.020 (waarvan 2721 buiten de werkuren afgelegd), 13.366 (waarvan 9072 buiten de werkuren afgelegd) en 17.922 (waarvan 3262 buiten de werkuren afgelegd).

¹⁾ De in Leeuwarden afgelegde bezoeken worden hierbij niet meegerokend, daar deze gemeente alleen het totaal aantal bezoeken opgeeft, doch niet splitst in bezoeken, gebracht vóór en na den werktijd en gedurende den werktijd.

Voor al te 's-Gravenhage, waar in 1919 4884 bezoeken werden gebracht, is het toezicht ook in kwalitatief opzicht buitengewoon toegenomen, doordat de met de leiding van de betrokken afdeeling der recherche belaste ambtenaar zich zeer goed in de techniek der A. W. bepalingen heeft ingewerkt.

In de navolgende gemeenten ging het aantal afgelegde bezoeken eveneens vooruit en wel in:

Haarlem	van 3858 in 1920 op 4491 in 1921	(3304 buiten den werktijd);
Zaandam	" 661 " " " 1298 " " "	(1021 " " ");
Leiden	" 1426 " " " 1680 " " "	(427 " " ");
Gouda	" 121 " " " 224 " " "	(66 " " ");
Groningen	" 1143 " " " 1502 " " "	(478 " " ");
Leeuwarden	" 639 " " " 652 " " "	(hier werd het aantal bezoeken buiten den werktijd niet afzonderlijk opgegeven);

Arnhem	" 1982 " " " 1994 " " "	(53 buiten den werktijd);
Zwolle	" 1067 " " " 2111 " " "	(609 " " ").

In de gemeente Utrecht daalde, evenals in 1920, het aantal en wel van 3696 in 1920 op 3321 in 1921, waaronder 154 bezoeken buiten den werktijd.

Thans moge een overzicht volgen van het aantal gemeenten in de verschillende provinciën, hetwelk in geen enkel kwartaal bericht van het gehouden toezicht zond. Ten einde eene vergelijking tusschen de afgelopen jaren mogelijk te maken, worden deze cijfers vanaf 1908 gegeven.

Provincie.	Aantal gemeenten.	Aantal gemeenten, die in geen enkel kwartaal bericht inzonden.											
		1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1917	1918	1919	1920	1921
Limburg. . . .	121	78	86	93	98	103	110	113	114	115	113	105	115
Noordbrabant .	177	136	122	134	139	144	137	141	150	139	135	134	83
Zeeland	109	75	77	82	88	90	87	88	88	86	52	34	31
Noordholland .	129	81	22	6	23	23	21	18	27	39	45	65	74
Zuidholland . .	184	144	174	141	59	99	61	48	70	76	55	45	56
Utrecht	72	34		33	36	39	20	9	20	23	27	28	28
Gelderland . . .	115	73	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	6
Overijssel . . .	60	19	5	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—
Drente	34	16	—	13	17	28	26	26	41	43	49	46	18
Groningen . . .	57	31	—										19
Friesland . . .	43	18	—										14
Totaal . .	1101	705	486	502	460	526	462	443	512	522	477	458	444

Zooals uit dit overzicht blijkt, ging de medewerking der Burgemeesters, voor zoover deze de toezending der kwartaalstaten van het gehouden politietoezicht betrof, in Noordbrabant zeer sterk vooruit. Ook in Zeeland was, evenals vorig jaar, verbetering te constateeren. In Limburg daarentegen is eene blijvende achteruitgang, terwijl ook Noordholland, Zuidholland

en Gelderland slechtere cijfers vertoonen dan in 1920. Over het geheele land genomen was er opnieuw eene kleine verbetering waar te nemen.

De medewerking der Rijksveldwacht en der Koninklijke Marechaussée nam ook dit verslagjaar wederom toe. Moest in het vorige jaarverslag de opmerking gemaakt worden, dat deze medewerking nog niet de hoogte bereikt had van vóór den oorlog, thans moge het verheugende feit geconstateerd worden, dat het cijfer van het totaal aantal in 1921 afgelegde bezoeken, zoowel van de Rijksveldwacht als van de Marechaussée, dat van 1913 belangrijk overschreed.

Werden toch in 1913 door de Rijksveldwacht en Marechaussée respectievelijk 40 237 en 18 976 bezoeken gebracht, voor 1921 bedroegen deze cijfers respectievelijk 49 072 en 24 493. Ten opzichte van 1920, toen bedoelde cijfers 36 160 en 15 801 bedroegen, is de vooruitgang eveneens aanzienlijk, speciaal het aantal bezoeken, vóór den aanvang of na het einde van den werktijd gebracht, nam belangrijk toe (voor de Rijksveldwacht in 1920: 6216, in 1921: 14 995, voor de Marechaussée in 1920: 2112, in 1921: 5 849).

Het volgende staatje drukt uit de intensiteit van het in de verschillende provinciën des Rijks door de Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en Koninklijke Marechaussée in 1921 uitgeoefende toezicht.

Provincie.	Aantal inrichtingen, waarvan afschriften van arbeidslijsten zijn ingekomen.	Gemeentepolitie.			Rijksveldwacht.			Kon. Marechaussée.		
		Inspecties gedurende den werktijd.	Contrôles vóór begin en na einde van den werktijd.	Processen-verbaal.	Inspecties gedurende den werktijd.	Contrôles vóór begin en na einde van den werktijd.	Processen-verbaal.	Inspecties gedurende den werktijd.	Contrôles vóór begin en na einde van den werktijd.	Processen-verbaal.
Limburg . . .	5879	104	6	10	826	54	28	4712	773	247
Noordbrabant . .	13156	4838	2162	490	1201	73	36	3196	730	391
Zeeland	3438	2186	483	75	2927	1713	85	952	183	80
Noordholland . .	17024	16296	7491	852	3256	1706	323	647	454	131
Zuidholland . .	21662	30084	14446	1275	7829	2101	402	526	235	94
Utrecht	6085	5571	493	407	3217	761	52	234	140	18
Gelderland . . .	12035	18298	1952	621	7047	1943	252	2551	566	221
Overijssel . . .	6052	5799	2185	334	1267	1822	80	1725	1109	342
Drente	2317	158	103	33	1450	974	50	958	466	107
Groningen . . .	5731	1251	515	244	2317	1451	83	1400	511	112
Friesland ¹⁾ . .	6622	367	294	223	2740	2397	153	1743	682	203
Het Rijk 1921 .	100001	84952	30130	4564	34077	14995	1544	18644	5849	1946
„ „ 1920 .	75280	70304	19204	1744	29944	6216	332	13689	2112	440

¹⁾ De gemeente Leeuwarden geeft alleen het totaal aantal bezoeken op; dit bedraagt 652 en moet derhalve nog bij het totaal aantal in Friesland door de Gemeentepolitie afgelegde bezoeken worden opgeteld.

OVERZICHT VAN DE RECHTSPRAAK.

Districten.	Arbeidswet.	Veiligheidswet.			Steenhouwerswet.			Arbeidswet, Veiligheidswet en Steenhouwerswet te zamen.		
		Processen-verbaal opgemaakt door de:								
		Arbeidsinspectie.	Rijks-politie.	Gemeente-politie.	Arbeidsinspectie.	Rijks-politie.	Gemeente-politie.	Arbeidsinspectie.	Rijks-politie.	Gemeente-politie.
1ste district.	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	34	25	14	3	—	—	3	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	191	480	192	29	—	—	—	—	—
	Terzijde gelegde	2	23	5	—	—	—	—	—	—
	Vervolgde	177	402	170	28	—	—	3	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	46	80	31	4	—	—	—	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	163	384	164	28	—	—	3	—	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	14	18	6	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	41	27	71	10	—	—	—	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	187	274	427	55	—	—	4	1	—
	Terzijde gelegde	2	5	12	—	—	—	—	—	—
2de district.	Vervolgde	187	265	420	48	—	—	3	1	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	39	31	66	17	—	—	1	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	179	254	406	47	—	—	3	1	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	8	11	14	1	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	17	—	46	8	—	—	—	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	112	54	305	11	—	—	—	—	—
	Terzijde gelegde	3	1	13	—	—	—	—	—	—
	Vervolgde	102	45	271	11	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	24	8	67	8	—	—	—	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	95	43	264	11	—	—	—	—	—
3de district.	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	7	2	7	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	17	23	134	8	—	—	1	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	215	296	1269	33	—	2	1	—	—
	Terzijde gelegde	16	11	70	1	—	2	—	—	—
	Vervolgde	169	280	1160	34	—	—	1	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	47	28	173	6	—	—	1	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	162	262	1112	34	—	—	1	—	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	7	18	48	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	4	4	21	—	—	—	1	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	213	68	261	9	—	—	1	—	—
4de district.	Terzijde gelegde	5	8	11	—	—	—	—	—	—
	Vervolgde	136	29	191	3	—	—	2	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	76	35	80	6	—	—	—	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	122	26	173	3	—	—	2	—	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	14	3	18	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	17	23	134	8	—	—	1	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	215	296	1269	33	—	2	1	—	—
	Terzijde gelegde	16	11	70	1	—	2	—	—	—
	Vervolgde	169	280	1160	34	—	—	1	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	47	28	173	6	—	—	1	—	—
5de district.	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	162	262	1112	34	—	—	1	—	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	7	18	48	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	4	4	21	—	—	—	1	—	—
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	213	68	261	9	—	—	1	—	—
	Terzijde gelegde	5	8	11	—	—	—	—	—	—
	Vervolgde	136	29	191	3	—	—	2	—	—
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling	76	35	80	6	—	—	—	—	—
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	122	26	173	3	—	—	2	—	—
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	14	3	18	—	—	—	—	—	—
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling	17	23	134	8	—	—	1	—	—

6de district.	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	57	383	600	16	1	1	1	2	—	—	—	75	384	601
	Terzijde gelegde	2	50	38	—	—	—	—	—	—	—	—	2	50	38
	Vervolgde	55	332	555	17	1	1	1	2	—	—	—	74	333	556
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	1	5	9	—	—	—	—	—	—	—	—	1	5	9
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	55	321	541	15	1	1	1	2	—	—	—	72	322	542
7de district.	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	—	11	14	2	—	—	—	—	—	—	—	2	11	14
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling .	13	22	46	8	—	—	—	—	—	—	—	21	22	46
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	42	474	636	7	1	1	1	—	—	—	—	49	475	637
	Terzijde gelegde	1	11	39	—	1	1	—	—	—	—	—	1	12	39
	Vervolgde	42	352	429	9	—	—	—	—	—	—	—	51	352	429
8ste district.	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	12	133	214	6	—	—	1	—	—	—	—	18	133	215
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	41	337	412	9	—	—	—	—	—	—	—	50	337	412
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	1	15	17	—	—	—	—	—	—	—	—	1	15	17
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling .	2	24	33	2	—	—	—	—	—	—	—	4	24	33
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	73	421	333	13	1	1	1	—	—	—	—	86	422	334
9de district.	Terzijde gelegde	1	17	18	—	—	—	—	—	—	—	—	1	17	18
	Vervolgde	56	339	265	12	—	—	1	—	—	—	—	68	339	266
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	18	89	83	3	1	1	—	—	—	—	—	21	90	83
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	56	326	255	12	—	—	1	—	—	—	—	68	326	256
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	—	13	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	13	10
10de district.	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling .	28	22	54	5	—	—	—	—	—	—	—	33	22	55
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	193	708	500	16	—	—	—	—	—	—	—	209	708	500
	Terzijde gelegde	3	50	12	—	—	—	—	—	—	—	—	3	50	12
	Vervolgde	181	551	456	13	—	—	—	—	—	—	—	194	551	457
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	37	129	86	8	—	—	—	—	—	—	—	45	129	86
Totaal .	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	173	535	445	12	—	—	—	—	—	—	—	185	535	446
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	8	16	11	1	—	—	—	—	—	—	—	9	16	11
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling .	35	17	27	2	—	—	—	—	—	—	—	37	17	27
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	292	381	177	18	—	—	—	1	—	—	—	311	381	177
	Terzijde gelegde	14	30	16	1	—	—	—	—	—	—	—	15	30	16
	Vervolgde	247	290	153	14	—	—	—	1	—	—	—	262	290	153
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	66	78	35	5	—	—	—	—	—	—	—	71	78	35
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	233	273	148	14	—	—	—	1	—	—	—	248	273	148
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	14	17	5	—	—	—	—	—	—	—	—	14	17	5
	Processen-verbaal op 1 Jan. 1921 nog in behandeling .	192	168	448	47	—	—	—	5	—	—	—	244	168	449
	In 1921 opgemaakte processen-verbaal	1575	3539	4700	207	3	5	—	9	—	—	—	1791	3543	4706
	Terzijde gelegde	49	206	234	2	1	2	—	—	—	—	—	51	207	236
	Vervolgde	1352	2885	4070	189	1	2	—	12	—	—	—	1553	2887	4074
	Processen-verbaal op 31 Dec. 1921 nog in behandeling .	366	616	844	63	1	1	—	2	—	—	—	431	617	845
	Veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen . .	1279	2761	3920	185	1	2	—	12	—	—	—	1476	2763	3924
	Niet-veroordeelende vonnissen in le instantie gewezen	73	124	150	4	—	—	—	—	—	—	—	77	124	150

MEDEWERKING VAN ANDERE ZIJDE.

Het aantal ingekomen klachten bereikte in 1921 het buitengewone cijfer van 3410 (in 1920: 1360). Van deze klachten hadden er 2436 betrekking op overtredingen van bepalingen der Arbeidswet 1919 inzake den wettelijken arbeidsduur.

De medewerking der vakvereenigingen nam ook dit jaar wederom toe. Kwam in 1920 bijna 40 pct. van het totaal aantal klachten van deze zijde in, voor 1921 bedroeg dit percentage bijna 55. Dat deze grootere samenwerking van vakbeweging en Arbeidsinspectie alleszins is toe te juichen, behoeft wel geen nader betoog. Rechtstreeks van de werknemers kwam 10,5 pct. van het totaal aantal klachten in (in 1920: 19 pct.). In het geheel kwamen van de 3410 ontvangen klachten er 2232, d.i. 65 pct., van arbeiderszijde, hetzij direct of door tusschenkomst der vakvereeniging (in 1920: 58 pct.).

Het aantal anoniem ingediende klachten was weliswaar groter dan vorig jaar, nl. 436, doch in verhouding tot het totaal aantal ontvangen klachten verminderde het percentage van 17 in 1920 tot 13 in 1921.

Bleek in 1920 ruim 32 pct. der klachten ongegrond of slechts ten deele gegrond, voor 1921 bedroeg dit percentage bijna 31. Het aantal onbeslist gebleven klachten bedroeg 738, d.i. bijna 22 pct. van het totaal aantal (in 1920: bijna 14 pct.).

In het algemeen waren de klachten vaak onvolledig en vaag, waardoor het onderzoek zeer bemoeilijkt en soms onmogelijk werd. Ook bleken de klagers niet altijd goed op de hoogte van de wettelijke bepalingen. Dikwijls kon een klacht niet vervolgd worden wegens den onwil — voortkomende uit vrees — der arbeiders om de noodige verklaringen af te leggen. Zoo is het voorgekomen, dat door het bestuur eener vakvereeniging geklaagd werd over het niet geven van den vereischten rusttijd. Bij onderzoek legden de arbeiders verklaringen af, welke de waarheid van de klacht bevestigden, doch toen de zaak vervolgd werd, verklaarde één der arbeiders, tevens bestuurslid der vakorganisatie en mede-onderteekenaar der klacht, voor den Kantonrechter, dat de gevorderde rusttijd wel gegeven werd: de beklagde werd natuurlijk vrijgesproken.

Vele klachten worden uit wangunst en uit concurrentie-overwegingen gedaan. Als typeerend voorbeeld moge hier vermeld worden het geval van twee bakkers, die ten bureele der Arbeidsinspectie hunne collega's kwamen aanklagen, doch die zelf bij contrôle eveneens geverbaliseerd moesten worden wegens verboden nachtarbeid.

De volgende staatjes geven over de ingekomén klachten nadere bijzonderheden.

Overzicht van de klachten, gesplitst naar de herkomst.

DISTRICT . . .	1ste		2de		3de		4de		5de		6de		7de		8ste		9de		10de		Totaal.	
Aanwijzingen aan de Arbeidsinspectie verschafft door:	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.
Vakverenigingen . . .	5	127	7	51	8	270	44	256	74	314	52	71	—	113	24	122	36	181	37	81	287	1586
Particulieren	3	35	3	8	6	21	10	35	100	141	9	22	2	34	10	17	1	10	6	14	150	337
Politie	1	2	—	—	1	—	9	7	1	6	2	—	1	12	—	—	—	2	—	2	15	31
Gem. Bouw- en Woning- toezicht	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	1	2	—	—	1	4
Schoolhoofden, onder wijzers, enz.	—	1	—	—	—	8	—	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	15
Werkgevers	1	9	—	—	4	14	18	16	—	—	5	7	—	—	4	4	1	9	16	8	49	67
Werknemers	3	31	8	8	27	64	20	39	12	19	12	22	1	2	8	10	9	35	14	15	114	245
Bureau voor Arbeidsrecht	—	1	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	4
Gezondheidscommissie .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Andere autoriteiten . . .	—	8	—	1	—	—	1	16	—	—	1	—	1	7	—	—	—	1	10	4	13	37
Anoniem	—	32	6	43	1	45	13	57	15	113	3	21	—	10	9	9	—	20	—	39	47	389
Diverse corporaties . . .	—	—	1	2	—	5	—	1	—	—	—	—	—	—	1	6	—	2	—	—	2	16
Totaal . . .	13	246	25	113	47	429	115	427	202	597	84	145	5	178	56	170	48	264	83	163	678	2732

Overzicht der klachten, ingedeeld naar het onderwerp.

Onderwerp der klachten.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.
Arbeidswet.		
Arbeid van leerplichtige kinderen.	6	55
Arbeidsduur.	405	2031
Rusttijdbepalingen	28	127
Zondagsarbeid	40	73
Zaterdagmiddagarbeid	74	327
Arbeidskaarten, -lijsten of -registers.	52	119
Arbeid beschermde personen, verboden inge- volge het Arbeidsbesluit	15	54
Overige	53	152

Onderwerp der klachten.	Mondeling of telefonisch.	Schriftelijk.
Veiligheidswet.		
Vrije luchtruimte	3	15
Verlichting	7	17
Brandgevaar.	—	6
Kleederbergplaatsen	3	14
Schaftlokalen	7	36
Privaten en urinoirs.	6	35
Zindelijkheid	3	19
Waschgelegenheden	2	20
Bevorderen van eene dragelijke temperatuur. .	8	23
Luchtverversching	4	27
Gassen, dampen en stof	15	32
Beveiligingen	15	45
Ontploffingsgevaar	1	2
Eerste hulp bij ongevallen	2	16
Verstrekken van drinkwater.	—	11
Algemeene toestand van werklokalen	2	14
Verschillende onderwerpen	3	1
Steenhóuwerswet.		
Arbeidsduur of rusttijden.	3	9
Toestand werklokalen en werkplaatsen.	—	11
Schaftlokalen, waschgelegenheden en privaten .	—	1
Zindelijkheid	—	—
Overige	—	—
Hinderwet.		
Gevaar, schade of hinder, veroorzaakt door diverse inrichtingen	3	10
Overige	—	3
Verschillende onderwerpen	8	34
Totaal	768 ¹⁾	3339 ¹⁾

¹⁾ Aangezien verschillende klachten en aanwijzingen twee of meer onderwerpen betreffen, stemmen de totalen van dit overzicht niet overeen met de opgaven, voorkomende op pag. 27.

Van de bevinding omtrent de in totaal in 1921 bij de Arbeidsinspectie aangebrachte klachten, bevat het volgende staatje een overzicht.

Bevinding.	District.										Totaal.
	1e	2e	3e	4e	5e	6e	7e	8e	9e	10e	
Geground	96	52	132	158	399	101	45	95	128	112	1318
Ten deele geground	2	18	32	77	—	30	12	9	8	29	217
Ongegrond	30	22	165	125	178	71	52	33	124	27	827
Onbeslist gebleven ¹⁾	109	38	36	149	161	17	59	67	39	63	738
Aan andere autoriteiten doorgezonden of daarnaar verwezen	6	4	56	—	—	—	—	1	—	1	68
Zaken betreffende welke buiten het kader der ambtsbemoeiing liggen	14	1	30	14	61	6	3	12	2	8	151
In 1921 niet onderzocht . . .	2	3	25	19	—	4	12	9	11	6	91
Totaal 1921.	259	138	476	542	799	229	183	226	312	246	3410
Leidden tot het opmaken van proces-verbaal	61	38	40 ²⁾	76	98	23	27 ³⁾	39 ⁴⁾	64	85	551

¹⁾ Met de uitdrukking „onbeslist gebleven” wordt bedoeld, dat bij inspectie geen inbreuk op de wettelijke bepalingen kon worden geconstateerd, doch dat het geenszins was buitengesloten, dat de klacht op goede gronden berustte.

²⁾ 3 klachten gaven aanleiding tot het geven van voorschriften.

³⁾ 5 „ „ „ „ „ „ „ „ „

⁴⁾ 6 „ „ „ „ „ „ „ „ „

WERKZAAMHEDEN VAN DEN ELECTROTECHNISCHEN DIENST.

Door de ambtenaren van den electrotechnischen dienst werden in 1921 982 elektrische installaties bezocht, waarvan de volgende tabel een overzicht geeft.

Nummer der groep.	Omschrijving der groepen.	Aantal afgelegde bezoeken.
1	Aardewerk, glas, kalk, enz.	42
2	Diamant en andere edelsteenen	7
3	Boek- en steendrukkerijen	34
4	Bouwbedrijven	56
5	Chemische nijverheid	48
6	Hout-, kurk- en stroobewerking	92
7	Kleeding en reiniging	21
8	Kunstnijverheid	1
9	Leder, wasdoek, caoutchouc	17
10	Oer, steenkolen, turf.	3
11	Metalen (Bewerking van)	67
12	Stoom- en andere werktuigen (Verv. van).	112
13	Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen.	69
14	Papier	17
15	Textiele nijverheid	105
16	Vervaardiging van gas en electriciteit	46
17	Voedings- en genotmiddelen (Bereiding van).	245
	Totaal.	982

Deze bezoeken vonden plaats in 687 fabrieken.

Het aantal installaties, dat aanleiding gaf tot het doen van voorstellen, bedroeg 186.

Bovendien werden 15 bezoeken afgelegd ten dienste van de Inspectie van den Havenarbeid te Rotterdam en Amsterdam.

Verder kwamen in het verslagjaar 1826 teekeningen in het bezit van den Electrotechnisch-Adviseur, bestaande uit schakelschema's en plannen van op te richten elektrische installaties.

Na beoordeeling dezer teekeningen werd het betrokken districtshoofd daaromtrent advies verstrekt in verband met de door deze af te geven verklaring, ingevolge artikel 7*bis* der Hinderwet, noodig ter verkrijging eener vergunning tot oprichting of uitbreiding van eene fabriek of werkplaats.

WERKZAAMHEDEN VAN DEN SCHEIKUNDIGEN DIENST.

Van de verschillende stoffen, welke door de districtshoofden in 1921 werden toegezonden, werden 180 bepalingen uitgevoerd. Behalve dit geregeld onderzoek van monsters, werden uitgebreide onderzoekingen verricht voor het vergelijkend bepalen van arsenicum in industrie-grondstoffen en in urine, naar de meest doelmatige methode voor aantooning van haemato-porphyrine in urine van arbeiders, die met loodwit werken, terwijl mede onderzoekingen werden gedaan ter bepaling van koolmonoxyd in de lucht van fabriekslokalen, waar dit ontstaat, en in het bloed van de personen, die daarin werken.

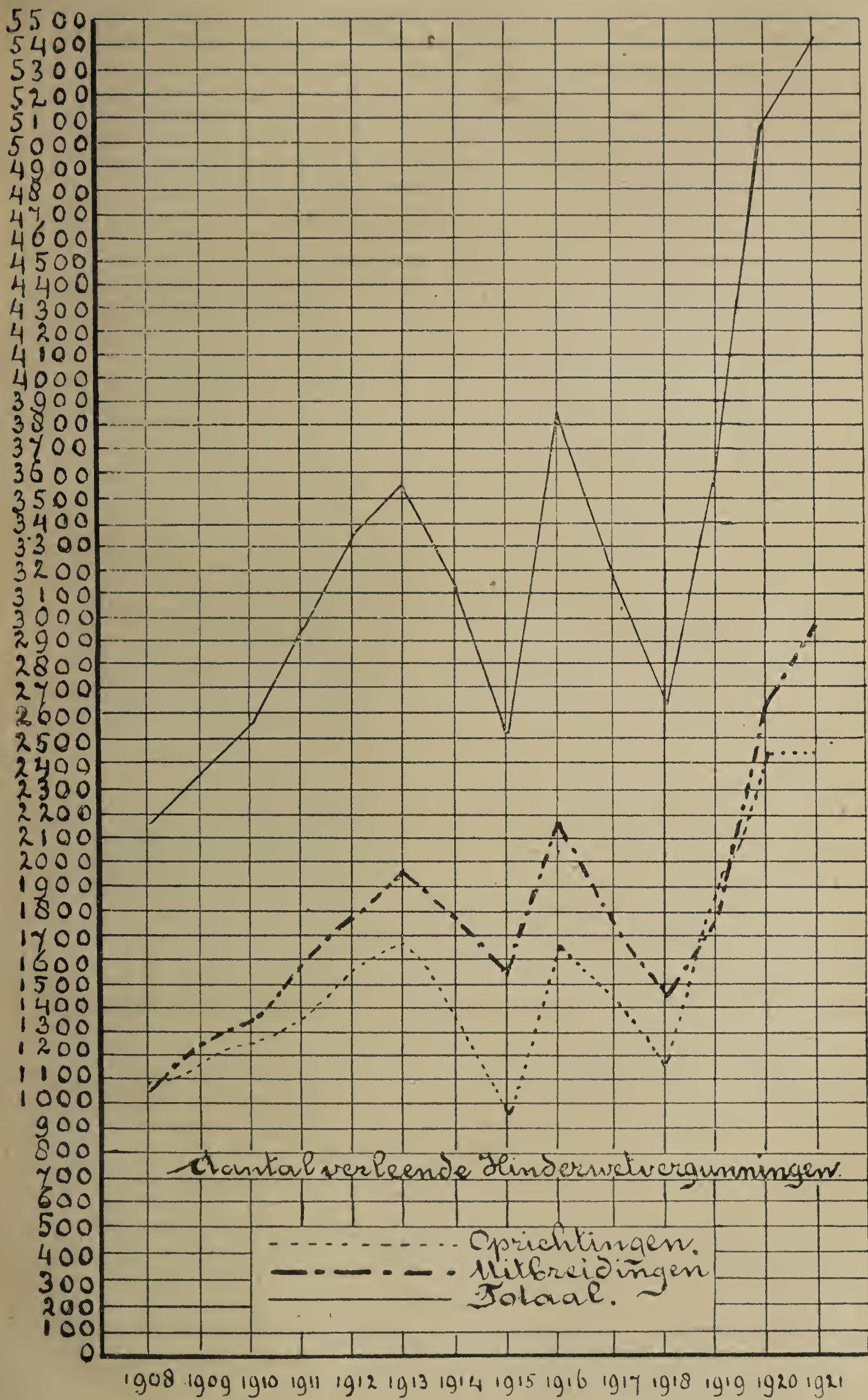
Ook werden, zooals in hoofdstuk V nader is vermeld, onderzoekingen verricht omtrent het voorkomen van zwavelwaterstof in de lucht bij suiker-fabrieken, waar dit tot oogaandoeningen had aanleiding gegeven.

WERKZAAMHEDEN IN VERBAND MET DE BEPALINGEN DER HINDERWET.

De wijziging, die het aantal verleende Hinderwetvergunningen sedert 1908 jaarlijks heeft ondergaan, blijkt uit het volgende overzicht:

AANTAL.	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Oprichtingen . . .	1097	1180	1240	1369	1567	1640	1324	986	1653	1446	1149	1804	2440	2440
Uitbreidingen . . .	1078	1206	1311	1597	1778	1912	1778	1517	2188	1726	1469	1732	2632	2963
Totaal . . .	2175	2386	2551	2966	3345	3552	3102	2503	3841	3172	2618	3536	5072	5403

Ook in dit verslag zijn in eene grafische voorstelling (blz. 31) de fluctuaties in bovenstaande cijfers uitgebeeld, en ziet men scherp den met het begin van den oorlog in 1914 plotseling intredenden stilstand in de industrie uitgedrukt in de nedergaande lijn, terwijl de zoogenaamde „oorlogsindustrieën” in 1916 het aantal Hinderwetvergunningen opeens

aanzienlijk deden toenemen, hetgeen zijne uitdrukking vindt in de voor dat jaar plotseling stijgende lijn. Na de daarop volgende daling begint na het sluiten van den wapenstilstand weer de stijging, welke echter in 1921 belangrijk verflauwt. Evenals in het vorige verslag moet ook thans gewaarschuwd worden om de stijging in het aantal Hinderwetvergunningen als een teeken van algemeenen opbloei van ons industrieele leven aan te merken. Zoo is een der hoofdoorzaken van de ernstige bedrijfsslapte, nl. de lage valuta in het buitenland, tevens oorzaak van vele oprichtingen en uitbreidingen. Immers, waar tot nog toe de kleine patroon zijne werkplaats niet machinaal kon inrichten wegens de hoge prijzen van kracht- en arbeidswerktuigen, kon hij deze nu tegen betrekkelijk lage prijzen uit het buitenland bekomen.

Voorts komt door de toenemende aansluiting van gemeenten aan een electriciteitsnet, de elektrische energie ook onder het bereik van een steeds grooter kring van kleinere bedrijven en menig werkgever, die tot nu toe, wegens de aan benzine- en gasmotor verbonden bezwaren, zijne werkplaats niet machinaal inrichtte, verkrijgt thans in den electromotor met al zijne voordeelen eene welkome krachtbron.

Zoo plaatsten tal van bakkers in hunne inrichtingen electromotoren tot het drijven van kneedmachines, enz. en nemen de bakkerijen dan ook in het totaal aantal der oprichtingen en uitbreidingen de belangrijkste plaats in. De verkorte werktijd na het in werking treden der Arbeidswet 1919 is voorts aan de toenemende electrificatie zeker niet vreemd.

Het verbod van nachtarbeid in broodbakkerijen noopte vele ondernemingen tot uitbreiding der bakruimte.

Verder deed de krachtig doorgezette woningbouw zijn invloed op het aantal verleende Hinderwetvergunningen gelden, speciaal wat de inrichtingen voor houtbewerking betrof, terwijl evenals het vorige jaar een belangrijk aantal oprichtingen en uitbreidingen van inrichtingen voor bewerking van metalen kon worden geboekstaafd. Het aantal oprichtingen en uitbreidingen van graanmalerijen en meelfabrieken was in 1921 beduidend grooter dan in 1920. Voor een belangrijk deel is dit een gevolg van de algemeen doordringende electrificatie (het verdwijnen van windmolens), voor een ander deel vloeit dit voort uit de toenemende coöperatie in de landbouwbedrijven, hetgeen de oprichting van tal van nieuwe op coöperatieven grondslag gevestigde ondernemingen medebrengt.

De verdeeling van de verleende vergunningen over de verschillende bedrijfsgroepen blijkt uit den achter het verslag gevoegden staat 5.

Thans moge districtsgewijs eene opsomming volgen van die oprichtingen en uitbreidingen, welke van meer bijzonder belang zijn te achten.

1ste district (Maastricht). Hier valt te wijzen op de oprichting van eene kunstmolensteenfabriek, van eene optische instrumentenfabriek en van eene enveloppenfabriek.

De belangrijkste uitbreidingen waren die van eene steenfabriek, eene zinkwitfabriek, eene katoendrukkerij, eene bontweverij en eene elektrische centrale.

2de district (Breda). Eén groote constructiewerkplaats werd opgericht; eene nieuwe cacao- en chocoladefabriek werd in bedrijf genomen door eene onderneming, die reeds eene dergelijke groote fabriek exploiteerde; eene zuivelfabriek werd verplaatst en hare capaciteit aanzienlijk uitgebreid; verschillende suikerfabrieken ondergingen belangrijke uitbreidingen; een tweetal kleine gloeilampenfabrieken werd opgericht; eene nieuwe steenfabriek werd gebouwd ter vervanging van eene, welke door onteigening ten behoeve van het uitbreidingsplan eener gemeente was komen te vervallen; aan eene bestaande overleerfabriek wordt eene laklederfabriek, de eerste in ons land, bijgebouwd, welke echter nog niet in bedrijf is genomen.

Vermelding verdient ten slotte de oprichting van eene groote vlasfabriek met stoommachine van 100 P.K., waarin eene van de normale geheel verschillende werkwijze wordt toegepast. Het vlas wordt eerst kunstmatig geroot en, na uitgeperst te zijn, met behulp van verwarmde lucht gedroogd. Vervolgens wordt het vlas op de gewone wijze gebraakt, doch daarna horizontaal over de helft der lengte ingeklemd en gevoerd langs snel draaiende langwerpige messen, waardoor de niet ingeklemde vrij hangende helft wordt gezwingeld. Automatisch wordt dan de gezwingelde helft ingeklemd en op dezelfde wijze het overblijvende deel van het vlas gezwingeld. Het overnemen van het gebraakte vlas op de zwingelmachine geschiedt, evenals het zwingelen zelf, geheel mechanisch; hiervoor is geen enkele arbeider meer noodig. Daarentegen moet het vlas nog eens vluchtig op de gewone wijze nagezwingeld worden. Na het opmaken wordt het vlas gepolijst.

3de district (Rotterdam). De eenige belangrijke vergunningen tot oprichting, welke in dit district gedurende het verslagjaar werden aangevraagd, waren die voor eene fabriek van wasscherijmachines, voor eene motorenfabriek en voor eene groote houtbewerkingsinrichting. De eerstgenoemde twee fabrieken dienden echter ter vervanging van oude inrichtingen. Belangrijke uitbreidingen werden aangevraagd voor eene vensterglasfabriek en eene scheepswerf.

4de district (Utrecht). De belangrijkste aanvragen tot vergunning voor oprichting betroffen eene steenfabriek, eene drukkerij, 's Rijks topografische inrichting, eene vuurwerkfabriek, eene lak- en vernisfabriek, eene olieslagerij en veekoekenfabriek, eene inrichting voor machinale houtbewerking, eene timmerfabriek, twee confectiefabrieken, eene chemische wasscherij van het Departement van Oorlog, eene rubberartikelenfabriek, eene fabriek van elektrische apparaten, eene kaasstremselfabriek en eene sigarettfabriek.

De voornaamste uitbreidingen hadden betrekking op eene glasslijperij, eene zeepfabriek, eene rubberfabriek, twee machinefabrieken, eene wollen-dekenfabriek, twee sajefabrieken, eene touwspinnerij, eene kantfabriek, eene katoenspinnerij en weverij, eene gasfabriek.

5de district (Amsterdam). In dit district hebben geene vermeldenswaardige oprichtingen en uitbreidingen plaats gehad. Het grootste deel der oprichtingen betrof verplaatsing naar andere percelen, benevens electrificatie. De uitbreidingen betroffen in hoofdzaak het bijplaatsen van enkele werktuigen en motoren.

6de district (Haarlem). Als voornaamste oprichtingen kunnen worden vermeld eene kalkzandsteenfabriek, eene schelpkalkbranderij, eene fabriek voor vervaardiging van inkt en verf, eene margarinefabriek, eene deurenfabriek, eene rijwielfabriek, eene zeildoekweverij en ververij (ter vervanging der bestaande fabriek) en twee cacaofabrieken.

De belangrijkste uitbreidingen betroffen eene fabriek voor vervaardiging van seintoestellen, eene papierfabriek, drie gasfabrieken, eene meelfabriek, eene gortpellerij, twee melkproductenfabrieken, eene suikerfabriek en eene cacaofabriek.

7de district (Arnhem). De belangrijkste oprichtingen waren die van eene fabriek voor vervaardiging van verf in tuben, eene fabriek van kleefstoffen, eene stroohulzenfabriek, eene fabriek van isoleermateriaal, eene fabriek van gereedschappen, eene metaaldraadweverij, eene draadfabriek voor electrische lampen, eene machinefabriek, eene electromotorenfabriek, eene cartonfabriek, eene papierfabriek, eene textielbleekerij, eene kunstzijdefabriek, eene cacao- en chocoladefabriek.

Ten opzichte van bovenvermelde kunstzijdefabriek kan nog worden medegedeeld, dat deze te Ede gevestigde fabriek gedreven wordt door electromotoren tot een gezamenlijk vermogen van plm. 1650 P.K., waarvoor de stroom in eene eigen centrale wordt opgewekt. Door het tot stand komen dezer inrichting heeft de betreffende tak van nijverheid hier te lande eene zeer belangrijke uitbreiding verkregen.

De voornaamste uitbreidingen betroffen eenige steenfabrieken, eene fabriek van betonwaren, eene fayencefabriek, eene zeepoederfabriek, eene leerlooierij, eene draadvlechtwerkfabriek, twee papierfabrieken, eene cocosfabriek, eene textielbleekerij en eene electrische centrale.

8ste district (Deventer). De belangrijkste oprichtingen waren die van eene inrichting voor machinale houtbewerking, eene houtzagerij, eene klompenmakerij, eene dekenstikkerij, eene turfstrooiselfabriek, eene accumulatorenfabriek. Tot de belangrijke uitbreidingen kunnen gerekend worden de uitbreiding van eene wagenmakerij met eene inrichting tot het vervaardigen van houtwol, verschillende katoenweverijen, eene wolspinnerijweverij, eene vleeschwarenfabriek en eene sigarenfabriek.

9de district (Groningen). Van belangrijke beteekenis voor dit district was alleen het in bedrijf stellen van eene beetwortelsuikerfabriek, de oprichting van eene groote zuivelfabriek en de uitbreiding van eene suikerfabriek.

10de district (Dordrecht). De meest van belang zijnde oprichtingen betroffen eene kalkzandsteenfabriek, eene fabriek voor het vervaardigen van artikelen uit been, hoorn, gummi, enz. Tot de voornaamste uitbreidingen behooren die van eene inrichting tot vervaardiging van beton- en andere dakbedekkingen, eene timmerfabriek, eene fabriek voor metaalbewerking, eene scheepswerf en vier suikerfabrieken.

Ook in 1921 legde de behandeling der Hinderwetaanvragen beslag op een zeer belangrijk deel van den tijd der inspectieambtenaren, terwijl hiervoor dikwijls eene beteekenende hoeveelheid administratief werk moest worden verricht. De aan deze aanvragen bestede tijd is evenwel alleszins als productief te beschouwen, daar eene goede inrichting van fabrieken en werkplaatsen het best bereikt wordt, wanneer bij de oprichting de dikwijls zéér noodige voorlichting verstrekt wordt aan oprichter en architect. Toch zou de taak der Arbeidsinspectie in dezen aanmerkelijk verlicht worden, indien de gemeentebesturen wat meer zorg wilden wijden aan de uitvoering der administratieve voorschriften der Hinderwet. Zoo wordt eene vlotte behandeling van Hinderwetaanvragen vaak belet door de slordige of onvolledige invulling der noodzakelijke gegevens door de aanvragers, waaruit voortvloeit de noodzakelijkheid hen telkens te herinneren deze tijdig aan te vullen. Daarbij blijkt telkens opnieuw het bezwarende van het veel voorkomende feit, dat de gemeentebesturen niet voldoende zorg dragen, dat de vergunning wordt aangevraagd, voordat de inrichting in werking wordt gebracht. Meermalen werd dan eerst vergunning gevraagd, nadat de Arbeidsinspectie aan het betrokken gemeentebestuur had meegedeeld, dat een concessieplichtig bedrijf zonder eenige vergunning in werking was gebracht.

Terugzending van teekeningen aan het gemeentebestuur vond verscheidene malen plaats, omdat deze te onvoldoende waren, terwijl ook eenige malen bleek, dat de bij de aanvraag overgelegde tekening niet in overeenstemming was met de werkelijkheid.

De ervaring bevestigde wederom, dat vele gemeentebesturen nog dikwijls genoegen nemen met uiterst primitieve teekeningen en omschrijvingen.

Opnieuw kwam het dit jaar voor, dat eene vergunning werd verleend, zonder dat de vereischte verklaring van het districtshoofd, omtrent het voldoen aan de eischen der Veiligheidswet, was ontvangen. Ook gebeurde het eenige malen, dat voorwaarden werden opgelegd, zonder dat door het districtshoofd eene beoordeeling dezer voorwaarden was gegeven. Nadat de betrokken gemeentebesturen op het verzuim gewezen waren, werd in

eenige dezer gevallen de aanvraag, met goedvinden van den concessionaris, opnieuw behandeld en de vergunning opnieuw verleend; waarbij de noodige formaliteiten behoorlijk in acht waren genomen.

Herhaaldelijk moest op toezending van een afschrift van het proces-verbaal der gehouden zitting tot het aanhooren van bezwaren of van de op het verzoek genomen beschikking worden aangedrongen. Dat ook daarna met bedoelde toezending niet altijd de noodige spoed gemaakt werd, moge blijken uit het feit, dat een gemeentebestuur, hetwelk steeds nalatig is met het inzenden van afschriften der genomen beslissingen, na herhaald aandringen door het betrokken districtshoofd, eerst in October 1921 een afschrift van eene op 19 April 1919 genomen beschikking inzond.

Gedurende het verslagjaar kwamen evenals in 1920 talrijke aanvragen bij de Arbeidsinspectie in betreffende inrichtingen, waarop de Veiligheidswet niet van toepassing was en eveneens van zulke, waarvoor zelfs eene Hinderwetvergunning niet vereischt was. Ook hier zou meer oplettendheid van de zijde der gemeentebesturen aan de Arbeidsinspectie veel werk besparen.

Ten slotte kan nog met voldoening worden medegedeeld, dat tusschen het districtshoofd te Amsterdam en het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht aldaar eene regeling getroffen werd, welke zoowel in het belang is van de aanvragers der Hinderwetvergunningen voor inrichtingen, waarop de Veiligheidswet van kracht is, als bevorderlijk voor een doeltreffend preventief toezicht door de Arbeidsinspectie bij het oprichten van nieuwe of het uitbreiden van bestaande fabrieken en werkplaatsen. De jaren lang geuite klacht, dat het advies van het districtshoofd door het gemeentebestuur eerst werd gevraagd als de oprichting of uitbreiding reeds was voltooid, waardoor het aanbrengen van krachtens de Veiligheidswet noodzakelijke wijzigingen zeer werd bemoeilijkt, wordt bij die regeling volledig ondervangen. De aanvragers, die meestal geen gebruik maken van de in artikel 2 der Veiligheidswet gegeven bevoegdheid om het bouwplan van de op te richten of uit te breiden fabriek of werkplaats aan de beoordeeling van het districtshoofd der Arbeidsinspectie te onderwerpen, en zich, ook voor de benodigde bouwvergunning, in den regel mondeling tot het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht wenden, worden door dit lichaam naar de Arbeidsinspectie verwezen met een bericht, op welken dag en op welk uur het betreffende perceel door een gemeente-ambtenaar zal worden bezocht. Er wordt zorg voor gedragen, dat dan tevens een ambtenaar der Arbeidsinspectie aanwezig is, zoodat in gemeenschappelijk overleg zoowel de eventueele naleving van de Veiligheidswet als van de gemeente-verordeningen wordt beoordeeld. Tevens wordt bij het indienen van de Hinderwetaanvraag bij het gemeentebestuur de tekening met beschrijving onmiddellijk naar de Arbeidsinspectie doorgezonden, die daarop aan Bouw- en Woningtoezicht een onderhandsche verklaring afgeeft, dat de inrichting zal voldoen aan de bepalingen der Veiligheidswet of mededeelt, welke wijzigingen of aanvullingen noodzakelijk zijn om dat te bereiken. In

het laatste geval wordt ook aan den aanvrager hiervan kennis gegeven. Zoolang niet tusschen Bouw- en Woningtoezicht, dat over de bouwvergunning als het machtsmiddel beschikt, en den aanvrager overeenstemming is bereikt, wordt de officieele bij artikel 6 *bis* der Hinderwet bedoelde kennisgeving opgeschort. Deze regeling heeft het voordeel, dat eenerzijds het doel der bis-artikelen van de Hinderwet wordt bereikt: beoordeeling van het plan door de Arbeidsinspectie, zonder dat zij voor een voldongen feit wordt gesteld, waardoor achteraf ingrijpen harerzijds met groote moeilijkheden gepaard gaat, terwijl anderzijds het afgeven van eene afwijzende verklaring door het districtshoofd wordt voorkomen en aan het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht een voor dien dienst vaak zinloze herhaling van de behandeling der aanvraag wordt bespaard.

WERKZAAMHEDEN IN VERBAND MET DE BEPALINGEN DER ONGEVALLENWET EN DER BEROEPSWET.

De samenwerking, in het belang eener goede bedrijfsbeveiliging, tusschen de ambtenaren der Arbeidsinspectie en die der Rijksverzekeringsbank, bleef ook in 1921 gehandhaafd.

Een aantal van 1637 mededeelingen omtrent beveiligingstoestanden in fabrieken en werkplaatsen, welke naar het oordeel der Agenten der Rijksverzekeringsbank voorziening behoeften, kwam in 1921 krachtens artikel 91, 2de lid, der Ongevallenwet 1921 van het Bestuur dier Bank in. In 1920 bedroeg dit aantal 2079.

Van deze mededeelingen betrof 19 pct. onbeveiligde vleeschmolens en ruim 25 pct. het niet aanwezig zijn of niet gebruiken van veiligheidsbrillen. De overige mededeelingen hadden voor het grootste deel betrekking op onvoldoend of niet beveiligde werktuigdeelen, riemen of drijfwerk.

In verband met 544 mededeelingen, d. i. ruim 33 pct. van het totaal aantal, werd op verzoek der Bank een nader onderzoek ter plaatse ingesteld, waarvan haar de uitslag werd bericht. Verscheidene malen gaf dit onderzoek aanleiding tot het geven van voorschriften en aanwijzingen, terwijl ook in eenige gevallen proces-verbaal werd opgemaakt.

Ook dit jaar betroffen verscheidene mededeelingen inrichtingen, welke niet aan het toezicht der Arbeidsinspectie onderworpen waren.

Eenige districtshoofden ontvingen in het verslagjaar van den Voorzitter van den Centralen Raad van Beroep of een der Beroepsraden opdracht om een onderzoek in te stellen naar de al of niet verzekeringsplichtigheid van een bepaald bedrijf, het daaraan toe te kennen gevarencijfer, naar de geschiktheid tot werken van personen, die een bedrijfsongeval hadden gehad en tegen de door het Bestuur der Rijksverzekeringsbank genomen beslissing inzake de vaststelling van het ongeschiktheidspercentage in beroep waren gekomen, alsmede naar de juistheid van de vastgestelde premie ingevolge de Invaliditeitswet.

Eén districtshoofd werd opgeroepen om als getuige-deskundige voor een Raad van Beroep te verschijnen.

WERKZAAMHEDEN IN VERBAND MET DE CAISSONWET.

Te Rotterdam werd in 1921 slechts met één duikerklok gewerkt en wel met 40 arbeiders gedurende 19 weken.

WERKZAAMHEDEN IN VERBAND MET DE PHOSPHOR-LUCIFERSWET.

In opdracht van den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij het Kantongerecht te 's-Hertogenbosch werden twee monsters lucifers onderzocht. Zij bleken geen witten phosphor te bevatten.

VERBANDCURSUSSEN.

Evenals vorige jaren was de organisatie der verbandcursussen voor fabrieksarbeiders weer grootendeels in handen van de Commissie in het belang van het verleenen van Eerste Hulp bij Bedrijfsongevallen, in wier jaarverslag nadere bijzonderheden hieromtrent vermeld zijn. Toch was ook in 1921 het aandeel der districtshoofden der Arbeidsinspectie in bedoelde organisatie nog zéér belangrijk. Zij verstrekten aan den Secretaris der genoemde Commissie eene opgave van de plaatsen, waar de in het winterseizoen te geven cursussen het geschiktst zouden kunnen worden gehouden en van de werkgevers, die volgens artikel 236 van het Veiligheidsbesluit 1916 verplicht zijn zorg te dragen, dat in hunne inrichting minstens één persoon aanwezig is, in staat en bevoegd tot het verleenen van eerste hulp. Verder verleenden zij hunne bemiddeling tot het bijeenbrengen van een voldoende aantal deelnemers aan de cursussen, hetgeen dikwijls met groote moeite, veel tijdverlies en eene belangrijke hoeveelheid administratief werk gepaard ging. Verscheidene malen mocht het niet gelukken een voldoende aantal deelnemers bij elkaar te krijgen en soms werden dan de te kort komende cursisten gehaald uit het personeel van niet onder artikel 236 van het Veiligheidsbesluit vallende ondernemingen. Vaak werd door hen, die vroeger een diploma verworven hadden, bezwaar gemaakt tegen het volgen van een herhalingscursus, daar zij meenden reeds voldoende kennis in het eerste-hulpverleenen te bezitten. Door de medici bij de Arbeidsinspectie werden ook personen, die hun kennis op eene andere wijze dan door het volgen van een door het Rijk gesubsidieerden cursus hadden verworven, geëxamineerd in het verleenen van eerste hulp, en werd voor hen, na voldoende examen, een bewijs van geoefendheid, als bedoeld in bovenvermeld wetsartikel, uitgereikt. Bovendien werd in overleg met den Medisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie aan hen, die een door de Directie der Ned. Spoorwegen georganiseerden cursus doorloopen en van den be-

trokken docent een diploma ontvangen hadden, een bewijs, als door het Veiligheidsbesluit gevorderd, verstrekt.

Het reeds in het Centraal Verslag over 1920 gemelde absenteïsme op de cursussen handhaafde zich ook dit jaar, met het gevolg, dat veel minder diploma's werden uitgereikt dan anders het geval zou zijn geweest. Dat hierdoor de werkgevers in groote moeilijkheden kunnen komen en de werklieden bij voorkomende ongevallen de schadelijke gevolgen van dit verzuim dragen, behoeft wel niet nader te worden uiteengezet. Sommige docenten gaven, wanneer een deelnemer lessen verzuimde, hiervan kennis aan het betrokken districtshoofd, die daarop den werkgever er mede in kennis stelde en aandrang op eene regelmatige bijwoning van de lessen. Indien de werkgevers in meerdere mate dan thans geneigd waren voor het volgen der cursussen eene geldelijke vergoeding of voor het behalen van een diploma eene premie toe te kennen, zou het verzuimen der lessen ongetwijfeld sterk verminderen.

De uitreiking der bewijzen van geoefendheid in het verleenen van eerste hulp bij ongevallen geschiedde ook dit jaar wederom door bemiddeling der Arbeidsinspectie.

HOOFDSTUK IV.

Naleving der Arbeidswet.

Indien dit hoofdstuk begint met zich uitsluitend te beperken tot hetgeen de titel aangeeft, dan kan het daarover mededeelen, dat het dank zij buitengewone krachtsinspanning van de Arbeidsinspectie gelukt is de wet te doen naleven. Hiermede wil niet gezegd zijn, dat er geen afgelegen of kleine inrichtingen zijn, waar men er zich nog weinig aan stoort, noch dat niet in menig geval in een groote fabriek men het erop waagt om de wet maar eens te overtreden, maar wèl, dat in het algemeen de bepalingen, zoowel wat betreft de leeftijdsgrens als den arbeidsduur, volkomen zijn ingeburgerd en dat overtredingen als zoodanig gevoeld worden en stelselmatig worden opgespoord en tegengegaan.

Dat dit in korten tijd bereikt is, moet in hoofdzaak worden toegeschreven aan de vruchtbare combinatie van levende en administratieve contrôlemiddelen. De arbeidskaarten voor jeugdige personen beletten automatisch het te werk stellen van leerplichtige kinderen; het stelsel der arbeidslijsten in combinatie met het arbeidsregister maakt, dat ieder werkgever weet, hoe hij mag laten werken en dat het toezicht — Arbeidsinspectie of Politie — terstond zien kan of de arbeidsduurbepalingen overtreden worden.

Ter toelichting hiervan zij er aan herinnerd, dat in iedere werkplaats een arbeidslijst moet zijn opgehangen, waarop de werktijd is aangegeven en dat van die lijst een afschrift (een formulier in briefkaartformaat, dat bij de ten postkantore verkrijgbare lijsten behoort) aan het districtshoofd moet worden gestuurd.

De invulling der lijst noodzaakt den werkgever reeds zich rekenschap te geven van wat in zijn bedrijf mag en niet mag en, vergist hij zich hierin, dan blijkt dit op het inspectiekantoor uit het afschrift. Hij wordt dan hierop gewezen en na veel of weinig moeite komt de lijst in orde. De politiebeambte, die een contrôle op den werktijd houdt, behoeft zich dan niet te verdiepen in de ingewikkelde bepalingen, die voor menig bedrijf anders zijn dan de normale, doch heeft slechts op de arbeidslijst te zien hoe gewerkt mag worden.

Helaas is de toestand te dezer zake nog niet overal volmaakt, doordat het administratief personeel op menig districtsbureau in verband met andere werkzaamheden en meer of minder geoefendheid niet toereikend is om alle binnenkomende afschriften van arbeidslijsten tijdig te controleeren. Nu alle bestaande werkplaatsen eenmaal de revue gepasseerd zijn, zullen voortaan veel minder foutieve invullingen plaats hebben en zal de contrôle minder

tijd vorderen. Eerst wanneer hierin geen achterstand meer ontstaat, werkt het stelsel geheel bevredigend en zal gezegd kunnen worden, dat met betrekkelijk weinig personeel een zeer effectieve contrôle uitgeoefend wordt. In enkele districten is dit reeds nu het geval.

Toch is dank zij dit stelsel de wet reeds zoo vast ingedrongen, dat met vrij groote zekerheid mag worden aangenomen, dat ook de gevolgen der wet zich ten volle doen gevoelen en men zich daarvan dan ook reeds eenige rekenschap kan geven.

Dat Regeering en Arbeidsinspectie dat trachten te doen, blijkt wel uit de voortdurende bemoeiingen om langs regelmatigigen weg met toepassing der middelen, die de wet zelve aangeeft, de bezwaren te ondervangen en uit voorstellen tot wijziging van uitvoeringsmaatregelen en van de wet zelve, zoodra dat noodig blijkt.

Zooveel mogelijk wordt er daarbij naar gestreefd de wenschen en de ervaring der belanghebbenden te doen medespreken. Schriftelijk en mondeling overleg tusschen districtshoofden en directeur-generaal eenerzijds en vakvereeningen van werkgevers en arbeiders anderzijds zijn dan ook aan de orde van den dag, terwijl in den Hoogen Raad van Arbeid die vakvereeningen zich direct of indirect kunnen doen hooren bij de behandeling van voorstellen van wet of algemeenen maatregel van bestuur.

Het in 1921 ingediende wetsvoorstel tot herziening der Arbeidswet 1919 geeft aan dit streven een belangrijke uitbreiding door (zie artikel 28, zevende lid, der gewijzigde wet) het mogelijk te maken, dat op wensch van vakvereeningen van werknemers en werkgevers van de wettelijke regelingen onder zekere voorwaarden wordt afgeweken.

In dezelfde richting wijst het voor de uitvoering der werktijdbepalingen voor het broodbakkersbedrijf zooveel mogelijk overleg plegen met de zgn. bakkerij-commissies, instellingen, die in vele plaatsen reeds in het leven waren geroepen tijdens de distributiemaatregelen en plaatselijke verboden van nachtarbeid.

Bij de beoordeeling der uitwerking van den achturendag op de industrie mag niet uit het oog worden verloren, dat de wet niet gemaakt is om de industrie te bevoordeelen, doch om het arbeidersleven op hooger peil te brengen, voor zoover dat bestaanbaar is met de instandhouding eener voldoende productie. Daarbij moet over de geheele lijn gezocht worden naar een redelijke verhouding tusschen den omvang der productie en het levenspeil der producenten en andere consumenten, doch bovendien voor ieder land op zich zelf gelet worden op de mogelijkheid om op de wereldmarkt te kunnen mededingen.

Op de Eerste Internationale Arbeidsconferentie, in 1919 te Washington gehouden, is aangenomen, dat een werkweek van 48 uren voldoende is voor het bereiken eener productie, die aan redelijke eischen van behoeftebevrediging voldoet en tevens, dat voor het invoeren van zoodanigen maximum-arbeidstijd onmisbaar is, dat alle staten zich tot de handhaving ervan

verbinden. Dit laatste is, alhoewel het tractaat nog verre van algemeen bekrachtigd is, practisch toch nagenoeg bereikt. Doch helaas hebben de gebeurtenissen der laatste jaren er allerminst toe bijgedragen om een ge-regelde productie mogelijk te maken, noch om de internationale concurrentievoorwaarden gelijk te doen zijn voor allen.

Oorzaken, waarvoor het hier de plaats niet is om erover uit te weiden, hebben gemaakt, dat de groote stagnatie in de productie nog allerwege voortduurt, zoodat het dikwijls van het allerhoogste belang is om, waar en wanneer productie mogelijk is, deze zoo hoog mogelijk op te voeren, desnoods tijdelijk ten koste van andere belangen. Daarbij maakt de sterk wisselende waarde van het geld in vele landen, dat de koopkracht van het geld in verschillende landen sterk uiteenloopt met het gevolg, dat landen met hooge of constante valuta door hun hooger arbeidsloon belangrijk gehandicapt zijn op de wereldmarkt.

Onder die omstandigheden was het een zaak van algemeen belang om na te gaan of de erkende benadeeling der productiviteit door de Arbeidswet voor bepaalde bedrijven en ondernemingen moest worden opgeheven. Dat hiertoe in zeer vele gevallen is overgegaan, is van voldoende bekendheid en zal uit hetgeen in dit hoofdstuk volgt, nader blijken.

Welke die nadeelige gevolgen zijn, is nog uiterst moeilijk te constateeren, niet alleen wegens de nog weinige positieve gegevens, doch meer door het gelijktijdig werkzaam zijn van andere, krachtiger invloeden. Als zoodanig moeten in de eerste plaats genoemd worden de nog steeds aanhoudende verstoring in het internationaal handelsverkeer en in de tweede plaats de nog niet tot het oude, laat staan tot een hooger, peil gestegen arbeidslust, blijkend uit de uurproductie per arbeider. Er zijn reeds voorbeelden, die tot bevrediging aanleiding geven, doch er moet nog veel verbeteren, vóór men vertrouwen kan op een volle uitnutting van den arbeidstijd.

Houdt men de hierboven aangegeven hoofdpunten voor oogen, dan kan eenigermate worden nagegaan in hoeverre de Arbeidswet, de industrie benadeeld heeft. Diep behoeft hier op deze zaak niet te worden ingegaan, omdat bij de behandeling van het voorstel tot wijziging der Arbeidswet 1919 in de Kamerstukken en bij het mondeling overleg tusschen Regeering en Volksvertegenwoordiging uitvoerige mededeelingen zijn gedaan.

De hoofdfactor is daarbij de kostprijsverhooging. Deze kan in het algemeen leiden tot minder verbruik en voor de Nederlandsche industrie tot verlies van buitenlandsche afnemers. Het eerste gevolg is thans nog niet te beoordeelen, mede door het werkzaam zijn van vele andere invloeden. Het tweede gevolg kan alleen beteekenis hebben, wanneer in concurreerende landen minder druk door de arbeidswetgeving wordt uitgeoefend. Daartoe is voortdurend nagegaan wat te dien aanzien elders geschiedde en welke nadeelen hier ondervonden werden. Een juiste beoordeeling van een en ander werd zeer bemoeilijkt door de verspreiding van vele meer en minder juiste berichten over het binnenland en het buitenland. Dit gaf o.a. aanleiding

tot uitzending eener commissie om dit onderwerp in Duitschland te bezien. Hare bevindingen zijn elders gepubliceerd.

Dat de productie in 8 uur minder is dan in 10 uur, is een vrij algemeene ervaring, doch die, voor zoover zij op den buitenlandschen concurrent in dezelfde mate drukt, geen motief mocht opleveren om een werktijdsverlenging toe te staan. Enkele industrieën hadden echter te concurreeren met landen, waar diezelfde industrie in werktijd niet beperkt was, òf doordat zij als huisindustrie beoefend werd òf doordat in dit land geen wet werd gehandhaafd. In die gevallen moest arbeidsduurverlenging worden toegestaan om het voortbestaan mogelijk te maken.

Van meer beteekenis is het verschil, dat ontstaat wanneer door langer benutting der fabrieksinstallatie, bijv. bij het werken met 2 of 3 ploegen, de buitenlander een groote besparing op algemeene onkosten bereikt en een nuttiger gebruik van zijn brandstoffen maakt. Ook in die gevallen is het om te kunnen blijven concurreeren noodzakelijk hier eenzelfde arbeidsregeling toe te staan.

Het is volkomen verklaarbaar, dat een ondernemer voornamelijk naar het effect zijner eigen zaak ziet en de kostprijsverhooging als een onmiddellijk nadeel voelt en geneigd is alle moeilijkheden in deze tijden aan de Arbeidswet toe te schrijven. In verhoogde mate is dit het geval, wanneer het een onderneming betreft, die ook in gemakkelijker tijden slechts ten koste van de uiterste inspanning een bestaan opleverde.

Laat men zulke bedrijfjes, die op de grens der bestaansmogelijkheid staan — ook als er geen beperkende regels waren — buiten beschouwing en wordt voortgegaan met het streven naar internationale gelijkheid, dan blijft alleen de vraag over of de kostprijsverhooging, die het gevolg is van meer arbeidsloon en hooger algemeene onkosten (in vele gevallen oneconomischer brandstofverbruik), economisch mogelijk is. Want al moge in steeds meer gevallen blijken, dat het rendement per arbeider in 8 uur dat in 10 uur nabij komt of voorbijstreeft, er blijven tallooze verrichtingen noodig, waarvan het nuttig effect onvermijdelijk recht evenredig is aan den duur. Het antwoord op die vraag kan hier niet, en waarschijnlijk thans nog in het geheel niet, gegeven worden, nu door andere oorzaken de wereldproductie slechts een klein deel is van wat zij bij een 8-urigen arbeidsdag kon zijn. Daar die overweldigend groote invloeden van buiten in veel sterker mate over het voortbestaan der Arbeidswet zullen beslissen dan hare eigen deugden en gebreken, is het uiterst moeilijk, zoo niet onmogelijk, om over hare gevolgen een oordeel te vormen en moet dat hier beperkt blijven tot de direct zichtbare feiten, die in het voorafgaande reeds zijn aangestipt.

Behalve een vrij algemeene kostprijsverhooging treden in verschillende ondernemingen moeilijkheden op van bijzonderen aard. Gebrek aan speciale vakarbeiders maakt overwerk der geschoolde tijdens de opleiding van nieuwe noodzakelijk. Vermeerdering van werktuigen stuit vaak af op gebrek aan kapitaal en op niet-tijdige aflevering (vooral uit Duitschland). Uitbreiding

van fabrieken wordt soms bemoeilijkt doordat aangrenzende woningen niet ontruimd mogen worden.

Worden in dergelijke gevallen de tijdelijke moeilijkheden niet voldoende door overwerkvergunning ondervangen, dan ondervinden de betrokken ondernemers meer nadeel dan hunne concurrenten.

Is het niet mogelijk duidelijk aan te geven welken invloed de Arbeids-wet op de industrie heeft gehad, evenmin kan dit volledig geschieden ten aanzien van de uitwerking op de arbeiders. Hiervoor is een langer inwerking noodzakelijk. Geen bewijs is noodig om aan te nemen, dat een gezonder en meer ontwikkeld geslacht zal opgroeien, nu de kinderen eerst op 14-jarigen leeftijd van de school naar de fabriek gaan en zij daar niet zoo overmatig lang werken als voorheen de 12- en 13-jarige reeds deden.

Dat de arbeiders, speciaal de jongeren, hun winst aan vrijen tijd nuttig gebruiken, kan nog niet algemeen geconstateerd worden. De omgeving is hierop van grooten invloed. Te weinig wordt nog, ook door de groote werkgevers, moeite gedaan om de opgroeiende arbeiders ontwikkeling bij te brengen. De verwildering, die de oorlog ook hier te lande gebracht heeft, werkt nog na en de te hooge jeugdloonen leiden tot een „weelderigheid”, die den vrijen tijd soms tot een schade maakt. Verbetering hierin kan slechts geleidelijk verwacht worden. Wel valt in ruime mate te constateeren, dat de vrije Zaterdagmiddag aan nuttige zaken wordt besteed en op prijs wordt gesteld.

Op de ouderen heeft de arbeidsduurverkorting verschillend ingewerkt. Daar, waar de arbeid zwaar is, wegen de hygienische voordeelen tegen alle andere factoren op. Dit betreft een zeer groot deel der arbeiders, het sterkst die, voor wie de continuarbeid voorheen leidde tot een arbeidsdag van 12 uur, met in vele gevallen 18 of 24 uur op de dagen van ploegwisseling. Bij de anderen is er, vooral onder hen, die hun vrijen tijd niet weten te gebruiken of die gebukt gaan onder gezinszorgen of die graag iets verdienen, dat niet behoeft te worden thuisgebracht, steeds een belangrijk aantal, dat ter wille der verdienste, gaarne langer werkt. Maar het overgrootste meerendeel waardeert in hooge mate de levensveraangenaming en is niet te vinden voor overwerk, dan tegen een behoorlijke financieele compensatie.

Ontegenzeggelijk zijn de leiders der arbeiders-vakvereenigingen, die geen direct persoonlijk belang hebben bij overwerk en die het oog gericht houden op het arbeidersbelang in zijn geheel, sterk gekant tegen overwerk, doch de Arbeidsinspectie ondervindt voortdurend, dat ook van die zijde het overwerken nuttig wordt geacht, wanneer bijzondere omstandigheden er toe leiden. Helaas is lang niet in alle bedrijven een zoodanig overleg, al of niet „georganiseerd”, aanwezig, dat de arbeiders kunnen beseffen in hoeverre het langer werken ook in hun of in het algemeen belang is.

Over de meest beteekenende bepalingen volgen hieronder artikelsgewijze mededeelingen van de belangrijkste bevindingen.

Artikel 1.

1. Onder „arbeid” verstaat deze wet alle werkzaamheden in eene onderneming, behalve werkzaamheden:

a. in eene onderneming van landbouw, tuinbouw, boschbouw of in eene veehouderij;

b. in de ondergrondse werken van mijnen, benevens in de daarbij behoorende bovengronds gelegen werken en inrichtingen bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen;

c.

2. Arbeid in den zin dezer wet zijn nochtans:

a.

b.

c. eikschillen, teenschillen, hoepelmaken, vlas- of henneprepelen, -benken, -braken, -zwingelen en bloembollenpellen.

3.

De zoutziederij van de Koninklijke Nederlandsche Zoutindustrie te Boekelo werd, hoewel zij buiten het terrein der concessie gelegen en door eene kilometerlange pekelleiding met de pekelbron verbonden was, beschouwd als bij een mijn te behooren, omdat de exploitatie der saline zonder eene in de naaste omgeving liggende zoutziederij niet loonend zou zijn. Door deze beslissing is de Arbeidswet op dit bedrijf (met uitzondering van de kantoren) niet van toepassing, krachtens artikel 1 van den algemeenen maatregel van bestuur, bedoeld onder *b* van het 1e lid van artikel 1 der Arbeidswet.

Tijdens de seizoendrukke werden in het 6e district (Haarlem) 114 zoogenaamde bollenschuren in 21 gemeenten bezocht en bleek het, dat zoowel de administratieve bepalingen als die, betreffende werk- en rusttijden slecht werden nageleefd, evenals het verbod van kinderarbeid. In verschillende werkplaatsen werden schoolgaande kinderen met „landbouwverlof” aangetroffen. Bij contrôle kon wel eenige verbetering geconstateerd worden, doch tevens eene zeer aanzienlijke vermindering van het personeel wegens plotselinge en algemeene toename der huisindustrie. Vooral de gehuwde vrouwen wenschten vrijheid ten aanzien van de verdeeling van den werktijd.

Artikel 2.

1. Onder „fabrieken of werkplaatsen” verstaat deze wet:

a.

b.

c. in aanbouw of aanleg, in herstelling of in slooping zijnde bouw-, grond-, graaf-, waterwerken en wegen;

d. bemalingsinrichtingen.

2.

In de nabijheid van Haarlem werd een terrein opgespoten met uit het Spaarne gebaggerden grond, welke met vaartuigen naar het terrein van opspuiting werd gebracht. Bovendien lag er ten behoeve van dit werk nog

een tot smederij ingericht vaartuig. Volgens den aannemer van het werk vielen al deze werkzaamheden niet onder de Arbeidswet, aangezien zijn bedrijf bestond enkel in het vervoeren van zand voor leverantie aan de gemeente Haarlem. Waar hij zijne arbeiders vóór 7 uur 's morgens en langer dan den wettelijk vastgestelden arbeidsduur liet werken, werd proces-verbaal opgemaakt. Ter terechtzitting betoogde de verdediger, dat de werkzaamheden niet waren te beschouwen als „grondwerk” in den zin van artikel 2 der Arbeidswet. De Kantonrechter, van tegenovergesteld gevoelen zijnde, veroordeelde beklaagde tot 3 geldboeten van f 25, subsidiair 3 $\times$ 10 dagen hechtenis, tegen welk vonnis geen hooger beroep werd aangeteekend.

Tot de bemalingsinrichtingen worden niet gerekend de kleine watermolens, die bij vele boerderijen worden aangetroffen, daar deze rechtstreeks tot de uitoefening van het landbouwbedrijf behooren.

Artikel 9.

Een kind beneden 14 jaar of nog leerplichtig mag geen arbeid verrichten.

Als overgangsmaatregel mogen nog eenigen tijd 12- en 13-jarige kinderen arbeid verrichten, ingevolge het 5e lid van artikel 101, hetwelk luidt:

Het bepaalde bij artikel 9 geldt niet:

- a. voor kinderen, die op het in het vierde lid bedoelde tijdstip twaalf jaar oud en niet leerplichtig zijn, indien vóór dat tijdstip te hunnen aanzien eene verklaring is afgegeven, als bedoeld in de slotzinsnede van artikel 22, vierde lid, der Arbeidswet 1911;
- b. voor kinderen, die op het in het vierde lid bedoelde tijdstip dertien jaar oud en niet leerplichtig zijn;
- c. voor dertienjarige, niet leerplichtige kinderen van het mannelijk geslacht, die dien leeftijd zullen bereikt hebben tusschen het in het vierde lid bedoelde tijdstip en een ander door Ons te bepalen tijdstip, hetwelk niet later dan 1 September 1922 mag worden gesteld.

Het onder c bedoelde tijdstip is vastgesteld op 1 Juli 1921; het in het 4e lid van artikel 101 bedoelde tijdstip is 24 October 1920.

Overtreding van het verbod van kinderarbeid werd herhaaldelijk geconstateerd. In een groot deel dezer gevallen werd de overtreding te goeder trouw begaan, daar de betreffende kinderen in het bezit bleken te zijn van arbeidskaarten, welke in strijd met de wettelijke bepalingen waren afgegeven. Zoo werden meermalen arbeidskaarten uitgereikt aan niet-leerplichtige jongens, die eerst op of na 1 Juli 1921 dertien jaar waren geworden. Ook voor meisjes, voor wie de nog meer beperkende overgangsbepaling geldt, dat zij op 24 October 1920 minstens 13 jaar oud en niet meer leerplichtig moeten zijn — tenzij zij in zoodanige omstandigheid verkeerden, dat zij volgens de bepalingen der Arbeidswet 1911 reeds arbeid mochten verrichten — bleek verscheidene malen ten onrechte eene arbeidskaart te zijn afgegeven.

In deze gevallen moesten de kinderen het werk staken. De meisjes vonden meestal wel ander werk, hetzij bij de ouders in de huishouding, hetzij als dienstbode, doch voor de jongens was de gelegenheid om werk te vinden, waartegen de Arbeidswet zich niet verzet, veel beperkter. Zoo lang dan ook niet de verplichting en de mogelijkheid bestaat, dat kinderen naar school gaan tot het oogenblik, waarop zij krachtens de Arbeidswet te werk mogen worden gesteld, zal eene strenge naleving van het arbeidsverbod niet onverdeeld gunstig voor de kinderen werken.

Tegen hen, die opzettelijk het verbod van kinderarbeid overtraden, werd in verscheidene gevallen proces-verbaal opgemaakt, soms zelfs meermalen tegen hetzelfde bedrijfshoofd. Vooral waren het banketbakkers en winkeliers, die zich aan overtreding schuldig maakten door het laten verrichten van loopwerk door kinderen, terwijl ook herhaalde malen proces-verbaal werd opgemaakt wegens het door kinderen doen bezorgen van couranten.

Ook in het teenschillersbedrijf werden overtredingen geconstateerd, zelfs werden eens in het 1e district (Maastricht) kinderen van nog geen 10 jaar oud aangetroffen met schillen van hout. Een deswege opgemaakt proces-verbaal leidde tot eene veroordeeling van 4 maal f 3 boete. De Inspecteur van het Lager Onderwijs te 's-Hertogenbosch berichtte bij den aanvang van het seizoen voor het teenschillen, dat uit Vlijmen een aantal aanvragen om „landbouwverlof” was ingekomen ten behoeve van dezen arbeid. Bedoelde aanvragen waren door hem afgewezen. Door voortdurend toezicht door de ambtenaren der Arbeidsinspectie kon deze ongeoorloofde kinderarbeid worden tegengegaan.

Het hoofd eener mandenmakerij in het 2e district (Breda), die zijn 12-jarigen, niet meer leerplichtigen zoon in strijd met de wettelijke bepalingen liet teenschillen, werd veroordeeld tot f 3 boete.

Op een kouden winterdag werden 's morgens kwart na 6 uur op een marktplein 2 kinderen van respectievelijk 10 en 12 jaar aangetroffen, die hun vader, een kramenverhuurder, hielpen bij het opzetten van kramen. Eene veroordeeling tot 2 maal f 8 boete was het gevolg dezer overtreding.

Een na 1 Juli 1921 dertien jaar geworden jongen, voor wien dan ook geen arbeidskaart was uitgereikt, werd op een geheel onbeschutten steiger ter hoogte van 6½ M. boven den grond werkzaam aangetroffen, zijn vader helpende aan door deze aangenomen voegwerk. De vader werd veroordeeld tot f 6 boete.

In 's-Gravenhage maakte de Arbeidsinspectie in vereeniging met de gemeentepolitie proces-verbaal op tegen een impressario wegens het in het openbaar doen dansen van een 13-jarig Oostenrijksch meisje. Het verbaal werd geseponcerd, omdat het volgens den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie noodzakelijk was de moeder van het kind te hooren, ten einde van haar te vernemen of het kind aan de Oostenrijksche leerplichtwet had voldaan. Waar de moeder naar het buitenland was vertrokken, kon zulks niet geschieden. Door de gemeentepolitie te Leiden werd deze impressario

voor hetzelfde feit geverbaliseerd en ook hier volgde seponering van het verbaal, eveneens omdat de moeder, die inmiddels met het kind naar Engeland vertrokken was, gehoord moest worden. Twee door de gemeentepolitie te Utrecht en Haarlem opgemaakte processen-verbaal tegen denzelfden impressario wegens hetzelfde feit, leidden tot veroordeeling tot respectievelijk f 10 en f 15 boete.

Het hoofd van een costuumatelier in het 5e district (Amsterdam) had een 12-jarig meisje in dienst; proces-verbaal volgde. Toen later ditzelfde meisje opnieuw werkzaam werd aangetroffen, eischte de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie 2 weken hechtenis; het vonnis was echter slechts f 10 boete.

In het 6e district (Haarlem) werd in eene coöperatieve kaasfabriek het 12-jarig dochttertje van den bestuurder werkzaam aangetroffen. Deze overtreding had eene boete van f 8 ten gevolge.

In eene haringrookerij in dit district werden 's avonds half elf 2 kinderen van 12 jaren met haringspeten aangetroffen. Het bedrijfshoofd werd geverbaliseerd en veroordeeld tot 2 $\times$ f 8 boete.

Tegen een porder, die zich op zijn tocht door een te jeugdig kind liet assisteeren, werd eveneens proces-verbaal opgemaakt. Het vonnis luidde f 8 boete.

In eene veenderij in het 8e district (Deventer) werd overtreding van artikel 9 der Arbeidswet geconstateerd, doch het deswege opgemaakte proces-verbaal leidde slechts tot f 0,50 boete.

Te Genemuiden werden vergeefs eenige straatcontrôles gehouden op het aldaar nog veel voorkomende mattenvlechten door kinderen. De ambtenaren waren te gauw gesignaleerd om succes te kunnen boeken, waarom de medewerking der plaatselijke politie ingeroepen werd. Een enkel proces-verbaal gaf den Kantonrechter te Kampen reden tot ontslag van rechtsvervolging op dezelfde gronden als in het vorige Centraal Verslag in het hoofdstuk „Belangrijke rechterlijke beslissingen” zijn medegedeeld.

Het hoofd van dit district deelde verder mede, dat vooral in de confectie-industrie neiging tot overtreding van het verbod van kinderarbeid bestond. Men is daar blijvend verlegen om personeel en door kinderen aan te nemen vóór dat deze wettelijk werkzaam mogen zijn, tracht men den strijd met concurrenten, welke zou ontstaan op het oogenblik, dat die kinderen arbeid zouden mogen verrichten, te ontgaan en den stroom der nieuwe arbeidskrachten op slinksche wijze naar eigen fabriek te leiden.

In de veenderijen van het 9e district (Groningen) werd vijfmaal door de Arbeidsinspectie en één keer door de Rijkspolitie het verrichten van arbeid door nog leerplichtige kinderen geconstateerd. De waargenomen overtredingen hadden 5 processen-verbaal en boeten van respectievelijk f 2,50, f 2,50, f 2,50, f 3 en f 5 ten gevolge.

Op het terrein eener suikerfabriek in het 10e district (Dordrecht) werden 2 jongens, respectievelijk 11 en 12 jaar oud, die wegens landbouwverlof vrij van school hadden, aangetroffen met het lossen van bieten.

Deze arbeid geschiedde ten behoeve van een boer, die zijne producten franco fabrieksterrein moest leveren. Bij eene kort daarna gehouden controle werden geene overtredingen meer geconstateerd.

Artikel 10.

1. Bij algemeenen maatregel van bestuur wordt voorgeschreven, dat bepaalde soorten van arbeid of arbeid onder bepaalde omstandigheden door jeugdige personen of door vrouwen op grond van gevaar voor de gezondheid, de zedelijkheid of het leven niet mogen worden verricht of slechts mogen worden verricht onder de bij dien algemeenen maatregel gestelde voorwaarden.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan worden bepaald, dat arbeid, waarbij de wijze van loonberekening gevaar voor de gezondheid kan opleveren, door mannen niet mag worden verricht of slechts mag worden verricht onder de bij dien algemeenen maatregel gestelde voorwaarden.

Een algemeene maatregel van bestuur als bedoeld in het 2e lid werd nog niet vastgesteld. De in het 1e lid voorgeschreven algemeene maatregel is het Koninklijk besluit van 10 Augustus 1920, *Staatsblad* n°. 694, hetwelk aangehaald kan worden onder den naam „Arbeidsbesluit 1920”.

Alvorens hieronder eenige mededeelingen te doen over de naleving der verschillende bepalingen van dit besluit, moge eerst de algemeene opmerking voorafgaan, dat in het verslagjaar niet altijd de noodige tijd beschikbaar was om te controleeren of het Arbeidsbesluit wel zoo nageleefd werd als wenschelijk ware. Verder konden de noodig geoordeelde verbeteringen niet steeds in het in gebruik zijndé pand worden aangebracht, en waar verhuizing door den bestaanden huizennoed vaak hoogst moeilijk was, moest meermalen de termijn, waarbinnen de geëischte verbeteringen moesten worden aangebracht, zeer ruim genomen worden.

Overtreding van artikel 1 van het Arbeidsbesluit, bepalende dat een jeugdig persoon of eene vrouw geen arbeid mag verrichten, welke te groote krachtsinspanning eischt of om eenige andere reden voor de gezondheid gevaarlijk is, werd verscheidene malen geconstateerd. Zoo werd o.a. in het 3e district (Rotterdam) drie malen proces-verbaal opgemaakt wegens het doen voortduwen van te zwaar beladen wagens, in het 10e district (Dordrecht) eveneens éénmaal. Veroordeeling tot respectievelijk f 25, f 10, f 8 en f 8 boete volgde. In laatstgenoemd district werd, na daartoe ingewonnen geneeskundig advies, een verbod uitgevaardigd van het verplaatsen van beladen kruiwagens in de oesterkwekerijen door jeugdige personen en gehuwde vrouwen.

Ten aanzien van artikel 2, hetwelk het verrichten van of deelnemen aan gevaarlijke kunstverrichtingen voor jeugdige personen verbiedt, kan worden meegedeeld, dat door een acrobatentroep gevaarlijke kunstverrichtingen werden uitgevoerd, waaraan een 15-jarige jongen deelnam. De jongen nam plaats op het eene einde van eene in de arena opgestelde wipplank met het gezicht naar de plank gericht. Twee volwassen artisten, een man en eene vrouw, stelden zich op eenigen afstand achter den jongen

op, de man daarbij staande op de schouders der vrouw. Daarna sprong een derde volwassen persoon vanaf eene verhevenheid met zijn volle gewicht op het vrij gebleven wipplankeinde, waardoor de jongen in de hoogte geworpen werd en na eenige saltos mortale in staande houding op de schouders van den eerstbedoelden man moest terechtkomen. Deze toer, welke in verschillende gemeenten van ons land werd uitgevoerd, leidde tot het opmaken van processen-verbaal. Zoo maakte te Haarlem de Arbeidsinspectie proces-verbaal op tegen den ondernemer, hetgeen eene veroordeeling tot f 25 boeten gevolgde had. Te Utrecht werd door de gemeentepolite niet tegen den ondernemer doch tegen den acrobaat, die als hoofd van den troep optrad, proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot f 25 boete volgde.

In het 3e district (Rotterdam) werd een sjouwerman geverbaliseerd, die zijn 7-jarig stiefkind kunstjes liet verrichten. Hij liet het kind in uitgestrekte houding op den grond liggen, greep het daarna bij de polsen en zwaaide het over zijn hoofd heen, waarna hij het op zijne handen een hoogstand liet uitvoeren. De man werd veroordeeld tot f 5 boete.

In het 4e district (Utrecht) werd de kunstverrichting van een 15-jarig meisje, waarbij dit het volle gewicht van het lichaam haars vaders te dragen kreeg, verboden.

In het 9e district (Groningen) werd tegen het hoofd van eene rondtrekkende Rotterdamsche amusementsonderneming wegens het door een jongen doen verrichten van eene gevaarlijke kunstverrichting (ongeveer dezelfde als hierboven beschreven) proces-verbaal opgemaakt, doch beklagde werd vrijgesproken, omdat naar de meening van den waarnemenden Kantonrechter dergelijke toeren voor geoefende acrobaten niet gevaarlijk waren.

Artikel 3, sub B, verbiedt het door een jeugdig persoon doen herstellen, vernieuwen, enz. van electrische geleidingen, tenzij het districtshoofd heeft te kennen gegeven, dat die werkzaamheden in een bepaald geval niet gevaarlijk zijn. In het 10e district (Dordrecht) werd tegen een monteur, die een 15-jarigen jongen zonder verlof van het districtshoofd had gelast herstellen te verrichten in een mast van een bovengrondsch electriciteitsnet, bij welken arbeid de jongen door aanraking van den stroomdraad gedood werd, proces-verbaal opgemaakt. Het verbaal werd echter geseponeerd.

Ofschoon artikel 3, sub E, den arbeid van jeugdige personen bij het bedienen van lieren verbiedt, gebeurde het toch, dat deze werktuigen door hen bediend werden. Zoo werd in het 2e district (Breda) tegen de bestuurders eener smederij en eener scheepsbouwwerf proces-verbaal opgemaakt wegens het door 14-jarige jongens hulp laten verleenen bij het bedienen van lieren. Een dezer jongens kreeg hierbij een klap van den zwengel, de andere werd door eene ronddraaiende as bij zijne kleeren gegrepen, welke gelukkig afscheurden, waardoor erger werd voorkomen. Beide werkgevers werden tot f 10 boete veroordeeld. Een scheepskapitein, tegen wien in het 3e district (Rotterdam) proces-verbaal was opgemaakt wegens het doen bedienen van eene lier door een jeugdig persoon, kreeg f 8 boete.

In het 4e district (Utrecht) werd éénmaal en in het 10e district (Dordrecht) twee keer proces-verbaal opgemaakt wegens het door jeugdige personen doen zagen met eene cirkelzaag (artikel 3, sub F). In 2 dezer gevallen was de betrokken knaap bij den betreffenden arbeid verwond. Eene boete van respectievelijk f 40, f 15 en f 6 werd opgelegd.

Artikel 3, sub G, sluit den arbeid van personen beneden 16 jaar als machinist of stoker bij krachtwerktuigen en stoomketels uit. Wegens overtreding dezer bepaling werd in het 2e district (Breda) proces-verbaal opgemaakt tegen de directeurs van twee tramwegmaatschappijen, in het 7e district (Arnhem) tegen het hoofd eener wasscherij en in het 10e district (Dordrecht) tegen het hoofd eener vlasserij en tegen den bedrijfs-leider van een watergemaal. Het vonnis luidde respectievelijk f 15, f 5 en f 15 boete, terwijl in de laatste 2 gevallen nog geen vonnis gewezen was.

Wegens overtreding van de in artikel 3, sub H, vervatte bepaling, dat een jeugdig persoon geen arbeid mag verrichten in een windmolen, tenzij bij aanwezigheid en onder behoorlijk toezicht van een persoon, die zijn 20e levensjaar heeft volbracht, werd in het 7e district (Arnhem) 2 maal proces-verbaal opgemaakt. Veroordeelingen tot geldboeten van f 0,50 en f 3 volgden.

Artikel 4, sub B, hetwelk aan personen beneden 16 jaar het behandelen van lompen verbiedt, gaf in het 8e district (Deventer) aanleiding tot een proces-verbaal tegen een lompenkoopman, die tot f 2 boete veroordeeld werd.

Het sub C van dit artikel neergelegde verbod van het door trappen voortbewegen van transportdriewielers door personen beneden den 16-jarigen leeftijd leidde in dit district tot het opmaken van 4 processen-verbaal; de daaruit voortvloeiende boete bedroeg éénmaal f 5 en driemaal f 3. In het 3e district (Rotterdam) werd wegens overtreding dezer bepaling 6 maal tot verbaliseering overgegaan, hetgeen tot gevolg had, dat de volgende boeten werden opgelegd: twee malen f 5, twee malen f 2,50, éénmaal f 10 en éénmaal f 15.

De bepaling van artikel 5, 1e lid, onder A, dat een persoon beneden 15 jaar geen arbeid mag verrichten voor zoover hij daarbij gevaar loopt meer dan 4 M. naar beneden te vallen, gaf in het 2e district (Breda) aanleiding tot 2 veroordeelingen, ieder tot f 10 boete. In het 3e district (Rotterdam) waren wegens overtreding van dit verbod eveneens 2 vonnissen, respectievelijk tot f 15 en f 10 boete, te boeken, terwijl in het 7e district (Arnhem) overtreding dezer bepaling tot eene veroordeeling tot f 10 boete leidde. In het 8e district (Deventer) werd door de Marechaussée proces-verbaal opgemaakt, doch beklaagde werd ontslagen van rechtsvervolging.

Artikel 5, 1e lid, onder B, betreft verboden veenarbeid voor personen beneden 15 jaar. In het 8e district (Deventer) werden wegens overtreding van dit verbod twee vonnissen, respectievelijk tot f 5 en f 3 boete, uitgesproken. De in het bijzonder met het toezicht in de venen belaste

controleur van den arbeid rapporteerde sterke afname van dit euvel. In het 9e district (Groningen) werd 5 maal zulk eene overtreding geconstateerd, waarna veroordeeling tot respectievelijk f 2,50, f 2,50, f 4, f 4 en f 5 boete volgde.

Een persoon beneden 15 jaar mag geen arbeid verrichten, waarbij zijn loon anders is bepaald dan naar tijdruimte, tenzij naar het oordeel van het districtshoofd onder die omstandigheden de arbeid geen schade voor de gezondheid of gevaar oplevert (artikel 5, 1e lid, onder D). In het 2e district (Breda) werd in een tweetal fabrieken na waarschuwing het stukloon door tijdloon vervangen. In het 3e district (Rotterdam) stond het districtshoofd toe, dat in eene cakesfabriek door meisjes in stukloon koekjes werden ingepakt, terwijl ook in eene kuiperij en kistenfabriek voor jongens stukloon werd goedgekeurd. Ook in het 5e district (Amsterdam) werd eenige malen door het districtshoofd stukloon toegestaan, omdat de betreffende arbeiders den 15-jarigen leeftijd bijna reeds bereikt hadden en bij niet-toestaan ontslag voor de 14-jarigen zou volgen. Voortaan zouden alleen ouderen worden aangenomen. Toen bij contrôle bleek, dat in eene chocoladefabriek toch jongeren in stukloon werkten, werd proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot 4 maal f 20 boete volgde.

Het verbod, dat jeugdige personen of vrouwen met wijde of loshangende kleeding of loshangend haar arbeid verrichten aan in beweging zijnde werktuigen (artikel 7, sub B 1) werd herhaaldelijk overtreden en gaf aanleiding tot tal van waarschuwingen. In het 2e district (Breda) werd in verband hiermede tegen de hoofden van eene stroohulzenfabriek en tegen een cartonagefabrikant proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot respectievelijk $7 \times f 3$ en $2 \times f 10$ boete volgde. In het 7e district (Arnhem) kreeg een confectiefabrikant voor zulk eene overtreding $3 \times f 5$ boete. Wederom moet worden medegedeeld, dat de arbeidsters zelf zich sterk verzetten tegen het opsteken van het haar.

In het 8e district (Deventer) werd in verband met 2 ernstige ongevallen, welke kort na elkaar in eene vloerzeilfabriek hadden plaats gehad, de arbeid aan zoogenaamde schuur- of uithaalmachines in de plamuurderij bij het oprollen van zeil door het districtshoofd verboden voor jeugdige personen (artikel 7, sub B 2c). Het bedienen van de op voldoende afstand van de gevaarlijke plaatsen verwijderde handles voor de uithaalbeweging werd toegestaan.

In het 6e district (Haarlem) werd in eene smederij, waar een jeugdig persoon werkzaam was, eene met de hand gedreven boormachine aange troffen, waarvan de raderen geheel onbeschat waren, in strijd met artikel 8, sub B 4. Ofschoon de werkgever berichtte, dat de beschutting in orde was, bleek bij een contrôle-bezoek het raderwerk nog onbeschat te zijn. Proces-verbaal werd opgemaakt en veroordeeling tot f 10 boete volgde.

In het 2e district (Breda) werd een aannemer, die een jeugdig persoon op een meer dan 2,50 M. hoogen, geheel onbeveiligden steiger had doen werken, hetgeen krachtens artikel 8, sub D 1, verboden is, veroordeeld

tot f 1 boete. Bij den bouw van eene kerk werd in dit district eveneens een jeugdig persoon aangetroffen, die op een 4 M. hoogen steiger, bestaande uit 3 naast elkaar liggende steigerplanken, werkzaamheden verrichtte; eene leuning, schriksteiger of iets dergelijks was niet aanwezig. In deze zaak was nog geen vonnis gewezen.

De bepaling van artikel 8, sub F (verbod van het zonder beschuttingsmiddelen verrichten van arbeid, welke veel kans op oogverwondingen biedt, voor jeugdige personen en vrouwen), gaf in het 8e district (Deventer) aanleiding tot veroordeeling van een metselaar tot f 3 boete, wegens het niet verstrekken van brillen bij het afbikken van steenen.

In het 9e district (Groningen) werd in strijd met het bepaalde in artikel 9, sub A, in eene smederij een privaat aangetroffen, hetwelk tevens beschikbaar was voor de bezoekers van een naastliggend koffiehuis. Ten einde aan de wettelijke bepalingen te ontkomen, werd de jeugdige persoon ontslagen. In hetzelfde district werd in eene dekzeilenreparatie-inrichting in een hoek van het vertrek een privaatton ontdekt. Ook hier ontsloeg de werkgever den jeugdigen persoon, doch waar het bleek, dat hij niet zonder jongen kon werken, werd later de ton verwijderd en een privaat buiten de werkplaats gebouwd.

De bepaling van artikel 9, sub B, dat in een lokaal, waar schadelijke of hinderlijke gassen, dampen of stof zijn, een jeugdig persoon of eene vrouw geen arbeid mag verrichten, was in het 2e district (Breda) oorzaak, dat de bestuurders eener onderneming veroordeeld werden elk tot 14 × f 2 boete. In hun werklokaal stond nl. een wanmolen voor het zuiveren van vlaszaad opgesteld voor eene dichte deur, zoodat al het stof, door deze bewerking ontstaan, in het lokaal bleef hangen. In het 4e district (Utrecht) werd artikel 9, sub B, toegepast in 16 gevallen, waarbij houtskoolstrijkijzers bij het kleermaken werden gebruikt. Verwarming der strijkijzers op een gascomfoor of aanschaffing van electrische ijzers gaf verbetering. Voorts werd in dit district 7 maal gevorderd, dat een petroleum- of gaskachel zonder afvoer voor de verbrandingsgassen van zulk een afvoer werd voorzien of wel werd vervangen door een kolenkachel. In het 9e district (Groningen) werd geëischt, dat in eene kleermakerij, waar houtskoolstrijkijzers in gebruik waren, een kastje met afvoerbuis moest worden aangebracht, waarin de ijzers geplaatst moeten worden, indien zij niet in gebruik zijn.

Het artikel betreffende den arbeid in te hooge temperatuur (artikel 10) gaf alleen in het 4e district (Utrecht) aanleiding tot het verstrekken van eene waarschuwing. In eene steenfabriek werden nl. voor het schoonmaken van de roosters van een overslaanden-vlamoven twee jongens gebruikt, die daarbij telkens, zij het dan ook kort, aan eene hooge temperatuur (tot 40° C.) waren blootgesteld. Na waarschuwing werd dit werk door een man verricht.

In het 6e district (Haarlem) werd tegen den eigenaar eener wasscherij proces-verbaal opgemaakt wegens het laten verrichten van arbeid door meisjes en vrouwen in eene als strijklokaal ingerichte zolderwerkplaats,

waarvan het dak niet behoorlijk beschoten was (artikel 11, sub A). - Hij werd veroordeeld tot 7 $\times$ f 2 boete.

De bepalingen omtrent de vrije luchtruimte (artikel 16) werden, mede door den heerschenden woningnood, talrijke malen overtreden, speciaal in naaisters-ateliers. Hetzelfde was het geval met de in artikel 17 vervatte bepaling inzake het verbod van arbeid door jeugdige personen en vrouwen in werklokalen, welke tevens als slaapvertrekken worden gebruikt. In het 5e district (Amsterdam) werd bereikt, dat in 10 van de 18 gevallen, waarin overtreding van artikel 17 geconstateerd werd, de slaappleaats naar een ander vertrek werd overgebracht, terwijl in 2 gevallen een ander gedeelte der woning voor werkplaats werd ingericht. In 3 gevallen werd het atelier in den loop van het verslagjaar opgeheven, omdat geene verandering mogelijk was en 3 patroons ontsloegen om dezelfde reden hun jeugdig en vrouwelijk personeel.

Herhaaldelijk werden jeugdige personen en vrouwen aangetroffen in onvoldoend verlichte lokalen (artikel 19). In die gevallen, waarin eene waarschuwing niet hielp, werd proces-verbaal opgemaakt. In het 2e district (Breda) geschiedde dit 2 maal en volgde veroordeeling tot respectievelijk 2 $\times$ f 10 en 5 $\times$ f 3 boete. In één dezer gevallen had de zaak eene principieele zijde. Het betrof hier arbeid in eene groote landbouwschuur, behoorende bij eene vlasfabriek. De twee bestuurders waren van meening, dat het oppervlak der lichtopeningen slechts $\frac{1}{10}$ van dat gedeelte van het vloeroppervlak behoefde te bedragen, waarop regelmatig werd gewerkt. De Arbeidsinspectie kon zich bij den hier bestaanden toestand met de te vrijgeveige toepassing van deze interpretatie niet vereenigen en maakte proces-verbaal op, hetgeen tot veroordeeling van elk der bestuurders tot 5 $\times$ f 3 boete leidde. Daar er geene verbetering in den toestand kwam, werden de bestuurders nogmaals vervolgd, hetgeen veroordeeling van elk der bestuurders tot 14 $\times$ f 2 boete tot gevolg had. Van deze uitspraak kwamen zoowel de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie als de beklaagden in beroep, waarna de Arrondissements-Rechtbank te Breda het vonnis van den Kantonrechter om formeele redenen vernietigde en beklaagden veroordeelde elk tot 14 $\times$ f 0,50 boete. In het 9e district (Groningen) werd tegen den bestuurder eener drukkerij proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot 3 geldboeten van f 5 volgde. De jongens werden daarna vervangen door oudere personen.

Ook ten aanzien van de luchtverversching (artikel 20) werden in het verslagjaar zéér vele bemerkingen gemaakt.

In het 9e district (Groningen) werd 3 maal het ontbreken van een privaat geconstateerd. Na waarschuwing werd aan de bepaling van artikel 22 voldaan.

Het voorschrift van artikel 23 betreffende eene behoorlijke temperatuur gaf in het 2e district (Breda) 2 keer aanleiding tot het opmaken van een proces-verbaal en wel tegen de bestuurders eener passementfabriek, waar de temperatuur $7\frac{1}{2}^{\circ}$ C was, en tegen de hoofden van eene stroo-

hulzenfabriek, waar de temperatuur van het werklokaal slechts 7° C bedroeg. Veroordeeling tot respectievelijk 15 × f 3 en 9 × f 3 boete volgde.

Artikel 24 verbiedt voor jeugdige personen o.a. het fraisen van hout of leder, het inleggen op verwarmde mangels en den arbeid aan verwarmde strijkmachines, tenzij het districtshoofd schriftelijk heeft verklaard, dat die arbeid in een bepaald geval geen gevaar oplevert. Ingevolge deze bepaling werd in het 3e district (Rotterdam) tegen een bleeker, die na waarschuwing toch dit artikel overtrad, proces-verbaal opgemaakt, waarna eene boete van 2 × f 2,50 werd opgelegd. In het 4e district (Utrecht) werden in verband met een vrij ernstig ongeval, aan een 15-jarig meisje bij het werken met eene rokkenstrijkmachine overkomen, het betrokken bedrijfshoofd en diens dochter, de chef van de strijkzaal, geverbaliseerd. Beiden werden veroordeeld tot f 5 boete. Voor het inleggen op verwarmde mangels werd door het hoofd van dit district 12 maal eene verklaring als bovenbedoeld afgegeven, onder voorwaarde, dat de mangels goed beveiligd zouden zijn en alleen gebruikt zouden worden om plat goed te mangelen. Eene dergelijke verklaring werd door het hoofd van het 5e district (Amsterdam) 9 keer afgegeven voor bepaalde 17-jarige meisjes, terwijl dit districtshoofd voor 16-jarige meisjes 2 malen eene zoodanige verklaring verstrekke voor arbeid aan strijkmachines, wanneer deze waren voorzien van eene automatisch werkende beveiliging. Vijfmaal werd in dit district proces-verbaal opgemaakt; de vonnissen luiden 6 × f 5, f 10, f 40, f 40 en f 50 boete.

Ook in het 6e district (Haarlem) moest 2 maal tegen een bestuurder eener wasscherij proces-verbaal worden opgemaakt, hetgeen veroordeeling tot respectievelijk f 12 en 2 maal f 5 boete ten gevolge had. In het 10e district (Dordrecht) moest worden geverbaliseerd wegens het werken van een jongen aan eene onbeveiligde fraismachine, bij welken arbeid de jongen vrij ernstig was verwond. Veroordeeling tot f 5 boete volgde.

Het toezicht op de naleving van het in artikel 25 vervatte verbod van arbeid voor jeugdige personen en vrouwen in lokalen, waar onvoldoend beschutte werktuigen aanwezig zijn, waarvan de onderdeelen gevaar kunnen veroorzaken, nam, speciaal wat de contrôle op onbeveiligde vleeschmolens in slagerijen betreft, zeer veel tijd in beslag. In het 6e district (Haarlem) werd in eene houtzagerij een 13-jarige jongen aangetroffen met het weghalen van hout achter eene onbeschutte cirkelzaag. Het bedrijfshoofd kreeg naar aanleiding van een opgemaakt proces-verbaal f 15 boete. In het 9e district (Groningen) raakte in eene rijwielzadelfabriek een jongen, die eene leersplitsmachine moest schoonmaken en zelf den riem, welke afgenomen was, weder oplegde, met zijne hand in de aanvoerwalsen met het gevolg, dat het splitsmes de hand zeer ernstig verwondde. Voorts werd in het 10e district (Dordrecht) een slager geverbaliseerd wegens het doen arbeiden van een jongen aan een onbeveiligden vleeschmolen, waarbij den jongen de rechterhand grootendeels was afgesneden. Het vonnis luidde f 5 boete.

Wegens overtreding van artikel 28, sub A (verbod van arbeid in lokalen, waar dampen met lucht ontplofbare mengsels kunnen vormen), werd in het 8e district (Deventer) door de Marechaussée een rijwielhersteller geverbaliseerd, omdat hij in zijne werkplaats benzine in eene flesch aanwezig had, waarna hij tot f 1 boete veroordeeld werd.

Artikel 35 bepaalt, dat jeugdige personen of vrouwen geen arbeid mogen verrichten in bepaalde, nader aangeduide werklokalen, tenzij zij voor dien arbeid geneeskundig geschikt zijn bevonden. Deze regeling trad ingevolge artikel 75 van het Arbeidsbesluit niet in haar geheel gelijktijdig in werking met dit besluit zelf en wel wegens het vele daarmede verbonden werk in verband met het beperkt aantal geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie. Bij Koninklijk besluit van 2 October 1920 (*Staatsblad* n°. 769) werd de bepaling direct in werking gesteld voor die bedrijven, waarvoor eene gelijke bepaling reeds van kracht was, nl. de bedrijven met giftig stof (categorie B), de loodbedrijven (categorie E, in hoofdzaak de typografische industrie) en de vlasbewerking zonder hulp van een krachtwerktuig (categorie J). Bij Koninklijk besluit van 16 December 1920 (*Staatsblad* n°. 903) werd bepaald, dat met ingang van 1 Februari 1921 ook voor de machinale spinnerij en de voorbereidende werkzaamheden aan katoen en jute de verplichte keuring zou worden ingevoerd. In hoofdstuk IX worden de ingevolge dezer bepalingen verrichte werkzaamheden en de daarbij verkregen uitkomsten behandeld. Wegens het doen arbeiden van niet geneeskundig onderzochte jeugdige personen werd in het 10e district (Dordrecht) tegen eenige werkgevers in drukkerijen en handvlasserijen proces-verbaal opgemaakt, toen waarschuwingen niet bleken te helpen. Het gevolg hiervan was, dat twee drukkerspatroons respectievelijk f 5 en 2 × f 15 boete kregen, terwijl drie vlasserspatroons tot respectievelijk 3 × f 10, 2 × f 5 en f 10 boete veroordeeld werden.

Op grond van artikel 36, hetwelk het districtshoofd de bevoegdheid geeft om te eischen, dat voor alle of voor bepaalde jeugdige personen of vrouwen, die in eene bepaalde onderneming in eene fabriek of werkplaats arbeid verrichten, vanaf een door hem bepaald tijdstip eene geneeskundige verklaring, afgegeven door een aangewezen geneeskundige na de dagteekening van dien eisch, aanwezig is, waaruit blijkt, dat de arbeid in die fabriek of werkplaats voor den betreffenden persoon geen bijzonder gevaar voor leven of gezondheid oplevert, werd in het 8e district (Deventer) keuring geëischt van alle jeugdige personen, werkzaam in de sigarenindustrie te Kampen, alsmede in een aantal katoenweverijen. In hoofdstuk IX vindt men over dit onderzoek nadere gegevens.

De bepaling van artikel 37, 3e lid, betreffende de vrije luchtruimte in lokalen, waar sigaren of sigaretten worden gemaakt of tabak in drogen toestand wordt bewerkt of verwerkt, werd in het 8e district (Deventer) door enkele thuiswerkende sigarenmakers overtreden. Waar deze arbeiders in verband met hun collectief contract en de Tabakswet toch spoedig naar de fabrieken hunner werkgevers zouden verhuizen, werd in

dezen toestand berust. In het 10e district (Dordrecht) ontsloeg een sigarenmaker de bij hem werkzame jongens, ten einde overtreding van artikel 37 te voorkomen.

Het voorschrift van artikel 42, sub 3 (waschgelegenheid in loodbedrijven), kon in den zomer van 1921 in vele bedrijven te platten lande niet worden nageleefd wegens volslagen watergebrek.

In het 2e district (Breda) deed op eene steenfabriek een jongen beneden 15 jaar dienst als voerman op een steenwagen. Daar artikel 48 voor een persoon beneden 15 jaar het besturen van een paard in steenbakkerijen verbiedt, werd proces-verbaal opgemaakt. De fabrikant verklaarde ter terechtzitting, dat artikel 48 niet toepasselijk was, daar de jongen een hit bestuurde, en een hit was volgens hem geen paard. De Kantonrechter was eene andere meening toegedaan en veroordeelde beklagde tot f 10 boete. In het 7e district (Arnhem) werd door de gemeentepolitie éénmaal en door de Rijkspolitie tweemaal wegens overtreding van artikel 48 proces-verbaal opgemaakt. Geldboeten van resp. f 3, f 5 en f 7 werden opgelegd.

Artikel 49 verbiedt aan personen beneden 16 jaren of vrouwelijke personen van 16 jaar of ouder o. a. het neerslaan van steenen uit vormen, welke meer dan één steen bevatten. Wegens overtreding dezer bepaling werd in het 1e district (Maastricht) 23 maal proces-verbaal opgemaakt. De hoogste deswege opgelegde boete bedroeg f 5 en de laagste f 1.

In het 3e district (Rotterdam) werd 2 maal en in het 5e district (Amsterdam) 12 keer voor te lage strijkerijen **vrijstelling** gegeven van het bepaalde in artikel 56 (vrije luchtruimte). In het laatst genoemde district werden nog 2 strijkerijen afgekeurd; in het eene geval gelukte het den patroon een hooger lokaal voor strijkerij in te richten en in het andere geval wordt nu zonder jeugdig of vrouwelijk personeel gestreken.

Artikelen 58, 59 en 60 geven voorschriften voor den arbeid van jeugdige personen en vrouwen in **winkels**. In verschillende districten moesten ten aanzien van het verstrekken van zitgelegenheden, alsmede ten aanzien van de ventilatie, verwarming, privaten en het ophangen van een thermometer voorschriften worden gegeven. Speciaal de bepaling betreffende het aanwezig zijn van doelmatige zitgelegenheden gaf vele keeren aanleiding tot bemerkingen. Soms wilden de winkeliers de stoelen vóór de toonbank staande als zitplaatsen voor het personeel doen beschouwen.

In het 9e district (Groningen) liet een winkelier, nadat hij wegens het niet-verstrekken van zitplaatsen veroordeeld was geworden, de namen der winkelmeisjes op de voor het publiek bestemde, vóór de toonbank geplaatste stoelen schilderen. Ondanks dit hem door een waarnemend Kantonrechter aan de hand gedaan uitvluchtje, werd hij na een nieuw proces-verbaal wederom veroordeeld.

Eene groote firma in het 5e district (Amsterdam) kwam tegen een voorschrift inzake de verwarming harer winkels in beroep. De firma beriep zich er op, dat het verblijf in den winkel telkens maar van korten duur

en terugkeer in de woonkamer mogelijk was. Het bleek echter, dat vooral in December met St. Nicolaas- en Nieuwjaarsdrukte zelfs voor het nuttigen der maaltijden nauwelijks tijd overbleef, nog minder dus om zich te gaan warmen. In enkele dezer winkels werd eene temperatuur van 3° C. geconstateerd en een groot deel van het personeel had gezwollen winterhanden. Over het beroep is nog niet beslist.

De artikelen 61 tot en met 66 geven bepalingen voor den arbeid van jeugdige personen en vrouwen in **kantoren**. Ofschoon nog maar een betrekkelijk klein aantal kantoren werd bezocht, bleek toch wel, dat de dagverlichting in vele gevallen te wenschen overlaat. Gold de betreffende bepaling dan ook niet alleen voor jeugdige personen en vrouwen, dan zouden heel veel kantoren daarvoor moeten worden afgekeurd. Thans worden veelal de mannen het slachtoffer, daar zij hunne goed belichte plaats met vrouwen of jeugdige personen moeten ruilen. In het 5e district (Amsterdam) bleek in een wisselkantoor voor 39 personen (mannen en vrouwen) slechts één privaat beschikbaar. Verder diende een vertrekje in het sous-terrain van 5,9 M². oppervlakte en 1,80 M. hoogte als verblijf voor 3 vrouwelijke en 1 mannelijk persoon. Er was geen daglicht en geen ventilatie. Toen na herhaalde besprekingen geene verandering werd aangebracht, werd proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot 9 × f 10 boete volgde. Nadien werd op een der bovenverdiepingen een lokaal bijgehuurd en kon aldaar ook een tweede privaat beschikbaar worden gesteld.

Ten aanzien van het **kunst- en amusementsbedrijf** geeft artikel 67 voorschriften voor de afscheiding, verlichting en verwarming der kleedkamers, alsmede voor het beschikbaar zijn van zit- en waschgelegenheden en privaten. In het 3e district (Rotterdam), alsook in het 5e (Amsterdam) werden meermalen voorschriften omtrent de waschgelegenheden gegeven, terwijl in het laatstgenoemde district eveneens omtrent het bijplaatsen of beschikbaar stellen van een tweede privaat eischen moesten worden gesteld.

Artikel 11.

1. Een vrouwelijke arbeider mag geen arbeid verrichten binnen acht weken na hare bevalling. De tijd, gedurende welken onmiddellijk vóór de bevalling geen arbeid is verricht, komt tot ten hoogste twee weken in mindering van den in den vorigen volzin gestelden termijn.

Indien

In het 1e district (Maastricht) moest in enkele gevallen het staken der werkzaamheden (schoonmaken van kantoren, enz.) door daartoe in aanmerking komende vrouwen worden geëischt. Verder werd in het 10e district (Dordrecht) tegen het hoofd van eene vlasserij, die eene vrouw te spoedig aan den bedrijfsarbeid deed deelnemen, proces-verbaal opgemaakt, hetwelk tot eene boete van f 5 leidde.

Artikel 22.

1. Een jeugdig persoon mag in fabrieken of werkplaatsen op Zondag geen arbeid verrichten.
2. Eene vrouw mag in fabrieken of werkplaatsen op Zondag geen arbeid verrichten, met uitzondering van den bij algemeenen maatregel van bestuur toegestane arbeid in boter- en kaasfabrieken.
3. Een man mag in fabrieken of werkplaatsen op Zondag geen arbeid verrichten, behoudens in de gevallen bij algemeenen maatregel van bestuur bepaald.
4. Bij een algemeenen maatregel van bestuur, als bedoeld in het tweede of het derde lid, wordt behalve in het geval, bedoeld bij artikel 25, derde lid, in acht genomen, dat aan een man of aan eene vrouw, die op Zondag meer dan vier uren arbeid verricht, binnen drie etmalen vóór het begin of na het einde van dien arbeid een onafgebroken rusttijd van ten minste zes en dertig uren moet gegeven worden.
5. Indien in eene onderneming een bedrijf wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar eene opeenhooping van werk pleegt voor te komen, of indien in eene onderneming zich bijzondere omstandigheden voordoen, kan het districtshoofd, of in beroep ingevolge het zevende lid Onze Minister, schriftelijk en voorwaardelijk of onvoorwaardelijk vergunnen, dat mannen in die onderneming arbeid verrichten in afwijking van het bepaalde bij het derde lid.
6.
7.

Het „Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920” (Koninklijk besluit van 23 September 1920, *Staatsblad* n°. 747) bepaalt in welke gevallen en onder welke voorwaarden op Zondag mag worden gewerkt.

Twee groote zuivelfabrieken in het 6e district (Haarlem) vroegen en verkregen vergunning om op Zondag $\frac{1}{3}$ gedeelte van haar personeel gedurende 9 uren te doen arbeiden met behoud van het vastgestelde weekmaximum, doch zonder vervangenden rustdag, onder voorwaarde, dat de betrokken arbeiders 2 van de 3 Zondagen geen arbeid behoeften te verrichten.

Ook in het 1e district (Maastricht) werden eenige vergunningen voor het verrichten van Zondagsarbeid door mannen verleend. Ten behoeve van eene glasfabriek werd zoodanige vergunning verleend, daar de vloeren nabij de ovens gerepareerd moesten worden en deze werkzaamheden tijdens den geldigheidsduur van eene verleende overwerkvergunning voor den bedrijfsarbeid des Zaterdags niet meer konden plaats vinden. Een exportslager kreeg eveneens een paar malen eene Zondagsarbeidvergunning voor het lossen en slachten van vee en het lossen van bevroren vleesch bij warm weer, terwijl een fabrikant, die contractueel verplicht was op een bepaalden datum per stoomschip een partij aardappelvlokken te verzenden, aan deze verplichting zonder het verkrijgen van eene vergunning voor Zondagsarbeid niet kon voldoen.

Overtredingen werden in het 6e district (Haarlem) enkele malen in de kleinere kaasfabrieken geconstateerd, waar de vrouw van den kaasmaker des Zondags in het bedrijf werkzaam was. Na waarschuwing werd tot aanstelling van mannelijk personeel voor den onvermijdelijken Zondagsarbeid overgegaan. In het 8e district (Deventer) werd 4 maal door de gemeentepolitie proces-verbaal opgemaakt wegens het doen verrichten van

verboden Zondagsarbeid en wel 3 keer tegen een slager en 1 maal tegen een bierbottelaar; in elk dezer gevallen werd eene boete van f 2 opgelegd. In het 10e district (Dordrecht) werd in één banketbakkerij overtreding geconstateerd, hetgeen eene boete van f 10 tot gevolg had.

Artikel 23.

Een arbeider mag in fabrieken of werkplaatsen op Zaterdag na 1 uur des namiddags geen arbeid verrichten, behoudens in de gevallen bij algemeenen maatregel van bestuur bepaald.

Het „Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920” bepaalt de gevallen, waarin arbeid op Zaterdag na 1 uur des namiddags is toegestaan; in vele gevallen onder voorwaarde, dat een andere middag of morgen wordt vrijgegeven. Zoo maakt bijv. artikel 12 van dit besluit het mogelijk, dat jeugdige personen van 15 jaar of ouder, vrouwen, die geene huishouding te verzorgen hebben, en mannen in eene slagerij op Zaterdag na 1 uur des namiddags arbeid verrichten (niet later dan tot 9 uur), mits in de week, waarin arbeid op Zaterdag na 1 uur n.m. verricht wordt, hetzij op ten minste één anderen werkdag na 1 uur des namiddags, hetzij op Maandag vóór dit uur wordt vrijgegeven. In het 5e district (Amsterdam) moest 48 maal tegen slagers proces-verbaal worden opgemaakt wegens het niet geven van een vrijen namiddag en het na 9 uur 's avonds op Zaterdag laten werken. De gemiddelde boete bedroeg ongeveer f 13. In Amsterdam was het aantal contrôles op slagerijen legio, zoowel van de zijde der Arbeidsinspectie als van den kant der gemeentepolitie. Zoodra in een buurt het toezicht maar eenigszins verslapte, trad eene overtreding op groote schaal onmiddellijk in.

Het verbod van Zaterdagmiddagarbeid veroorzaakte veel moeite in de heerenkleedingmagazijnen, daar het publiek juist meestal dien middag besteedt om kleeven te koopen, zich de maat te laten nemen of te passen. Wel staat artikel 18 van het Werktijdenbesluit onder dezelfde voorwaarde, als hierboven bij de slagerijen vermeld, toe, dat eene vrouw, die geene huishouding te verzorgen heeft of een man in een atelier, behoorende bij een winkel van confectiekleeding of hoeden op Zaterdag tusschen 1 en 9 uur des namiddags arbeid verricht, uitsluitend ten behoeve van het veranderen van op dien dag verkochte kleederen of hoeden, doch meermalen moest bovendien het districtshoofd met eene vergunning ex artikel 28 der Arbeidswet helpen, terwijl soms ook eene zoogenaamde doorlopende machtiging, als bedoeld in artikel 29 dier wet, werd verstrekt. In het 4e district (Utrecht) werd tegen den directeur van een kleedingmagazijn proces-verbaal opgemaakt o.a. omdat in zijne onderneming een chef-coupeur op Zaterdagmiddag costuums sneed en een 2e coupeur, die meer dan 12 uren per week coupeurswerk deed, op dien middag hielp bij den verkoop. De Kantonrechter sprak beklagde vrij ten aanzien van het ten laste gelegde inzake den chef-coupeur, oordeelende, dat deze „bedrijfsleider” was en dus onder de bepalingen van het zoogenaamde „Bazenbesluit”

(Koninklijk besluit van 21 September 1920, *Staatsblad* n°. 746) viel, waardoor artikel 23 niet voor zijn arbeid gold. In hooger beroep werd deze meening echter niet door de Arrondissements-Rechtbank gedeeld. Ook in het 5e district (Amsterdam) deed zich deze quaestie voor; 2 werkgevers, die hunne coupeurs bedrijfsleiders noemden, werden geverbaliseerd wegens overtreding van artikel 23; een vonnis is nog niet gewezen. In het 6e district (Haarlem) kwam dit onderwerp eveneens aan de orde en werd tegen 2 patroons, die hunne coupeurs op Zaterdagmiddag lieten werken, proces-verbaal opgemaakt. De eene werkgever werd veroordeeld tot f 5 boete, de andere kreeg vrijspraak, daar de Kantonrechter meende, dat een coupeur onder het Bazenbesluit viel, welke opvatting in hooger beroep bevestigd werd.

Voorts gaf het verbod van arbeid op Zaterdagmiddag nogal moeilijkheden bij los- en laadwerk aan schepen of spoorwagens, alsmede in kleine bedrijven, indien in hunne gemeenten op Zaterdag de weekmarkt gehouden werd. Ook in deze gevallen werden, hetzij met eene vergunning ex artikel 28, hetzij met eene machtiging ex artikel 29 der Arbeidswet, de moeilijkheden zooveel mogelijk uit den weg geruimd. Ten aanzien van laad- en loswerk, dat in het Werktijdenbesluit op Zaterdagmiddag is toegestaan, was echter de grootste moeilijkheid gelegen in den grooten tegenzin der arbeiders om op Zaterdagmiddag, als iedereen vrij is, nog los- of laadarbeid te verrichten.

In de veenderijen werd in verband met de groote droogte van den zomer van 1921 nogal eens op Zaterdagmiddag gewerkt. Gebleken is, dat het toestaan van het trappen der veenspecie op Zaterdagmiddag nog noodzakelijker is dan het verdeelen der gespreide specie in turven en het te drogen zetten.

Het aantal opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van artikel 23 was vrij aanzienlijk, hetgeen ook uit den achter dit verslag gevoegden staat 8 a 1 blijkt.

Artikel 24.

1. Een arbeider mag in fabrieken of werkplaatsen niet langer arbeid verrichten dan acht uren per dag en vijf en veertig uren per week.
2. Een arbeider mag in fabrieken of werkplaatsen geen arbeid verrichten tusschen 6 uur des namiddags en 7 uur des voormiddags.

Artikel 25.

1. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan onder de in dien maatregel gestelde voorwaarden worden toegestaan, dat in afwijking van het bepaalde in artikel 24, tweede lid, in fabrieken of werkplaatsen:

a. arbeiders van 15 jaar of ouder bepaalde soorten van arbeid of arbeid onder bepaalde omstandigheden verrichten tusschen des namiddags 6 en 10 uur en tusschen des voormiddags 5 en 7 uur, mannen bovendien tusschen des namiddags 10 en 11 uur;

b. vrouwen van 21 jaar of ouder of mannen haring speten gedurende het tijdvak van 1 October tot 15 Maart tot uiterlijk 12 uur des nachts en gedurende het tijdvak van 15 Maart tot 1 Juni tot uiterlijk 2 uur des voormiddags.

2. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan onder de in dien maatregel gestelde voorwaarden worden toegestaan, dat in afwijking van het bepaalde in artikel 24 in fabrieken of werkplaatsen:

a. mannen of vrouwen, die werklokalen, werktuigen en toestellen vóór den aanvang van den bedrijfsarbeid daarvoor moeten gereedmaken of na het eindigen van den bedrijfsarbeid moeten verzorgen, arbeid verrichten vóór 7 uur des voormiddags en na 6 uur des namiddags en gedurende ten hoogste tien uren per dag, mits vrouwen niet langer dan één en vijftig uren per week, en mannen niet langer dan zeven en vijftig uren per week, voor zoover een en ander onontbeerlijk is voor den geregelde gang van den bedrijfsarbeid;

b. mannen, die geen anderen arbeid verrichten dan bewakingsdiensten, dezen arbeid gedurende ten hoogste tien uren per dag en zestig uren per week en tusschen 6 uur des namiddags en 7 uur des voormiddags verrichten;

c. mannen of vrouwen bepaalde soorten van arbeid of arbeid onder bepaalde omstandigheden verrichten gedurende elf uren per dag, mits niet gedurende langer dan vijf en veertig uren per week en niet tusschen 10 uur des namiddags en 5 uur des voormiddags.

3. Bij algemeenen maatregel van bestuur kan onder de in dien maatregel gestelde voorwaarden worden toegestaan, dat mannen in afwijking van het bepaalde in artikel 24 in fabrieken of werkplaatsen bepaalde soorten van arbeid of arbeid onder bepaalde omstandigheden verrichten, wanneer die arbeid om redenen van technischen of maatschappelijken aard des nachts moet worden verricht, mits zoodanige arbeiders:

a. hetzij in drie achtereenvolgende weken niet meer dan acht en veertig uren arbeid verrichten tusschen 10 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags, noch langer arbeid verrichten dan acht en veertig uren per week en honderd vijf en dertig uren in drie achtereenvolgende weken;

b. hetzij in vier achtereenvolgende weken niet meer dan zestig uren arbeid verrichten tusschen 10 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags, noch langer arbeid verrichten dan acht en veertig uren per week en honderd tachtig uren in vier achtereenvolgende weken.

Bij de beschouwing dezer beide artikelen, als het ware de kern van de Arbeidswet 1919 vormende, moet gelijktijdig op het „Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920”, alsmede op het „Overgangsbesluit 1920” worden gelet. Is krachtens het eerstgenoemde besluit voor tal van bedrijven en werkzaamheden afwijking van artikel 24 toegestaan, het laatstgenoemde maakt voor een beperkt aantal bedrijven, voorloopig tot ten hoogste 24 October 1922, een werkdag van 8½, 9 of 10 uren en eene werkweek van 48, 50 of 55 uren mogelijk.

Het aantal malen, dat overtredingen geconstateerd werden, is zéér groot. Niet steeds kan echter van moedwillige overtreding worden gesproken, want, gezien het nog steeds groote aantal inkomende afschriften van arbeidslijsten, welke eene onwettige werktijdregeling bevatten, is het vermoeden, dat in gevallen van overtreding vaak onbekendheid met de wettelijke bepalingen in het spel is, alleszins gemotiveerd. Voorts is nog een veel verbreide meening, dat men ten opzichte van zoogenaamd „eigen personeel”, waaronder verstaan worden eigen kinderen, niet gehouden is de wet na te leven. Vooral als die kinderen den volwassen leeftijd bereiken hebben en meer te beschouwen zijn als belanghebbenden in de zaak, dan als

gehuurde werkkrachten, wordt deze meening gehuldigd. Uit den aard der zaak vindt men dit onjuiste begrip het meest bij de kleine werkgevers en op het platte land.

In het algemeen was de naleving der wettelijke bepalingen in de grootere fabrieken en in de steden aanmerkelijk beter dan op het platte land, waarvoor drie redenen zijn aan te geven, nl. betere organisatie der arbeiders, behoorlijk loon, ook bij den verkorten arbeidstijd en beter politietoezicht.

De klacht moet worden geuit, dat de arbeiders zelf dikwijls weinig medewerking verleen en bij het constateeren van overtredingen. Zoo stuit het vaststellen van overtredingen vooral in inrichtingen, waarvoor bij het „Rusttijden- en Arbeidslijstenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920” vrijstellingen van de bepaling omtrent rusttijden (artikel 31 der Arbeidswet) zijn toegestaan, vaak op groote moeilijkheden, zoodat meestal enkel op getuigenverklaringen te verbaliseeren is, doch de arbeiders blijken dan in vele gevallen bijzonder slecht van geheugen te zijn, wanneer hun gevraagd wordt, hoe zij precies gewerkt hebben. Vrees voor ontslag zal daaraan in sommige gevallen niet vreemd zijn.

De bepaling van artikel 25 van het Werktijdenbesluit, dat in een winkel, die tevens fabriek of werkplaats is, niet later dan 9 uur des avonds mag gewerkt worden, is eene bron van overtreding voor de slagerswinkels. Vooreerst bestaat er concurrentie met de zoogenaamde winkels in fijne vleeschwaren, welke als winkels aan geene beperkende bepalingen onderhevig zijn en verder tusschen die zaken, waar de patroon zelf alleen in den winkel helpt en die, waar de bediening aan bedienden is overgelaten. In het 6e district (Haarlem) is, om de moeilijkheden van ongelijke en toch met de wettelijke bepalingen in overeenstemming zijnde arbeidsregelingen te ontgaan, voor het slagersbedrijf, na overleg met werkgevers- en werknemersorganisaties, in de 16 belangrijkste gemeenten van dit district plaatselijk eene uniforme regeling getroffen, waarbij begin en einde van den dagelijkschen werktijd, middagrust en vrije middag voor alle slagerijen gemeentelijk dezelfde zijn. Dit vergemakkelijkt de contrôle en heeft tot vermindering van het aantal overtredingen en klachten geleid.

Wat de met de visscherij verband houdende bedrijven betreft, kan worden medegedeeld, dat voor de rookerijen en kuiperijen in ruime mate overwerkvergunningen werden verleend. Een heilzamen invloed heeft de Arbeidswet 1919 gehad in de herstelplaatsen van het visscherijbedrijf te IJmuiden. Daar werd vroeger geregeld overgewerkt en werktijden van 100 en meer uren per week waren volstrekt niet zeldzaam, terwijl nacht- en Zondagsarbeid vrijwel regel waren. Dit overwerk was absoluut niet altijd noodzakelijk en moest in vele gevallen worden toegeschreven aan het verlangen, zoowel van patroon als van arbeiders, om zooveel mogelijk „herstellingsuren” te kunnen calculeeren. Misschien juist om deze reden heeft het veel moeite gekost de bepalingen der Arbeidswet 1919 behoorlijk te doen naleven. Thans, nu in den regel bij spoedwerkzaamheden op grond van artikel 35 van het Werktijdenbesluit wel eenige uren per dag langer, doch gemiddeld niet meer

dan het normale aantal uren per week mag worden gearbeid, is de vroegere prikkel voor overwerk grootendeels verdwenen en nemen het avond- en nachtwerk dan ook steeds af. In het verslagjaar moest hier door de Arbeidsinspectie 2 malen proces-verbaal wegens te lang werken worden opgemaakt, waarna veroordeeling tot respectievelijk 3 × f 10 en 3 × f 2 boete volgde.

Het teen- en houtschillersbedrijf bleek speciaal door het vroege voorjaar en de groote droogte behoefte te hebben aan een langeren arbeidsdag dan wettelijk is toegestaan, ten einde de uitgelopen teen intijds te kunnen verwerken. Door overwerkvergunningen werd zulks mogelijk gemaakt.

De aardewerkindustrie te Gouda zag zich genoodzaakt uitbreiding van den arbeidstijd te vragen, ten einde te kunnen blijven bestaan. Door toepassing van artikel 26 der Arbeidswet werd hierin voorzien.

Bij de in stukloon werkende textielarbeiders bleek eene sterke neiging te bestaan om vóór den aanvang van den productieven arbeid verschillende voorbereidende werkzaamheden te verrichten, ten einde in den eigenlijken werktijd zooveel mogelijk te kunnen produceeren. In verschillende fabrieken werden een half uur en langer vóór den aanvang van den werktijd, bij stilstand der werktuigen, talrijke arbeiders aldus aangetroffen. Den betrokken werkgevers werd verzocht maatregelen te treffen, opdat deze arbeiders niet eerder dan een kwartier vóór het begin van den werktijd de fabriek zouden kunnen betreden.

In graan- en veevoedermalerijen kwam algemeen de wensch tot uiting om des avonds tot 7 uur te mogen werken, in het bijzonder te mogen afleveren aan de boeren, die op dien tijd bij voorkeur komen. Dit bezwaar was te sterker, wanneer een windmolen in de nabijheid was, welke krachtens artikel 16 van het Werktijdenbesluit in dit opzicht de boeren wel ter wille kon zijn. De redactie van genoemd artikel gaf tot vele moeilijkheden aanleiding voor de windmolens met motorhulpkracht, totdat de ruime interpretatie, welke de Minister van Arbeid aan deze bepaling gaf, uitkomst verleende. De gemengde malerijen worden nu ten tijde, waarop zij met wind malen, beschouwd als uitsluitend door wind gedreven molens.

Van de rijwielherstellers in Twenthe ging een drang uit om het uur van eindigen op 7 uur n.m. te stellen, ten einde de om 6 uur n.m. van de fabrieken komende arbeiders, van wie velen naar hunne op grooten afstand gelegen woonplaatsen fietsen, nog te kunnen helpen, terwijl in het veenderijbedrijf algemeen de wensch werd geuit, zoowel door werkgever als door werknemer, om vroeger (5 in plaats van 6 uur v.m.) te mogen beginnen, desnoods met gelijke vervroeging van het uur van einde tot 5 uur n.m.

De stoomwatergemalen moesten met eene vergunning ex artikel 28 of 29 der Arbeidswet geholpen worden. Gewoonlijk staan deze inrichtingen gedurende maanden van het jaar stil, maar in voor- en najaar komen perioden voor, dat veel langer dan 8 uur per dag moet gedraaid worden,

soms wel dagen achtereen. Op het platteland, waar deze stoomgemalen vrijwel altijd gelegen zijn, kan men natuurlijk geene bruikbare tijdelijke machinisten en stokers krijgen. Men heeft dus weinig aan de bevoegdheid, welke het Werktijdenbesluit geeft, om continu te mogen werken, wijl het personeel voor een drieploegenstelsel ontbreekt.

In den winter van 1920—1921 voerden de cichoreidrogerijen heftig verzet tegen het wijzigen van den tweeploegendienst in een drieploegendienst voor de drogerij. Nadat men eerst op allerlei wijze getracht had de wet te ontduiken, o.a. door het op de arbeidslijsten invullen van eene werktijdregeling, nagenoeg geheel uit rusttijden bestaande, moest tegen vrijwel alle cichoreidrogerijen proces-verbaal worden opgemaakt. Na veroordeeling werd men meegaander en werd in overleg met de Arbeidsinspectie eene regeling getroffen, die aan de gestelde eischen voldeed. In den winter 1921—1922 had men zich reeds geheel aan de wet aangepast. Het hoofdbezwaar, dat verschillende personen aan één droogsel werkten (het drogen van eene lading cichorei op den eest duurt 12 uur), bleek in de praktijk denkbeeldig te zijn.

Ten aanzien der nachtwakers kan nog worden medegedeeld, dat in het 5e district (Amsterdam) eenige ondernemers van bewakingsdiensten de verschillende bouwwerken gingen controleeren en daarna de bouwondernemers bezochten om hen opmerkzaam te maken op de bepalingen der Arbeidswet. Zij boden dan voor f 35 per week 2 wakers aan. Verschillende aannemers gingen op dit aanbod in en ontsloegen hunne eigen wakers, die f 25 à f 30 per week verdienden, doch langer waakten dan wettelijk mocht. Waar het plan van deze listige bewakingsdienstondernemers niet gelukte, gebruikten zij een ander middel. Zij overstroomden dan de Arbeidsinspectie met klachten over bouwwerken, waar te lang gewaakt werd en probeerden, wanneer zij vermoedden of van de wakers gehoord hadden, dat de ambtenaar van de Arbeidsinspectie op het bouwwerk was geweest, opnieuw bij de betreffende bouwondernemers succes te behalen. Zooals te begrijpen is, werden door deze handelingen de wakers zeer gereserveerd in hunne uitlatingen of weigerden kortweg alle inlichtingen. Het is niet te ontkennen, dat de Arbeidswet 1919 voor de wakers wel een beteren werktijd, doch in vele gevallen tevens eene vermindering van loon bracht.

Ten slotte wordt hieronder iets over de meest typische **overtredingen** gemeld.

In het 2e district (Breda) werd geconstateerd, dat een leerlooier, die zoowel van het districtshoofd, als in hooger beroep van den Minister van Arbeid, eene afwijzende beschikking op zijn verzoek om overwerk had ontvangen, toch 's avonds later dan geoorloofd was, liet werken. Bij eene herhaalde inspectie op een volgenden avond kon door de ramen heen gezien worden, dat opnieuw werd overgewerkt. Toen eindelijk een sleutel gevonden was om de deur te openen, werden geene werklieden aangetroffen. Later werd vernomen, dat zij gevlucht waren in den kelder van het woonhuis van een der firmanten, hetwelk aan de fabriek grensde. Het

vermoeden bestond, dat nu niet meer 's avonds maar 's morgens zou worden overgewerkt. Inderdaad bleek dit het geval, doch bij het binnentreden in de fabriek vluchtten de arbeiders naar verschillende kanten, zoodat er slechts 4 betrappt werden. Ieder der drie firmanten werd veroordeeld tot 6 $\times$ f 5 boete. In ditzelfde district vroeg bij het inwerkingtreden der Arbeidswet 1919 een machinefabrikant eene overwerkvergunning voor 10 uur per dag aan, ten einde bij het in gebruik nemen van eene nieuwe fabriek de overbrenging van werktuigen en drijfwerk van zijne oude fabriek naar de nieuwe te bespoedigen. Nadat de zaak mondeling met een ambtenaar der Arbeidsinspectie besproken was, werd op zijn dringend verzoek het gevraagde telegrafisch toegestaan. Toen echter ongeveer een half jaar daarna een onderzoek werd ingesteld, bleek, dat nog steeds 10 uur per dag werd gewerkt, zgn. op grond van de telegrafische vergunning, welke triomfantelijk naast de arbeidslijst was opgehangen. Desgevraagd verklaarde de fabrikant dan ook met een dood onschuldig gezicht, dat hij vergunning had. Door de overstelpende drukte bij de invoering der Arbeidswet was de redactie der vergunning niet zoo nauwkeurig, zoodat niet duidelijk bleek, wanneer de vergunning eindigde. Toen de fabrikant er echter op gewezen werd, dat zijn verzoek toch uitsluitend de verhuizing der fabriek betrof en hij geene eeuwigdurende vergunning had aangevraagd, verontschuldigde hij zich door op te merken, dat hij dacht, dat zoo'n vergunning geldig was tot wederopzeggings toe. Daar echter onomstootelijk vaststond uit de gevoerde correspondentie en het persoonlijk onderhoud, dat zijn verzoek uitsluitend de verhuizing betrof, werd proces-verbaal opgemaakt en zag hij zich veroordeeld tot eene boete van f 572.

Voorts liet een machinefabrikant in dit district, in verband met eene spoedeischede zending naar Indië, door een zestal personen zonder vergunning werken van Zaterdagmorgen 6 $\frac{1}{2}$ uur tot Zondagmorgen 6 uur, met 3 $\frac{1}{2}$ uur rust, dus in totaal 20 uur over een tijdvak van 23 $\frac{1}{2}$ uur. Door den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie werden deze overtredingen niet bijzonder ernstig opgevat, daar hij de lichtste boete eischte, nl. 12 maal f 0.50, waartoe veroordeeling volgde. De directeur eener suikerfabriek, die zijne portiers en nachtwakers in een 2-ploegenstelsel liet werken, dus 12 uur per dag en 84 uur per week, werd deswege veroordeeld tot 495 $\times$ f 0,50 boete.

In het 4e district (Utrecht) werden in eene biscuitfabriek des nachts werkende arbeiders aangetroffen. Op getuigenverhoor werden niet minder dan 432 overtredingen ten laste gelegd. Een en ander kwam den fabrikant te staan op 228 boeten van f 2. Hij ging van dit vonnis in beroep. Bij de behandeling van het beroep verklaarde de Arrondissements-Rechtbank de dagvaarding nietig, omdat daarin niet was vermeld, de plaats waar het ovenbedrijf was gelegen. De Ambtenaar van het Openbaar Ministerie heeft daarop eene nieuwe dagvaarding geschreven. Het verdere verloop dezer zaak was nog niet bekend.

In eene groote in het 6e district (Haarlem) gelegen fabriek van melkproducten gelukte het eenige getuigenverklaringen los te krijgen, nadat de

inspecteerende ambtenaar een bij den portier berustend register, waarin de werktijd der arbeiders werd aangeteekend, in beslag had genomen. Bij inzending van het betreffende proces-verbaal werd de aandacht van den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie gevestigd op de uit dat register blijkende talrijke overschrijdingen van den toegestanen werktijd. De daarop gevolgde veroordeeling tot $4 \times f 5$ boete maakte, zooals te begrijpen is, weinig indruk. In dit district werd ook in eene fabriek van naadloos gelaschte buizen eene ernstige overtreding geconstateerd. Ofschoon hier niet langer dan 48 uur per week mocht gewerkt worden, bleek er soms 74 uren per week gearbeid te zijn. In het tijdvak van 1 Januari tot 5 Februari was door niet minder dan 49 man meer dan 50 uren per week gewerkt. Het bedrijfshoofd werd vrijgesproken als gevolg van eene foutieve dagvaarding. Het verbaliseeren bleek echter gunstig gewerkt te hebben, want nadien werd bij verschillende contrôles geene overtreding meer geconstateerd. Voor het bikken der stoomketels op sleepbooten eener grondvervoer-maatschappij werden als regel tengere jongens gebruikt om overal bij te kunnen komen. Het bleek, dat dit werk door een man en vier jongens, respectievelijk 14, 14, 15 en 17 jaar, met afwisselende tusschenpoozen was verricht van 's morgens 7 uur tot den volgenden morgen 7 uur. Het opgemaakte proces-verbaal had de veroordeeling van één der chefs der maatschappij tot $5 \times f 5$ boete ten gevolge. Voorts kwamen in het 6e district nog eenige belangrijke overtredingen voor in eene kalkzandsteenfabriek, waar de stokers, en in eene olieslagerij, waar het geheele personeel in twee ploegen continu bleek te werken. De deswege opgemaakte processen-verbaal leidden tot veroordeeling tot respectievelijk $3 \times f 6$ en $20 \times f 2$ boete.

Vermeld kan nog worden, dat bij eene contrôle in eene ijsfabriek de inspecteerende ambtenaar voortdurend gehinderd werd door den directeur, die daarmede eerst ophield, nadat met het opmaken van een proces-verbaal gedreigd was. Toen de ambtenaar zich kort daarna wilde verwijderen, ontdekte hij, dat de achterband van zijn rijwiel stukgesneden was. Bij het door de politie ingesteld onderzoek bleek niet, wie dit feit bedreven had.

Een aannemer van waterstaatswerken in het 8e district (Deventer), die voortdurend de wet overtrad en daarvoor 2 maal achtereen werd ge-verbaliseerd, kreeg de eerste maal $4 \times f 6$ en den tweeden keer $7 \times f 3$ boete. Een timmerman-aannemer, tegen wien 3 maal in 2 maanden proces-verbaal was opgemaakt, werd veroordeeld tot boete van $f 3$, $f 5$ en $f 10$.

In het 10e district (Dordrecht) weigerde de directeur eener tramweg-onderneming zich aan de bepalingen der Arbeidswet te houden en liet het personeel in de werkplaatsen 10 uur per dag en 55 uur per week arbeiden. De Kantonrechter veroordeelde hem tot $100 \times f 5$ boete, welk vonnis in beroep veranderd werd in $62 \times f 5$ boete. Door het hoofd van dit district werd telegrafisch bericht ontvangen, dat op eene scheepswerf 's nachts doorgewerkt zou worden om een schip voor afvaart gereed te maken. Bij onderzoek bleek, dat men zich al meermalen aan overtreding had schuldig gemaakt door des nachts te laten doorwerken. De Kantonrechter velde

nochtans enkel vonnis ten aanzien van de jeugdige personen, doch beschouwde het nachtwerk der mannen als overmacht, bedoeld in artikel 83, 6e lid, der Arbeidswet. Proces-verbaal werd opgemaakt wegens het op eene scheepswerf doen werken van 13- en 14-jarige jongens tot 's avonds 9 en 9½ uur en langer dan 8½ uur per dag. Door eene fout in den firma-naam eischte de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie vrijspraak, waarmede de Kantonrechter accoord ging.

Het hoofd van eene machinefabriek, die vergunning had om 11 uur per dag te laten werken, doch 4 arbeiders 13½ uur achtereen liet arbeiden, kreeg deswege 4 × f 2 boete.

Artikel 26.

Onze Minister kan voor een door hem bepaalden tijd, echter niet langer dan gedurende twee jaren na het in artikel 101, vierde lid, bedoelde tijdstip toestaan, dat in eene bepaalde fabriek of werkplaats arbeiders gedurende ten hoogste één uur per dag en vijf uren per week langer arbeid verrichten, dan ingevolge het bepaalde bij artikel 24, eerste lid, of krachtens artikel 25, tweede lid, onder a, geoorloofd is.

Dit artikel dient als aanvulling op het volgende, waarop het „Overgangsbesluit 1920” (Koninklijk besluit van 27 September 1920, *Staatsblad* n°. 757) gebaseerd is, welk besluit voor bepaalde bedrijven tot ten hoogste 24 October 1922 een langeren werkduur toestaat.

Het hieronder volgende staatje geeft een overzicht van de verleende vergunningen. Een belangrijk deel betreft metaalbewerkende bedrijven, welke niet in het Overgangsbesluit zijn genoemd, doch waarvoor dezelfde omstandigheden (o.a. concurrentie met het buitenland) gelden, welke tot opname van andere metaalbedrijven in dat besluit geleid hebben. Tevens betreft een deel der vergunningen alleen de verlenging van den werktijd op de eerste vijf werkdagen, zonder verlenging van het weekmaximum, om op deze wijze den werktijd op Zaterdag te bekorten in ondernemingen, welke ingevolge het Overgangsbesluit 48 uur mogen werken.

Bedrijfs- klasse.	BEDRIJVEN.	Aantal vergunningen.
I.	Aardewerk, glas, kalk, enz.	
	Glasfabrieken	4
	Dakpannen-, gresbuizen- en vloertegelfabrieken . . .	66
	Steenfabrieken.	1
	Kalkbranderijen	2
	Aardewerk-, porselein-, plateel-, terracotta- en potten- bakkerijen	26
	Steenenpijpenfabrieken	3
V.	Chemische nijverheid, enz.	
	Fabrieken van genees-, verband- en tandmiddelen . .	1
	Zuur- en waterstoffabrieken	3
VI.	Hout-, kurk- en stroobewerking.	
	Lijstenfabrieken	2
	Houtcreosoteerinrichtingen	1
	Timmerfabrieken.	2
	Speelgoedfabrieken	5
	Modelmakerijen	6
VII.	Kleeding en reiniging.	
	Handschoenen- en kousenfabrieken	1
IX.	Leder, wasdoek, caoutchouc.	
	Pickerfabrieken	1
	Pakkingfabrieken.	1
XI, XII en XIII.	Metalen (bewerking van).	
	Kopergieterijen en -slagerijen	6
	Fabrieken van moeren, bouten, draadnagels, enz. . .	2
	Emailleerfabrieken (al of niet tevens ijzergieterijen). .	8
	Fabrieken van metaalwaren, lampen, gas- en water- leidingbenodigdheden, sanitaire artikelen, enz. . .	16
	Kunstzilverfabrieken	1
	Capsulefabrieken	2
	Blikfabrieken	3
	Gloeilampenfabrieken	2

Bedrijfs- klasse.	BEDRIJVEN.	Aantal vergunningen.
XI, XII en XIII.	Fabrieken van ijzeren meubelen	1
	Stalenmatrassenfabrieken.	2
	Vijlenfabrieken	1
	Fabrieken van weverskammen	1
	Visscherij-smederijen	3
	Smederijen, constructiewerkplaatsen.	103
	Motorenfabrieken.	2
	IJzerenvlechtwerkfabrieken.	1
	Fabrieken van automobiëlonderdeelen	1
	Rijwielfabrieken	1
	Gasmeterfabrieken	2
	Metaalbuizenfabrieken	1
	Fabrieken van brandkasten, kachels en sloten.	8
	Plaatwellerijen en pijpenfabrieken	2
	Fabrieken en herstelplaatsen van stoom- en andere werktuigen (machinefabrieken, enz.)	14
	Fabrieken van elektrische toestellen, herstelplaatsen en installatiebureaux	11
	Instrumentmakerijen	4
	Scheepswerven (al of niet tevens machinefabrieken).	13
	Scheepsslooperijen en blikslagerijen.	2
	Scheepsschoonmakerijen	1
XV.	Textiele nijverheid.	
	Kantfabrieken	3
	Tricotfabrieken en breierijen	2
	Zakkennaaijerijen.	1
	Jute-industrie	1
	Wolspinnerijen	1
	Bontweverijen.	3
	Vlasserijen	231
XVIIc.	Zuivelbereiding.	
	Zuivelfabrieken en melkinrichtingen	41
XVIIe.	Overige bedrijven ter bereiding van voedings- en genotmiddelen.	
	Zoutziederijen	1
	Sucade- en vruchtenconfijtenfabrieken	1
	Oesterkweekerijen	92
		716

Artikel 28.

1. Indien in eene onderneming een bedrijf wordt uitgeoefend, waarin op bepaalde tijden van het jaar eene opeenhooping van werk pleegt voor te komen, of indien in eene onderneming zich bijzondere omstandigheden voordoen, kan het districtshoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid Onze Minister, schriftelijk en voorwaardelijk of onvoorwaardelijk vergunnen, dat in die onderneming werkzame arbeiders van 16 jaar of ouder arbeid verrichten in afwijking van het bepaalde bij artikel 23 of artikel 24.

2. Bij het verleenen der vergunning wordt in acht genomen, dat een jeugdig persoon of eene vrouw niet langer arbeid mag verrichten dan tien uren per dag en vijf en vijftig uren per week en een man niet langer dan elf uren per dag en twee en zestig uren per week.

3. Het districtshoofd behoeft eene voor ieder geval aan te vragen machtiging van Onzen Minister voor het verleenen van eene vergunning:

a. indien de vergunning zich over een tijdvak van meer dan zes dagen uitstrekt;

b. alvorens sedert het eindigen van eene voorgaande, voor dezelfde personen geldende, vergunning ten minste zes dagen zijn verlopen, behalve indien de vergunning alleen strekt tot afwijking van het bepaalde bij artikel 23.

4. Tegen de beschikking van het districtshoofd op een verzoek om eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, kan het hoofd of de bestuurder binnen veertien dagen na de dagteekening der beschikking in beroep komen bij Onzen Minister. Wordt in beroep de vergunning gewijzigd, dan treedt de gewijzigde vergunning in de plaats van die, waartegen beroep was ingesteld.

De door dit artikel aan den Minister van Arbeid en de districtshoofden verleende bevoegdheid wordt beperkt door het 2e lid van artikel 30, luidende:

Indien, ingevolge artikel 25, eerste lid, onder *a*, of tweede lid, artikel 26, artikel 27 of artikel 28, eerste lid, afwijkingen worden toegestaan van het bepaalde in artikel 24, wordt in acht genomen, dat de arbeid in fabrieken of werkplaatsen van een jeugdig persoon of eene vrouw op twee achtereenvolgende dagen moet worden afgewisseld door eene nachtrust van ten minste elf uren achtereen en dat die personen in fabrieken of werkplaatsen geen arbeid mogen verrichten tusschen 10 uur des namiddags en 5 uur des voormiddags.

De uitvoering van artikel 28 nam, meer dan enig ander artikel der Arbeidswet, den tijd der ambtenaren in beslag, speciaal de administratieve dienst werd hiermede overbelast. Toch werd iedere aanvraag nauwkeurig en zooveel doenlijk ter plaatse onderzocht, hetgeen behalve eene juiste toepassing der wet ook nog dit voordeel opleverde, dat, zoodra de aanvragers wisten, dat elk geval nauwkeurig onderzocht werd, de verzoeken om overwerk, welke oorspronkelijk voor elke kleinigheid werden ingediend, verminderden. Ten einde de beslissingen op aanvragen tot overwerk zoo zuiver mogelijk te doen zijn, werd menigmaal de hulp ingeroepen van de Arbeidsbeurzen en van de arbeidersorganisaties. Hierdoor werd niet alleen een juist beeld van den stand der werkloosheid in een bepaald bedrijf verkregen, doch werden ook dikwijls belangrijke bijzonderheden vernomen. Soms nam dit overleg met de vakorganisaties voor sommige bedrijven, waarin veelvuldig overwerk werd aangevraagd, een vasten vorm aan, zooals in het 8e district

(Deventer), waar te Hengelo en Enschedé tot dit doel twee adviescommissies uit de metaalbewerksorganisaties werden gesticht.

Dit overleg met de vertegenwoordigende lichamen van de werknemers gaf in enkele gevallen aanleiding tot ontstemming aan de zijde der werkgevers. De ten deze gezamenlijk optredende patroonsorganisaties in de Textielindustrie richtten zich te dier zake met een adres tot den Minister van Arbeid, waarin hare bezwaren tegen het volgen van die gedragslijn werden ontwikkeld, terwijl deze aangelegenheid bovendien in de Tweede Kamer der Staten-Generaal in discussie kwam. De tegenstanders van het raadplegen van een groep belanghebbenden (de werknemers) bleken daarbij over het hoofd te zien, dat in de meeste gevallen ook de organisaties van de werkgevers werden geconsulteerd. Niettemin leerde de ervaring, dat een werkgever zelfs daartegen bezwaar bleef maken. Wanneer het instituut der overwerkvergunningen aan zijn doel wil beantwoorden, zal de rechtvaardigheid wel medebrengen, dat de Arbeidsinspectie, ten einde de draagwijdte en de gevolgen van hare beslissingen te kunnen overwegen, in moeilijke gevallen hare voelhorens naar beide zijden uitsteekt, hetgeen de onderlinge bedrijfsverhoudingen niet dan ten goede zal kunnen komen. In verschillende gevallen leerde de praktijk, dat eene met tegenzin der arbeiders verleende vergunning praktisch geene uitwerking had, omdat het betrokken personeel weigerde overeenkomstig de verkregen vergunning over te werken. Vooral in de bouwbedrijven deed zich dit verschijnsel voor. In eene textielfabriek gaf een dergelijk conflict aanleiding tot eene geruchtmakende staking.

In enkele gevallen werd aan eene vergunning tot overwerk de voorwaarde verbonden, dat het overwerk met eene zekere extra-betaling aan de werknemers moest worden vergoed. Dergelijke regelingen gaven tot veel verzet aanleiding, hetwelk ten slotte eindigde tot eene belangrijke gedachtenwisseling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal met den Minister van Arbeid. Korthedshalve moge naar het bij die gelegenheid door dezen Bewindsman ontwikkelde standpunt worden verwezen (zie Handelingen 9e vergadering, zitting 1921/1922).

De bepaling, dat het districtshoofd zonder machtiging van den Minister voor geen langer tijdvak dan 6 dagen vergunning kan verleenen, heeft de industrie en de Arbeidsinspectie veel moeite berokkend, want ondanks den spoed, welke door de ambtenaren betracht werd, bleek herhaaldelijk, dat na eene voorloopige vergunning voor 6 dagen, de machtiging tot het verlengen dier vergunning niet tijdig verkregen kon worden, zoodat de periode van overwerk weer moest worden onderbroken. Dit bezwaar is inmiddels bij de wetswijziging 1922 uit den weg geruimd.

Onderstaand staatje geeft een overzicht der verleende vergunningen. De tusschen haakjes geplaatste cijfers geven het aantal aan brood- en (of) banketbakkerijen verleende vergunningen aan, hetwelk in het totaal aantal is begrepen.

District.	Aantal vergunningen.		District.	Aantal vergunningen.	
	Totaal.	Waarvan voor langer dan 6 dagen.		Totaal.	Waarvan voor langer dan 6 dagen.
I	2062 (139)	892 (55)	VII	2742 (219)	1488 (200)
II	4072 (318)	1656 (286)	VIII *)	1245 (135)	740 (114)
III	2071 (136)	997 (83)	IX *)	2481 (260)	1831 (132)
IV	4121 (616)	2141 (203)	X	2527 (659)	1456 (84)
V	1765 (62)	512 (29)	Het Rijk.	25918 (2758)	13204 (1329)
VI	2832 (214)	1491 (143)			

*) Vergunningen met machtiging van den Minister, welke één of meermalen verlengd zijn, of welke voorafgegaan zijn door eene voorloopige vergunning voor 6 dagen, zijn als één vergunning geteld.

De verleende vergunningen betroffen deels eene verlenging en deels eene verschuiving van den wettelijk vastgestelden werktijd. Niet altijd werd gedurende alle dagen, waarvoor de vergunning gold, daarvan gebruik gemaakt en evenmin ten aanzien van alle in de vergunning genoemde personen. In een zeer groot deel der gevallen betroffen de vergunningen slechts een deel van het personeel der onderneming, vaak één of enkele arbeiders uit een personeel van honderden.

Van de voornaamste vergunningen volgt hier een zeer beknopt overzicht, ingedeeld naar de verschillende bedrijfsgroepen.

Groep I. De dakpannenfabrieken kregen vergunning om in het tijdvak van 1 April tot 1 October door ten hoogste één man per pers gedurende ten hoogste één uur voorarbeid te doen verrichten, ten behoeve van het gereed maken der klei.

Glasindustrie. In verband met de uiterst pijnlijke positie, waarin de glasindustrie hier te lande door de niet te overwinnen buitenlandsche valuta-concurrentie geraakte, werd, ten einde de bestaansmogelijkheid voor de flesschenfabrieken te rekken, aan deze vergund $8\frac{1}{2}$ uur per dag en 51 uur per week te doen arbeiden. Desniettemin bleek deze faciliteit niet alle bedrijven voor stilstand te kunnen behoeden. Eenigen anderen glasfabrieken werd gedurende eenige maanden vergund door het ovenpersoneel 48 uur per week te doen arbeiden.

Aardewerk- en pijpenindustrie. Aan dezen tak van bedrijf werd een werktijd van 50 uur per week vergund als steun in den ongelijken concurrentiestrijd tegen het buitenland.

Groep III. Typografische bedrijven. In verband met de drukte op den verschijndag van een weekblad werd aan eenige ondernemingen toegestaan op één of twee dagen per week langer dan 8 uur te doen werken, echter onder voorwaarde, dat het wekelijksch maximum van 45 uur niet mocht worden overschreden.

Steendrukkerijen en chemigrafische inrichtingen. In verband met de zeer ongunstige positie, waarin deze inrichtingen gekomen waren ten gevolge van de abnormale valuta-concurrentie van het buitenland, werd door middel van overwerkvergunningen medewerking betoond om de leveringsconditiën der Nederlandsche bedrijven te begunstigen. In de praktijk is echter betrekkelijk weinig van de in dit opzicht toegevoegde hulp gebruik gemaakt.

Groep IV. Aan de bouwbedrijven werd in verband met den woningnood en het aantal beschikbare bouwvakarbeiders voor korteren of langeren tijd een werktijd van 10/55¹⁾ toegestaan.

Baggerwerken. In verband met de bijzondere bedrijfsomstandigheden, waaronder bij de uitvoering van waterwerken wordt gewerkt, werd in het algemeen voor baggerwerken een werktijd van 11 uur per dag en 62 uur per week vergund, onder voorwaarde, dat iedere man éénmaal in de 3 weken 3 werkdagen vrijaf heeft met behoud van loon en dat wat per week langer wordt gewerkt dan 45 uur, als overwerk extra zal worden betaald.

In het Westland werd groote verwachting gekoesterd van een snellen opbloei der cultuur en met het oog hierop koortsachtig gearbeid aan versnelde uitbreiding van den kassenbouw. De bestaande timmerlieden en smeden konden zonder overwerk de extra-drukke niet beheerschen, terwijl bijplaatsing van extra-personeel in de meeste gevallen niet mogelijk bleek of geene voldoende baat bracht. Aan verschillende dezer ondernemers werd voor eenige maanden vergund 50 à 55 uur per week te doen arbeiden.

De behangers en stoffeerdere kregen wegens de in het voorjaar heerschende seizoendrukke vergunning om gedurende 10 weken 9/50 en gedurende 5 weken 10/55 te arbeiden.

Groep V. Chemische fabrieken. In verband met de uiterst gevoelige buitenlandsche (valuta-)concurrentie werd aan de chemische industrie vergund den werktijd met 4 à 5 uur per week te verlengen. Eene fabriek, die continu arbeide met een 3-ploegenstelsel, werd tijdelijk toegestaan met 2 ploegen te arbeiden, ten einde de productiekosten zooveel mogelijk te kunnen verlagen.

Een dergelijk verzoek van de aardappelmeelfabrikanten en de stroocartonfabrikanten werd afgewezen, omdat in deze fabrieken

¹⁾ 10/55 beteekent een dagelijkschen werkduur van 10 uur bij een weekmaximum van 55 uur. Aangezien op Zaterdag korter gewerkt moet worden, werkt men dus de eerste vijf dagen 10 uur en Zaterdag 5 uur.

met veel los personeel gewerkt werd en inwilliging van dit verzoek, in verband met de positie dier industrie in de noordelijke provincies, het loslaten van de normale werktijdgrenzen voor die gewesten zou beteekenen. Bovendien bleek, dat op medewerking der arbeiders door de fabrikanten niet te rekenen viel. Eene stroostoffabriek werd echter voor den duur van eene maand vergund in 2 ploegen continu te arbeiden, ten einde met die arbeidsverlenging hare bestaansmogelijkheid te bewijzen, doch die proefneming voldeed niet aan de verwachtingen, zoodat de vergunning niet werd verlengd.

Groep VI. Eenige timmerfabrieken kregen eveneens ten behoeve van den woningbouw vergunning om gedurende verschillende perioden een werkdag van 10 en eene werkweek van 55 uur te doen maken. Aan tal van deze fabrieken moest bovendien overwerk worden toegestaan, omdat de meeste overkropt werden met dringende bestellingen in verband met het bouwen van nieuwe scholen.

Teenschillerijen. In verband met den eisch van het product, dat te schillen teen uiterlijk begin April in het water moet zijn geplaatst, ten einde het weekproces voldoende te kunnen doen uitwerken, werd gedurende een tiental weken in het vroege voorjaar vergund, dat mannen in de bedoelde bedrijven gedurende 10 uur per dag teen sorteerden met een maximum van 55 uur per week, terwijl later voor het schillen eenzelfde werktijd werd toegestaan tot uiterlijk 1 Juni 1921. In enkele schilcentra werd gedurende een drietal weken ten gevolge van abnormale weersgesteldheid een werktijd van 11 uur per dag en 62 uur per week vergund.

Mandenmakerijen. Na uitvoerig overleg met vertegenwoordigers van patroons en werklieden werd gedurende 3 maanden een werktijd van 9 uur per dag en 50 uur per week toegestaan. Toen allengs bleek, dat deze faciliteit onvoldoende was om de gevoelige buitenlandsche concurrentie het hoofd te bieden, werd gedurende 3 maanden in eene 55-urige werkweek bewilligd.

Klommenmakerijen. Aan eene enkele klompenfabriek werd een drietal maanden vergund 55 uur per week te doen arbeiden, ten einde dit bedrijf in zijn bestaansstrijd tegenover de huisindustrie eenigszins te steunen. Waar in dit bedrijf sedert de abnormale uitzetting gedurende den oorlogstijd overproductie heerscht, zou de verleening der overwerkvergunningen in het algemeen de vakbelangen niet ten goede komen. De door verschillende klompenmakerspatroons geoeffende aandrang om overwerkvergunning werd dan ook als regel wederstaan. Alleen werd op grond van artikel 26 der wet eene 48-urige werkweek mogelijk gemaakt.

Ook de hoepelmakerijen kregen wegens seizoendrukte (April—half Juni) eene vergunning voor 10/55.

Groep VII. De kleermakerijen en confectiemagazijnen kregen vanaf twee weken vóór Paschen tot en met één week na Pinksteren,

benevens gedurende zeven weken na einde September, vergunning om $9\frac{1}{2}$ uur per dag en $52\frac{1}{2}$ uur per week te doen werken, onder voorwaarde, dat de bij collectief contract bedongen overwerkbetaling met 25 pct., zgn. overgeld, werd in acht genomen, terwijl pompiers op sommige dagen 10 uur mochten arbeiden. Bovendien werd toegestaan, dat coupeurs op 17 Zaterdagen in het jaar na 1 uur n.m. in eene maatconfectiezaak werkten. De chemische wasscherijen kregen vergunning om gedurende 20 weken (drukke seizoen, ongeveer 3 weken vóór Paschen tot Pinksteren en van 1 September tot 15 November) $10\frac{5}{55}$ te doen werken; gedurende 17 weken (zomerseizoen) zou dan $8\frac{4}{45}$ en gedurende 15 weken (het stille tijdperk) slechts $7\frac{4}{40}$ gearbeid worden. De wasch- en strijkinrichtingen kregen verlof om gedurende het reisseizoen (Juli en Augustus) $9\frac{5}{50}$ te arbeiden. Toen na 24 October 1921 voor wasscherijen de bepaling van het Overgangsbesluit, krachtens welke mannen en vrouwen $9\frac{5}{50}$ mochten arbeiden, buiten werking was gekomen, werd aan verschillende ondernemingen, welke buiten staat waren gebleken zich ten volle aan de nieuwe bepalingen aan te passen, alsnog voor een korten tijd eene overwerkvergunning verleend.

Groep IX. Aan verschillende schoenfabrikanten werd overwerk toegestaan, toen tegen elke verwachting in de zgn. Pinksterdrukte gedurende den zomer bleef aanhouden en de capaciteit der bedrijven zonder overwerk niet in staat bleek aan de bestellingen te voldoen.

Aan eenige lederfabrieken werd vergund de 45-urige werkweek over 5 dagen te verdeelen, daar gebleken was, dat deze reeds sedert eenige jaren des Zaterdag en des Zondags stop stonden en het gevolgde fabricageproces stilstand op Zaterdag economisch noodzakelijk maakte.

Alle andere verzoeken om den werktijd om economische redenen over 5 dagen te verdeelen werden (behalve voor wat Joodsche bedrijven aangaat) afgewezen.

Groep XI, XII en XIII. Aan verschillende scheepsbouw- en reparatie-inrichtingen werd aanvankelijk op ruime schaal overwerk toegestaan, o. m. op grond van de overweging, dat door vertraagde aflevering de belangen der reederijen ernstig werden geschaad en de meeste werven langdurig op den aanvoer van materialen hadden moeten wachten. Dit overwerk gaf aanleiding tot herhaald overleg tusschen werkgevers en werknemers, doch eindigde ten slotte met een eenparig verzet van de zijde der werklieden op de groote scheepswerven om over te werken, nu daarin verband gevoeld werd met loonsverlagingen, op twee vooraanstaande werven tusschentijds ingevoerd. Inmiddels werden geene overwerkvergunningen verleend voor de uitvoering van orders veroverd op het buitenland, waar korter dan hier te lande in overeenkomstige bedrijven bleek te worden gewerkt.

Aan kleine scheepswerven werd gedurende den zomertijd overwerken vergund in verband met de juist dan veel voorkomende reparaties aan binnenschepen en vaartuigen voor den landbouw. Vele dezer bedrijven

staan des winters nagenoeg geheel stop, terwijl het vaste personeel toch wordt in dienst gehouden.

Verschillenden constructiewerkplaatsen, die eene felle concurrentie van buitenlandsche aanbieders hadden te doorstaan, werd overwerk toegestaan, wanneer bleek, dat slechts door middel daarvan de werkgelegenheid kon behouden blijven.

Den grooten machinefabrieken werd herhaaldelijk overwerk vergund in verband met de afwerking van oude orders, van vóór de invoering der Arbeidswet 1919 dagteekenend, en voor de uitvoering van dringende bestellingen (bijv. export-orders voor de suikerindustrie op Java, die aan korten levertijd waren gebonden). Met het oog op de moeilijkheid, dat sommige fabrieken, die voornamelijk van buitenlandsche export-bestellingen moesten bestaan, hare concurrentiemogelijkheid zouden inboeten, wanneer zij voor dringende gevallen niet op overwerk zouden kunnen rekenen, werd met een tweetal dier ondernemers eene regeling getroffen, waarbij als grondslag gold eene toezegging een zeker aantal personen (maal uren) in een zeker aantal maanden te mogen doen overwerken.

Enkelen ijzergieterijen werd eene langdurige overwerkvergunning gegeven, de strekking hebbende om den werktijd over een langer deel van den dag te verdeelen, in verband met ruimtegebrek of bijzondere bedrijfs-eischen.

Ten behoeve van het mannelijk personeel, werkzaam in de locomotiefdepôts en de kleine bedrijfswerkplaatsen, werd aan de Nederlandsche Spoorwegen vergund 9 uur per dag en 50 uur per week arbeid te doen verrichten.

De plattelandssmeden en -wagenmakers kregen vergunning om in de voor den landbouw drukke tijden 10/55 te mogen werken. In hooibouwende streken geschiedde dit gedurende Mei, Juni en Juli, terwijl in graanbouwende streken zulks van Maart tot en met October plaats had, uitgezonderd in de maanden Juni en Juli. Waar beide bedrijven dooreenliepen, werd vanaf Maart tot ultimo October overgewerkt.

De kachelsmeden kregen in de periode tusschen 15 September en 30 November gedurende 9 weken overwerkvergunning en wel 2 weken 10/55, 4 weken 11/60 en 3 weken 10/55. Bovendien werd in April, voor het wegruimen van kachels, 4 weken een werktijd van 10/55 mogelijk gemaakt. Aan de smeden te Nieuwkoop, waar eene typische klein-ijzerindustrie bedreven wordt, werd op grond van buitenlandsche concurrentie toegestaan om gedurende het geheele jaar 10/55 te werken.

De rijwiel- en motorherstellers kregen verlof om gedurende Maart, April en Mei 10/55 en gedurende Juni, Juli en Augustus 9/50 te werken, onder voorwaarde, dat in September, October en Februari 8/45 en in November, December en Januari 7/40 gearbeid zou worden. Arbeid op Zaterdagmiddag was toegestaan, mits in plaats daarvan een vrije middag of vrije Maandagmorgen werd gegeven. Bovendien werd in gemeenten, waar gedurende den vacantiетijd groote drukte heerschte, al naar de behoefte een

langere arbeidstijd dan bovengenoemde toegestaan. Aan de rijwielfabrieken werd voor de afdeelingen montage, vernikkelen en lakken vergunning verleend om gedurende bepaalden tijd vóór 1 Juni 10/55 te werken.

Groep XIV. Aan de stroocartonfabrieken in het 9e district (Groningen) werd vergund, hetzij 's Zaterdags tusschen 9 uur n.m. en 12 uur 's nachts, hetzij 's Zondags tusschen 7 en 11 uur v.m. door mannen van 18 jaar of ouder arbeid te laten verrichten boven hun wettelijk weekmaximum, bestaande in het aanbrengen van de noodige herstellingen en voorzieningen, ten einde de machines 's Maandagsmorgens weer in bedrijfsvaardigen staat te hebben. (Zie ook het bij groep V medegedeelde)

Groep XV. De vlasserijen kregen vergunning voor het repelen en roten van vlas in de open lucht (natuurlijke roting) 10/55 te doen werken, echter niet langer dan tot en met 1 October. Aan de vlasroterijen met kunstmatige roting werd voor het leeghalen der rootbakken en het brengen van het gerote vlas op de droogvelden toegestaan dien arbeid tusschen 5 uur v.m. en 9 uur n.m. op alle werkdagen, doch niet langer dan 11/45, te verrichten. Aan de vlasfabrieken werd op grond van artikel 26 der Arbeidswet een werktijd van 50 uur per week toegestaan. Een onderzoek naar den werktijd in de concurreerende Belgische vlasserijen ging aan deze regeling vooraf.

Voor den arbeid in niet-machinale nettenboeterijen te Katwijk en Scheveningen werd overwerk vergund, wanneer de tijden van binnenval en vertrek der visschersschepen het onmogelijk maakten de netten binnen de normale tijdgrenzen te herstellen. Het betrof hier nagenoeg uitsluitend verschuiving van werktijd, daar een gemiddelde werktijd van 45 uur als regel toch nimmer werd bereikt. Bovendien schijnt het aantal vrouwen, dat in onze kustplaatsen zich met nettenboeten onledig houdt, sterk te verminderen. Dit gaf o. a. voor Maassluis en Vlaardingen aanleiding tijdelijk een 10-urigen werkdag in de groote nettenboeterijen in het voorjaar te vergunnen, omdat anders de vloot niet tijdig voor de haringvangst in gereedheid zou kunnen komen.

Groep XVII. (Zie ook bij groep V) Den banketbakkerijen werd voor de drukte in verband met St. Nicolaas, Kerstfeest en den Oudejaarsdag toegestaan op 7—11, 14—18, 21—25 en 28—30 November, 1 en 2 December mannen 10 en vrouwen en jeugdige personen van 16 jaar of ouder 9 uur per dag te doen werken. Voorts mochten mannen 11 en vrouwen en jeugdige personen van 16 jaar of ouder 10 uur per dag arbeiden op de Zaterdagen 12, 19, 26 November en 3 December, op Zondag 4 December (alleen mannen), op Maandag 5 December en verder op 22, 23, 24 en 29, 30 en 31 December.

Aan de graanmalerijen en veevoederfabrieken werd vergund in den drukken tijd (wintermaanden) over te werken. Zij mochten nl. 3 maanden 10/55 en 3 maanden 9/50 werken; de overige 6 maanden werd 8/45 gearbeid. Aan de in de stad Groningen gelegen graanpakhuizen met krachtwerktuig werd toegestaan om van 1 Augustus tot 1 April 1 uur

per dag en 5 uur per week langer te laten werken, mits de gemaakte overuren in het overige deel des jaars, wanneer het slapper is, door het vaste personeel zouden worden ingehaald. Bedoelde vergunning diende om te voorkomen, dat deze voor de stad Groningen zoo belangrijke industrie naar eenige centra in de provincie, meer gelegen in de nabijheid der bouwstroken, zou worden overgebracht.

De fabrieken van melkpoeder en van gecondenseerde melk en de melkinrichtingen, welke niet geacht konden worden te behooren tot de boter- en kaasfabrieken, kregen vergunning om met hare arbeiders van 16 jaar of ouder gedurende 1 of 2 dagen per week 10 uur te werken, mits het weekmaximum van 45 uur niet overschreden werd. Aan de fabrieken van melkpoeder en gecondenseerde melk werd voorts nog gedurende den drukken tijd vergund dag en nacht in een rouleerenden 3-ploegendienst te werken, terwijl in het tijdvak van 1 April tot 1 September (later verlengd tot 1 October) in het algemeen in een werktijd van 9 uur per dag en 50 uur per week werd bewilligd.

In de kaasfabrieken was gedurende de zomermaanden behoefte om later dan 10 uur n.m. te werken, daar de kaas van de laatste dagproductie niet vóór 10 uur n.m. uit de persen kon komen. De kaas moet 3 à 4 uur onder de pers blijven, maar met het oog op de kwaliteit mag dit niet langer zijn. Het zgn. uitpakken moest dus na 10 uur 's avonds plaats vinden. In verband hiermede had men aan de gunstige bepaling van het Werktijdenbesluit (tot 10 uur n.m.) niet genoeg en werd voor enkele personen arbeid tot 's nachts 1 uur toegestaan, onder voorwaarde, dat de wettelijk toegestane arbeidsduur niet overschreden werd.

De bierbottelarijen, mineraal- en limonadesiroopfabrieken kregen gedurende de zomermaanden vergunning om hare arbeiders 10/55 te doen werken, doch uitsluitend voor wat betrof het personeel, belast met de bediening der koolzuurtoestellen.

Voor de likeurstokers werd de volgende, uitsluitend voor de likeurstokerij en expeditie geldende, overwerkvergunning verleend wegens de drukte voor St. Nicolaas, Kerstmis en Nieuwjaar. Op 24, 25, 28, 29, 30 November en 1, 12, 13, 14, 15, 16, 19 en 20 December mochten arbeiders van 16 jaar of ouder 10 uur per dag werken, op 2, 3, 21, 22, 23, 27, 28, 29 en 30 December mochten mannen 11 en vrouwen en jeugdige personen van 16 jaar of ouder 10 uur per dag arbeiden.

Voor de bierbrouwerijen werd de navolgende regeling getroffen. Aan de groote brouwerijen, welke continu werkten, werd vergunning verleend om van 15 Mei tot 15 September de arbeiders, die niet in ploegen continu werkten, 9/50 te laten arbeiden, onder voorwaarde, dat gedurende 4 maanden slechts 7/40 zou worden gewerkt. Aan brouwerijen, waar kunstmatige koelinrichtingen aanwezig waren, en die slechts één brouwsel per dag maakten, werd toegestaan mannen te laten werken op de eerste 5 werkdagen tusschen 5 en 7 uur v.m. en tusschen 6 en 10 uur n.m. en op Zaterdag tusschen 5 en 7 uur v.m. en tusschen 1 en 6 uur n.m. en op

alle werkdagen gedurende hoogstens 11 uren per dag, terwijl gedurende 4 maanden de arbeidstijd 55 uren per week mocht bedragen, mits de meerdere uren arbeid in het winterseizoen door mindere uren arbeid zouden worden gecompenseerd. In het drukke seizoen werd verder aan alle brouwerijen, welke dagelijks brouwden, vergund om in die afdeelingen, waarin niet krachtens artikel 32 van het Werktijdenbesluit continu mocht worden gewerkt en niet van eene vergunning als bovenbedoeld werd gebruik gemaakt, met 2 afwisselende ploegen te werken, met behoud van de 45-uren-week.

De suikerfabrieken kregen vergunning om van 1 October tot 1 Januari met 3 ploegen continu te werken gedurende 7 dagen per week, terwijl het laden en lossen van spoor-, tram- en scheepsbieten met 2 ploegen, gedurende 10 uur per dag, mocht geschieden.

De chocolade- en suikerwerkfabrieken kregen van 1 October tot 1 Januari, wegens de St. Nicolaas- en Kerstfeest-bestellingen, voor verschillende termijnen vergunning om 10/55 te laten werken. Eveneens werd met het oog op de Paaschdrukke aan deze ondernemingen gedurende eenige weken eene 55-urige werkweek vergund.

In de conservenfabrieken mocht in het tijdvak van 1 Mei tot 30 September op ten hoogste 100 dagen worden overgewerkt, waarbij de arbeidsduur voor mannen hoogstens 60 en voor vrouwen of jeugdige personen van 16 jaar of ouder hoogstens 55 uur per week mocht bedragen. Als maximum arbeidsduur per dag werd 10 uur gesteld, terwijl ook op Zaterdag na 1 uur n.m. arbeid mocht worden verricht. In enkele fabrieken was het bovendien noodig voor mannen, die na afloop van den gewonen werkdag behulpzaam waren bij het leeghalen der steriliseerketels, eene vergunning van 11/60 te verleen.

Aan fruitdrogerijen en appelstroopkokerijen werd vanaf 15 September tot 1 Maart vergunning voor 10/58 verleend, met opheffing van den vrijen Zaterdagmiddag. Den groentenzouterijen werd vergund gedurende half September tot en met December 10/55 te laten werken, terwijl de kuipers 11/62 mochten arbeiden.

De haringpakkerijen kregen gedurende het seizoen vergunning om 11/62 door mannen en 10/55 door vrouwen of jeugdige personen van 16 jaar of ouder te doen werken, echter te Vlaardingen onder voorwaarde, dat voor den arbeidstijd, waarmee de 45-urige werkweek werd overschreden, een toeslag van f 0.25 boven het stukloon voor de overuren werd toegekend.

De haringrookerijen kregen tijdens het seizoen eveneens overwerkvergunningen, voor mannen hoogstens 11/62 en voor vrouwen en jeugdige personen van 16 jaar of ouder hoogstens 10/55.

Aan poeliers werd van October tot en met Januari vergund op Zaterdag 11 uur en per week 51 uur te werken, onder voorwaarde, dat, als compensatie voor den langeren arbeidstijd in den winter, 's zomers korter gewerkt zou worden. In het overige gedeelte van het jaar mocht

ook op Zaterdag 11 uur gewerkt worden, maar dan onder behoud van de 45-urige arbeidsweek.

De exportslagerijen in het 9e district (Groningen) kregen vergunning om gedurende een half jaar 11 uur per dag te werken, mits de 45-urige werkweek ongerept bleef; den vleeschwarenfabrieken in het 7e (Gelderland) en 8e district (Overijssel) werd vergund om van 1 November tot 1 Februari door de helft van hare mannelijke arbeiders van 16 jaar en ouder 9/50 te laten arbeiden.

Aan slagerspatroons, die daartoe den wensch te kennen gaven, werd de laatste week van het verslagjaar vergund met het oog op de vele extra bestellingen, in verband met de feestdagen, 60 uur per week te doen arbeiden.

De bloembollenpellerijen kregen verlof ongehuwde arbeidsters 10/55 en gehuwde arbeidsters 9/50 te laten werken, gedurende ongeveer 15 Juni tot 15 Augustus. Aan de voor de bollenpellers werkende kistenmakers werd een 10/55-urige werktijd vergund tot 25 Augustus.

Aan bloemenwinkeliers werd gedurende de Kerstweek vergund door het vrouwelijk personeel 10 en door mannen 11 uur des daags te doen arbeiden.

Aan bemalingsinrichtingen werd vergund om op dagen, waarop de hoge waterstand langeren werktijd noodzakelijk maakte, door mannen gedurende 11 uur per dag en 62 uur per week te doen arbeiden. Aan deze vergunningen werd de voorwaarde verbonden, dat hiervan slechts gebruik mocht worden gemaakt, wanneer het water boven een bepaald peil was gestegen.

Aan Joodsche bedrijven werd toegestaan gedurende de eerste 5 werkdagen 9 uur per dag te werken onder voorwaarde, dat op Zaterdag en Zondag niet gearbeid werd, terwijl van 15 October tot 15 Februari vergund werd op Maandag tot en met Donderdag 9½ uur en Vrijdag 7 uur te arbeiden.

Ten einde het verzuim, ontstaan door het viere van R.K. feestdagen, vallende op een van de eerste 5 werkdagen der week, te doen inhalen, werd vergund den werktijd op 4 gewone werkdagen met 2 uur te verlengen. Aan deze regeling bleek de voorkeur te worden gegeven boven eene, waarbij gedurende 4 dagen 1 uur langer doch op Zaterdag gedurende 4 uur werd overgewerkt.

Voor bedrijven, die in eene dagelijksche behoefte voorzien (zoöals wascherijen), werd als regel vergund in eene week, waarin een algemeen erkende feestdag valt, het daardoor ontstaande verzuim door middel van overwerk in te halen, omdat anders niet in de behoefte van het publiek zou kunnen worden voorzien en aldus tegen het algemeen belang zou worden gehandeld.

Verschillende malen werd vergunning gevraagd om vacanties door overwerk te mogen doen inhalen. Als regel werd daarop in afwijzenden zin beschikt, tenzij het maatschappelijk belang meebracht, dat de productie niet verminderde. Later werd als regel aangenomen, dat hoogstens de helft

van het aantal aan de vacantie opgeofferde werkuren door overwerk zou mogen worden ingehaald.

Met het oog op de seizoendrukte in kleine badplaatsen en landelijke gemeenten, die des zomers veel pensiongasten herbergen, waardoor de hoeveelheid arbeid in die periode aanzienlijk grooter is dan in het overige jaargedeelte, werd aan verschillende ondernemers, in wier zaken daardoor extra drukte heerschte, die niet kon bestreden worden met behulp van los of tijdelijk personeel, overwerk toegestaan (bakkers, slaggers, wasscherijen, schoenmakers).

Ten slotte wordt nog medegedeeld, dat in 1921 392 maal **beroep** tegen eene afwijzende beslissing van het districtshoofd op een verzoek om overwerkvergunning werd ingesteld. In 192 gevallen werd deze beslissing door den Minister in beroep bekrachtigd, in 140 gevallen vernietigd, terwijl 60 keeren door den Minister geene uitspraak gedaan werd, omdat het beroep was ingetrokken, de aanleiding inmiddels was komen te vervallen, enz.

Artikel 29.

1. Voor eene onderneming, waarin spoedeisvende gevallen kunnen voorkomen, die het tijdig aanvragen en verkrijgen van eene vergunning, als bedoeld in artikel 22, vijfde lid, of artikel 28, eerste lid, onmogelijk maken, kan Onze Minister voorwaardelijk of onvoorwaardelijk toestaan, dat in zoodanige gevallen zonder eene bijzondere vergunning van het districtshoofd mannen arbeid verrichten in afwijking van het bepaalde bij artikel 22, artikel 23 of artikel 24. Bij het verleenen van zoodanige machtiging, die voor den tijd van ten hoogste één jaar na hare dagteekening wordt gegeven en waarvan binnen dien termijn slechts mag worden gebruik gemaakt op vier en twintig dagen of zooveel minder als de machtiging bepaalt, wordt in acht genomen, dat een man niet langer arbeid mag verrichten dan elf uren per dag en vijf en vijftig uren per week.

2. Van eene machtiging, als bedoeld in het voorgaande lid, mag op niet meer dan drie dagen achtereen worden gebruik gemaakt. Voordat van de machtiging wordt gebruik gemaakt, moet daarvan door het hoofd of den bestuurder van de onderneming eene schriftelijke, gedagteekende en door hem onderteekende mededeeling worden gedaan aan den burgemeester en aan het districtshoofd, in den vorm, vastgesteld door Onzen Minister.

3. Eene machtiging, als bedoeld in het eerste lid, kan door Onzen Minister tusschentijds worden ingetrokken, wanneer het hoofd of de bestuurder dan wel één der hoofden of bestuurders van de onderneming, waarvoor de machtiging geldt, of een lid van het opzichthoudend personeel onherroepelijk is veroordeeld wegens overtreding van eene bepaling dezer wet.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de ingevolge dit artikel verstrekte machtigingen, zgn. couponboekjes, en van de binnengekomen mededeelingen (coupons).

District.	Uitgegeven boekjes.	Ontvangen coupons.	District.	Uitgegeven boekjes.	Ontvangen coupons.
I	116	246	VII	73	211
II	107	211	VIII	58	339
III	426	827	IX	149	291
IV	196	659	X	100	367
V	113	197	Het Rijk.	1580	4272
VI	242	924			

Enkele malen is gebleken, dat aan het verstrekken van couponboekjes ook nadeelen kleven. Zoo werden in het 5e district (Amsterdam) bij eene nachtelijke contrôle, gehouden naar aanleiding van eene binnengekomen klacht, in eene machinefabriek arbeiders werkzaam aangetroffen, die daar reeds den geheelen dag gewerkt hadden. Tijdens het bezoek van den inspectie-ambtenaar, spoedde één der bazen zich naar de kamer van den directeur, voor het openbreken van een bureau, om alsnog een coupon in te vullen, welke later ook werkelijk werd ingezonden. Verscheidene malen moest worden gewaarschuwd voor een verkeerd gebruik der boekjes. Zoo kwam het voor, dat de coupons een te groot aantal uren vermeldden of dat één coupon voor meer dagen was gebruikt. In het 10e district (Dordrecht) gebeurde het, dat de directie van eene scheepswerf en machinefabriek, geen couponboekje hebbende, een coupon van eene zusteronderneming gebruikte. Ze had 5 arbeiders in 2 dagen $27\frac{1}{2}$ uur achtereen laten werken, waarvoor zij tot $5 \times f$ 5 boete werd veroordeeld.

Artikel 31.

1. De arbeidstijd van een arbeider moet op elken dag, waarop hij meer dan vijf uren in fabrieken of werkplaatsen arbeid verricht, na ten hoogste vier en een half uur arbeid worden afgewisseld door een onafgebroken rusttijd van ten minste een half uur, behoudens in de gevallen bij algemeenen maatregel van bestuur bepaald.

2. Bovendien moeten in eene onderneming ten aanzien van in die onderneming in fabrieken of werkplaatsen werkzame arbeiders worden nageleefd de eischen, welke door het districtshoofd zijn gesteld omtrent:

a. het verleenen van een rusttijd van langer dan een half uur, maar ten hoogste twee uren, in plaats van den rusttijd van een half uur;

b. het verleenen van een of meer rusttijden van ten hoogste een half uur, buiten dien bedoeld in het eerste lid of in het tweede lid, onder *a*;

c. de tijdstippen, waartusschen de in het eerste lid of de in het tweede lid onder *a* en *b* bedoelde rusttijden moeten worden gegeven.

3. Rusttijden van minder dan een kwartier worden geacht tijden te zijn, gedurende welke arbeid wordt verricht.

4. Tegen een eisch, ingevolge het tweede lid door het districtshoofd gesteld, kan het hoofd of de bestuurder der onderneming binnen veertien dagen na de dag-

teekening van den eisch in beroep komen bij Onzen Minister. Diens beslissing wordt met redenen oinkleed.

5. Wordt in beroep de eisch gewijzigd, dan treedt de in beroep gestelde eisch in de plaats van dien, waartegen beroep is ingesteld.

6. Voor het hoofd of den bestuurder vloeit geene verplichting voort uit een eisch, zoolang daartegen beroep kan worden ingesteld en zoolang omtrent een ingesteld beroep niet is beslist.

7. Een arbeider mag gedurende de in dit artikel bedoelde rusttijden niet verblijven op eene besloten plaats, waar alsdan de bedrijfsarbeid wordt verricht, behoudens in de gevallen bij algemeenen maatregel van bestuur bepaald.

8. Door of namens Onzen Minister kan voor eene bepaalde onderneming, doch niet dan voor een bepaalden tijd, vergunning worden verleend om af te wijken van het bepaalde bij het eerste en het zevende lid van dit artikel, onder zoodanige voorwaarden als noodig blijken en met dien verstande, dat het aantal uren, gedurende welke arbeid wordt verricht, niet grooter worde dan ingevolge de artikelen 24 tot en met 29 is geoorloofd.

In het „Rusttijden- en Arbeidslijstenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920” (Koninklijk besluit van 27 September 1920, *Staatsblad* n°. 758) worden vrijstellingen gegeven van het bepaalde in het 1e en 7e lid van artikel 31 der Arbeidswet. Voorts kregen de districtshoofden van den Minister van Arbeid eene algemeene machtiging om, wanneer meer dan 45 uur per week gewerkt mocht worden en de werktijd zoodanig was geregeld, dat des Zaterdags 5½ uur gewerkt werd, voor dien dag vrijstelling van het bepaalde in het 1e lid te verleenen, terwijl hun in het algemeen werd toegestaan bij de overwerkvergunningen, enz., ook vrijstelling te verleenen van artikel 31.

In het 8e district (Deventer) werden 2 processen-verbaal opgemaakt wegens verblijf in de werkplaats gedurende de rusttijden; eene boete van f 1 werd opgelegd.

Artikel 32.

1. Een arbeider, die langer dan twaalf uren per week arbeid pleegt te verrichten in eene fabriek of werkplaats, mag buiten die fabriek of werkplaats geen arbeid verrichten op tijden, waarin hij zulks niet in fabrieken of werkplaatsen zou mogen doen.

2. Het districtshoofd kan voor een door hem bepaalden tijd schriftelijk en voorwaardelijk of onvoorwaardelijk vergunnen, dat een man arbeid verricht in afwijking van het bepaalde bij het eerste lid.

Dit artikel wordt toegepast zoowel op arbeid in dezelfde onderneming, waarin de arbeider zijn hoofdberoep heeft (bijv. voor het meenemen van arbeid naar huis), als voor arbeid in eene andere onderneming (bijv. voor het courantenbezorgen door fabrieksarbeiders).

Eene vergunning, als in het 2e lid bedoeld, werd uitgereikt in het: 1e district 13, 2e district 203, 3e district 14, 4e district 95, 5e district 8, 6e district 19, 7e district 48, 8e district 16, 9e district 18 en 10e district 44 maal.

Deze vergunningen werden o. a. verleend voor: kellners, suppoosten in bioscopen, courantenbezorgers, fitters, tramconducteurs, lantaarnopstekers, spoorwegpersoneel, dat èn in de werkplaatsen èn op de treinen dienst doet.

In het algemeen werd de dispensatie verleend in die gevallen, waarbij bleek, dat de bijbetrekking reeds vervuld was ten tijde van de invoering der Arbeidswet 1919 en het gezin geheel op het behoud der bijverdiensten bleek te zijn ingericht. In het reeders-visscherijbedrijf te Katwijk aan Zee bleken 55 vergunningen noodig voor mannen, die op de zoogenaamde boetvelden het noodige hebben te verrichten bij het drogen der netten. Voor kellners werden alleen in het 2e district (Breda) 162 vergunningen verleend. De fabrieksbevolking bezoekt vnl. op Zaterdag en Zondag de koffiehuisen, op de overige dagen is het bezoek aan die inrichtingen gering. Een beroepskellner wil in dergelijke gelegenheden geene vaste betrekking aanvaarden, zoodat het bedienend personeel gezocht moet worden onder gelegenheidskellners, die meestal tevens fabrieksarbeiders zijn. Het hoofd van genoemd district meldt verder, dat in de schoennijverheid tal van patroons werk mee naar huis geven aan hunne eigen arbeiders of aan andere. Een speciaal door hem ingesteld onderzoek heeft echter weinig feiten opgeleverd. De patroons gaven weinig inlichtingen en de arbeiders werkten tegen. Bij de verschillende huisbezoeken des avonds gebracht bleek, dat slechts zelden het verrichten van arbeid kon worden geconstateerd. Men wachtte lang met opendoen; was de inspecteerende ambtenaar eindelijk binnengelaten, dan waren de bewoners aan het lezen te midden van schoenwerk en werd iemand aan den arbeid aangetroffen, dan was het steeds voor eigen rekening, hetzij voor huisgenooten of particulieren. Proces-verbaal werd in dit district opgemaakt tegen 13 café-houders (gemiddelde boete f 6,68) en tegen een schoenfabrikant (boete 7 × f 3).

In het 4e district (Utrecht) gaf een kousenfabrikant den arbeidsters, na afloop van haar dagwerk, nog werk mee naar huis en had dien arbeidsters daartoe machines verstrekt. Nadat de Arbeidsinspectie aan patroon en arbeidsters medegedeeld had, dat hierdoor artikel 32 der Arbeidswet werd overtreden, verkocht de werkgever (op advies van een advocaat) zoogenaamd de machines en de te verwerken garens aan de moeders der meisjes, kocht de gebreide artikelen terug en meende aanvankelijk het op eene rechterlijke uitspraak te moeten laten aankomen. Ten slotte heeft de fabrikant de breimachines weer terug laten halen, daar hij de gevolgen van een proces-verbaal niet aandurfde.

In het 8e district (Deventer) werd wegens overtreding van artikel 32 veertien malen proces-verbaal opgemaakt. De gemiddelde boete bedroeg f 2,60 per overtreding.

In het 10e district (Dordrecht) werd proces-verbaal opgemaakt tegen den voorzitter van een polderbestuur in zijne kwaliteit als hoofd eener bemalingsinrichting, waarin des nachts door een arbeider was gewerkt, die overdag reeds 8 uur had gearbeid in eene rijwielherstelplaats. De geverbaliseerde werd vrijgesproken, daar niet hij doch de machinist den arbeider had te werk gesteld. In hetzelfde district werden twee hoofden eener meubelmakerij geverbaliseerd, omdat in de stoffeerderij een knecht dezer firma, alsmede een arbeider, die overdag reeds als bankwerker 8½ uur had gewerkt, des

avonds werkzaam werden aangetroffen. De arbeider kreeg een proces-verbaal omdat hij zijn dagarbeid aan den meubelmaker had verzwegen (zie het hieronder volgende artikel 80 der Arbeidswet) en werd veroordeeld tot f 5 boete. De werkgevers kregen ieder 2 × f 5 boete.

Opgemerkt wordt, dat de bepaling van het 1e lid de mogelijkheid laat, dat allerlei karwei-werken van timmerlieden, loodgieters, enz. niet tot 8 uur per dag en 45 uur per week behoeften beperkt te zijn en voorts naast de ongeregelde werkzaamheden van korten duur in fabrieken of werkplaatsen door voerlieden, enz. het werk daarbuiten ongereglementeerd kon blijven.

In onmiddellijk verband met artikel 32 staat:

Artikel 80.

De arbeider, die in meer dan één onderneming arbeid verricht, is verplicht aan de hoofden of bestuurders dier ondernemingen of aan het opzichthoudend personeel, bedoeld in artikel 75, uit eigen beweging tijdig alle inlichtingen te verstrekken, welke noodig zijn voor de naleving van het bepaalde in de artikelen 21, 32, 43, 48, 53, 58, 63 en 66 in die ondernemingen.

Dit is het eenige artikel der Arbeidswet, hetwelk ook verantwoordelijkheid legt op den werknemer zelf. Behalve het hierboven bij artikel 32 meegedeelde geval, werd ook in het 4e district (Utrecht) geconstateerd, dat de op Zondag bij eene trammaatschappij dienst doende hulpconducteurs, die in eene andere onderneming reeds arbeid verrichtten, daarvan geene mededeeling hadden gedaan aan de directie der trammaatschappij.

Artikel 35.

1. Het is verboden des Zondags bakkersarbeid te verrichten.
2. Het is verboden bakkersarbeid te verrichten tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags, behalve:
 - a. op Zaterdag tusschen 4 en 6 uur des voormiddags;
 - b. op tien andere dagen in het kalenderjaar tusschen 4 en 6 uur des voormiddags, mits die dagen zijn aangegeven op de arbeidslijst, of door het hoofd of den bestuurder der onderneming ten minste 5 dagen voor den dag, waarop ingevolge deze bepaling bakkersarbeid tusschen 4 en 6 uur des voormiddags wordt verricht, van zijn daartoe strekkend voornemen in den vorm, door Onzen Minister vastgesteld, aan het districtshoofd kennis gegeven is en een afschrift dier kennisgeving naast de arbeidslijst is opgehangen;
 - c. op Maandag tusschen middernacht en 6 uur des voormiddags, voor zoover betreft het stoken van heetelucht- en heetwaterovens door één persoon in de broodbakkerij.

Artikel 37.

1. Het districtshoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid Onze Minister, kan voor een bepaalden tijd vergunnen, dat in eene broodbakkerij, waarin ten minste zes bakkersgezellen bakkersarbeid plegen te verrichten, op dagen, waarop de bakkersarbeid te 4 uur des voormiddags mag aanvangen, tusschen 2 en 4 uur des voormiddags — en op andere dagen, waarop des voormiddags bakkersarbeid mag worden verricht, tusschen 4 en 6 uur des voormiddags — arbeid wordt verricht, bestaande in het gereedmaken van deeg en ovens onder voorwaarde, dat:

a. een bakkersgezel op niet meer dan zes dagen in drie achtereenvolgende weken krachtens die vergunning arbeid verricht;

b. geen deeg of brood, dat op denzelfden dag is bereid of opgewarmd, het gebouw, waarin de broodbakkerij zich bevindt, of andere door het districtshoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid door Onzen Minister, aangewezen ruimten verlaat vóór 9 uur des voormiddags;

c. in de onderneming, waartoe de broodbakkerij behoort, geen brood, dat op denzelfden dag is bereid of opgewarmd, wordt verkocht of afgeleverd vóór 10 uur des voormiddags.

2. Het districtshoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid Onze Minister, kan voor een bepaalden tijd vergunnen, dat in eene broodbakkerij, waarin uitsluitend roggebrood wordt gebakken en waarin tot dat doel ten minste vier ovens worden gebruikt, arbeid wordt verricht in afwijking van het bepaalde in artikel 35, tweede lid, of artikel 36, derde lid, bestaande in het leegmaken en stoken der ovens, onder voorwaarde, dat een bakkersgezel op niet meer dan zes dagen in vier achtereenvolgende weken krachtens die vergunning arbeid verricht.

3. Aan eene vergunning, als bedoeld in het eerste of het tweede lid, kan het districtshoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid Onze Minister, nadere voorwaarden verbinden.

4. Tegen de beschikking van het districtshoofd op een verzoek om eene vergunning als bedoeld in het eerste of het tweede lid, kan het hoofd of de bestuurder, binnen veertien dagen na de dagteekening der beschikking, in beroep komen bij Onzen Minister. Wordt in beroep de vergunning gewijzigd, dan treedt de gewijzigde vergunning in de plaats van die, waartegen beroep was ingesteld.

5. Eene vergunning, als bedoeld in het eerste of het tweede lid, kan te allen tijde worden ingetrokken door het districtshoofd, of, zoo zij in beroep verleend of gewijzigd is, door Onzen Minister.

Artikel 39.

1. Onze Minister kan voor een door hem bepaalden tijd, echter niet langer dan gedurende een jaar na het in artikel 101, vierde lid, bedoelde tijdstip, toestaan, dat in eene broodbakkerij bakkersarbeid wordt verricht tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags onder voorwaarde, dat:

a. geen deeg of brood, dat op denzelfden dag is bereid of opgewarmd, het gebouw, waarin de broodbakkerij zich bevindt, of andere door Onzen Minister aangewezen ruimten verlaat gedurende door Onzen Minister bepaalde tijdruimten;

b. de werkzaamheden van de in de broodbakkerij werkzame bakkersgezellen zoodanig zijn geregeld, dat geen hunner op meer dan zes dagen in drie achtereenvolgende weken arbeid verricht gedurende 10 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags.

2. Aan zoodanige vergunning kan Onze Minister nadere voorwaarden verbinden, ten einde de naleving van het bij of krachtens het eerste lid, onder *a*, bepaalde te waarborgen.

3. Bij niet-naleving van het bij of krachtens het eerste en het tweede lid bepaalde kan de vergunning door Onzen Minister worden ingetrokken.

Door de wet van 15 October 1921 (*Staatsblad* n°. 1122) werden de in het 1e lid van artikel 39 voorkomende woorden: „gedurende een jaar na het in artikel 101, vierde lid, bedoelde tijdstip” veranderd in: „tot 1 Januari 1923”. Immers 24 October 1921 liep bedoelde termijn ten einde en waar de bepaling van artikel 39 niet gemist kon worden, was eene wetswijziging noodzakelijk.

De bovenstaande drie artikelen bevatten de regeling, volgens welke, behoudens in de daarin genoemde uitzonderingsgevallen, bakkersarbeid des nachts en des Zondags verboden is (artikel 36 geeft bepalingen voor Israëlietische broodbakkerijen).

Blijkens de ervaring in het afgelopen jaar opgedaan, zijn de algemeene bepalingen betreffende de broodbakkerijen wegens het groote voordeel bij vroegen verkoop van versch brood het gunstigst voor het kleinbedrijf, zoodat aan het groot- en middelbedrijf faciliteiten krachtens artikelen 37 en 39 moesten worden verleend, ten einde de bestaansvoorwaarden voor deze 3 soorten van bedrijven gelijk te maken. Artikel 39 werd nl. ook gebruikt om aan bedrijven met 6 of meer bakkersgezellen enkele uren vóórarbeid toe te staan. Wel kon het districtshoofd zulks ook vergunnen krachtens artikel 37, doch moest dan altijd de in het 1e lid onder *b* en *c* van dat artikel omschreven voorwaarden aan de vergunning verbinden, terwijl bij eene vergunning ingevolge artikel 39 zulks niet behoefde. Voorts vond artikel 39 toepassing voor alle broodbakkerijen bij drukte in verband met Paschen, Pinksteren, Kerstfeest en Nieuwjaar, terwijl het eveneens in sommige gemeenten bij bijzondere dagen gebruikt werd. De praktijk leerde, dat de kleine bedrijven veelal gemakkelijk aan contrôle ontkwamen, speciaal wanneer de bakkerij alleen door de woning toegankelijk was. Wel werden bij nachtelijke contrôles overtredingen geconstateerd, doch vaak werd eenvoudig niet open gedaan.

Bij de behandeling der wetswijziging in de Staten-Generaal, eene wijziging, die vooral voor het bakkersbedrijf belangrijk was, zijn uitvoerige mededeelingen over dit onderwerp gedaan, zoodat het hier niet meer noodig is er diep op in te gaan.

Vergunningen krachtens artikel 37 werden verleend in het:

1e district 7, 2e district 12, 3e district geen, 4e district 22, 5e district 21, 6e district 54, 7e district 15, 8e district 13, 9e district 15, 10e district 5, dus in totaal 164 maal.

Vergunningen krachtens artikel 39 werden verleend in het:

1e district 13, 2e district 3, 3e district 327, 4e district 287, 5e district 130, 6e district 93, 7e district 151, 8e district 27, 9e district 28, 10e district 16, dus in totaal 1075 maal.

Bij het verleenen der vergunningen werd meermalen gebruik gemaakt van het advies der zgn. bakkerij-commissies, bestaande uit vertegenwoordigers van werkgevers en -nemers, welke uit den aard der zaak uitstekend op de hoogte waren van plaatselijke toestanden.

Verscheidene malen werd geconstateerd, dat de aan de vergunningen verbonden voorwaarden niet werden nageleefd; soms had dit intrekking der vergunning ten gevolge.

Omtrent de geconstateerde overtredingen volgen hieronder eenige bijzonderheden. Vooraf mag echter worden opgemerkt, dat het verzet tegen de wettelijke bepalingen soms zéér hardnekkig werd volgehouden, zooals ook uit eenige hierna volgende voorbeelden blijkt.

In het 1e district (Maastricht) werd enkele malen waargenomen, dat in kleine bakkerijen reeds vóór 6 uur v.m. deeg in bewerking was genomen. Daar echter niemand geconstateerd had, dat de alleen werkende bakkerspatroon het werk vóór den toegelaten tijd verricht had, was het wettig en overtuigend bewijs der overtreding niet te leveren. In eene bakkerij werd eveneens bewerkt deeg aangetroffen vóór 6 uur v.m. Aanvankelijk was geene verklaring te verkrijgen, waarop een proces-verbaal kon worden opgemaakt, totdat op de slaapkamer van den inwonenden knecht een wekker werd gevonden, welks wekkerwerk op 5 uur stond. Met deze aanwijzing was de knecht tot de verklaring te brengen, dat hij inderdaad vóór 6 uur aan het werk was gegaan en kon een proces-verbaal worden opgemaakt. De bakkerspatroon werd evenwel vrijgesproken. De directeur eener coöperatieve bakkerij in het 2e district (Breda) was reeds in 1920 eenige malen geverbaliseerd wegens het zonder vergunning werken in 3 ploegen. Op een daartoe aan den Minister van Arbeid gericht verzoek werd afwijzend beschikt. Toch veranderde er niets in de werkwijze, hetgeen verscheidene processen-verbaal ten gevolge had. De directeur beriep zich op overmacht en ofschoon de zaak voor het kantongerecht behandeld was, deed de Kantonrechter geene uitspraak. Opnieuw werd proces-verbaal opgemaakt, waarna veroordeeling tot 14 $\times$ f 20 boete volgde, welk vonnis in beroep gewijzigd werd in 14 $\times$ f 10 boete. In dit district bleek, dat in eene bakkerij, wier hoofd eene vergunning ingevolge artikel 37, 1e lid, had, de tijd tusschen 4 en 6 uur v.m. niet alleen gebruikt werd voor het gereedmaken van deeg en ovens, doch ook voor het bakken. Het deswege opgemaakte proces-verbaal leidde tot eene boete van 3 $\times$ f 2. In het 3e district (Rotterdam) werden 82 processen-verbaal wegens te vroeg laten werken opgemaakt; gemiddelde boete f 12,10.

Een sterk voorbeeld van star verzet leverde een bakker in het 4e district (Utrecht), tegen wien in 1920 twee malen proces-verbaal was opgemaakt wegens overtreding van artikel 35, 2e lid, en die in 1921 nog eens 7 keer wegens hetzelfde feit werd bekeurd, alvorens eene veroordeeling tot principale hechtenis plaats had. Nadien overtrad hij nogmaals artikel 35 en werd andermaal tot een dag hechtenis veroordeeld. Deze straffen werden na 's mans verzet veranderd in voorwaardelijke hechtenis met een proeftijd van één jaar. Later liep hij opnieuw eene bekeuring op voor overtreding van artikel 35. Een andere bakker in dit district werd eveneens geverbaliseerd wegens schending van artikel 35, 2e lid, en zoowel patroon als arbeider erkenden tegenover de verbalisanten deze overtreding. Op de terechtzitting evenwel ontkenden beiden en was vrijspraak hiervan het gevolg. Later is deze bakker nog 2 malen wegens hetzelfde feit bekeurd en veroordeeld tot respectievelijk f 5 en 2 $\times$ f 2 boete. Twee bakkers, die op respectievelijk 15 en 10 dagen te vroeg deden arbeiden, werden veroordeeld tot slechts f 3 en 10 $\times$ f 0,50 boete, terwijl twee andere, die 's nachts werkten, respectievelijk f 3 en 2 $\times$ f 2 boete kregen.

In het 6e district (Haarlem) was aan een bestuurder van eene rogge-

broodbakkerij eene vergunning volgens artikel 37, 2e lid, verleend. Bij contrôle bleek hij zich in het geheel niet om de daarbij opgelegde voorwaarden te bekommeren. Noch de vergunning, noch een afschrift daarvan was in de bakkerij aanwezig en een daar werkzame gezelschap bleek gedurende 4 weken onafgebroken nacht arbeid te hebben verricht. Bij de indiening en bespreking van het deswege opgemaakte proces-verbaal bleek de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie van meening te zijn, dat het geconstateerde feit niet strafbaar was, omdat dit niet bij artikel 74, 4e lid, onder *b*, der Arbeidswet was genoemd, zoodat geene vervolging werd ingesteld. Den betrokkene werd wel overtreding van artikel 68 der wet ten laste gelegd, waarvoor hij f 5 boete kreeg.

In het 8e district (Deventer) kreeg een bakker f 3 boete wegens verboden Zondagsarbeid. Wegens overschrijding van de werktijdsgrenzen werden in dit district niet minder dan 124 processen-verbaal opgemaakt, leidende tot eene gemiddelde boete van f 3,11.

Artikel 38.

1. Het hoofd of de bestuurder van eene onderneming, die in den regel zonder hulp van anderen bakkersarbeid verricht, mag tusschen 8 uur des namiddags en 6 uur des voormiddags bakkersarbeid verrichten, indien hij daartoe vergunning heeft.

2. Aan zoodanige vergunning wordt steeds de voorwaarde verbonden, dat geen deeg of brood, dat op denzelfden dag is bereid of opgewarmd, het gebouw, waarin de broodbakkerij zich bevindt, of andere door Onzen Minister aangewezen ruimten verlaat tusschen 10 uur des namiddags en 9 uur des voormiddags.

3. Eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, wordt slechts geweigerd, indien tegen het verleen ervan met het oog op de belangen van anderen bezwaar bestaat. Zij wordt verleend, voor de eerste maal voor niet langer dan één jaar, voor de volgende malen telkens voor niet langer dan drie jaren, doch kan steeds worden ingetrokken, indien blijkt, dat het hoofd of de bestuurder regelmatig met hulp van één of meer anderen bakkersarbeid verricht, of indien de in het tweede lid bedoelde voorwaarde niet wordt nageleefd.

4. De aanvraag van eene vergunning wordt gericht tot den burgemeester der gemeente, waar de broodbakkerij gevestigd is. Deze geeft van de aanvraag kennis aan Onzen Minister en geeft tevens aan de aanvraag openbaarheid op de wijze, door Ons bij algemeenen maatregel van bestuur vastgesteld. Bij dien algemeenen maatregel kan worden bepaald, dat de kosten dier publicatie geheel of gedeeltelijk ten laste van den aanvrager komen. Bezwaren kunnen binnen een bij genoemden algemeenen maatregel gestelden termijn mondeling of schriftelijk bij den burgemeester worden ingebracht.

5. De burgemeester zendt de aanvraag onder mededeeling van de ingebrachte bezwaren binnen zes weken na het verstrijken van den in het voorgaande lid bedoelden termijn aan het districtshoofd toe.

6. Het districtshoofd brengt over de aanvraag advies uit en doet dit met de aanvraag toekomen:

aan den burgemeester, indien de bezwaren uitsluitend zijn ingebracht door inwoners der gemeente, waar de broodbakkerij gevestigd is;

aan Onzen Commissaris in de provincie, indien bezwaren zijn ingebracht door inwoners van eene andere gemeente, doch uitsluitend door inwoners der provincie, waar de broodbakkerij gevestigd is;

in andere gevallen aan Onzen Minister.

Deze beslissen over de hun toegezonden aanvragen.

7. Intrekking van eene vergunning, als in het eerste lid bedoeld, geschiedt door het gezag, dat in eersten aanleg over de aanvraag heeft beslist, gehoord het districtshoofd en nadat aan den persoon, wiens vergunning het geldt, gelegenheid is gegeven zijne bezwaren in te brengen.

8. Voor belanghebbenden en het districtshoofd staat van eene ingevolge dit artikel genomen beslissing van den burgemeester of van Onzen Commissaris in de provincie binnen veertien dagen na hare dagteekening beroep open op onzen Minister.

9. De bovenbedoelde beslissingen worden op de door Ons vastgestelde wijze openbaar gemaakt.

Dit artikel heeft ten doel de bakkers, die in den regel geheel alleen in hunne onderneming werken, vrij te laten om te arbeiden, wanneer zij willen. Alleen is het hun verboden het 's nachts gebakken brood vroeger te verkoopen dan hunne met personeel werkende concurrenten, die pas om 6 uur 's morgens mogen beginnen.

In 1921 kwamen 1225 aanvragen in en wel als volgt over de districten verdeeld: 1e 38, 2e 18, 3e 27, 4e 142, 5e 13, 6e 309, 7e 183, 8e 69, 9e 273 en 10e 153. In 215 gevallen moest geadviseerd worden de vergunning te weigeren. Toen niettegenstaande het afwijzend advies door een 5-tal burgemeesters toch een 12-tal vergunningen verleend werd, ging het districtshoofd krachtens de bepaling van het 8e lid in beroep bij den Minister van Arbeid, die de bestreden beslissingen vernietigde. Eveneens kwamen eenige bakkers tegen eene afwijzende beschikking in beroep; de Minister verklaarde de beroepen ongegrond.

Het bleek, dat de burgemeesters, nadat zij de vergunning verleend hadden, gewoonlijk niet meer lieten controleeren of de patroon wel alleen bleef werken. Vooral toen er eenige vergunningen ten einde liepen en ten behoeve van het uit te brengen advies inzake de verlenging verschillende bakkerijen door de Arbeidsinspectie werden bezocht, kwam zulks aan het licht. Verscheidene vergunningen werden ingetrokken, nadat geconstateerd was, dat de patroon zich geregeld door anderen lieten helpen.

In het 4e district (Utrecht) werd éénmaal en in het 10e district (Dordrecht) tweemaal waargenomen, dat men zich niet hield aan de voorwaarde van niet vóór 9 uur v.m. het op dien dag gebakken brood te mogen afleveren. De betreffende vergunningen werden ingetrokken en de bakkers geverbaliiseerd. De bakker in het 4e district werd vrijgesproken, die in het 10e tot respectievelijk f 4 en f 15 boete veroordeeld.

Verder kwam het eenige malen voor, dat de patroon zijn personeel ontsloeg om als alleenwerkende bakker nachtarbeid te kunnen verrichten.

Artikel 40.

1. Een bakkersgezel mag per week niet langer arbeid verrichten dan vijf en veertig uren, en per dag niet langer den acht uren, behalve op de dagen, waarop ingevolge artikel 35, tweede lid, of artikel 36, derde lid, de bakkersarbeid in de broodbakkerij, waarin hij werkzaam is, te 4 uur des voormiddags mag aanvangen. Op deze dagen mag hij niet langer dan elf uren arbeid verrichten.

2. Indien ingevolge eene vrijstelling, als bedoeld in artikel 68, elfde of twaalfde lid, voor eene broodbakkerij op de arbeidslijst alleen het uur van aanvang en dat van einde van den dagelijkschen werktijd zijn ingevuld, vindt het bepaalde in het eerste lid geen toepassing, doch mag de tijd tusschen aanvang en einde van dien werktijd niet meer dan negen uren bedragen, behoudens op de dagen, waarop ingevolge artikel 35, tweede lid, of artikel 36, derde lid, de bakkersarbeid in die broodbakkerij te 4 uur des voormiddags mag aanvangen. Op deze dagen mag die tijd niet meer dan twaalf uren bedragen.

3. Bij algemeenen maatregel van bestuur kunnen voorschriften worden gegeven ten aanzien van de rusttijden van bakkersgezellen.

Artikel 42.

1. Indien in eene broodbakkerij eene opeenhooping van werk voorkomt of indien zich in eene broodbakkerij bijzondere omstandigheden voordoen, kan het districts-hoofd, of in beroep ingevolge het vierde lid Onze Minister, schriftelijk en voorwaardelijk of onvoorwaardelijk vergunnen, dat in of voor die broodbakkerij werkzame bakkersgezellen arbeid verrichten in afwijking van het bepaalde in artikel 40, eerste of tweede lid.

2. Bij het verleenen van zoodanige vergunning wordt in acht genomen:

a. dat de werktijd per dag met ten hoogste twee uren verlengd mag worden en per week met ten hoogste twaalf uren, indien op den arbeid in de broodbakkerij het eerste lid van artikel 40 van toepassing is;

b. dat de tijdruimte tusschen aanvang en einde van den werktijd per dag met ten hoogste twee uren verlengd mag worden, indien op den arbeid in de broodbakkerij het tweede lid van artikel 40 van toepassing is.

3. Het districtshoofd behoeft eene voor ieder geval aan te vragen machtiging van Onzen Minister voor het verleenen van eene vergunning, indien deze zich over een tijdvak van meer dan zes dagen uitstrekt, of alvorens sedert het eindigen van eene voorgaande, voor dezelfde personen geldende, vergunning ten minste zes dagen zijn verlopen.

4. Tegen de beschikking van het districtshoofd op een verzoek om eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, kan het hoofd of de bestuurder binnen veertien dagen na de dagteekening der beschikking in beroep komen bij Onzen Minister. Wordt in beroep de vergunning gewijzigd, dan treedt de gewijzigde vergunning in de plaats van die, waartegen beroep was ingesteld.

5. Van eene vergunning, als bedoeld in het eerste lid, mag slechts worden gebruik gemaakt, zoolang de akte dier vergunning wordt opgehangen gehouden op eene door het districtshoofd aangegeven plaats, of, bij gebreke van zoodanige aanwijzing, naast de arbeidslijst.

Behalve in plaatsen, waar tijdens het reisseizoen groote drukte heerschte, werden vergunningen ingevolge artikel 42 ook verleend bij sommige der onder artikel 39 vermelde vergunningen in verband met Paschen, Pinksteren, Kerstfeest en Nieuwjaar. Ook werd tegen St. Nicolaas aan vele broodbakkers, die tevens banketbakkers waren, toegestaan langer te werken.

Artikel 43.

1. Een bakkersgezel mag buiten eene broodbakkerij geen arbeid verrichten op tijden, waarin hij zulks niet in die broodbakkerij zou mogen doen.

2. Het districtshoofd kan voor een door hem bepaalden tijd schriftelijk en voorwaardelijk of onvoorwaardelijk vergunnen, dat een bakkersgezel arbeid verricht in afwijking van het bepaalde bij het eerste lid.

Dit artikel vond voornamelijk toepassing voor de plattelandsbakkers. In sommige uitgestrekte en dun bevolkte gemeenten bleek het niet doenlijk binnen de bij de wet gestelde grenzen een uitgebreiden ventkring te bedienen, zoodat eene vergunning ingevolge artikel 43 werd uitgereikt om het mogelijk te maken, dat na den arbeid in de bakkerij nog voldoende tijd aan het venten kon worden besteed.

Sommige bakkers trachtten zich langs minder royalen weg te redden door in schijn het te venten brood aan venters te verkoopen, waardoor deze dan geacht moesten worden voor eigen rekening, dus als hoofd van eigen onderneming, te werken.

Twee in het 8e district (Deventer) opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van dit artikel leidden tot boete van respectievelijk f 10 en f 3.

ADMINISTRATIEVE BEPALINGEN.

Artikel 67 eischt, dat het hoofd of de bestuurder eener onderneming in het bezit is van eene arbeidskaart voor elken jeugdigen persoon (persoon beneden den 18-jarigen leeftijd) en voor elke gehuwde vrouw, die in zijne onderneming arbeid verricht, onverschillig of zulks in of buiten fabrieken of werkplaatsen geschiedt. Bovendien kan het districtshoofd eischen, dat een jeugdig persoon of eene gehuwde vrouw bij den arbeid in de onderneming een duplicaat van de arbeidskaart bij zich draagt.

Talrijke malen moest proces-verbaal worden opgemaakt wegens het ontbreken der arbeidskaarten. In de veenderijen werd geëischt, dat een duplicaat der arbeidskaart door de betreffende personen bij zich gedragen zou worden. Het vaak ten onrechte uitreiken van arbeidskaarten is reeds bij artikel 9 der wet besproken.

Artikel 68 legt aan het hoofd of den bestuurder van eene onderneming, waarin arbeid wordt verricht in eene fabriek of werkplaats, enz. de verplichting op te zorgen, dat in die inrichting op eene vrij toegankelijk voor alle in die inrichting werkzame arbeiders zijnde plaats, eene gedagteekende en door hem onderteekende arbeidslijst wordt opgehangen en opgehangen blijft, zoodanig dat daarvan gemakkelijk kan worden kennis genomen. Voorts moet, wanneer door één of meer jeugdige personen of vrouwen of door vijf of meer mannen geregeld arbeid in de inrichting wordt verricht, een arbeidsregister aanwezig zijn, waaruit o. a. moet blijken, welk blad van de arbeidslijst voor een bepaalden arbeider geldt. In de praktijk blijkt dikwijls, dat men aangebrachte veranderingen in de lijst niet bijwerkt in het register, zoodat dit dan als hulpmiddel voor de contrôle niets baat, integendeel zelf contrôle vereischt.

De arbeidslijst vermeldt omtrent alle werkzame personen het uur van begin en einde van den dagelijkschen werktijd en de daartusschen gelegen rusttijden, alsmede den dag voor wekelijkschen rustdag of de tijdruimte voor wekelijkschen rusttijd bestemd en mag geene regeling bevatten, anders dan inderdaad pleegt te worden gevolgd. Indien in een bedrijf verschillende werktijdregelingen bestaan, hetzij voor verschillende dagen

of voor onderscheidene afdeelingen, ploegen of groepen van arbeiders of personen moet een even groot aantal bladen van de arbeidslijst aanwezig zijn. Van elk blad moet vóór of op den dag, waarop het in werking treedt, een afschrift worden gezonden aan het betrokken districtshoofd.

Deze regeling vormt den grondslag van alle werktijdcontrôle en is als zoodanig onmisbaar. Werken buiten de op eene lijst als werktijd aangegeven uren is strafbaar. Die opgave moet derhalve juist zijn en als waarborg hiervoor is verificatie door de Arbeidsinspectie noodzakelijk. Bovendien krijgt deze inspectie door bovenstaande regeling kennis van het bestaan der inrichting en wordt het contact tusschen werkgevers en Arbeidsinspectie bevorderd.

In het afgelopen jaar bereikte een doorlopende stroom van afschriften van arbeidslijsten de bureelen der Arbeidsinspectie en nog steeds was het aantal lijsten, welke eene in strijd met de wettelijke bepalingen zijnde regeling bevatten, bedenkelijk groot. Zoo was, om enkele voorbeelden te noemen, in het 1e district (Maastricht) het aantal foutief ingevulde lijsten in het begin van 1921 zóó groot, dat de Arbeidsinspectie niet in staat was met eigen krachten het werk de baas te blijven en werd een beroep op de medewerking van de Koninklijke Marechaussée en gemeentepolitie gedaan, welke medewerking bereidwillig verleend werd. In het 3e district (Rotterdam) kwamen in 1921 3066 afschriften binnen, waarvan in het begin circa 50 % foutief was ingevuld; dit percentage verminderde allengs tot circa 20. De lijsten der slagerijen waren echter nog steeds voor meer dan 50 % foutief. In het 4e district (Utrecht) was ongeveer het derde deel van het aantal ontvangen afschriften verkeerd ingevuld. In het 6e district (Haarlem), waar in het verslagjaar 11122 afschriften werden ingezonden, waren er 3890 foutief. Hier was in den loop van het jaar eene verbetering te constateeren; in Januari waren van de 1179 in die maand binnengekomen lijsten er 476 verkeerd ingevuld, terwijl van de 1154 in December toegezonden lijsten er slechts 223 foutief waren.

In het 8e district (Deventer) werd in alle ondernemingen van metaalbewerking de invulling der arbeidslijsten mondeling besproken. Het resultaat was, dat slechts een weinig meer dan de helft der bezochte ondernemingen eene juist ingevulde lijst inzond. Het hoofd van het 9e district (Groningen) meldde, dat het aantal verkeerd ingevulde lijsten in de duizenden liep.

Uit al deze voorbeelden blijkt wel, dat ondanks de verleende en niet genoeg te waardeeren hulp van Marechaussée, Rijksveldwacht en gemeentepolitie de juiste invulling der arbeidslijsten een belangrijk deel van den tijd der Arbeidsinspectie in beslag nam.

Voorts bleven, vooral in den eersten tijd, vele inrichtingen in gebreke afschriften der arbeidslijsten in te zenden.

Voor ondernemingen, waarin door omstandigheden, buiten het bedrijf, zeer onregelmatig moet worden gewerkt, leverde het behoorlijk invullen groote bezwaren op.

Van de mogelijkheid, welke artikel 68 opent, om vrijstelling te ver-

leenen van verschillende bepalingen omtrent arbeidslijst en -register, werd eenige malen gebruik gemaakt.

Het ontbreken van een arbeidsregister bleek in kleine bedrijven met verschillende werktijdregelingen vaak ernstig bezwaar op te leveren. Soms wordt dan de naam van den arbeider op de arbeidslijst vermeld. Dat dit bij wetsovertreding tot moeilijkheden aanleiding kan geven, bleek in het 9e district (Groningen). In dit district beschouwde nl. een Kantonrechter de arbeidslijst, welke een naam vermeldde, niet bindend voor een anderen werkman, wiens naam er niet op vermeld stond. De telastelegging van werken na het op de lijst vermelde uur verviel daardoor, maar veroordeeling tot f 30 boete volgde toch wegens het ontbreken van eene lijst voor den niet genoemden arbeider.

Betreffende de **overtredingen** kan het volgende worden meegedeeld.

Een schoenfabrikant, wiens huisarbeider werkte, zonder dat eene arbeidslijst was opgehangen, werd veroordeeld tot f 2. boete.

De Directie eener scheepvaartmaatschappij weigerde om de arbeidslijst anders te onderteekenen dan met: Firma, aangezien zij beweerde, dat deze als zoodanig de directie had en niet de firmanten persoonlijk. De Kantonrechter was het met deze opvatting eens en ontsloeg beklaagde van rechtsvervolging. De Ambtenaar van het Openbaar Ministerie ging van dit vonnis in beroep, waarna de Arrondissements-Rechtbank, van meening zijnde, dat, waar de strafrechterlijke aansprakelijkheid niet anders kan rusten dan op personen, ook die personen de lijst met hun naam moeten onderteekenen, ieder lid der directie tot f 1 boete veroordeelde. Een bij den Hoogen Raad tegen dit vonnis ingesteld beroep werd verworpen.

Op eene timmerfabriek werkten 5 arbeiders buiten den voor hen vermeldden werktijd. De werkgever kreeg f 15 boete. Toen later nog eens gecontroleerd werd, werden 10 arbeiders op uren buiten de arbeidslijst werkzaam aangetroffen, alsmede 2 jongens, terwijl geen arbeidsregister aanwezig was. De Kantonrechter veroordeelde den patroon toen tot f 74 boete.

Tegen een bakkerspatroon moest proces-verbaal worden opgemaakt, omdat hij weigerde eene arbeidslijst in te vullen en op te hangen, voor gevende zich toch niet aan de ingevulde werktijdregeling te kunnen houden. Een vonnis is in deze zaak nog niet gewezen.

AANSPRAKELIJKHEID.

Artikel 74, 2de lid legt het hoofd of den bestuurder eener onderneming de verplichting op te zorgen, dat in zijne onderneming geen arbeid wordt verricht in strijd met het bij of krachtens de Arbeidswet bepaalde.

Deze bepaling gaf in het veenderijbedrijf en bij het eikschillen herhaaldelijk moeilijkheden. In beide bedrijven wordt in accoordloon gewerkt, en daardoor is dagelijksch toezicht op het werk door den werkgever minder noodig, aangezien langzaam werken geen direct nadeel voor hem oplevert. De arbeider is daarentegen bij goed drogend weer geneigd langer

te werken dan geoorloofd is, en wel omdat het werk zulks soms eischt en ook omdat langer werken verhoogde productie bij stukloon, derhalve verhoogd salaris insluit. Wanneer nu bovendien de afstand tusschen de woning van den werkgever en het veen groot is, en dit komt dikwijls voor, dan is het waken tegen overtredingen voor den patroon zéér moeilijk.

Artikel 79, 1ste lid.

Het hoofd of de bestuurder van eene onderneming en de daarin werkzame personen zijn verplicht, aan de bevoegde ambtenaren de verlangde inlichtingen te geven omtrent zaken en feiten, de naleving van deze wet betreffende.

Omtrent deze bepaling kan het volgende worden medegedeeld. In het 2e district (Breda) zou, volgens eene ingekomen klacht, door bouwvakarbeiders 11 à 12 uur per dag worden gewerkt. Bij eene gehouden contrôle werd des avonds om 8 uur een drietal arbeiders werkzaam aangetroffen. Zij verklaarden niet langer dan 8 uur per dag te werken en gaven verschillende werktijdregelingen op, welke uit de verklaringen van hun patroon en van andere arbeiders onjuist bleken te zijn. Een deswege opgemaakt proces-verbaal had eene veroordeeling van elken arbeider tot f 10 boete tot gevolg. Bij een onderzoek naar eene overtreding in het 3e district (Rotterdam) bleek uit de verklaring van den patroon, dat een der arbeiders den ambtenaar had voorgelogen. Dientengevolge werd tegen dezen arbeider proces-verbaal opgemaakt. De Ambtenaar van het Openbaar Ministerie wilde eerst geene vervolging instellen, omdat het geven van onjuiste inlichtingen z.i. niet verboden was, doch stemde ten slotte toe en eischte f 10 boete. De Kantonrechter ontsloeg beklagde echter van rechtsvervolging. Van dit vonnis ging de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie in beroep; eene uitspraak is nog niet gedaan. In het 8e district (Deventer) weigerden tweemaal een smidsleerling en eens een chef van eene auto-garage behoorlijk inlichtingen te verstrekken, hetgeen veroordeeling tot respectievelijk 2 × f 5 en f 25 boete ten gevolge had.

Artikel 83, 6de lid.

Niet strafbaar is een bij het eerste lid strafbaar gesteld feit, indien het onder de gegeven omstandigheden als gerechtvaardigd is te beschouwen en onverwijld door of namens het hoofd of den bestuurder der onderneming wordt medegedeeld aan het districtshoofd.

Van deze bepaling is verscheidene malen gebruik gemaakt. In het 2e district (Breda) werden in eene leerlooierij des namiddags omstreeks 7 uur nog twee arbeiders werkzaam aangetroffen. De patroon beriep zich op overmacht, nl. de noodzaak om bederf der huiden door broeien te voorkomen en zou den volgenden dag daarvan mededeeling doen aan het districtshoofd. De controleerende ambtenaar kon echter geen broei constateeren en maakte proces-verbaal op, waarna veroordeeling tot 2 × f 5 boete volgde. De procuratiehouder eener groote koffiebranderij in dit district, die belast was met de zorg voor de naleving der Arbeidswet, had bericht gezonden, dat hij

op 2 dagen achtereen een 13-tal arbeiders 13 uren per dag had laten arbeiden, om te zorgen, dat de bestelde hoeveelheden koffie tijdig met de boot konden worden vervoerd. Uit getuigenverklaringen bleek, dat in eene week gewerkt was geworden 67 uur en wel op Maandag 11 uur, Dinsdag en Woensdag 13 uur, Donderdag en Vrijdag 11 en Zaterdag 8 uur. Van het te lang werken op Maandag was in het geheel geen kennis gegeven, op Dinsdag en Woensdag was de lange arbeidsdag gevolg van overmacht, en voor den arbeid op Donderdag, Vrijdag en Zaterdag waren coupons ingevolge artikel 29, 2e lid, ingekomen. De opeenhooping van bestellingen was door de firma zelf veroorzaakt door het voeren van eene bijzondere reclame. Het opgemaakte proces-verbaal leidde tot veroordeeling van den procuratiehouder tot eene boete van $72 \times f 0,50$. Beroep werd aangeteekend, waarna de Arrondissements-Rechtbank beklaagde van alle rechtsvervolging ontsloeg. In cassatie verwees de Hooge Raad de zaak opnieuw naar het Gerechtshof te 's-Hertogenbosch, hetwelk beklaagde ontsloeg van rechtsvervolging. Opnieuw werd cassatie aangevraagd; de uitspraak wordt in hoofdstuk VII vermeld. In het 4e district (Utrecht) werd een slager, die na zijne bekeuring de bepaling nog wilde toepassen, vrijgesproken, blijkbaar omdat het woord „onverwijld” voor verschillende uitlegging vatbaar is. In het 6e district (Haarlem) werd in eene drukkerij door de gemeentepolitie eene overtreding geconstateerd, nl. het verrichten van arbeid na 6 uur n. m. door een arbeider, werkzaam aan eene monotype-lettergietmachine. De werkgever had eene mededeeling, als bedoeld in artikel 83, 6e lid, ingezonden. Bij een ingesteld onderzoek werd verklaard, dat de overmacht veroorzaakt was door bedrijfsstoornis, nl. wegens het als gevolg van het warme weer vasthechten van letterspecie in de drukvormen der lettergietmachine, waardoor het werk vertraging ondervond. Bij informatie in andere drukkerijen werd deze storing toegeschreven aan onvoldoende koeling der drukvormen en het niet tijdig wegnemen van ontstane bramen. In verband hiermede werd medegedeeld, dat er geene termen aanwezig waren om de overtreding onder de gegeven omstandigheden als gerechtvaardigd te beschouwen. Het bedrijfshoofd kreeg f 5 boete.

Artikel 85, 1ste lid.

De in het eerste lid van artikel 84 bedoelde ambtenaren hebben toegang tot alle plaatsen, waar arbeid verricht wordt of pleegt verricht te worden of ten aanzien waarvan redelijkerwijze vermoed kan worden, dat aldaar arbeid verricht wordt, ...

Omtrent deze bepaling kan worden gemeld, dat in het 4e district (Utrecht) den controleerend-ambtenaar der Arbeidsinspectie door den portier de toegang tot het terrein van eene machinefabriek belet werd. Bij den Officier van Justitie is daarop eene aanklacht ingediend wegens belemmering van een ambtenaar in functie, hetgeen veroordeeling tot f 100 boete ten gevolge had. Ook in het 6e district (Haarlem) kwam het weigeren van toegang éénmaal voor, eveneens door den portier van eene machinefabriek. Bedoelde portier had van de directie opdracht gekregen „niemand” vóór het

aanvangsuur op het terrein der fabriek toe te laten. Waar het den ambtenaar inmiddels bleek, dat de vermoedelijke overtreding op eene andere fabriek der onderneming plaats had, werd op het verleenen van toegang verder niet aangedrongen, doch spoedde hij zich naar die andere fabriek, waar hij inderdaad eene overtreding constateerde. Dienzelfden dag betuigde de directie den ambtenaar haar leedwezen over het voorgevallene en verklaarde den portier betere instructies te hebben gegeven. In deze beide gevallen hadden de ambtenaren zich behoorlijk gelegitimeerd.

Artikel 91.

Bij algemeenen maatregel van bestuur kan voor alle of voor bepaalde bedrijven voorwaardelijk of onvoorwaardelijk worden bepaald, dat het bepaalde in de Hoofdstukken IV en V*) geheel of ten deele niet van toepassing is:

a. op den arbeid van personen, uitsluitend of in hoofdzaak belast met de leiding van eene onderneming of een onderdeel daarvan of met wetenschappelijk onderzoek of wetenschappelijke contrôle;

b. op den arbeid van personen, wier jaarlijksch inkomen in de onderneming, waarin zij werkzaam zijn, de grens overschrijdt bij dien algemeenen maatregel van bestuur aangegeven, welke grens niet lager dan drie duizend gulden mag worden gesteld.

De in dit artikel bedoelde algemeene maatregel van bestuur is het Koninklijk besluit van 21 September 1920, *Staatsblad* n°. 746 (het zgn. „Bazenbesluit”), hetwelk vrij nauwkeurig de personen, voor wie deze bepaling bedoeld is, noemt. Behalve het bij artikel 23 en in hoofdstuk VII „Belangrijke rechterlijke beslissingen” reeds meegedeelde, kunnen nog de volgende bijzonderheden worden vermeld.

In het 2e district (Breda) werd op een Zaterdagmiddag in eene wollenstoffenfabriek in de afdeeling pakkerij een 13-tal personen aangetroffen met het inpakken van wollen stoffen. De beide hoofden dezer onderneming verklaarden, dat al deze personen als bazen in verschillende afdeelingen der fabriek plachten werkzaam te zijn (hetgeen bij onderzoek waar bleek) en beriepen zich daarom op het „Bazenbesluit”. Waar deze fabrieksbazen op dien Zaterdagmiddag allerminst arbeid verrichtten, bestaande in het geven van leiding, doch slechts gewonen fabrieksarbeid deden, werd proces-verbaal opgemaakt, hetgeen veroordeeling van ieder der firmanten tot 12 geldboeten van f 1,50 ten gevolge had.

In het 4e district (Utrecht) deed een blikwarenfabrikant een 17-jarigen jongen gedurende den nacht stempels gereedmaken, onder bewering, dat deze jongen, die wel eens enkele andere jongens onder zijne leiding gehad had, doch zelf onder den meesterknecht werkte, bedrijfsleider was. Eene boete van f 5 werd opgelegd. In eene graanmalerij werkte de maalknecht op verboden uren, zgn. als bedrijfsleider, terwijl er overigens slechts één rijknecht in de onderneming werkzaam was. Er vielen hier 109 overtredingen

*) Hoofdstuk IV: Arbeids- en rusttijden.

„ V: Administratieve bepalingen.

ten laste te leggen, hetgeen zelfs bij de minimum-boete nog op f 54,50 neerkwam. Vooral in slagerswinkels kwam bovenbedoelde praktijk om een der knechts zgn. bedrijfsleider te maken veel voor. In één dezer gevallen werd f 1 boete per overtreding opgelegd. Een rijwielhersteller, die van eene veroordeeling wegens soortgelijke overtreding in beroep ging, werd door de Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage in het ongelijk gesteld.

Bij eene avond-contrôle werd in het 6e district (Haarlem) in eene groote drukkerij een persoon aangetroffen, die bezig was met het lakken van eene positiefplaat. Hij gaf op als chef in dienst te zijn en als zoodanig de werkzaamheden te regelen van het personeel zijner afdeeling (chem. graph. afdeeling), hetwelk uit 1, soms uit 2 man bestond. Geregeld was hij echter zelf werkzaam met copieeren, etsen, retoucheeren en monteeren. De beklaagde werd in dit geval ontslagen van rechtsvervolging, daar de man werd geacht te vallen onder de bepalingen van het „Bazenbesluit”. Voorts werd in eene kleine coöperatieve kaasfabriek de kaasmaker, in overleg met de Arbeidsinspectie, beschouwd als te vallen onder de bepalingen van genoemd besluit, hetgeen in het arbeidsregister achter diens naam vermeld werd. De rijksveldwachter was het hiermede niet eens en verballiseerde; waarna veroordeeling tot f 5 boete volgde.

Artikel 94.

1. Indien twee of meer personen voor gezamenlijke rekening of als leden eener coöperatieve vereeniging tot bereiking van haar doel werkzaamheden verrichten, welke bij niet-toepassing van het bepaalde in artikel 1, eerste lid, onder c, als arbeid in den zin dezer wet zouden zijn aan te merken, worden zij als arbeiders en die werkzaamheden als arbeid beschouwd, tenzij ingevolge de bepaling van het vierde lid op hen de verplichtingen rusten van het hoofd of den bestuurder der onderneming.

2. De in het eerste lid genoemde personen of de bestuurders der vereeniging wijzen aan den burgemeester der gemeente, waar de werkzaamheden worden verricht, zoomede aan het districtshoofd onder vermelding van naam en woonplaats, één dier personen of één der leden van die vereeniging aan, dien zij wenschen te zien aangemerkt als hoofd of bestuurder der onderneming. Bij niet-voldoening aan deze verplichting wordt door den burgemeester één dier personen of één der leden als hoofd aangewezen.

3. Het districtshoofd is bovendien bevoegd personen, niet aangewezen ingevolge het voorgaande lid, op hun daartoe strekkend verzoek als hoofd of bestuurder der onderneming aan te wijzen. Bij weigering van het districtshoofd om zoodanig verzoek in te willigen, kan de aanwijzing door Onzen Minister geschieden.

4. Op de ingevolge het derde en het vierde lid aangewezenen rusten de verplichtingen, bij deze wet op het hoofd of den bestuurder der onderneming gelegd.

5. Het in het eerste tot en met het vierde lid bepaalde geldt niet ten aanzien van twee echtgenooten, die voor gezamenlijke rekening werkzaamheden verrichten, indien een hunner hoofd of bestuurder der onderneming is of beiden zulks zijn.

Talrijke malen is meer dan één persoon als hoofd aangewezen; de beoordeeling van de gegrondheid der aanvragen is zéér moeilijk, daar meestal op eenvoudige verklaringen van belanghebbenden moet worden afgegaan. In het 2e district (Breda) wilde een vader zijne beide zoons van 25 en 21 jaar als mede-hoofden of -bestuurders aangemerkt zien. Na weigering

door het districtshoofd gingen de vader en de twee zoons eene notarieele overeenkomst aan, waaruit zou moeten blijken, dat zij inderdaad te goeder trouw voor gezamenlijke rekening werkzaam waren. Doch ook daarna bleek het, dat de vader eigenlijk en alleen het hoofd was. Op een bij den Minister ingediend verzoek werd dan ook eveneens afwijzend beschikt.

HOOFDSTUK V.

Naleving der Veiligheidswet en Ongevallen.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de gestelde eischen en gegeven aanwijzingen.

Gedurende het jaar:	Aantal eischen gesteld en aanwijzingen gedaan in het:										Totaal.
	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	
1913	1319	799	1376	6102	1389	1178	1345	2305	2987	—	18 800
1914	1004	1124	1090	4765	677	982	1766	2021	1871	—	15 300
1915	1098	795	441	2109	413	1110	516	1166	1100	—	8 748
1916	2164	1183	993	4707	1154	1259	2311	2088	1698	—	17 557
1917	1284	1723	598	4366	1221	1315	1833	1799	1744	—	15 883
1918	1497	1432	471	3979	1169	843	1133	1527	1239	481	13 771
1919	2779	1857	1348	4470	1652	1419	1993	1583	4413	1611	23 125
1920	2693	2996	1499	4747	1994	2945	3170	2390	2695	2522	27 651
1921	3985	2038	1511	2942	1845	1096	2932	1918	1567	1660	21 494

Artt. 2—5. De formeele goedkeuring van bouwplannen door het districts-hoofd had in 1921 negen malen plaats; in één dezer gevallen bleek bij nader onderzoek de Veiligheidswet niet van toepassing te zijn. Behalve dit onbeduidend aantal formeele voorbehandelingen werden echter ter plaatse of ten bureele der Arbeidsinspectie zeer vele besprekingen gehouden in verband met voorgenomen oprichting of uitbreiding van fabrieken of werkplaatsen. Toch geschiedt het nog veel te vaak, dat met den bouw of verbouw begonnen wordt, zonder dat de bouwplannen hetzij officieel langs den in deze artikelen aangegeven weg, hetzij officieus ter beoordeeling aan de Arbeidsinspectie zijn overgelegd, hetgeen, bij de meestal zeer gebrekkige wetskennis van de ontwerpers van den bouw, voor de betrokken werkgevers niet zelden groote onkosten ten gevolge heeft.

Artt. 6 en 7. Hieronder volgt wat in den loop dezes jaars bij de handhaving der bepalingen van het op deze artikelen steunende Veiligheidsbesluit 1916 als vermeldenswaard is opgemerkt of wat daaromtrent valt te vermelden.

VRIJE LUCHTRUIMTE.

In de werkplaatsen der ambachtsnijverheid, vooral wanneer deze gevestigd zijn of worden in voor woningen bestemde perceelen, zooals naaisters-

en modistenwerkplaatsen, kleermakers- en schoenmakerswerkplaatsen, was de doorvoering der ruimte-eischen moeilijker dan anders, omdat de nog steeds bestaande woningnood het betrekken van een ruimte, welke wel aan de eischen voldeed, in vele gevallen onmogelijk maakte. Door de invoering der Arbeidswet 1919 werden verschillende kleine werkplaatsen meer bezocht dan voordien placht te geschieden, hetgeen ten gevolge had, dat in verscheidene daarvan onvoldoende ruimte, vooral in verband met de vaststelling van een minimum hoogtemaat (2 of 2.50 M.), werd geconstateerd. Eenige van deze gevallen betroffen kelderbakkerijen, waarin vaak niet of niet gemakkelijk verbetering kon worden gebracht. Door het verleen van vrijstellingen werd in verschillende gevallen gelegenheid gegeven in de onvoldoende inrichting tijdelijk door te werken tot eene betere localiteit beschikbaar zal zijn.

VERLICHTING.

Deze aangelegenheid eischte meer bemoeiing der inspectie. Sedert de Veiligheidswet werd uitgebreid tot inrichtingen, waarin 5 personen plegen te verblijven, is in een betrekkelijk groot aantal kleine werkplaatsen meer lichtoppervlak aangebracht moeten worden.

In sommige gevallen, waarin aan den eisch, dat het lichtoppervlak $\frac{1}{10}$ van het vloeroppervlak moet bedragen, voldaan werd, bleek de dagverlichting toch nog onvoldoende, zoodat tusschen 9 v.m. en 3 n.m. met kunstlicht gewerkt moest worden. Door gekleurd glas te vervangen door glas, dat doorzichtig is, door tegenoverliggende muren te witten of door licht onderscheppende afdaken af te breken, kon veelal de noodige verbetering verkregen worden. Waar dit niet mogelijk was, werd het betreffende werklokaal ontruimd.

Hoewel verwacht kon worden, dat de werkgevers of de bouwers zelf van den aanvang af zorg dragen voor een goede verlichting in toekomstige werklokalen, is dat nog geenszins het geval en moet bij behandeling van Hinderwetaanvragen herhaaldelijk worden gewezen op de desbetreffende eischen.

De in artikel 14 geëischte noodverlichting bij de uitgangen der werklokalen en op trappen, gangen en portalen gaf in enkele districten tot bemoeienis aanleiding. Zoo werd in het 9e district (Groningen) in eenige fabrieken, waar de vroegere gasleiding nog aanwezig was, deze weer in dienst gesteld en werden daarop, op de daarvoor in aanmerking komende plaatsen, lampen aangebracht, welke, bestaande electrische lampen vervangend, nu een onderdeel vormen van de normale verlichting en aldus geregeld in een gebruiksvaardigen toestand worden gehouden.

Het ontbreken van een noodverlichting deed zich zeer gevoelen in een electrische centrale, van waaruit een geheele provincie van electriciteit voorzien werd. Door een ernstige storing verkeerde de geheele inrichting een half uur in bijna volslagen duister. Bij het schijnsel van een paar in

der haast opgedoken petroleumlampen moest een reservemachine in werking worden gebracht. In dit gebrek zal worden voorzien door een afzonderlijke lichtinstallatie voor de centrale aan te brengen en het daarbij behorende net ook aan te sluiten op het groote net, zoodat de verlichting der centrale ook op dat net zal kunnen worden tot stand gebracht.

De techniek der noodverlichting onderging in dit verslagjaar verbeteringen door het verschijnen van twee nieuwe noodverlichtingstoestellen

Bij een elektrische hoofdverlichting beoogen de hierbedoelde toestellen een noodverlichting naar de volgende beginselen:

1°. elke noodlamp moet zijn voorzien van een afzonderlijke, bij de lamp behorende stroombron;

2°. de noodlamp moet automatisch worden ontstoken, wanneer de hoofdverlichting niet meer werkt;

3°. het steeds bedrijfsvaardig zijn van de noodlamp moet zijn gewaarborgd.

Aan den eerstgenoemden eisch is voldaan door elke noodlamp te voorzien van een eigen accumulatorenbatterij.

De tweede eisch is vervuld door gebruik te maken van een inrichting, die de stroomketen, waarin de noodlamp is opgenomen, sluit, zoodra de spanning van het lichtnet verdwijnt.

Om aan den derden eisch te voldoen, heeft men de toestellen voorzien van een bijzondere schakeling. Hierin wijken de hierbedoelde apparaten van elkaar af. Bij het eene apparaat wordt het toestel op het lichtnet geschakeld door middel van een schakelaar met een tusschen- of contrôle-stand. In dien tusschenstand wordt de noodlamp op de batterij geschakeld en wordt dus hare werkvaardigheid, telkens wanneer deze noodig is, automatisch gecontroleerd.

Het andere toestel bezit een gewonen schakelaar. De inrichting is echter zoo, dat het toestel niet op het lichtnet kan worden geschakeld, wanneer de noodlamp niet of onvoldoende brandt, c. q. de batterij te ver ontladen is.

Behalve de noodlamp bezitten de beide toestellen nog een lamp, welke door het lichtnet wordt gevoed, de zgn. hoofdlamp. Zij heeft een tweeledig doel. In de eerste plaats wijst het branden der lamp er op, dat het toestel op het lichtnet is geschakeld. Bij het tweede toestel beteekent dit tevens, dat de noodlampketen in orde en het toestel dus werkvaardig is.

Zet men bovendien deze lamp op een plaats, waar licht noodig is, dan kan zij als onderdeel van de normale verlichting gebruikt worden en wordt de kans, dat men vergeet het toestel op het net te schakelen, zoo gering mogelijk.

De beide firma's, welke deze lampen in den handel brengen, zijn resp. de N.V. Delftsche Electrische Installatie-Maatschappij te Delft en de firma HAPAM te Watergraafsmeer.

Ten slotte dient nog opgemerkt te worden, dat deze toestellen, waarmee in fabrieken en werkplaatsen nog geen ervaring is opgedaan, aan hun bestemming alleen zullen voldoen, als bij de constructie er rekening

mede gehouden is, dat zij tot in onderdeelen bedrijfszeker blijven functionneeren, dat zij weinig onderhoud en toezicht vereischen en dat zij tegen ruwe behandeling bestand zijn.

HET VOORKOMEN VAN BRAND.

In een kleine gasfabriek werd de toestellenkamer door een gasontploffing geheel vernield. Waarschijnlijk was de waterafsluiting van een scrubber onvoldoende geworden, zoodat gas in het lokaal kon ontsnappen. Het daardoor in het vertrek gevormde ontplofbare mengsel is waarschijnlijk aangestoken door open licht in een lokaal, dat met dat der toestellen in open verbinding stond, een gebeurtenis, welke de juistheid demonstreert van de stelling, dat dergelijke lokalen en zuiverhuizen niet met open vuur of licht in verbinding mogen kunnen komen.

In een fabriek van schoensmeer werden, na waarschuwing, door stoom verwarmde smeltketels aangeschaft om de was met terpentijn samen te smelten. Voordien geschiedde dit in open pannen, door gasvlammen verhit.

Voor het opslaan van benzine, voor gebruik in automobielen, heeft dit jaar het bewaren in ondergrondsche reservoirs, waaruit de vloeistof, door een meetpomp opgepompt en gemeten, aan den automobilist door een slang in het reservoir van zijn wagen geleverd wordt, in belangrijke mate toepassing gevonden. Dit systeem is uit Amerika hier te lande ingevoerd en onderzocht door een commissie, door het bestuur der Koninklijke Nederlandsche Brandweervereeniging ingesteld en den 19den September 1919 geïnstalleerd. Den 6den Januari 1921 bracht deze commissie haar verslag uit, dat als Oranjeboek n°. 2 door de opdrachtgeefster gepubliceerd is. Door den Voorzitter dier commissie, Professor REINDERS uit Delft, werden bij deze gelegenheid belangrijke onderzoeken gedaan en gepubliceerd, nl. het bepalen van temperaturen, waarbij benzines van verschillend kookpunt (en tevens van verschillend soortelijk gewicht) zóóveel damp afgeven, dat het mengsel van damp en lucht te veel benzine bevat, om nog te kunnen ontploffen. Door die eigenschap vormt de benzinedamp als het ware haar eigen beveiliging en vervalt de noodzakelijkheid om de lucht in de reservoirs onontploffbaar te maken, door haar geheel of gedeeltelijk te vervangen door een indifferent, in dit geval een onbrandbaar en verbranding niet onderhoudend gas, als koolzuur en stikstof.

Uit deze onderzoeken bleek, dat de voor het drijven van automobielen in aanmerking komende benzines, van petroleum afkomstig, bij de minimumtemperatuur, welke voor een ondergrondsche reservoir in rekening moet worden gebracht, zoo vluchtig zijn, dat zij in zoo groote hoeveelheid verdampen, dat de lucht boven de vloeistof niet meer explosief is. Om te bevorderen, dat die toestand zoo snel mogelijk intreedt, wordt verlangd, dat de lucht, welke in het reservoir de uitgepompte benzine vervangt, door de vloeistof borrelt om zoo verzadigd mogelijk, van onderen af, de lucht

in het reservoir aan te vullen. Daarvoor was het noodig enkele veranderingen aan te brengen aan de origineele Amerikaansche installaties, welker totstandbrenging nog zooveel tijd vorderde, dat zij niet meer binnen dit verslagjaar viel.

De invoering van dit systeem deed een zeer groote concurrentie aan het reeds eerder toegepaste systeem van bewaring onder een indifferent gas, hier te lande door de firma MARTINI & HÜNECKE uitgevoerd, aan.

Hebben de wetenschappelijke onderzoekingen geleerd, dat dit systeem voor de gewone auto-benzine niet noodig is (bovenste vlampunt beneden 5° C.), voor andere vluchtige en brandbare vloeistoffen, waar de temperatuurgrens voor de explosieviteit hooger ligt, kunnen die Amerikaansche systemen zonder nader, en speciaal onderzoek *niet* worden toegelaten en zal waarschijnlijk bewaring onder een indifferent gas noodig blijven.

Naast den eisch, de in het reservoir toetredende lucht te carbureeren, moet worden zorggedragen, dat de lucht, welke bij het vullen van het reservoir daaruit gedreven wordt, welke lucht zooveel benzinedamp kan bevatten, dat zij brandbaar is, niet kan worden aangestoken, noch zich verzamelen in besloten ruimten, waarin zij, met lucht verdund, weer een ontplofbaar mengsel kan vormen.

Het behoeft geen betoog, dat elk middel, dat het gebruik van benzine in bussen of in open emmers beperkt, uit een oogpunt van bestrijding van brandgevaar, als een belangrijke technische verbetering moet worden beschouwd.

Het ware wenschelijk, dat gemeentebesturen bij het verleenen van een vergunning volgens de Hinderwet voor benzinebewaarplaatsen, waarop de Veiligheidswet niet van toepassing is, aan die vergunning zoodanige voorwaarden zouden verbinden, dat zij voldoen aan de bepalingen van het Veiligheidsbesluit. Dit zou niet alleen uniformiteit in deze materie bevorderen en krachtig meewerken om goede toestanden te verkrijgen, doch tevens voorkomen, dat, wanneer door een of andere oorzaak de Veiligheidswet van toepassing wordt op een inrichting, waar zich een bewaarplaats bevindt, die is ingericht volgens overheidsvoorschriften, die inrichting moet worden veranderd, omdat zij niet voldoet aan andere voorschriften, eveneens van overheidswege gesteld.

HET VOORKOMEN VAN ONGEVALLLEN BIJ BRAND.

Over het algemeen eischen de bepalingen op de ontvluchtingswegen voortdurend toezicht. Niet alleen komen tweede uitgangswegen en brandontvluchtigen meestal slechts tot stand nadat door de inspectie er op gewezen is, dat zij er moeten komen, hetzij bij de behandeling der Hinderwetaanvragen, hetzij naar aanleiding van inspecties, maar, zijn die uitgangen en wegen eenmaal gemaakt, vaak niet zonder veel hoofdbrekens om een goede oplossing te vinden, dan is voortdurend toezicht noodig om te zorgen, dat zij niet weder onklaar gemaakt of versperd worden, hetgeen soms geschiedt om een ongeoorloofd gebruik van dezen weg te voorkomen.

Tegen een sigarenfabrikant, tegen wien reeds in 1920 proces-verbaal was opgemaakt wegens het ontbreken van een 2e uitgang van zijne sorteerderij op de 2e verdieping, werd thans weer proces-verbaal opgemaakt, daar hij door het plaatsen van een zware pers op het luik, dat toegang tot den ontluchtingsweg gaf, dezen onbruikbaar had gemaakt. Twee van de drie patroons werden veroordeeld ieder tot f 10 boete, subsidiair 10 dagen hechtenis. De derde patroon zag zich een boete opgelegd van f 5, subsidiair 5 dagen hechtenis. In een andere sigarenfabriek was de indertijd aangebrachte brandontvluchting naar een belendend pand dichtgemetseld, in verband met een bepaling uit de verwachte Tabakswet.

In een dameskleeding-atelier was herhaaldelijk toegezegd òf een gelegenheid te zullen maken tot ontluchting bij brand, òf het personeel beneden 25 te zullen houden. Toen noch het een, noch het ander geschiedde, werd proces-verbaal opgemaakt, hetgeen leidde tot veroordeeling tot een geldboete van f 20.

In vlasserijen werden 2 uitgangen per werklokaal, zoo ver mogelijk van elkaar verwijderd, geëischt, terwijl in de machinekamers dezer inrichtingen, wanneer die grenzen aan ketelhuizen, waarin scheven, dat zijn de houten stukjes van den vlasstengel, gestookt worden, eveneens een tweede uitgang werd geëischt of, indien zulks niet mogelijk was, een gelegenheid tot ontluchting door een raam.

KLEEDKAMERS, KLEEDERBERGPLAATSEN EN SCHAFTLOKALEN.

Ten aanzien van de beide eerste onderwerpen zijn de rapporten verschillend. Terwijl het districtshoofd in de 3 noordelijke provincies (Groningen) meedeelt, dat het nut van kleederbergplaatsen buiten de werklokalen meer en meer wordt ingezien, zoodat minder verzet ondervonden wordt tegen het beschikbaar stellen van goed ingerichte kleederbergplaatsen of klerkasten, verklaart het districtshoofd in westelijk Noordbrabant (Breda), dat het sukkelen blijft, dat de arbeiders er geen prijs op stellen en de patroons er nog minder voor gevoelen, terwijl het districtshoofd in Maastricht voor de overige zuidelijke deelen des lands verklaart, dat ook daar de arbeiders er de voorkeur aan blijven geven, hun kleeven in hun nabijheid aan een haak of spijker in den muur op te hangen. De ijzeren kleevenkastjes, die afgesloten kunnen worden, worden wel gebruikt, doch de aanschaffingskosten daarvan, voor een fabriek met talrijk personeel, zijn groot, al waren zij in Duitschland tijdelijk ook voor betrekkelijk geringen prijs te verkrijgen.

Ook ten aanzien van de schaftlokalen zijn de ervaringen ongelijk. Terwijl in Gelderland geconstateerd werd, dat een inrichting, die f 8000 gekost had en uit schaftlokaal en kleevenbergplaatsen bestond, niet of slechts door enkele arbeiders gebruikt werd, worden de, na op de fabrikanten uitgeoefenden drang, in steenfabrieken in westelijk Noordbrabant tot stand gekomen betere schaftlokalen wel door de arbeiders gebruikt. Ook de

patroons zijn met de inrichtingen ingenomen, daar er nu in de rusttijden meer orde heerscht op de fabriek en de jongens minder baldadigheden bedrijven.

In vele fabrieken zijn door de invoering van den 8-urendag de schaft-lokalen overbodig geworden. In de veelal verlengde middagpauze gaan alle arbeiders naar huis en de schafttijden in den morgen en den namiddag zijn vervallen. Een kleine localiteit voor enkele veraf wonende arbeiders is thans veelal het eenige, wat nog noodig is.

Herhaaldelijk moest aanmerking gemaakt worden op den minder zinde-lijken toestand, waarin schaftlokalen verkeerden, alsmede op het feit, dat deze voor andere doeleinden werden gebruikt of niet behoorlijk verlicht en ingericht — d.i. voorzien van tafels en banken of stoelen — of niet verwarmd waren.

In het 2e district (Breda) werd op verscheidene bouwwerken proces-verbaal opgemaakt, wegens het ontbreken van schaftlokalen.

Goed ingerichte schaftlokalen en kleederbergplaatsen kwamen tot stand in een gortpellerij in Noordholland en bij den hoogovenbouw.

PRIVATEN.

Onzindelijkheid en directe gemeenschap met een werklokaal zijn de twee voornaamste punten van bemoeiing voor de inspectie. Niet zelden kon verbetering slechts verkregen worden door tusschenkomst van den rechter. Boeten van 4, 5 en 8 gulden werden opgelegd, welke bedragen niet voldoende zijn gebleken om blijvende verbetering, zelfs niet gedurende korten tijd, te bewerken.

Alleen gecentraliseerde inrichtingen met voortdurend toezicht en . . . geldelijk belang van de arbeiders vermogen in groote fabrieken goede toestanden te bestendigen.

In een groote machinefabriek werd het volgende stelsel ingevoerd: bij gebruik van een privaat gedurende

0 minuten per week krijgt de arbeider als premie $\frac{7}{10}$ van zijn uurloon,			
voor elke 2 minuten daalt de premie met . . .	$\frac{1}{10}$	„	„
bij 12 minuten per week wordt de premie . . .	$\frac{1}{10}$	„	„
12—36 minuten per week	vrij,		
36—39 „ „ „ , boete	$\frac{1}{10}$	„	„
voor elke 3 minuten stijgt de boete met . . .	$\frac{1}{10}$	„	„
48—51 minuten per week, boete	$\frac{5}{10}$	„	„

Vóór de invoering van dit stelsel werd er gedurende ± 4500 minuten per week door de arbeiders op de privaten vertoefd, daarna bedroeg zulks gemiddeld 1700 minuten.

De firma rekent, dat met het heen en weer loopen nog eens dubbel zooveel tijd verloren gaat, zoodat zij per jaar $3 \times (4500 - 1700) = 8400$ minuten of 140 uren bespaarde.

ZINDELIJKHEID.

De zindelijkheid laat in verschillende werkplaatsen, ook in die waar men uit hoofde van het uitgeoefende bedrijf het tegendeel zou verwachten, te wenschen over. Soms zijn aanschrijvingen niet voldoende om tot verbetering te komen, doch moet worden overgegaan tot het opmaken van proces-verbaal, wat tot geldboeten van f 10 leidde.

WASCH- EN BADGELEGENHEDEN.

Het districtshoofd in Groningen rapporteert hieromtrent, dat de belangstelling der arbeiders, met uitzondering van de typografen, voor deze nuttige inrichtingen altijd nog zeer gering is. Waarschijnlijk verkeeren deze daardoor doorgaans in verwaarloosden toestand.

In de koper- en ijzergieterijen eener groote machinefabriek werd, bij de invoering der Arbeidswet 1919, des avonds aan de arbeiders geen gelegenheid meer gegeven, zich in werktijd te wasschen. Dit had ten gevolge, dat er niet meer gewasschen werd en de waschgelegenheden in het onge-reede geraakten. Ook in gasfabrieken laat het gebruik der waschgelegenheden door de arbeiders nog steeds min of meer te wenschen over, al zijn er gunstige uitzonderingen, zooals die in Goes, welke zich in haar geheel kenmerkt door groote zindelijkheid, orde en netheid.

De N. V. J. en K. Smit's Scheepswerven en Machinefabriek aan den Kinderdijk stichtte een groot gebouw, waarin naast kleerenbergplaatsen en wasch- en badgelegenheden, een groote zaal voorkomt, bestemd zoowel voor schaftlokaal als voor het houden van vergaderingen en tooneeluitvoeringen.

BEVORDEREN VAN EEN DRAGELIJKE TEMPERATUUR EN
VAN LUCHTVERVERSCHING.

a. Verhooging van te lage temperatuur.

Verscheidene malen moesten voorschriften worden gegeven voor verwarming of betere verwarming gedurende de wintermaanden. Soms werd door klachten de aandacht op den gebrekkigen toestand gevestigd. Dank zij het feit, dat te groote koude in de werklokalen de productie der arbeiders ongunstig beïnvloedt, is verbetering meestal gemakkelijk en zonder veel weerstand tot stand te brengen. In enkele districten werden speciaal de inrichtingen voor machinale houtbewerking gecontroleerd, omdat daar te groote koude en stijve vingers de kans op ongevallen vergrooten.

In machinale vlasserijen werden meermalen temperaturen van 3 tot 5° C. waargenomen, veroorzaakt door de groote luchtverplaatsing der exhaustors van de stofafzuigingsinstallaties. Dit had ten gevolge, dat de arbeiders de afzuigopeningen verstopten. Zelfs in die vlasserijen, welke over stoom beschikken en waar dus verwarming der werklokalen mogelijk is, is het bij de bestaande inrichtingen niet wel mogelijk bij grootè koude een beteren toestand te verkrijgen.

In enkele fabrieken werden speciale inrichtingen aangetroffen voor verwarming, welke dan tevens met ventilatie gepaard ging, en die zeer goed voldeden.

b. Beschieten van daken.

Hoofdzakelijk in kleinere inrichtingen, die vroeger niet onder de Veiligheidswet vielen of die er nu onder komen, doordat een motor wordt aangeschaft, moet aan het bestaan van artikel 115 worden herinnerd.

In enkele gevallen moest de doorvoering van deze bepaling met het opmaken van proces-verbaal worden verkregen.

c. Verlaging van te hooge temperatuur.

Bekleding van warmteuitstralende oppervlakken of het aanbrengen van warmtekeerende schermen, bijv. in strijkerijen, alsmede het aanbrengen van ventilatoren en afvoerkokers, waren middelen, die geëischt werden om te beschermen tegen overlast van te hooge temperaturen. In een fabriek, waar een groote glazen kap oorzaak was van te groote warmte in de er onder gelegen ruimte, werd, na verscheidene proefnemingen, baat gevonden door het glas te bestrijken met een doorzichtige blauwe verf.

In een ringoven van een pannenfabriek werden 3 arbeiders aangetroffen, werkend bij een temperatuur van ongeveer 48° C., terwijl het buiten in de schaduw 22° C. was. Voorgeschreven werd, dat wanneer in een kamer gewerkt werd, er minstens twee poorten geopend moesten zijn en dat, als het desondanks in de kamer warmer zou zijn dan 25° C., de arbeiders daarin niet langer dan 4 uur per dag arbeid zouden mogen verrichten. Boven den oven werd een temperatuur van 58° C. waargenomen. Voorgeschreven werd twee flinke ventilatiekokers in het dak aan te brengen.

d. Luchtverversching.

Tusschen dit onderwerp en het laatst behandelde bestaat een nauw verband. In een nieuwe vensterglasfabriek werd zeer veel moeite onderhouden om beide doeleinden te bereiken, doordat men o. a. het dak boven den oven niet zoo ingericht had, als bij de behandeling der bouwplannen was afgesproken.

De ventilatie bleef een onderwerp van voortdurende bemoeiing voor de inspectie, niet alleen om de ventilatiemiddelen (ramen) in alle sedert de laatste jaren onder de wet gebrachte inrichtingen in overeenstemming te doen brengen met de wettelijke eischen, maar ook om het gebruik der bestaande ventilatiemiddelen te bevorderen en mogelijk te houden, hetgeen bij den grooten afkeer, die ons volk in het algemeen van frissche lucht heeft, veel uithoudingsvermogen bij de ambtenaren vereischte doet zijn. Hier en daar moesten de door de arbeiders zelf dichtgespijkerde ramen weer losgemaakt worden.

Soms worden bedrijfseischen aangevoerd als motief om frissche lucht te weren. Zoo werd in een dichtbezette brillenslijperij door den Duitschen werkmeester ventilatie niet toegelaten, omdat volgens hem bij den minsten

tocht de opgekitte brilleglazen van den slijpbal loslaten. Toen aangeraden werd dan een tochtvrijen luchttoevoer aan te brengen, door vervanging van een aantal ruiten door glas met kegelvormige openingen, met den wijden kant naar binnen gekeerd, schrikte de patroon voor de kosten terug en werd besloten het toch nog maar eens met het openen der openvallende bovenlichten te probeeren.

Het districtshoofd te Dordrecht bericht van goede resultaten, verkregen met ramen, welke om een verticale middenas kunnen wentelen en in verschillende standen kunnen worden vastgezet.

In een paar gevallen werd krachtens de Hinderwet de voorwaarde opgelegd, dat tijdens het werken de ramen en deuren der inrichting gesloten moeten blijven. Het betrof een fabriek van drops, welker essences bij windstil weer met hun geur de bewoners der omliggende heerenhuizen hinderden en een vertinnerij, waar het vet, dat op het gesmolten tin drijft, een hoogst onaangename stank veroorzaakte. In het eerste geval heeft het gemeentebestuur den fabrikant verplicht in de essencelokalen krachtig werkende ventilatoren te plaatsen en de afgezogen lucht door een koker hoog in de lucht te doen uitblazen. De moeilijkheid was daarbij, hoe de vervangende lucht toe te voeren, zonder hinderlijken tocht te veroorzaken. Daartoe heeft men in de ramen ruiten van geperforeerd glas geplaatst. In het laatste geval is een walmkap aangebracht, aangesloten op een goed trekkenden, hoogen schoorsteen.

SCHADELIJKE OF HINDERLIJKE DAMPEN EN GASSEN; STOF.

Zwavelwaterstofvergiftigingen in suikerfabrieken.

Hoewel de openbare wateren in Nederland reeds langen tijd door fabrieken van allerlei aard in sterke mate verontreinigd worden, waren daarvan tot nog toe in fabrieken zelf geen gevolgen ondervonden, althans niet in die mate, dat deze naar buiten ruchtbaar werden. In het najaar van 1921 werd dit anders, toen door het droge weder van den zomer de geringe watervoorraad van stroompjes en beken zelfs de gebruikelijke spuiing van kanalen en vaarten niet meer veroorloofde en bovendien dwong om meer dan anders nog het vervuilde openbare water als bedrijfswater te gebruiken. Het waren **beetwortelsuikerfabrieken**, waar schadelijke gevolgen van het gebruik van door haar zelf verontreinigd water zich deden gevoelen.

In de dagbladen van Groningen van 24 September verscheen een bericht, waarbij omtrent de loopende geruchten, dat bij arbeiders in de Friesch-Groningsche Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek blindheid ten gevolge van het gebruik van vervuild water zou zijn opgetreden, geruststellende verklaringen werden gegeven. Erkend werd, dat eenige werklieden ernstigen hinder aan de oogen hadden ondervonden, maar na eene behandeling van slechts een paar dagen waren zij geheel genezen. Als waarschijnlijke oorzaak van die oogaandoeningen werden „zwavelige dampen” opgegeven, die met de vuile, sterk gashoudende bestanddeelen van den bodem van het Hoendiep, welks water door de fabriek gebruikt moest worden, door de fabriek gevoerd werden. In dat bericht werd tevens verklaard, dat het fabriekswater, alvorens naar het Hoendiep te worden afgelaten, eerst op chemische wijze gereinigd werd.

Vijf dagen later verscheen in een der bladen de volgende beschrijving van een Hoendiepbewoner, die van den Westersingel langs Aweg of Hoendiepskade tot de suikerfabriek wandelde:

„Hij zal dan in het kanaal, in plaats van water, een inktzwarte, vieze, drabbige massa kunnen waarnemen, die een afschuwelijken stank verspreidt, welke in de woningen en zelfs in goed gesloten ruimten doordringt. En hoe onschuldig de uitwasemingen zijn, kan hij zien aan deur- en schelknoppen en nog beter aan de witte verf van deur- en vensterkozijnen.”

Wie die verschijnselen waarnam en verder vernam, dat zilveren voorwerpen en de munten in de zakken der arbeiders van die fabriek bruine tot zwarte verkleuring vertoonden, wist, zelfs bij geringe kennis van scheikunde, dat men hier te doen had met zwavelwaterstofgas, de bekende herfstuitwaseming van stilstaand rottend water.

In de dagbladen van 21 October kwamen soortgelijke berichten voor omtrent de Coöperatieve suikerfabriek te Dinteloord, waarin de oogaandoeningen, soms gepaard met tijdelijke blindheid, toegeschreven werden aan de inwerking van kwade gassen uit den bietendamp. Ook in de suikerfabriek te Halfweg zijn gevallen voorgekomen.

Bij de bezoeken aan de betreffende fabrieken toonden de verkleuringen

van met loodacetaatoplossing gedrenkte papiertjes al dadelijk de aanwezigheid van zwavelwaterstof in de atmosfeer en in het bedrijfswater der fabrieken aan, voor welks aanwezigheid de zwarte kleur van het water en het glanzend zwarte beslag langs de oevers (ijzersulfide), de verkleuring van de witte verf aan de huizen langs de verontreinigde kanalen en de verkleurde koperen en zilveren voorwerpen even zoovele aanwijzingen waren.

Den 25sten October werden in een fabriek te Dinteloord 14 gevallen van oogaandoening opgespoord en in de hooger stroomopwaarts gelegen suikerfabriek te Stampersgat een zevental.

Voor de fabriek te Dinteloord zijn de volgende gevallen vastgesteld: van 16 tot en met 21 October resp.: 2, 6, 7, 4, 2 en 3; 24 October: 5; 25 October: 2; 27 October: 2; 31 October: 3; 3 November: 2; totaal 38 gevallen.

Op de plaatsen waar de meeste oogaandoeningen voorkwamen, is de lucht onderzocht op haar gehalte aan zwavelwaterstof.

I. Friesch-Groningsche Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek.

27 October, lucht boven den waschmolen 36.6 m.G. per M³.

28 " , " " " " " 19.8 " " "

(ventilatie versterkt door het uitnemen van ruiten).

28 October, lucht bij den bovenrand der meetbakken 29.0 m.G. per M³.

28 " , " " de carbonatatiebakken 18.4 " " "

(op laatstgenoemde plaats wordt geen kanaalwater gebruikt, dit is dus feitelijk een willekeurige plaats in de fabriek).

1 November, lucht tusschen de diffuseurs onder den werkvloer 24.2 m.G. per M³.

26 November, lucht tusschen de diffuseurs 14.7 " " "

26 " , " boven den waschmolen 13.7 " " "

II. Noord-Nederlandsche Beetwortelsuikerfabriek.

2 November, lucht bij den pulpelevator 4.6 " " "

(gedurende de proef werd de fabriek stop gezet, tegen het einde der proef was H₂S dan ook kwalitatief niet meer aan te toonen)

3 November, lucht midden tusschen de diffuseurs . 6.5 " " "

(de fabriek was eerst 15 uur weer in bedrijf).

3 November, lucht bij den pulpelevator 14.15 " " "

Door het scheikundig onderzoek is de aanwezigheid en hoeveelheid van H₂S vastgesteld in de atmosfeer der fabriekslokalen. Dit gas werd daarin gebracht door en met het bedrijfswater. De bieten worden door zwemgoten naar en binnen de fabriek gespoeld. Hiervoor wordt, evenals voor het wasschen der bieten, kanaalwater gebruikt, al of niet vermengd met het waste-water van den condensor. Voorts wordt bij het lossen der diffusieketels en het wegspoelen der uitgeloogde snijdsels, de pulp, kanaalwater gebruikt. Door de krachtige beweging, waarin bij die bezigheden het

water wordt gebracht, wordt het daarin opgeloste gas uitgedreven. Waschmolenlokaal, de ruimte tusschen de diffusieketels, de pulpput, zouden dus de plaatsen zijn, waar in de fabriek het meeste H_2S te vinden moest zijn en dus de oogaandoeningen het talrijkst moesten optreden. Dit bleek inderdaad ook het geval te wezen. Ook in andere stations, waar kanaalwater als bedrijfswater gebruikt wordt, bijv. meetbakken, zullen deze verwacht kunnen worden, evenals in die lokalen, welke met bovengenoemde in open verbinding staan, zoodat de zwavelwaterstofhoudende lucht daarin gemakkelijk kan doordringen.

Door belanghebbenden was beweerd, dat niet zwavelwaterstof, doch ammoniak het agens zou zijn. Daarom zijn een aantal onderzoeken gedaan om ook hierin tot klaarheid te komen.

Onderzoek van het water uit het Hoendiep.

Op 23 November 1921.

Water ten oosten van de fabriek (het kanaal is daar door een sluis af- gesloten)	70.5 m.G. H_2S per L. water.
Idem ten westen van de fabriek (voorbij de fabriek stroomafwaarts) . .	111.8 " " " " "
Idem 3 K.M. verder stroomafwaarts	85.5 " " " " "

Analyse van de gassen, welke uit het Hoendiep opstijgen.

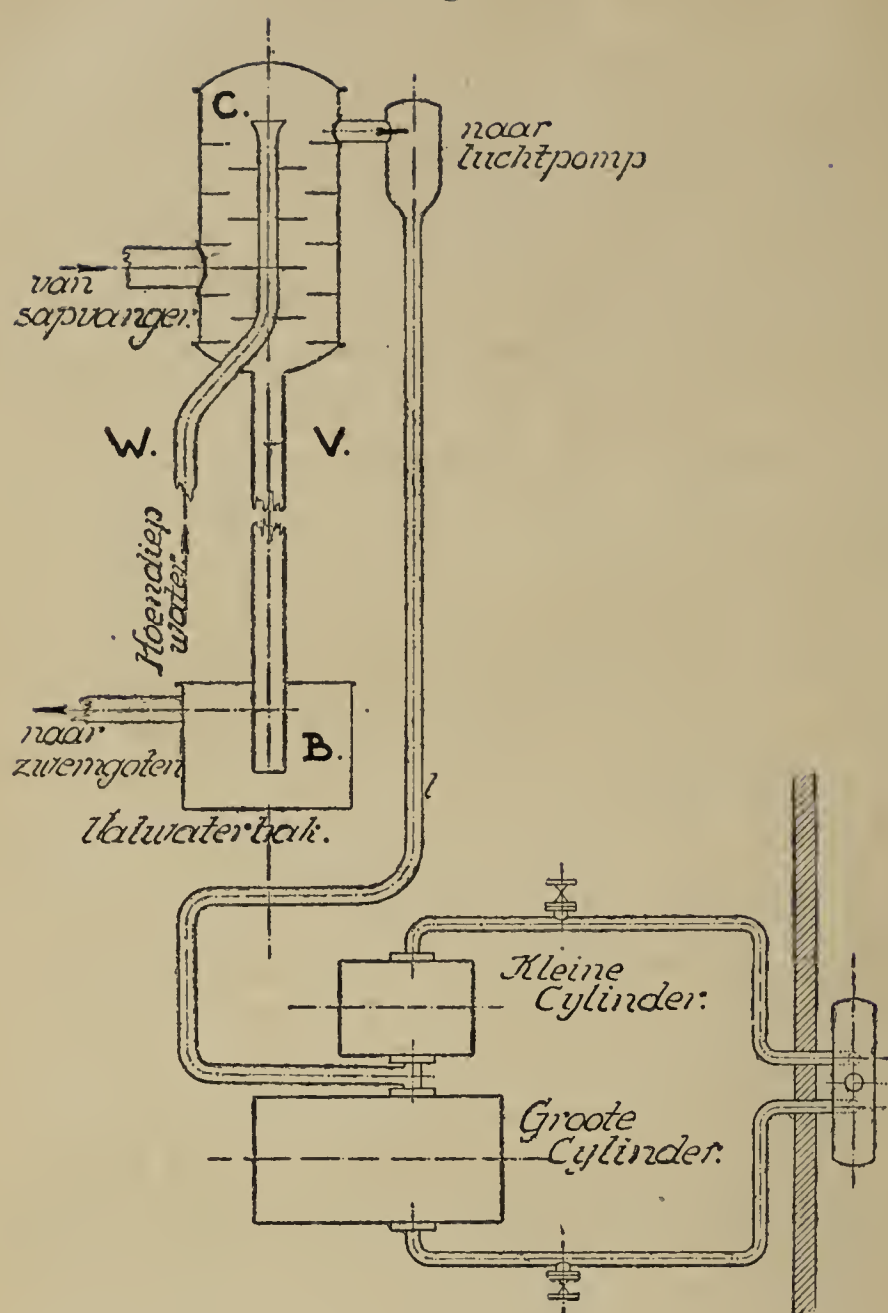
	23 Nov.	5 Dec.
Koolzuur (bepaald met toestel van Orsat)	12.5 vol pct.	14.6 vol pct.
Zwavelwaterstof.	0.2 " "	0.1 " "
per 1 L. gas	3.08 m.G.	1.49 m.G.
Methaan		70.6 "
Waterstof		8.7 "

De zwavelwaterstofgisting was dus aan het afnemen, het weer was nl. intusschen kouder en onbestendiger geworden (storm en regen).

In de andere suikerfabriek, de Noord-Nederlandsche te Vierverlaten, bijna 4 K.M. stroomafwaarts van de Coöperatieve gelegen, werden soortgelijke bepalingen gedaan. Onderzocht werden nl. het koelwater en het valwater van den barometrischen condensor. Deze inrichting is in achterstaande figuur schematisch weergegeven.

De condensor *C* bevindt zich op minstens 10 M. boven den beganen grond en staat in verbinding met het laatste „lichaam” van het verdampstation en met de kookpannen. Door de pijp *W* wordt koud water in *C* gebracht, dat langs schotels naar beneden vloeit en met het in *C* gecondenseerde water door de valpijp *V* afvloeit naar den valwaterbak *B*. *C* vormt met de valpijp een waterbarometer; door aansluiting aan een luchtpomp worden daaruit niet condenseerbare gassen afgevoerd en zoodoende het luchtledig in *C* onderhouden. De condensor wordt gevoed met water uit het Hoendiep. Als daarin gassen opgelost zijn, zullen deze, tenzij

Fig. 1.

ze zeer gemakkelijk in water oplossen, in de luchtledige ruimte van C ontwijken en met de gassen uit de verdamp- en kookstations door de luchtpomp moeten worden afgevoerd.

Onderzocht werden de gassen bij den uitlaat van den grooten cylinder der luchtpomp. Bij opening van een afblaaskraantje werd een buitengewoon sterke zwavelwaterstoflucht geroken, welke bij den bij de proef aanwezigen chef-chemiker bijna onmiddellijk keelpijn veroorzaakte. Ammoniak was door den reuk niet waarneembaar. Bij de analyse (op 5 December) werden gevonden 3550 m.G. H_2S en 37 m.G. ammoniak per 1 M^3 . lucht.

Onderzoek van het water.	Tempe- ratuur.	9 December. (Fabriek eerst 8 uren in bedrijf).		15 December. (Fabriek volop in bedrijf).	
		H_2S m.G. per L.	NH_3 m.G. per L.	H_2S m.G. per L.	NH_3 m.G. per L.
Hoendiepwater	9.8° C.	116.5	3.0	107.1	5.1
Water uit den valwaterbak	18.0° C.	77.0	3.1	69.1	13.6
Afname H_2S	. . .	34.0%	. . .	35.5%	

Uit deze onderzoeken blijkt dus, dat door de luchtpomp zwavelwaterstof ontwijkt. Waar de uitlaatpijp dezer pomp in deze fabriek op korten afstand van de ramen van het laboratorium uitmondde, behoeft het niet te verwonderen, dat bij bepaalde windrichtingen bij de in het laboratorium werkzame personen ziekteverschijnselen (oogaandoeningen, braking) voorkwamen, welke voor H_2S typisch zijn.

De toename van het ammoniakgehalte wordt verklaard, doordat in de

verdamplichamen uit in het sap aanwezige bestanddeelen (zooals betaïne) ammoniak gevormd wordt en dit gas zeer sterk in water oplosbaar is.

In verband met de bewering, dat het water reeds in vervuilden toestand vanuit het Verbindingskanaal in het Hoendiep zou aankomen, waren 25 October eenige watermonsters genomen en onderzocht. Hierbij werden de volgende uitkomsten verkregen:

I. is water midden uit het kanaal, aan de oostzijde der schutsluis aan den Eeldersingel te Groningen;

II. is water midden uit het Hoendiep, $\pm$ 100 M. ten westen van de Fr.-Gr. Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek.

	I.	II.
Temperatuur	9.5° C.	20.5° C.
Uiterlijke kenteekenen .	kleurloos, reukeloos, doorzichtig, even opaliseerend, ontkleurt methyleenblauw niet.	donker van kleur, riekt sterk naar H_2S , ondoorzichtig, ontkleurt methyleenblauw in $\frac{1}{2}$ uur tijds.
Droogrest	2552 m.G. per L.	3428 m.G. per L.
Gloeiverlies = organische stof	383 " " "	861 " " "
Totaal stikstof	3.6 " " "	16.4 " " "
Ammoniak.	1.3 " " "	7.1 " " "
Nitriet	afwezig.	afwezig.
Nitraat	"	sporen.
Permanganaatgetal (4 uurs-test) m.G. zuurstof per L. water	26.6	129.8
Vrije zuurstof	5.35 m.G. per L.	afwezig.

Uit deze gegevens blijkt, dat de fabriek toen water toegevoerd kreeg, dat nog 5.35 m.G. vrije zuurstof per L. bevatte en dus de beweringen, van andere zijde gelanceerd, dat de fabriek door het afvalwater van andere fabrieken (stroocarton- en aardappelmeelfabrieken) verontreinigd water toegevoerd kreeg, onjuist waren.

Analyses van het slijk van den bodem van het Hoendiep, genomen voor de Fr.-Gr. Coöp. Beetwortelsuikerfabriek, toonden aan, dat dit uit circa 30 % pulpdeelen bestond.

Een beeld van de verontreiniging van het openbare water door een suikerfabriek geven de volgende analyses.

	Bedrijfswater (Hoendiep).	Uitloop van de bezinkbassins.
Droogrest	3710	7980
Gloeiverlies	767	5216
Permanganaatgetal	225.6	512
Totaal stikstof	3.1	11.9
Ammoniak	3.0	6.7

Door de geringe spuumogelijkheid werd het water in de vaarten, die ten deele door schutsluizen nog in vakken of groote bassins verdeeld worden, door de groote hoeveelheden warm condenswater uit de fabrieken bovendien nog op een tamelijk hooge temperatuur gebracht, hetgeen de verschillende rottingsprocessen zeer bevorderde en met name de zwavelwaterstofgisting ongekennde afmetingen deed aannemen. Een voorbeeld daarvan geven de volgende temperaturen, in ° C., gemeten op 26 November in het Hoendiep.

1°. Bij SCHRAGES houthandel	3.0°
2°. Tegenover de stoomwasscherij van BROUWERS	12.5°
3°. 10 M. ten oosten van de pulpladder der Fr.-Gr. Coöp. Beetwortelsuikerfabriek.	23.5°
4°. Tegenover de loozing van het condenswater der Fr.-Gr. Coöp. Beetwortelsuikerfabriek	27.0°
5°. 25 M. ten westen van den uitloop der bassins van de Fr.-Gr. Coöp. Beetwortelsuikerfabriek	20.5°
6°. Tegenover de fabriek Deneo	16.0°
7°. Tegenover de oliefabriek, ca. 2.5 K.M. van 4°.	12.2°
8°. Bij de draaibrug te Hoogkerk	12.5°

Mochten al in vroegere jaren eveneens lage waterstanden in de kanalen, waaraan suikerfabrieken zijn gelegen, voorgekomen zijn, zonder dat zich verschijnselen als bovenbeschreven hebben voorgedaan, niet vergeten mag worden, dat sindsdien de capaciteit der fabrieken en daarmee ook de hoeveelheden afvalwater, zeer zijn toegenomen. De Friesch-Groningsche Coöp. Beetwortelsuikerfabriek verwerkt ongeveer 3 millioen K.G. bieten per etmaal. Ook de fabrieken te Stampersgat en Dinteloord hebben zeer groote capaciteit.

De hier bedoelde oogaandoeningen kwamen ook in Duitsche suikerfabrieken herhaaldelijk voor. Daar wordt nl., om verontreiniging der openbare wateren te beperken, het water uit den waschmolen en van de zwemgoten, na in de bezinkbassins het grootste deel der meegevoerde zwevende stoffen verloren te hebben, weder gebruikt voor dezelfde doeleinden. In deze bassins wordt ook van tijd tot tijd het diffusie- en pulpperswater afgelaten, waardoor dit water zoo verontreinigd wordt, dat ook daarin zwavelwaterstofgisting optreedt en het zijn ook daar de arbeiders aan den waschmolen bij wie oogaandoeningen optreden. Mededeelingen in de Jahresberichte der Gewerbe-Aufsichtsbeamten in Deutschland uit de jaren 1907 tot 1920 bevestigen de Nederlandsche ervaringen van thans.

Dat de Nederlandsche gevallen zooveel talrijker zijn, moet voor een deel zeker worden toegeschreven aan de veel scherpere en veelvuldigere contrôle. Bij navraag toch bij de arbeiders werden steeds veel meer gevallen bekend, dan waarvan men op het kantoor der fabriek kennis scheen te dragen.

Middelen ter verbetering. Toen het openbare water, dat door de droogte in dit jaar het eenige voor de fabrieken beschikbare bedrijfswater vormde, eenmaal door het fabrieksafvalwater in rotting was gebracht, was er geen

ander middel om den hinder in de fabrieken te bestrijden, dan door afzuiging ter plaatse of door een vermeerdering der ventilatie in de betrokken lokalen, door het uitnemen van reeksen ruiten uit de bestaande ramen. De hierdoor opgewekte koude luchtstroomen werden door de arbeiders echter dermate onaangenaam gevonden, dat zij de vermeerderde ventilatie ten deele weer onwerkzaam maakten. Afzuiging met ventilatoren werd toegepast in de ruimte tusschen de diffusieketels en werd niet buiten werking gesteld. Het eenige afdoende middel is natuurlijk de verontreiniging van het water te voorkomen. Bijna alle suikerfabrieken dateeren echter uit den tijd, dat daaraan nog niet werd gedacht. De Friesch-Groningsche Coöp. Beetwortel-suikerfabriek is een van de laatst in werking gebrachte. Aan de haar opgelegde Hinderwetvoorwaarden werden enkele verbonden met de strekking, de verontreiniging van het Hoendiep, een van de weinige toen nog onbesmette Groningsche kanalen, te voorkomen.

Die voorwaarden komen neer op het volgende:

1°. Het warme condenswater wordt afzonderlijk en direct in het openbare water geloosd.

2°. Het water van zwemgoten en waschmolen, dat niet warmer mag zijn dan 22° C., wordt door een Kessener'schen staartjesvanger, waardoor alle vaste deelen grooter dan 2 m.M. worden vastgehouden, naar een reeks bassins gevoerd van zoodanige afmetingen, dat de doorstroomingssnelheid van het afvalwater niet grooter zij dan 5 m.M. per seconde.

Deze bassins, welke met 3 naast elkaar gebruikt moeten worden, kunnen zoo lang in gebruik blijven, tot er teekenen van rotting optreden. Dan worden zij uitgeschakeld, een nieuw stel bassins wordt in gebruik genomen, en het door bezinking geklaarde water naar het kanaal afgelaten. Door deze wijze van werken wordt afvalwater geloosd, dat nog niet in bederf is overgegaan en dat ook niet zal doen in een zuiver kanaal, waarin het wordt afgelaten.

Circa tien procent van dit water, overeenkomend met het verbruik van een met versch water gevoeden waschmolen, mocht doorlopend en ongezuiverd afgevoerd worden.

3°. Het fabricagewater moet of biologisch gezuiverd of in het bedrijf teruggenomen worden. In het laatste geval ontstaat dus geen afvalwater, tenzij toegestaan wordt om een gedeelte van het fabricagewater te loozen.

Het terugnemen in het bedrijf geschiedt volgens het systeem Kessener-Söhngen, waarbij alle pulpstoffen teruggehouden worden en een water verkregen wordt, dat bij onderzoek vrij van zwavelwaterstof bleek te wezen, toen dit gas in het overige afvalwater voorkwam.

De contrôle op die voorwaarden is blijkbaar zoo moeilijk, dat eerst een inspectie, onder leiding van den directeur van het Rijksinstituut tot Zuivering van Afvalwater, leidde tot het opmaken van proces-verbaal tegen den fabrieksdirecteur, wegens het niet naleven van de bovenbedoelde voorwaarden. Bij die inspectie toch bleek, dat de werkzame zeefplaten uit den staartjesvanger waren genomen om elders dienst te doen, dat de bassins

niet op de voorgeschreven wijze werden gebruikt en dat het klaren en terugnemen van het fabricagewater niet geschiedde, naar verklaard werd, als gevolg van het defect zijn van een electromotor.

Dit proces-verbaal had tot gevolg, dat de fabrieksdirecteur tot 4 geldboeten van 50 gulden, subsidiair 4 maal 14 dagen hechtenis veroordeeld werd.

In de juist tijdens de campagne gereed gekomen suikerfabriek te Franeker veroorzaakte de damp, die in het filterpersenlokaal vrijkomt, zulk een dichten nevel, dat men geen meter voor zich uit kon zien. Daar de fabriek nauwelijks gereed gekomen was, konden niet onmiddellijk maatregelen getroffen worden om hierin afdoende verbetering aan te brengen.

Een goede afzuiginstallatie kwam tot stand boven de zuurketels in een olieraffinaderij.

Daar, waar nog explosiemotoren worden opgesteld, wordt steeds verlangd, deze in een afzonderlijke en krachtig geventileerde ruimte te plaatsen, opdat eventueel door lekkage ontwijkende dampen zich niet in de werklokalen kunnen verspreiden. Een enkele maal moest deze maatregel door het opmaken van proces-verbaal worden doorgevoerd. Boeten van 5 of 10 gulden werden daarvoor opgelegd. Soms moet ook nog voor reeds aanwezige motoren een dergelijke eisch gesteld worden, evenals voor het aanbrengen van wasemkappen aan ovens en rookkappen boven smidsvuren.

Door **vergiftige gasen of dampen** werden eenige ongevallen veroorzaakt. Dit geschiedde door lichtgas bij het aanboren van een hoofdgasbuis en bij het verwijderen van paraffine uit een afsluiter van een gashouder. Door dampen, welke uit een benzoltank vloeiden, raakte een arbeider op het terrein van een koolteerfabriek bedwelmd.

Tweemaal werden personen, werkzaam op een veenbaggermolen, bedwelmd door gasen, die uit de opgebaggerde veenspecie ontweken.

In het lokaal, waarin een zuiggasmotor was opgesteld, had zich, ondanks den aanwezigen afvoerkoker en een opening in den muur, zooveel gas opgehoopt, uit den motor langs den lekkenden zuiger ontsnapt, dat de machinist in het motorlokaal bedwelmd geraakte.

Een andere arbeider raakte bedwelmd bij het schoonmaken van een scrubber van een zuiggasinstallatie, die reeds geruimen tijd geopend, doch blijkbaar nog niet voldoende gelucht was.

De slechte inrichting van een stookhuis van een fabriek van beenderkool, waar, mede onder invloed van de weersgesteldheid, zich ammoniakdampen konden verspreiden, had bedwelming van den zich daarin bevindenden stoker ten gevolge. Voor verbetering van deze inrichting werd zorggedragen.

Waarschijnlijk door gebrek aan zuurstof en vergiftiging met kooloxyde kwamen een machinist en zijn 13-jarig zoontje om het leven. De machinist van een stoomgemaal had, om ijs in een stoomketel te ontdooien, in dien ketel een turfvuurtje aangelegd. 's Avonds om 9 uur begaf hij zich met zijn zoontje in den ketel, om het resultaat op te nemen. Toen zij om

elf uur nog niet terug waren, ging de vrouw zoeken en vond beiden gestikt in den ketel liggen. —

Onder de installaties tot **bestrijding van stof** nemen die in houtbeweringsinrichtingen de voornaamste plaats in. Vooral in de eerste helft van het verslagjaar kwamen, begunstigd door de lage prijzen van Duitsche installaties, in onderscheidene deelen des lands afzuigingen tot stand, die, wanneer zij door een deskundige firma zijn aangebracht, bijna altijd reden tot tevredenheid geven. De aan de werktuigen aansluitende afzuigkappen kunnen in verschillende gevallen bovendien tevens dienst doen als beveiliging van de werkende deelen der machines. In de tweede helft van het verslagjaar, toen de malaise zich meer deed gevoelen en ook de timmerfabrieken begon te treffen, werden tegen het aanschaffen van zulke afzuiginstallaties steeds meer en steeds klemmender bezwaren aangevoerd, zoodat de verdere invoering stagnatie ondervond.

Ook in andere bedrijven werden zulke inrichtingen aangebracht, o.a. op de voorbereidingsmachines in een bindgarenfabriek, in een fabriek van deuren, in een knopenfabriek en in een lompen sorteerderij.

Verbetering werd geëischt van de afzuiging in een borstelfabriek, terwijl in een andere borstelfabriek proces-verbaal werd opgemaakt wegens het niet aanbrengen van een afzuiging op een schuurmachine.

De vlasserijen in het 10e district (Dordrecht) gaven in dit opzicht tot velerlei bemoeiing aanleiding. In een inrichting werd een stoommachine van grootere capaciteit geplaatst en het toerental der exhaustors opgevoerd, waardoor een inrichting kon worden verkregen, die tot volle tevredenheid functionneert. Elders werd, om de stofbestrijding te kunnen beheerschen, de lokkenmolen in een afzonderlijk lokaal geplaatst, een methode, die in België overal wordt doorgevoerd. Tegen een vlasser, die een afzuiginrichting zoo had verwaarloosd, dat zij onbruikbaar geworden was, werd proces-verbaal opgemaakt, evenals tegen een anderen vlasser, die naliet de trapzwingelmolens ten minste 1.50 M. van elkaar te plaatsen.

In de vlasserij in Friesland heeft de electromotor zijn intrede gedaan. Daarmee is de mogelijkheid ontstaan om ook daar, bij de meer als werkverschaffing uitgeoefende vlasserij, betere hygiënische toestanden na te streven, hetgeen bij het handbedrijf vrijwel onmogelijk was. Veel voorlichting van de zijde der Arbeidsinspectie zal daarbij noodig zijn.

De invoering van den electromotor ondervonden de arbeiders reeds als een groote weldaad, daar deze hen ontlastte van het zware trappen van den zwingelmolen en de daardoor veroorzaakte noodzaak om den geheelen dag op één been te staan.

In metaalslijperijen van rijwielfabrieken en vernikkelinrichtingen worden de afzuiginrichtingen nog weinig gewaardeerd. Vooral in die bedrijven stelt de vorming van de zuigkappen aan den installateur hooge eischen van bekwaamheid.

In de ketelmakerij van de spoorwegwerkplaats te Haarlem werd een installatie in gebruik genomen om het bij het ketelbikken ontstane stof

af te voeren, waartoe de ketel op de zuigleiding der installatie werd aangesloten.

Bij het maken van grafzerken worden tegenwoordig hier en daar de opschriften aangebracht met behulp van den zandstraal. Wordt daarbij de steen geplaatst in een afzonderlijke ruimte, waarop een krachtige exhaustor is aangesloten, dan ondervindt de arbeider, die de straalpijp door een luikje in den wand van het vertrekje voert, daarbij geen last van stof.

ONGEVALLEN EN VOORKOMEN VAN ONGEVALLEN.

Onderstaand overzicht, dat een samenvatting is van staat 4a aan het einde van dit verslag, doet zien, dat dit jaar het aantal eischen ter verbetering van den veiligheidstoestand in fabrieken en werkplaatsen belangrijk lager is dan in de twee voorgaande jaren, hetgeen grotendeels het gevolg is van de bemoeiingen, welke de Arbeidswet 1919 voor de ambtenaren der inspectie meebracht en die zeer veel van hun tijd in beslag namen. Ook de malaise deed hierin haren invloed gelden.

Betreffende:	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921
Krachtwerktuigen, Stoomketels.	1 360	1 055	694	1 231	1 012	864	1 969	1 961	988
Drijfwerk.	2 632	1 986	921	1 946	1 956	1 772	2 401	3 434	1 904
Arbeidswerktuigen.	4 424	3 662	1 905	3 440	3 255	3 344	5 299	5 463	4 462
Overige	1 832	1 402	810	1 609	1 570	1 174	2 126	2 641	1 628
Totaal.	10 248	8 105	4 330	8 226	7 793	7 154	11 795	13 499	8 982
Verbandmiddelen en handleiding Eerste Hulp bij Ongelukken	2 815	2 240	1 425	2 890	2 140	1 822	4 554	5 166	5 264
Totaal aantal over alle onderwerpen. . .	18 800	15 300	8 748	17 557	15 883	13 771	23 125	27 651	21 494

De volgende staat geeft een overzicht van de in de industrie voorgekomen ongevallen.

District.	Aantal kennisgevingen ex art. 61 O.W. (66).	Aantal ongevallen			Aantal kennisgevingen ex art. 11 V. W.
		met doodelijken alloop.	voor den inspectie-dienst van belang geacht.	nader onderzocht.	
1	7 150	18	357	357	—
2	5 846	22	658	615	—
3	14 701	22	153	132	2
4	13 252	24	144	127	8
5	11 795	12	510	340	—
6	7 898	16	273	242	1
7	6 791	7	374	171	—
8	4 717	10	538	397	—
9	5 860	7	453	309	7
10	7 425	11	211	179	—
Het Rijk	1921	85 435	149	3 671	18
	1920	82 228	176	4 231	41
	1919	71 169	95	4 560	4

Stoomketels. In een suikerfabriek in het 9e district (Groningen) werd tijdens het vlampijpvegen, terwijl de rookkastdeuren openstonden, een vlampijp uit een stoomketel geblazen. Door den uitstroomenden stoom werd gelukkig slechts één arbeider gekwetst, die brandwonden opliep.

Door onvoldoende menging van gasrijke met magere kolen had kort na het afdekken van het vuur een ontploffing plaats in de rookkanalen eener nieuwe ketelinstallatie, ten gevolge waarvan de verticale wand van den economiser geheel weggeslagen en een in de nabijheid daarvan staande arbeider ernstig gewond werd.

Twee ongevallen werden vermeld ten gevolge van het uitslaan van de vlam bij het stoken met houtafval, terwijl zulks verscheidene malen het geval was bij het stoken met kolen tijdens het opgooien. Voor een groot deel is dit het gevolg daarvan, dat de stoker nalaat vóór het openen van de vuurdeur den afsluiter van den geforceerden trek te sluiten, soms ook door slechte menging der kolen of door het gebruik van te gasrijke brandstof.

Krachtwerktuigen. De toenemende electrificatie verdrijft meer en meer de explosiemotoren, hetgeen zoowel om veiligheids- als om gezondheidsredenen zeer is toe te juichen. Een aantal ongevallen door het terugslaan van den motor bij het aanzetten had plaats, daar dit zonder veiligheids-slinger geschiedde. Desniettegenstaande verwekt de eisch om een dergelijken slinger aan te schaffen niet zelden verzet en moest, vooral in Limburg, ten slotte worden overgegaan tot verbaliseeren. De opgelegde straffen waren niet zeer afschrikwekkend. Een bakker, die zijn benzinemotor met een gewonen haakslinger aanzette, werd door dien slinger bij terugslag van den motor, zoodanig in het gelaat getroffen, dat hem al zijn tanden werden uitgeslagen.

Hoewel niet onder het bereik der Veiligheidswet vallend, is het toch nuttig hier te vermelden, dat de inspectie verscheidene kennisgevingen bereikten, van ongevallen bij het aanzetten van motoren van vracht-automobielen en motorvaartuigen, waarvoor, bij gebrek aan dwingende bepalingen, geen veiligheidsslingers werden gebruikt.

Bij het aanzetten van een motor aan het vlieg wiel, had de arbeider zijn voet geplaatst tegen het frame van den motor en werd die voet geklemd tusschen dat frame en de onbeveiligde kruk van den motor en dientengevolge ernstig gewond.

Door een wiek van een watermolen (grondzeiler) werd een kruidenier, die den watermolenaar als klant bezocht, doodgeslagen. De molen was omgeven door een hek met 4 uitgangen. In plaats van het erf te verlaten langs den weg, waarlangs hij was binnengekomen, volgde getroffene bij het weggaan een anderen weg, waarbij hij het niet door spankettingen afgezette gevaarlijke gedeelte van het erf betrad en zoo een nieuw bewijs leverde voor de noodzakelijkheid van de spankettingen.

Beveiliging van de locomobielen en andere machines in de veenderijen van Overijssel laat, door onwil bij werkgever en werknemer, nog veel te

wenschen over. Vier processen-verbaal werden daarvoor opgemaakt, welke leidden tot veroordeelingen tot f 20 boete.

Door waterslag werd de groote stoommachine van een weverij vernield; het frame brak doormidden en een der groote vliegwielen vloog uit elkaar. Behalve een lichte kwetsuur van den machinist hadden bij dit ongeval wonder boven wonder geen persoonlijke ongelukken plaats.

Drijfwerk. Een arbeider ontzag zich niet om, toen op een as stroop gemorst was, de bescherming daarvan weg te nemen en de draaiende as met een zak af te vegen. Hij werd daarbij in zijn kleeren gegrepen en eenige malen rondgeslingerd. Het ongeval had gelukkig geen ernstige gevolgen. Een 18-jarige arbeider daarentegen, die het stoppen van een centrifuge trachtte te bespoedigen door de draaiende as van dit werktuig te omklemmen met zijn in zijn voorschoot gewikkelde handen, werd meege-sleurd en tegen een muur doodgeslagen.

Ook het opleggen van drijfriemen bij loopend werk blijft geschieden en veroorzaakt dus ongevallen, waarvan sommige met doodelijken afloop. Slechts zelden gelukt het dit op heeterdaad te betrappen; toen zulks in een wollenstoffenfabriek in Tilburg geschiedde, werd proces-verbaal opgemaakt. Ieder der 4 firmanten werd deswege gestraft met een boete van f 20.

Een werkzaam middel in den strijd tegen deze diep gewortelde, gevaarlijke gewoonte is het splitsen van het drijfwerk in afdeelingen, welke met behulp van een frictie-koppeling gemakkelijk en veilig in en buiten bedrijf kunnen worden gesteld. Meer en meer worden deze koppelingen toegepast. Hun toepassing wordt stelselmatig bevorderd, waartoe de besprekingen in verband met Hinderwetaanvragen een gunstige gelegenheid bieden. Ook de toenemende electrificatie werkt gunstig, daar de electromotor afzonderlijke aandrijving van werktuigen mogelijk maakt en dus drijfwerk kan vervallen.

Slechte riemverbinders veroorzaakten verscheidene ongevallen. Eénmaal werd een werkmeester door een slecht uitgevoerde lasch van een riem gegrepen, rondgeslingerd en tusschen riem en riemschijf doodgedrukt. Toch worden geregeld beveiligingen weggenomen, zoowel bij drijfwerk als bij tandraderen. Ook hierbij schuilt het gevaar niet alleen in die inrichtingen, welke gemakkelijk toegankelijk zijn. Dat ondervond een arbeider in een zuivelfabriek, die dagelijks op een pekelbak klom om een pomp in werking te brengen of af te zetten. Daarbij gleed hij uit en kwam terecht tusschen de kamraderen, die de pomp in beweging brachten. Toen 19 dagen na het ongeval de tandraderen nog steeds niet beschut waren en men voortging met steeds op den pekelbak te klimmen, werd proces-verbaal opgemaakt. De Kantonrechter was echter van meening, dat de tandraderen zich op grootere hoogte dan 1.80 M. boven den vloer bevonden en dus niet beveiligd behoeften te zijn.

Loshangend haar en loshangende kleedingstukken. Het dragen van zwierige, lange haarlokken is eenigen mannelijken arbeiders noodlottig geworden. Eén

werd gegrepen door een uitstekende staaf, welke op een revolverdraaibank werd verwerkt en waaromheen de beveiligingskoker niet goed was aangebracht, terwijl een anderen arbeider een bos van zijn niet minder dan 20 c.M. lange haar, dat in aanraking gekomen was met de gladde spil van een boormachine, werd uitgerukt.

Onverwacht in beweging komen van werktuigen. Door gebrek aan voorzorgsmaatregelen werd een arbeider bij het verwisselen van het hamerstuk van een transmissiehamer verwond. Daarbij viel nl. een stuk ijzer op den aanzetbeugel en werd de hamer in werking gesteld. Daarop werd geëischt het aanbrengen van een beschuttingsplaat boven dien beugel.

Papiermachines. In de Geldersche papierfabrieken zijn weder 2 gevallen voorgekomen, dat een arbeider bekneld raakte tusschen het vilt en een wals van de papiermachine, die beide het breken van een arm tot gevolg hadden. Oorzaak van deze, uiterst moeilijk te voorkomen, ongevallen is gewoonlijk het willen verwijderen van een stukje vuil van of het iets leiding geven aan het vilt. Resultaat werd verkregen bij een machine voor het maken van gegolfd carton. Na eenige tamelijk ernstige ongevallen werden aan die machine stevige, van hoekijzer gemaakte invoergoten aangebracht.

Langnaadfelsmachines. De ongevallen, veroorzaakt door klemmen tusschen doorn en steunklep, gaven aanleiding tot het bedenken van een beschutting, waarover in het volgende verslag nader zal worden bericht.

Stanzmachines. Naar 19 ongevallen met leerstanzen, in gebruik in schoenfabrieken in het 2e district (Breda) werd een nader onderzoek ingesteld. Alle kwamen voor bij het gebruik van de algemeen gebruikelijke lage stanzmessen en in ongeveer gelijke verhouding bij zoogenaamde momentstanzen, d. z. machines, welke telkens door een trap op een trede moeten worden in werking gesteld, als bij doorlopende machines, waarbij het te stanzen voorwerp telkens onder den periodiek neerkomenden drukbalk moet worden geschoven. Tegen deze ongevallen schijnt het eischen van hooge (d. z. 10 c.M. hooge) stanzmessen, welke een betere houvast bieden en van beschuttingsranden voorzien kunnen worden, een goede oplossing. De algemeene invoering daarvan eischt niet alleen verandering of vervanging van heel het messenmateriaal der fabrieken, maar in verscheidene gevallen ook verandering of vervanging der aanwezige stanzmachines, een uitgave, waartoe de zwaar getroffen schoenenindustrie thans slecht in staat is.

Een typische illustratie van de wijze, waarop zulke ongevallen ontstaan, geeft het volgende geval. Bij het uitstampen van sigarenbandjes, welke bij 100 en meer op een karton gelegd onder den drukbalk worden geschoven, kantelde het mesje. Om te voorkomen, dat dit stuk gedrukt zou worden, greep het meisje er naar en geraakte zij bekneld met ring- en middelvinger,

terwijl zij, door het karton terug te trekken, wat buiten het bereik van den drukbalk uitstekend mogelijk geweest was, hetzelfde doel op een veilige wijze had kunnen bereiken.

Leerpersen. Met een zgn. afdroogpers, waarmede het vocht uit de huiden wordt verwijderd, gebeurde een ernstig ongeval. De huiden passeeren daarvoor twee zware walsen, die door veeren op elkaar worden geperst; een derde, de uitzetwals, voorzien van spiraalvormige ribben, zorgt er voor, dat de huid vlak wordt uitgespreid voor de perswalsen.- Daar deze laatste wals een schadelijken invloed op de huid zou hebben, was zij verwijderd en haar functie opgedragen aan een jongen. Gedurende het eerste uur, dat hij daarmee bezig was, stak de jongen zijn vinger in een gaatje in de huid en werd daardoor tusschen de walsen getrokken. Het gevolg was, dat zijn hand bij den pols moest worden geamputeerd. Het getuigt wel van zeer weinig overleg, om een jongen bij den invoer van 2 walsen zulk gevaarlijk werk op te dragen. Er werd dan ook proces-verbaal opgemaakt, waarna de 2 directeuren werden veroordeeld tot f 20 boete.

Een ander ernstig ongeval gebeurde, doordat een arbeider zijn arm nog op het laatste oogenblik tusschen de walsen stak om de huid te verschikken, terwijl de andere arbeider het pedaal aftrapte en de machine in beweging zette. Er werd geëischt een 2e pedaal aan te brengen, zoodat de medewerking van beide personen vereischt wordt om de machine in werking te stellen.

Stolmachines. Bij het stollen (uitrekken) van leer gebeurde een tweetal ongevallen, waarbij de arbeider met de hand tusschen mes en wals geraakte. De werkgever verklaarde, dat zoodanig ongeval nooit overkomt aan geoevende arbeiders, doch alleen aan nieuwelingen.

Slijpsteen. Ook met het gevaar, dat in deze machines besloten is, wordt nog vrij algemeen geen rekening gehouden. Niet alleen blijkt dat uit volkomen onvoldoende beschuttingen, welke men, niet zelden na velerlei aandringen op doelmatige beschutting, aangebracht vindt, maar ook uit de wijze van monteeren. Een paar voorbeelden moge dit toelichten.

Bij een smid werd een slijpsteen van 75 m.M. dikte en 314 m.M. diameter gevonden, in welken steen een niet centraal gelegen gat van 230 m.M. diameter voorkwam, waaromheen een steenkrans overgebleven was, aan de eene zijde 50, aan de andere 34 m.M. breed. De steen was op de as bevestigd met twee platen van ca. 250 m.M. middellijn, door 3 bouten van $\frac{3}{8}$ " aangeklemd en door 2 door de as gaande pinnen opgespild, terwijl de as zelf door doorgaande pinnen en sluitingen tegen de beide dichte kussenblokken voor verschuiving was geborgd. De losse riemschijf was vervaardigd uit een oud tandwiel, waaromheen een ijzeren ring was gekrompen. De omtreksnelheid van dezen steen bedroeg ongeveer 26 M. per seconde. Onmiddellijke demontage werd verlangd.

Bij een anderen smid werd een steen aangetroffen, zonder veerende

tusschenlaag opgesloten tusschen een plaatje van 3 m.M. dikte en een oud tandradje van het achterwiel van een fiets.

Het nut van goede en stevige beveiligingen om slijpsteen en bleek in die gevallen, waarin de steen sprong en de eraan werkende arbeider slechts lichte verwondingen opliep, terwijl een arbeider aan een steen, die voor 1725 omwentelingen geschikt was en er slechts 1000 per minuut maakte, doodelijk getroffen werd, toen die steen bij het slijpen op de kanten van platen uiteensprong en de gegoten ijzeren schutkap ook hier niet in staat bleek de daarbij optredende schokken op te nemen en eveneens in stukken vloog. Bij een dorpsmid sprong de slijpsteen uiteen tijdens het slijpen van een moeilijk te hanteeren ijzeren hek. De arbeider werd tegen het voorhoofd getroffen en kon eerst na 2 maanden zijn werk hervatten. Toch bleven na dit ongeval de slijpsteen en de smederijen van de beide broeders van den getroffene onbeschermt.

Een ander gevaar van slijpsteen en bleek zijn de wegspattende gloeiende schilfers en splinters van het ijzer en het materiaal van den steen. Zich daartegen te beschutten door het dragen van een bril is iets, wat tot nog toe van vele arbeiders niet verkregen kon worden. Sedert eenige jaren bestaat een ander middel om dergelijke oogverwondingen te voorkomen, nl. op den steen zelf een beschutting aan te brengen, bestaande uit een verstelbare ruit van spiegelglas. Ook daarmee zijn nog niet algemeen gunstige ervaringen opgedaan. In het 1e district (Maastricht) werd herhaaldelijk geconstateerd, dat de ruit gebroken of door het gebruik ondoorzichtig geworden en daarna verwijderd en niet weder vervangen was. De opgemaakte processen-verbaal leidden tot geldboeten van 2, 5 en 10 gulden, geen krachtige stimulans om het beter gebruik van deze beveiligingen te bewerkstelligen. Zoowel in het 2e district (Breda) als in het 8e district (Deventer) werd een eenvoudiger constructie voor deze ruitjes bedacht, waaromtrent in het volgend verslag nader zal worden bericht. In het 8e district worden daarbij de ruitjes op grooteren afstand van den steen geplaatst (dus dicht bij de oogen). In dat district bedroeg dit jaar het aantal oogongevallen bij slijpsteen en bleek slechts 60, tegen 151 in het vorige verslagjaar, hetgeen een belofte schijnt in te houden, dat de beschutting tot vermindering van deze, in groot aantal voorkomende, ongevallen zal mogen leiden. Die 60 ongevallen zijn als volgt te rangschikken: 25 waren het gevolg van ontbreken of defect zijn van de beschuttingsmiddelen; in 10 gevallen waren deze door den getroffene niet gebezigd, resp. moedwillig verwijderd; in 9 gevallen werd het geval niet verder onderzocht; in 1 geval was een voorbijloopende arbeider de getroffene en in 15 gevallen waren de beschuttingsmiddelen intact en aanwezig.

In het 1e district (Maastricht) kwamen 59 ongevallen voor. Hiervan werden 3 niet nader onderzocht, hadden er 3 plaats bij het werken aan een zandsteen, 1 aan een natten amarilsteen en waren 3 niet nader te controleeren. In 8 gevallen werd geen beveiliging gebezigd, in 26 was deze defect (6 maal het ruitje kapot) of ontbrak zij. In 2 gevallen was de

beveiliging onvoldoende (ruitje te klein). 11 ongevallen vonden plaats ondanks het beschuttingsmiddel, 2 niettegenstaande een bril gedragen werd.

Eénmaal werd een arbeider bij het springen van den steen getroffen door een stukje glas van de door den springenden steen stukgeslagen ruit. Gevaar daarvoor wordt door de arbeiders aangehaald als verklaring van hun neiging om ook deze oogbeschutting buiten werking te stellen en gaf de directie der Philipsgloeilampenfabriek aanleiding daarop het glas te vervangen door platen goed doorzichtig cellon.

Degelpersen. Door het buiten werking stellen der handbeschutting en door het grijpen over of van ter zijde om de beschutting heen kwamen aan degelpersen bij het inleggen weer ongevallen voor, welke als gewoonlijk van ernstigen aard waren.

Snelpersen. Door knellen tusschen cylindervangnok en een kussenblok, alsmede door knelling tusschen het frame en een bewegend deel der machine, had een ongeval plaats. Door het defect zijn van de voetplank aan een steendrukkers gleed een inlegger uit en geraakte met den linkeronderarm onder de vochtrollen, wat hem een groote huidwond bezorgde.

In het verslagjaar werd een nieuw type drukpers aangetroffen, de Duplex-vlakdruk-rotatiepers, welke door haar inrichting en snellen gang op verschillende punten buitengewoon gevaarlijk geacht moet worden. Aangezien plaatselijke beschutting van de gevaar veroorzakende deelen niet doenlijk geacht werd, schreef het districtshoofd te Amsterdam voor aan drie zijden langs de pers opschuifbare hekken aan te brengen. De beschutting is zoodanig ingericht, dat de hekken geen van alle kunnen worden opgeschoven, als niet de aanloopweerstand van den aandrijvenden electromotor is uitgeschakeld. Dank zij een stangenstelsel kan die weerstand niet worden ingeschakeld, voor en aleer alle hekken weer zijn gesloten en daardoor de horizontale grendelstang met de 3 inkeeringen vrij gegeven is.

Cirkelzagen. Verscheidene ongevallen waren het gevolg van het ontbreken van een spouwmes. Een werkmeester, die geweigerd had deze beschutting aan te brengen, werd zoodanig door een teruggeslagen stuk hout getroffen, dat hij aan de gevolgen overleed.

Bij ongevallen, veroorzaakt door het niet gebruiken van een spouwmes, is de getroffene vaak iemand, die niet aan de zaag werkt, doch die min of meer toevallig in de buurt der zaagmachine zijnde, getroffen wordt door weggeslingerde stukken hout. Zoo werd een arbeider, die bezig was een kar hout af te laden, zoodanig door een weggeslagen plank geraakt, dat ernstige beleediging van rug, lendestreek en nier, met nierbloeding, het gevolg was.

Een arbeider werden de wijs- en middelvinger van de rechterhand afgezaagd, doordat hij, bij het loopen langs een cirkelzaagbank, struikelde en met de hand sloeg op den bovenkant van de cirkelzaag, waarop de voorgeschreven kap ontbrak. De beide patroons werden deswege veroordeeld tot een geldboete van f 15 en een van f 6.

De arbeiders zijn ongemeen vindingrijk in het maken van bezwaren tegen het gebruik van beveiligingen. Zoo is een van de tegenwerpingen tegen het spouwmes, dat bij sterk trekkend hout dit veel wrijving ondervindt op het mes, ook al is dit niet dikker dan de zaagsnede breed is. Dan is de arbeider geneigd het hout terug te trekken of op te tillen, waarbij hij kans loopt, dat het spouwmes, als dit niet stevig en met 2 bouten is bevestigd, op de zaag getrokken wordt, of wel, dat het hout door de tanden van het bovengedeelte van het zaagblad wordt gepakt en teruggeslagen.

Een arbeider werd de geheele linkerhand door een slingerende kortzaag afgesneden. De zaag werd namelijk teruggetrokken en in dien stand vastgehouden door een aan een staaldraad opgehangen gewicht. Toen de zaag op een hardhandige wijze in haar ruststand gebracht werd, brak de in niet al te besten staat verkeerende staaldraad, zoodat de zaag weer naar voren kwam en den arbeider, die bezig was het hout weg te nemen, raakte met het boven medegedeelde noodlottige gevolg. Daarna werd geëischt om aan het frame een arm aan te brengen met contragewicht, zulks ter vervanging van den aan voortdurende slijtage onderhevigen staaldraad.

Lintzagen plegen, gelukkig, weinig of geen ongevallen te veroorzaken, daarom zijn de volgende gevallen waard medegedeeld te worden. Bij het schulpen van een plankje van eenige c.M. dikte kantelde dit, zoodat de arbeider met de rechterhand tegen het zaaglint stootte en hij zijn onoordeelkundig handelen boeten moest met het verlies van 4 vingers.

Van een zaag sprong het zaaglint, dat tusschen den band om het bovenwiel en de zaagtafel werd doorgeslagen en den arbeider aan de zaag verwondde.

Schaafbanken. Van 15 ongevallen, aan deze machines in Overijssel voorgekomen, waren er 7 te wijten aan het feit, dat de beveiligingsschuif niet geschoven was over het niet gebruikte gedeelte van de beitelas; in 4 gevallen was kantelen of scheuren van het werkstuk oorzaak van het ongeval.

Ook het teruggeslagen worden van het werkstuk, vooral als het kort is, is een bron van ongevallen, die door het gebruik van geschikte duwhouten zal kunnen worden drooggelegd, indien de arbeiders er slechts toe te brengen zijn deze te gebruiken. Een arbeider, die een kort stuk hout onder de beveiligingsschuif door bewerkte, schoot met zijn hand onder die schuif, toen het hout teruggeslagen werd. Vrij ernstige verwonding van de vingertoppen was het gevolg van dit ongeval.

Proces-verbaal werd opgemaakt tegen een werkgever, in wiens onderneming een vlakbank in gebruik was, zonder dat de beitelas, door het aanbrengen der vulstukken, rond gemaakt was en dat niettegenstaande kort te voren de zoon van den patroon aan die machine zijn duim verloren had.

Het profielen slaan blijft een gevaarlijk werk, aangezien daarbij niet alleen de beitels ver uitsteken, maar dientengevolge ook de messenspleet wijd geopend moet zijn en meestal een machine met vierkante beitelas wordt gebezigd. Van 3 gevallen werd in het eene de geheele rechterhand verminkt en in de beide andere de vingers van de linkerhand verbrijzeld. In twee gevallen was het teruggeslagen worden van het stuk de oorzaak, terwijl in het derde geval het niet gebruiken van het duwhout de oorzaak was. Opmerkelijk was, dat in dit geval de getroffene geruimen tijd gewerkt had met een duwhout; toen hij de eerste maal het duwhout niet gebruikte, gebeurde het ongeval.

Streng toezicht op het gebruik hiervan kan veel ongevallen voorkomen. Onoordeelkundig handelen — bijv. het plaatsen van een linkschen arbeider aan een voor rechtschen bestemde bank —, onge oefendheid en gebrek aan beleid en voorzichtigheid hadden ook aan deze houtbewerkingsmachines weer menig ongeval op hun rekening.

Kettingfraizen. Twee ongevallen worden vermeld, doordat de arbeider in aanraking kwam met den bewegenden fraisketting. In een geval, toen bleek, dat de beveiliging, een schermplaat langs de voor- en zij kanten van den ketting, wel aanwezig was, doch niet gebruikt werd, werd geverbali seerd, hetgeen leidde tot het opleggen van een geldboete van f 30.

Gecombineerde houtbewerkingsmachines. In het vorige Centraal Verslag komen op pag. 118, 119 en 120 mededeelingen voor omtrent dit onderwerp. Thans zijn twee oplossingen voor het daar gestelde vraagstuk gegeven. In het eene geval zijn naast de riemschijven op de drijf as riemophangers volgens BIEDERMANN geplaatst, op welker pennen draaiende rollen zijn aangebracht, zoodat de riem, wanneer deze met een riemvork tegen de riemschijf wordt aangedrukt, niet over die pennen behoeft gesleept te worden, doch de rollen in draaiing brengt en zoo veel gemakkelijker in beweging gebracht worden kan. Aangezien bij deze machines ieder werktuig op een afzonderlijke as is aangebracht, die op zichzelf door een riem wordt aangedreven, is geheel voldaan aan artikel 148.

In het andere geval zijn de riemschijven op de drijf as als frictie-schijven uitgevoerd, worden zij met een hefboom gedrukt tegen de vast op de as aangebrachte kegels. Bij deze oplossing is zorg te dragen, dat die drijf as geen 800 omwentelingen per minuut maakt, daar anders de riemschijven niet onmiddellijk als losse riemschijven op de as mogen zijn aangebracht. (artikel 149).

Stoommangels en strijkmachines met hun verhitte en klemmende cylinders zijn gevaarlijke werktuigen; aan hunne beveiligingen moeten dan ook de strengste eischen worden gesteld. Twee ongevallen werden gerapporteerd, die niet voorkomen zijn, doordat de beschuttingsliniaal te hoog gesteld was. Twee andere ongevallen waren te wijten aan het defect zijn der beschutting.

Centrifuges. Aan het onderhoud der beveiligingen van centrifuges wordt niet overal voldoende zorg besteed. Vooral die beveiliging, waarbij een aan het deksel verbonden stang bij stilstand door het openen van het deksel in een gat in riemschijf of riemverzetters gestoken wordt, ten einde het in beweging brengen van het werktuig bij geopend deksel te beletten, wordt maar al te vaak ontwricht en verbogen en daarna eenvoudig verwijderd. Daar deze beveiliging bovendien niet afdoende is, werd in het 6e district (Haarlem) daar, waar zij nog aangetroffen werd, eene combinatie met veiligheidsklink voorgeschreven.

Deegkneedmachines. Twee ongevallen met machines met draaienden vleugel waren het gevolg van onvoorzichtigheid van den arbeider. In het eene geval was het automatisch grendelende deksel door het wegnemen van een bout buiten werking gesteld en in het andere geval haastte de arbeider zich dermate, dat, toen hij den riem op de losse schijf had overgebracht, hij zoo gauw het deksel geopend had, dat hij, eer de machine door haar eigen weerstand tot stilstand gekomen was, door den vleugel nog bekneld kon raken, gelukkig zonder ernstige gevolgen.

Deze automatische grendeling werkt op den riemverzetters en waar deze bij directe aandrijving door een electromotor vervalt, moet naar een andere oplossing gezocht worden, ten einde dit eenig werkzame systeem te kunnen behouden. In een koekfabriek te Amsterdam werd daartoe een oplossing gevonden.

De vulopening is bedekt door een opklapbaar ijzeren rooster, waaraan, door middel van een paar stangen, een tusschen leirollen op en neer beweegbare ijzeren plaat is verbonden. Bij het opklappen van het deksel zakt deze plaat. In de plaat bevindt zich een gleufvormige opening, waardoor het handel van den aanloopweerstand van den electromotor naar buiten steekt. De bijzondere vorm van deze gleuf laat het verplaatsen van het handel, waarmee het aan- of afzetten van den motor gepaard gaat, slechts toe, wanneer de plaat zich in haren bovensten stand bevindt, waarbij dus het deksel is gesloten.

De motor wordt in gang gebracht door het handel naar links te verzetten, nadat de schakelaar is omgedraaid. Is dit geschied, dan kan het deksel niet opgeklapt worden. Zou hiertoe echter toch een poging worden aangewend, dan behoedt een pal, welke automatisch ingrijpt en den druk opneemt, het handel van den aanloopweerstand tegen beschadiging.

Een verlengstuk aan het bovenende der plaat dient om te voorkomen, dat de pal bij lagen stand van de plaat omtuimelt en zodoende het naar boven bewegen van de plaat belet.

Aan **deegwalsen** kwam een ongeval voor, doordat zijschermen ontbraken om den toegang tot de walsen van op zij af te schutten.

Gehaktmachines. Ondanks alle moeite, besteed aan het beveiligen van gehaktmachines met wijden trechter en korten hals, bracht een handelaar een nieuw type machine in den handel, dat even gevaarlijk was als de

eerste typen, zoodat weder van voren af aan de strijd tegen deze werktuigen kan worden opgevat. Aangezien de importeur en leverancier voor de Arbeidsinspectie onbereikbaar zijn, zullen hieraan weder veel tijd, moeite en zorgen besteed moeten worden. Een slager betaalde het nieuwe werktuig al dadelijk, doordat hem vier vingers van de linkerhand afgesneden werden. Toch blijven slaggers niet zelden onwillig om de geëischte beveiliging aan te brengen; zoo deed een slager dit eerst, nadat hij tweemaal tot f 10 boete was veroordeeld. Beter werd een collega aangepakt, die eerst tot f 15 boete werd veroordeeld en zijn weerstreven in een tweede veroordeeling met f 40 boete gestraft zag.

Acetyleentoestellen. Bij het lichten van de gasklok uit de gebruikelijke toestellen volgens het systeem: „carbid in water, ontleding van het carbid in de gasklok”, slaat soms, op het oogenblik, dat de klok boven water komt, een vlam uit de daarbij ontstane opening. Tijdens het lichten van de klok moet men daarin lucht toelaten, omdat zij anders niet opgetild kan worden. Daardoor ontstaat in de klok een ontplofbaar mengsel van lucht en acetyleen, dat soms door nog niet met zekerheid vastgestelde oorzaken wordt aangestoken en òf de gasklok met geweld omhoog stoot, òf tot vuurverschijnselen aanleiding geeft, wanneer de klok boven water komt. In het laatste geval loopt een der arbeiders, die de klok lichten, dan meestal brandwonden op. Heeft een explosie plaats, dan wordt de klok met groote kracht omhoog gestooten en brengt zij, wanneer daarbij of bij het weder neervallen een persoon getroffen wordt, zulk ernstig letsel toe, dat dit gewoonlijk den dood ten gevolge heeft. Door de gasklok niet met de hand uit te lichten, doch door haar, op eenigen afstand staande, uit den ketel te hijschen, kan de kans op persoonlijk letsel bij het uit elkaar nemen van zulke acetyleentoestellen veel worden beperkt, vooral omdat daardoor voorkomen kan worden, dat de arbeiders de klok laten terugvallen, doordat hunne krachten niet toereiken om haar geheel te lichten, dan wel, dat zij de klok daarvoor niet goed hebben aangevat.

Bij groote installaties, waarbij een afzonderlijke gashouder is, kunnen deze ongevallen worden vermeden door de gasklok, als deze gelicht wordt, te verbinden met den gashouder en haar dus onder het lichten met acetyleen, in plaats van met lucht, te vullen. Deze methode heeft echter gasverlies ten gevolge.

Een ander gevaar van acetyleeninstallaties schuilt in de branders. Wanneer het straalpijpje van de zuurstofinjecteur niet precies en vast aansluit op het pijpje, waardoor dit gas wordt toegevoerd, zoodat dit dus ontwijken kan in de kamer, waarop de acetyleengeleiding uitkomt, dringt de zuurstof door haar overdruk in de acetyleenleiding, vormt daarin en in de volgende gesloten ruimten een zeer explosief mengsel. Wordt dit mengsel door een goed geconstrueerd of goed ingesteld waterslot tegengehouden en afgeleid, dan is de kans op onheilen veel verminderd.

Twee hevige explosies hadden in Utrecht plaats, waar aan deze voor-

waarde niet voldaan werd. Het eene illustreert tevens op bedroevende wijze het gebrek aan inzicht en aan kennis van de typische vakgevaren, dat zelfs bij vaklieden lang niet zeldzaam is. Een lasscher werkte op proef. Toen zijn brander begon te haperen werd nagegaan of de ontwikkelaars gevuld waren en goed werkten. Daarbij werden tevens de watersloten tusschen de beide ontwikkelaars en den gashouder bijgevuld. Toen ondanks voldoende gas in den gashouder later de brander weer ging haperen, besloten de lasscher en de ketelmaker, aan wien hij toegevoegd was, het waterslot maar eens van de leiding af te nemen. Dit geschied zijnde, merkte men op, dat het uit de leiding komende gas geen reuk had en besloot de ketelmaker eens te onderzoeken, of het branden wilde. De vakman verhinderde hem niet in dat noodlottig voornemen en toen de eerste de gasleiding met een brandenden lucifer naderde, ontplofte op hetzelfde moment de gashouder, welks explosieve inhoud door het inslaan van de vlam werd aangestoken. De leiding was beveiligd door een goed waterslot. Of dat voldoende gevuld geweest is, kon niet meer worden uitgemaakt, wel, dat de arbeiders de gewoonte hadden om de vulopening, die tevens bestemd is om gas uit te laten, wanneer in het waterslot overdruk ontstaat, hadden dichtgestopt; om welke reden is niet zeker bekend geworden. De lasscher, die dit ongeval niet verhinderde, is natuurlijk niet aangenomen.

In het tweede geval deugde het waterslot niet, miste dit een opening om eventueelen overdruk binnenin, af te laten, zoodat daarbij de zuurstof naar den gashouder kon komen. Terwijl 2 arbeiders bezig waren, ontplofte de gashouder van het toestel, dat in een gemetselde kast was opgesteld. De deur sloeg in stukken uit haar kozijn, waarbij een der arbeiders zoodanig werd getroffen, dat hij aan inwendige kneuzingen is overleden.

Het Veiligheidsbesluit bevat te dezen aanzien slechts 2 artikelen, 190 en 191. In het laatste wordt verboden deze toestellen, anders dan tijdelijk en in bijzondere omstandigheden, in een werklokaal op te stellen. Deze bepaling wordt vaak overtreden, vooral in de steden, waar het, bij gebrek aan open terrein, dikwijls niet mogelijk is het toestel in een afzonderlijk lokaaltje of buiten op te stellen, terwijl in het koude jaargetijde de opstelling binnenshuis geschiedt om bevrozen van het water in waterslot en wantermantel van den ketel te voorkomen.

Andere ontploffingen. Een groote broodfabriek plaatste een kettingoven, welke met generatorgas gestookt zou worden. Met het oog op een verbouwing, waarvoor de generator verplaatst moest worden, werd een aansluiting gemaakt op het stadsgasnet. Dit gas heeft een grootere calorische waarde dan het generatorgas, zoodat het van te voren met lucht werd verdund. Daardoor werd in het leidingstelsel een brandbaar mengsel gebracht, waardoor een vlam, bij eventueel inslaan van een brander, in de bovendien wijde leiding de voorwaarden zou vinden om zich voort te planten. Bij het aansteken van den oven leverde de blower te veel gas en werd de overmaat afgelaten in een buiten gebruik zijnden gemetselden stoom-

schoorsteen. Deze werd op die wijze met een explosief gasmengsel gevuld.

Op een nacht, toen de oven werd aangestoken, sloeg een brander in, de vlam brandde in de leiding terug, bereikte den stoomschoorsteen en stak de daarin aanwezige lading explosief gasmengsel aan. De schoorsteen barstte open en het neervallende puin doodde en bedolf den nachtportier, die toevallig in de machinekamer aanwezig was.

In een biscuitfabriek had een gasontploffing plaats in den gasoven zelf, doordat de luchttoevoerkraan openstond, terwijl de oven werd aangestoken.

In een gloeilampenfabriek had tijdens den werktijd een ernstige ontploffing plaats. Door het uitvallen van de centrale te Geertruidenberg kwamen de mechanisch gedreven werktuigen in de fabriek plotseling stil te staan, zoo ook de blowers, die de druklucht voor de vele gasvlammen leveren. Toen kort daarop weer stroom gegeven werd en de arbeiders de gasvlammen weer wilden aansteken, sloegen de buizen in de verschillende afdeelingen plotseling uit elkaar, wat een geweldige paniek veroorzaakte. Behoudens een persoon, die van schrik krankzinnig werd, hadden ernstige ongevallen niet plaats. De vermoedelijke oorzaak is wel deze, dat men bij het plotseling uitgaan der gasvlammen de gaskranen niet aan alle branders gesloten heeft en door het ontbreken van overdruk in de luchtleiding, gas daarin gestroomd is, waardoor knalgas gevormd wordt. Bij het aansteken der vlammen had dit het vermelde gevolg. Ter voorkoming van dergelijke ongevallen, neemt men thans voor alle blowers niet een en dezelfde krachtbron, doch verschillende, zoodat bij uitvallen van een krachtbron steeds nog een andere overblijft en de blowers dus nooit alle komen stil te staan. Verder is op vele plaatsen van de luchtleiding, vooral in bochten, een deel van den metalen buiswand vervangen door een slechts zwakken gummiwand, zoodat bij eventueele herhaling van een ontploffing, bij het eerste oploopen van den druk, die zwakke plaatsen zullen bezwijken.

Ernstig letsel veroorzaakten weer een paar ontploffingen van vaten, welke schijnbaar leeg, doch in werkelijkheid gevuld waren met een ontplofbaar mengsel van lucht met een of ander brandbaar gas of damp en dat aangestoken werd door open vuur, hetzij bij een poging om in het vat te kijken, hetzij bij laschwerk aan het vat.

In een vernisstokerij liep een arbeider brandwonden in het gelaat op, doordat, bij het openen van den afvoertrechter der dampen boven den gomketel, ontbranding plaats had. De opening in den afvoertrechter, noodig voor het controleeren der smeltmassa en voor het bijgooien van gom, had een oppervlakte van ± 4 d.M.² Deze opening is in een nieuwe afvoerkap vervangen door 2 kleine gaten, één voor het invoeren van den thermometer, het andere voor het bijvullen der gom. Nu komt er bij het openen van één dezer gaten slechts een geringe hoeveelheid lucht in den ketel, waardoor de ontbrandingsmogelijkheid sterk verminderd is. Tevens is in de afvoerbuis een schuif aangebracht, die den trek kan regelen. Na het in gebruik nemen dezer gewijzigde afvoerkappen heeft geen ongeval meer plaats gehad, terwijl dit voordien nog al eens voorkwam.

Liften. Twee zeer ernstige ongevallen, hoewel niet met doodelijken afloop, vonden in Amsterdam plaats, doordat de deuren in de liftschacht geopend konden worden, terwijl de lift niet voor was. In het eene geval was deze fout niet te wijten aan de bedrijfsleiding van de fabriek, waar het ongeval plaats vond. Deze toch had het onderhoud van de geheele lift, dus ook de elektrische automatische afsluitinrichting van de liftdeuren, opgedragen aan een firma van naam op dit gebied, die, zooals het onderzoek uitwees, zich van deze opdracht op zeer nonchalante wijze had gekweten. Het andere geval betrof een inrichting als bedoeld bij de wet van 2 Juni 1875; op aanwijzing van de Arbeidsinspectie werd evenwel de op den stuurkabel corresponderende inrichting tot afsluiting van de deuren zoodanig gewijzigd, dat herhaling van het ongeval werd voorkomen.

In een suikerfabriek viel een arbeider in een 12 M. diepe schacht van de kalklift, doordat het afsluithek defect was. Wonderlijk genoeg kwam hij er zonder ernstig letsel af, doordat hij zich aan den kabel kon vastgrijpen. Een proces-verbaal werd opgemaakt en veroordeeling tot f 90 boete was het gevolg.

Deze kalkliften der suikerfabrieken zijn heel dikwijls niet in orde. Meestal is de snelheid der lift zoo groot en de snelheidsregeling zoo primitief, dat de heftige botsingen met het mechanisme der afsluithekken deze vernielen.

Door klemming tusschen een afschutting en den liftbak werd een timmerman doodgedrukt, die op een bouwwerk zich bij zijn werk in de liftbaan voorover gebogen had, toen een ander de lift in beweging zette. Gelukkiger was een jongen, die uit nieuwsgierigheid in een liftschacht keek op een plaats, waar wegens een reparatie de afschutting tijdelijk was weggenomen en waarbij zijn hoofd bekneld raakte tusschen het dalende contragewicht en de schachtbetimmering.

Verder kwamen ongevallen voor, bestaande in het klemmen van den voet tusschen den vloer van den liftbak en randen of kanten in de liftschacht, welke ongevallen bij het tijdig treffen van maatregelen (het aanbrengen van schuine klampen) voorkomen hadden kunnen worden. Het ontbreken van afsluitingen van de liftschacht of het niet hebben van een inrichting, welke voorkomt, dat de afsluitingen geopend worden als de lift niet ter plaatse is, waren mede oorzaken van ongevallen.

Ingevolge artikel 165 van het Veiligheidsbesluit 1916 was proces-verbaal opgemaakt in een fabriek van meel en meelproducten, omdat de lifttoegangen op den beganen grond en de 5 verdiepingen slechts gesloten waren door scharnierende hekjes, die op ieder oogenblik en onder alle omstandigheden door iedereen geopend konden worden. Eenige dagen tevoren was een persoon bekneld geraakt tusschen den dalenden liftbak en den vloer van de 1e verdieping, doordat hij het hekje had geopend en een persoon, dien hij beneden zag loopen, iets wilde toeroepen, waarbij hij op zijn buik was gaan liggen. De Kantonrechter veroordeelde een der directeurs tot f 1 boete. In hooger beroep deelde de verbaliseerende amb-

tenaar, die tevens als deskundige was gehoord, mede, dat volgens zijn besliste meening de lift niet voldoende beveiligd was. Niettegenstaande de Officier van Justitie bevestiging van het vonnis eischte, sprak de Rechtbank den beklaagde vrij, zonder eenige motiveering. Eene poging, om van dit vonnis cassatie aangeteekend te krijgen, mislukte, omdat zoowel de Officier van Justitie, als de Advocaat-Generaal van het Hof van oordeel waren, dat van een eenvoudige vrijspraak geen cassatie mogelijk was. Intusschen is de lift toch beveiligd geworden.

Bouwwerken. De veiligheidsvoorschriften voor bouwsteigers worden nog maar matig in acht genomen. Het ontbreken van gordingen, voetplanken en schriksteigers wordt meermalen geconstateerd en er zijn dan ook eenige processen-verbaal opgemaakt, met als gevolg boeten van f 10—f 20.

Voor al als de voegers aan het werk zijn, ziet men de steigers dikwijls geheel ontgaan van elke beveiliging; zij werken meestal in aangenomen werk, waarbij het laten zakken der steigers mede voor hun rekening is. Natuurlijk is het voor de patroons dan moeilijk er voor te zorgen, dat de steigers voldoen aan eischen van veilig werk; zij endosseeren dan ook geregeld de aanmerkingen aan de voegers en met een proces-verbaal is het dikwijls noodig hun te leeren, dat *zij* de verantwoordelijkheid blijven dragen.

Door het ontbreken van een voetplank schoof een timmerman van een 6 M. hoogen steiger en verwondde zich ernstig. De aannemer werd tot f 20 boete veroordeeld voor zijn nalatigheid. Een andere arbeider viel over de leuning van den steiger, toen een kistje kantelde, waarop hij was gaan staan. Zoo wordt van beide zijden veel verzuimd, dat de veiligheid bij den arbeid kon bevorderen. Een sterk sprekend staaltje van roekeloosheid vertoonden twee electriciens, die een bliksemafleider plaatsten op een torenspits, staande op een op 30 M. hoogte gebouwde stelling van 2 planken breedte en dat zonder eenigen veiligheidsmaatregel. Deze arbeiders, evenmin als de opzichter van het werk, vonden dit gevaarlijk. Toch werden beveiligingen aangebracht en een zoogenaamde broekstoel aangeschaft.

Scheepswerven. Het aantal ongevallen, op scheepswerven voorkomend, gaf het districtshoofd te Dordrecht, in wiens district het scheepsbouwcentrum van IJssel, Lek, Noord en Merwede zich bevindt, aanleiding, aan alle werkgevers in zijn district een afschrift te zenden van alle bepalingen van het Veiligheidsbesluit, die op scheepswerven betrekking hebben.

Niet alleen is het werk in vele opzichten van gevaarlijken aard, maar bovendien zijn de arbeiders, ook door de gewoonte van hun werk, tamelijk ongevoelig hiervoor geworden en maar al te zeer geneigd op een goed gesternte te vertrouwen. Het gebruiken van onvoldoend materiaal, het ontoereikend bevestigen van stellingen, het voortgezet gebruik van reeds ontzet materiaal, al deze handelingen hadden ongevallen ten gevolge. Breuk van al of niet in goeden staat zijnd hijschmateriaal veroorzaakte ongevallen met doodelijken afloop. Viermaal werd in dit district een ongeval

met ernstige gevolgen veroorzaakt door het losschieten van een plaat uit de platenklem tijdens het vervoer.

Door een vakvereeniging werd de aandacht gevestigd op een gevaarlijke wijze van ophijschen der platen bij twee naast elkaar in aanbouw zijnde schepen. Bij onderzoek bleek, dat met de wettelijke bepalingen hierin geen verbetering te brengen was. Door overleg werd de toezegging verkregen, dat meer toezicht bij het hijschwerk zou worden gehouden en dat dit hijschwerk, door meer gebruik van de loopkranen te maken, zou worden beperkt.

ONGEVALLLEN DOOR ELECTRICITEIT.

Gedurende het jaar 1921 kwamen **135** ongevallen, veroorzaakt door den electrischen stroom, ter kennis van den Electrotechnisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie. Hieronder waren **19** doodelijke en **116** niet-doodelijke ongevallen.

Onder de doodelijke ongevallen zijn er 4, welke buiten de 17 nijverheidsgroepen vallen en dus niet voorkomen in den staat op blz. 162 t/m 165. Bovendien kwam 1 doodelijk ongeval in de mijnen voor.

Van de 116 niet-doodelijke ongevallen hadden er **89** plaats bij lage spanning (127 tot 290 volt tegen de aarde) en **27** bij hooge spanning (300 tot 5800 volt tegen de aarde).

Van de 19 doodelijke ongevallen hadden er niet minder dan **18** plaats bij lage spanning en slechts **1** bij hooge spanning.

De doodelijke ongevallen werden alle veroorzaakt door wissel-(draai)-stroom.

Van de 116 niet-doodelijke ongevallen waren er **20** het gevolg van een aanraking met gelijkstroom en **96** het gevolg van een aanraking met wissel(draai)-stroom.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de ongevallen van het jaar 1909 af.

Jaar.	Lage spanning; tot 300 volt tegen de aarde.		Hooge spanning; boven 300 volt tegen de aarde.		Totaal.
	Verwonding.	Dood.	Verwonding.	Dood.	
1909	8	—	—	2	10
1910	21	—	—	1	22
1911	18	—	—	—	18
1912	13	—	—	—	13
1913	27	3	4	—	34
1914	25	4	2	—	31
1915	36	5	—	2	43
1916	51	4	1	—	56
1917	56	3	1	—	60
1918	51	5	6	1	63
1919	62	2	20	5	89
1920	68	8	20	5	101
1921	89	18	27	1	135

De grafische voorstellingen in fig. 2a en fig. 2b, welke hier volgen, geven nog een duidelijker overzicht van deze ongevallen.

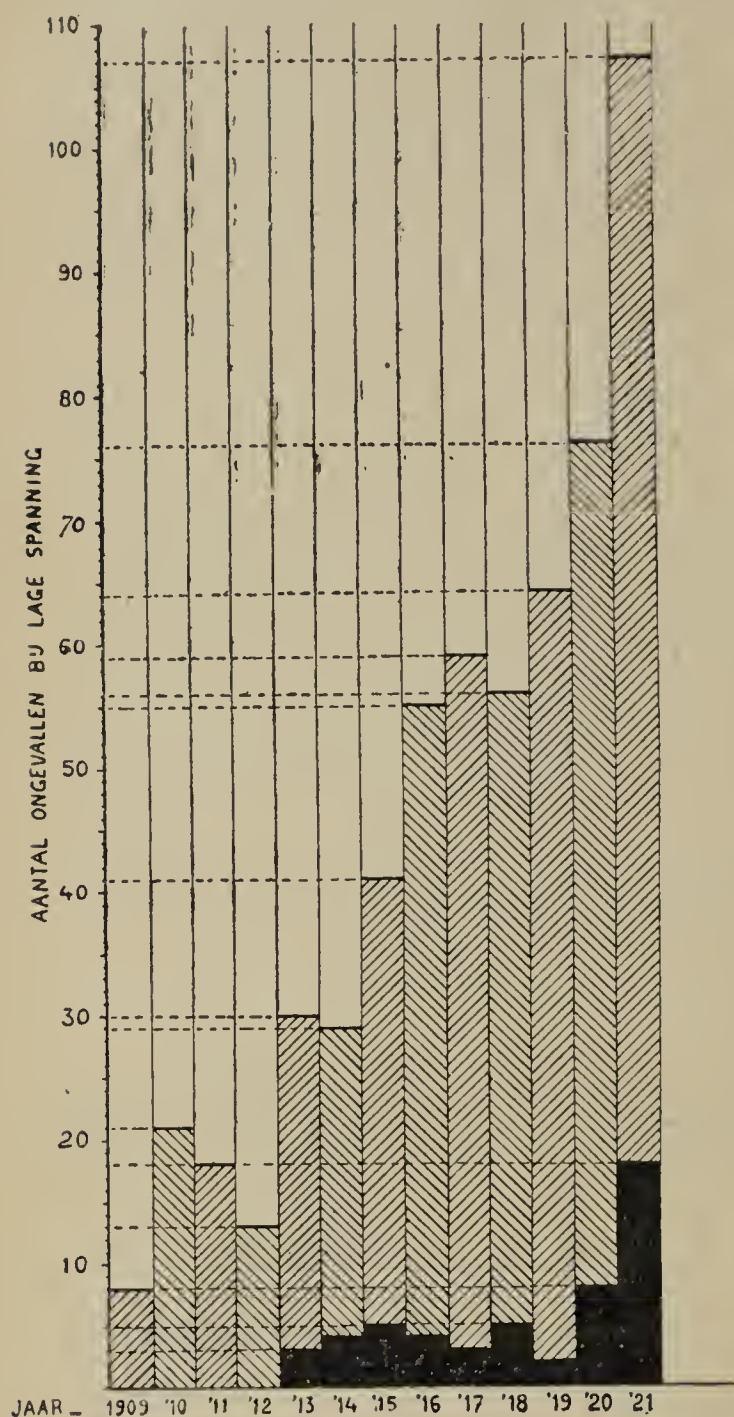

Fig. 2a.

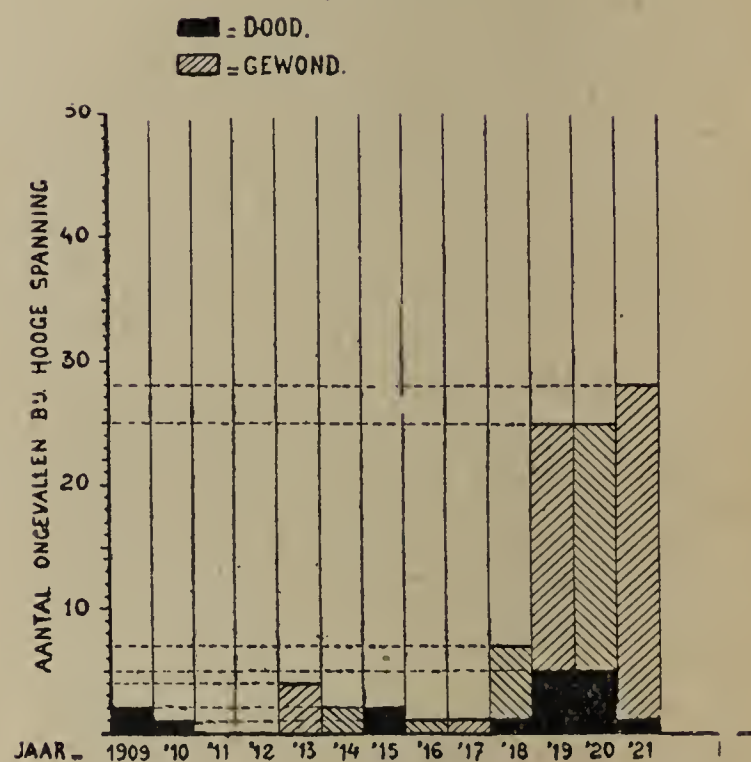

Fig. 2b.

AARD DER VERWONDINGEN.

Onder de niet-doodelijke ongevallen waren er 67, welke meer of minder ernstige verwondingen aan handen of armen hadden veroorzaakt.

Een beleediging der oogen (bindvliesontsteking of verschroeijing aan één of beide oogen) met tijdelijke blindheid kwam 8 maal voor.

Gelaat of hoofd werden 19 maal getroffen; voet of been 8 maal.

In 3 gevallen trad stijfheid op van de arm- en beengewrichten ten gevolge van den stroomdoorgang.

In 4 gevallen was het zenuwgestel van den getroffene door den stroomdoorgang door het lichaam zoodanig geschokt, dat hij gedurende verscheidene dagen geheel versuft bleef.

1 maal trad heftige prikkeling op van de long.

6 maal werden andere deelen van het lichaam gewond.

Bewusteloosheid kwam bij deze ongevallen 15 maal voor.

Bij 65 ongevallen moesten de getroffenen van 1 tot 4 weken hunne werkzaamheden staken.

OORZAKEN.

In 50 gevallen was het ongeluk te wijten aan nalatigheid of onvoorzichtigheid, door het werken aan of in de nabijheid van niet-afgedekte, onder spanning staande deelen van electrische werktuigen, toestellen of leidingen, in 39 gevallen aan defecte toestellen of leidingen, in 13 gevallen door het gebruik van ondeugdelijke toestellen of leidingen, in 4 gevallen aan een kortsluiting, ontstaan door het laten vallen of door het uitschieten van gereedschap.

In 1 geval was de verbranding te wijten aan het inzetten van een buisveiligheid, zonder het stroomverbruikende toestel af te zetten. In 9 gevallen was het ongeval een gevolg van andere oorzaken.

Als men de ongevallen nauwkeurig nagaat, dan blijkt telken jare opnieuw, hoe verrassend vele verschillende omstandigheden optreden, die een ongeval veroorzaken.

Alleen een overzicht van de voornaamste of liever gezegd van de meest eigenaardige ongevallen stelt in staat om in die verschillende omstandigheden een juist inzicht te verkrijgen.

A. Bij lage spanning.

- 1e. Ongevallen, veroorzaakt door het werken aan of in de nabijheid van niet-afgedekte, onder spanning staande deelen van electrische werktuigen, toestellen of leidingen.

Een electromonteur raakte bij werkzaamheden in een ijzeren mast de electrische draden met beide handen aan, waardoor hij zich ernstig brandde.

Een electricien was bezig met werkzaamheden achter een onder spanning staand schakelbord. Hij raakte daarbij met den schroevendraaier een der blanke leidingen aan. Door den electrischen schok verloor hij het evenwicht en greep zich met beide handen vast aan 2 hoofd rails, welke een spanningsverschil van 380 volt hadden. Een tweede persoon trok onmiddellijk de hoofdschakelborden uit, waardoor de rails spanningloos werden en de getroffene kon worden bevrijd. Behalve brandwonden aan de handen constateerde de geneesheer een aandoening van het centrale zenuwstelsel.

Bij het losnemen van een verbinding achter een hoofdschakelbord maakte een electromonteur kortsluiting met een moersleutel, waardoor hij brandwonden opliep aan de hand.

Een controleur van een gemeentelijk electrisch bedrijf brandde zich zeer ernstig aan de handen en in het aangezicht bij het monteeren van een schakelklok, waarbij hij kortsluiting maakte.

Viermaal maakte bij werkzaamheden aan de klemmen van een niet-uitgeschakelden motor de betreffende monteur kortsluiting, met verbranding der handen tot gevolg.

Hetzelfde overkwam een electricien, die werkte aan een niet-uitgeschakelde lichtleiding.

Ook trad 4 maal verbranding der handen op ten gevolge van een kortsluiting bij de montage of het nazien van electriciteitsmeters.

2e. Ongevallen, veroorzaakt door defecte leidingen en toestellen.

Bij het inschakelen van een defecten luchtaanloopweerstand brandde een machinebankwerker zijn hand.

Een lamp boven een schrijftafel wilde niet branden. Iemand, die voor het verrichten van bureauwerkzaamheden electrisch licht noodig had, wilde een andere lamp, welke op $1\frac{1}{2}$ meter afstand hing, met een touw aan de defecte lamp binden. Beide lampen hadden lange snoeren met tegengewichten, zoodat dit goed mogelijk was. Toen de getroffene de lampen bij hare lamphouders aanvatte, bleek, dat deze onder spanning stonden en ging er een sterke electrische stroom door zijn lichaam, waardoor hij de lamphouders niet meer kon los laten. Onder den invloed van den stroom bracht hij de handen krampachtig naar elkaar. Daarbij kwamen de metalen lamphouders met elkaar in aanraking, wat een kortsluiting veroorzaakte. Deze kortsluiting deed de smeltveiligheden doorbranden, waarna de getroffene vrij kwam. Door den stroom had de getroffene inmiddels het bewustzijn verloren. Aan de handen had hij brandwonden, terwijl hij ook eenige snijwonden had bekomen van het glas van de gebroken ballons der gloeilampen.

Bij onderzoek bleek, dat beide lampen defect waren. Van de lamp, die niet wilde branden, was een der toevoerdraden losgegaan en in aanraking gekomen met de metalen buitenomhulling van den lamphouder. De lamphouder der andere lamp stond onder spanning, doordat de isolatie van een der toevoerdraden bij de invoering was gesleten. Daar de beide lamphouders in contact waren met verschillende fasen, bestond tusschen deze een spanningsverschil van 220 volt wisselstroom.

Van een electrische gloeilamp, welke werd gebruikt op een in aanbouw zijnde mailboot, stond door een defect de lamphouder onder spanning. Een arbeider, die de lamp aanvatte om haar te verhangen, kreeg den stroom door het lichaam en brandde zich aan de hand.

Hetzelfde gebeurde, toen een werkman in een slijperij een electrische gloeilamp, welke defect was, wilde verhangen.

Aan een machinezetter op een drukkerij overkwam hetzelfde, toen hij een electrische gloeilamp aan de zetmachine wilde bevestigen.

Het volgende ongeval wordt toegelicht door fig. 3.

Een jeugdig machinebankwerker was behulpzaam bij het buigen van hoekijzers (H) met behulp van een buigmachine (B) op het buitenterrein eener machinefabriek. Naar zijn mededeeling bevond hij zich ter plaatse P, op ongeveer een halven meter afstand van één der rails (R) van een elektrische loopkraan (K). Het bodemoppervlak was door regenwater vochtig. Op zeker oogenblik, terwijl hij een hoekijzer, dat op de buigplank lag, stevig met de handen vasthield, voelde hij een elektrischen stroom door het lichaam gaan en kon hij het hoekijzer niet meer loslaten. Hij riep om hulp, doch viel spoedig bewusteloos neer. Na uitschakeling

van den stroom van de elektrische kraan kwam de getroffene vrij. Toen de geneesheer na een half uur ter plaatse kwam, was de getroffene alweer tot het bewustzijn teruggekeerd.

Een onderzoek der kraaninstallatie bracht aan het licht, dat er een sluiting was opgetreden tusschen één der aansluitingsklemmen van den hijschmotor (M) en het huis van dezen motor. Dit huis en daarmee de geheele kraan en de rails van de kraan kwamen daarbij onder spanning te staan, hetgeen alleen mogelijk was, door het ontbreken van een goed geleidende verbinding tusschen deze rails en de aarde. Daarentegen bestond wel een goed geleidende verbinding tusschen het hoekijzer, dat de getroffene vasthield, en de aarde. Dit kwam, doordat de buigmachine, die tegen een geconstrueerd-ijzeren loods was aangebracht, over een handwiel (h) en een ijzeren beugel (b) in metallisch contact was met het ijzeren constructiewerk der loods, welk laatste op verschillende plaatsen door aardplaten (A) deugdelijk met de aarde was verbonden.

Het ongeval moet nu aldus worden verklaard, dat door den betrekkelijk grooten overgangsweerstand tusschen de niet geaarde rail en de aarde de stroom zich, althans voor een deel, volgens de gestippelde lijn door de bovenste natte grondlaag en door het lichaam van den getroffene een weg naar de diepere aardlagen heeft gebaand. Het ongeval illustreert op pak-

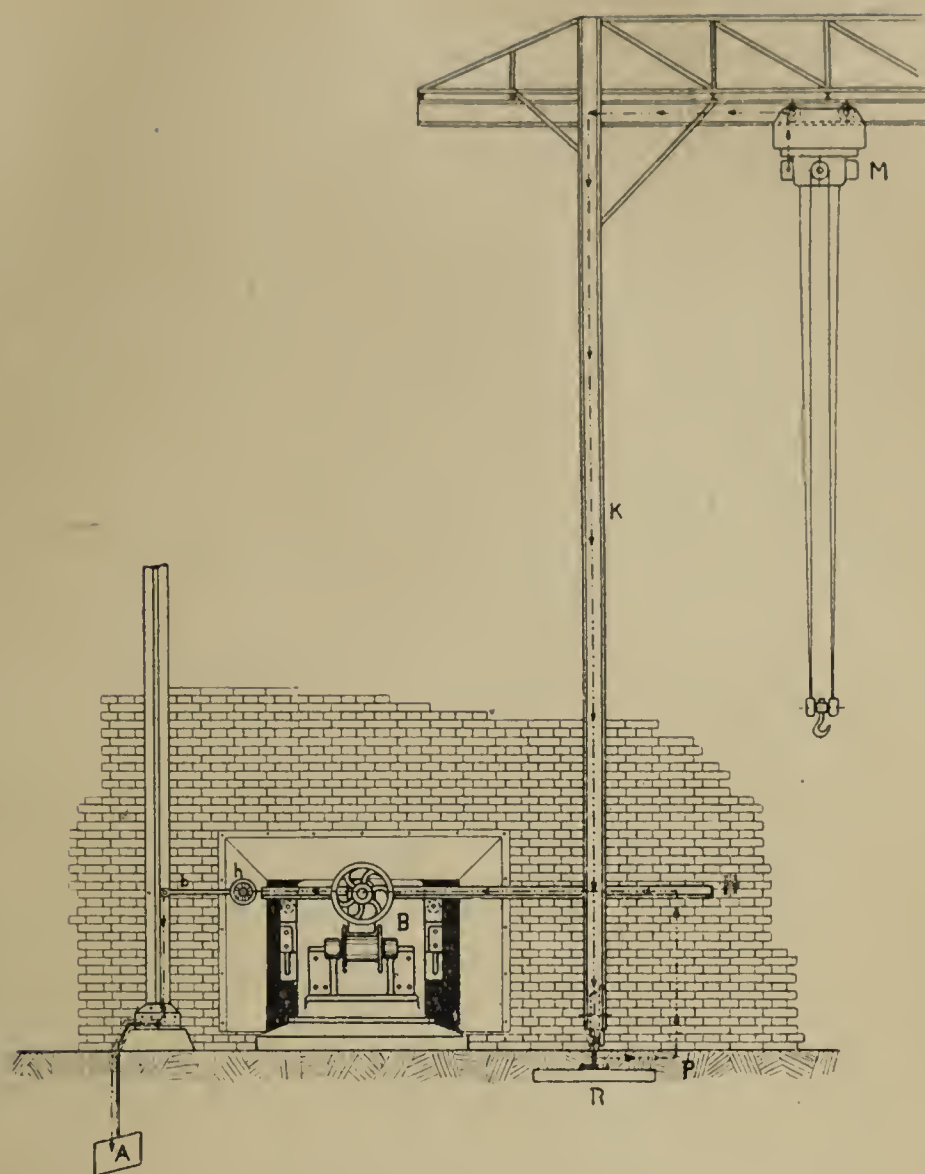

Fig. 3.

kende wijze het feit, dat een rail, zonder meer in den grond gelegd, nog niet altijd een goede aardverbinding oplevert.

3e. Ongevallen, veroorzaakt door het gebruik van ondeugdelijke toestellen en leidingen.

Een hulp-electricien, die belast was met het vernieuwen van zgn. vliegende smeltveiligheden in een mast eener bovengrondsche elektrische leiding, kwam daarbij met de kin tegen een stroomvoerenden draad. Door den elektrischen schok viel hij uit den mast. Hij bekwam verschillende kneuzingen aan hoofd en lichaam en was gedurende 10 dagen ongeschikt voor zijn werk. In verband met dit ongeval, dat gedeeltelijk geweten moet worden aan de gevolgde wijze van installeren, nl. het gebruik der zgn. vliegende smeltveiligheden, worde hier gewezen op de ondoelmatigheid dezer toestellen en het gevaar, dat zij bij plaatsing of vernieuwing steeds opleveren. In fabrieken en werkplaatsen wordt het gebruik van deze vliegende smeltveiligheden dan ook verboden. Daar het ongeval zich voordeed op den openbaren weg, werd het betrokken gemeentebestuur op het gevaar opmerkzaam gemaakt.

In een ketelhuis was bij het peilglas van een stoomketel een handlamp opgehangen. De handlamp was van ondeugdelijke constructie. Niet alleen was de metalen beschuttingskorf in goed geleidende verbinding met den metalen gloeilamphouder, doch hij was ook voorzien van een ingebouwden schakelaar, hetgeen voor handlampen eveneens verboden is. Door een beschadiging van de isolatie der leidingen in den gloeilamphouder stonden de uitwendige metalen deelen daarvan en tevens die van den beschuttingskorf onder spanning. Een bankwerker, die belast was met de werkzaamheden in het ketelhuis, wilde de handlamp, die niet brandde, verhangen. Hij vatte haar daartoe met de eene hand bij den beschuttingskorf aan en werd door den stroom getroffen. Met de andere hand probeerde hij nog zich van de lamp te bevrijden, doch hij zakte dadelijk bewusteloos ineem, terwijl hij onder den invloed van den stroom de lamp met beide handen en polsen stijf tegen zich aangedrukt hield. Een toeschietende electricien rukte de handlamp daarop weg.

Den onmiddellijk ontboden geneesheer mocht het gelukken, door toepassing van kunstmatige ademhaling, na een half uur de levensgeesten weer op te wekken. De getroffene had verschillende kleine brandwonden aan de polsen.

Een ketelmaker bezigde bij het in orde brengen der ketelvuren op een in aanbouw zijnd schip een handlamp. Deze was wel van isolatiemateriaal, doch de porseleinen beschermingsring van den gloeilampvoet, die oorspronkelijk aanwezig was, was gebroken, ten gevolge waarvan de gloeilampvoet niet meer tegen aanraking was beschermd. Bij het vaster indraaien der gloeilamp kwam de getroffene in aanraking met den lampvoet. Daar hij in de geheel metalen omgeving van het te water liggende schip een goede aardverbinding maakte, was de stroom, die hem door het lichaam

ging, zoo krachtig, dat hij het bewustzijn verloor. Gelukkigerwijs ontglipte de lamp hem en keerde hij spoedig vanzelf weer tot het bewustzijn terug.

Voor de aansluiting van een verplaatsbare gloeilamp maakte een werkman op een in aanbouw zijnde onderzeeboot gebruik van een ondeugdelijke toevoerleiding. De toevoerleiding bestond nl. slechts uit twee om elkaar gestrengelde, onbeschermden gummiaderleidingen. Toen de man zijn hand op deze toevoerleiding legde, en wel juist op een plaats, waar de isolatie van een der draden ondeugdelijk geworden was, veroorzaakte hij een kortsluiting tusschen dezen draad en het ijzer van de boot, die te water lag en dus een goede aardverbinding maakte. De optredende vlamboog verbrandde hem aan de handpalm, waardoor hij gedurende 2 weken ongeschikt was voor den arbeid.

Bij het schoonmaken van een stoomketel gebruikte een arbeider een elektrische handlamp. Niet alleen ontbrak aan deze lamp de beschuttingskorf, doch ook de porseleinen beschermingsring van de gloeilampfitting, welke gebroken was. Bij aanraking van het onbeschermd deel van den gloeilampvoet met wijsvinger en duim maakte hij daarmee een kortsluiting en kreeg hij aan iederen vinger een brandwond.

Door de aanraking van een onbeschermden, onder spanning staanden voet van een binnen handbereik gelegen gloeilamp werd een bouwvakarbeider bewusteloos. Het bewustzijn keerde echter spoedig vanzelf weer terug.

Terwijl een machinist in een koelruimte voor vleesch een elektrische gloeilamp in den houder draaide, kwam hij met den onder spanning staanden lampvoet in aanraking. Daar deze een wisselstroomspanning van 220 volt tegen de aarde had, kreeg hij den stroom door het lichaam, wat hem achterover deed vallen. Daarbij verwondde hij zich bloedend aan het achterhoofd. De vingers der rechterhand vertoonden brandblaren.

Door het aanraken van den onder spanning staanden beschuttingskorf eener metalen handlamp viel een stucadoor bewusteloos neer. Daarbij ontviel hem tevens de handlamp. Hij keerde spoedig weer tot het bewustzijn terug en bleek zich aan het achterhoofd te hebben verwond.

In het bietenwaschlokaal van een suikerfabriek werd voor de aansluiting van een handlamp gebruik gemaakt van een toevoerleiding, die was beschermd door een metalen spiraaldraadomwikkeling. Deze toevoerleiding lag gedeeltelijk in het water. Op een gegeven oogenblik stapte een met het toezicht belaste persoon op de leiding, waarbij hij door den stroom werd getroffen, neerviel en het bewustzijn verloor. Het bleek, dat de ijzeren spiraaldraadbescherming onder spanning stond, hetgeen in dit geval veroorzaakt werd door een in de leiding aanwezige minder goede laschverbinding.

Bij de invoeropening der toevoerleidingen van een handlamp in een ketelhuis ontbrak een bescherming dezer leidingen. Ten gevolge van ruwe behandeling was de isolatie der leiding bij de invoeropening vernield. Terwijl een stoker bezig was de lamp na te zien, ontstond een kortsluiting

tusschen de draden der toevoerleiding, ten gevolge waarvan de getroffene de hand brandde.

Een stoker in een ketelhuis schakelde een hefboomschakelaar uit, welke diende voor de bediening van een draaistroommotor van 18 P.K., 500 volt. Daarbij ontstond in den schakelaar een kortsluiting. Daar de schakelaar ondeugdelijk was beschermd door een bordpapieren kap met gleuf, sloeg de vlam door de gleuf naar buiten en verwondde den getroffene zoodanig aan de hand, dat deze eerst na 4 weken den arbeid weer kon hervatten.

Een electricien, die zulk een ondeugdelijk beschermden schakelaar bediende, brandde zich eveneens aan de hand en had bovendien ten gevolge van de optredende lichtverschijnselen gedurende eenige dagen stoornissen bij het zien.

Op dezelfde wijze kwam nóg een ongeval voor, met ernstige verbranding der vingers der rechterhand tot gevolg.

4e. Ongevallen door het laten vallen of uitschieten van gereedschap.

Een jeugdige leerling-electricien was een electromonteur behulpzaam bij het aansluiten van een draaistroomkabel aan een verdeelkast, waarin spanningvoerende deelen aanwezig waren. Door het uitschieten van een schroevendraaier veroorzaakte de jongen een kortsluiting, waarbij hem de vlam in het gelaat sloeg en hem ernstig verwondde. Niet alleen had de monteur, in strijd met zijn instructies, verzuimd de spanningvoerende deelen, waaraan gewerkt moest worden, uit te schakelen, maar bovendien maakte hij zich schuldig aan een overtreding, door een jeugdig persoon onder zulke omstandigheden arbeid te doen verrichten. De betrokken electromonteur werd door zijn directie op staanden voet ontslagen.

Onder gelijke omstandigheden verbrandde een electromonteur zich vrij ernstig aan gelaat en handen, doordat kortsluiting ontstond tusschen een spanningvoerende klem en een gietijzeren verdeelkast, wat weer kortsluiting veroorzaakte tusschen de klemmen onderling.

5e. Ongevallen door diverse oorzaken.

Bij het verplaatsen van een electromotor in een drukkerij kwamen de blanke uiteinden der draden vrij te liggen. De schakelaar in de toevoerleiding was uitgeschakeld, zoodat de uiteinden niet onder spanning stonden. Eén der drukkersjongens schakelde de leiding echter weer in. Een 13-jarig meisje nam spelenderwijze de draden op, waarbij zij echter een kortsluiting veroorzaakte en zich aan de hand brandde.

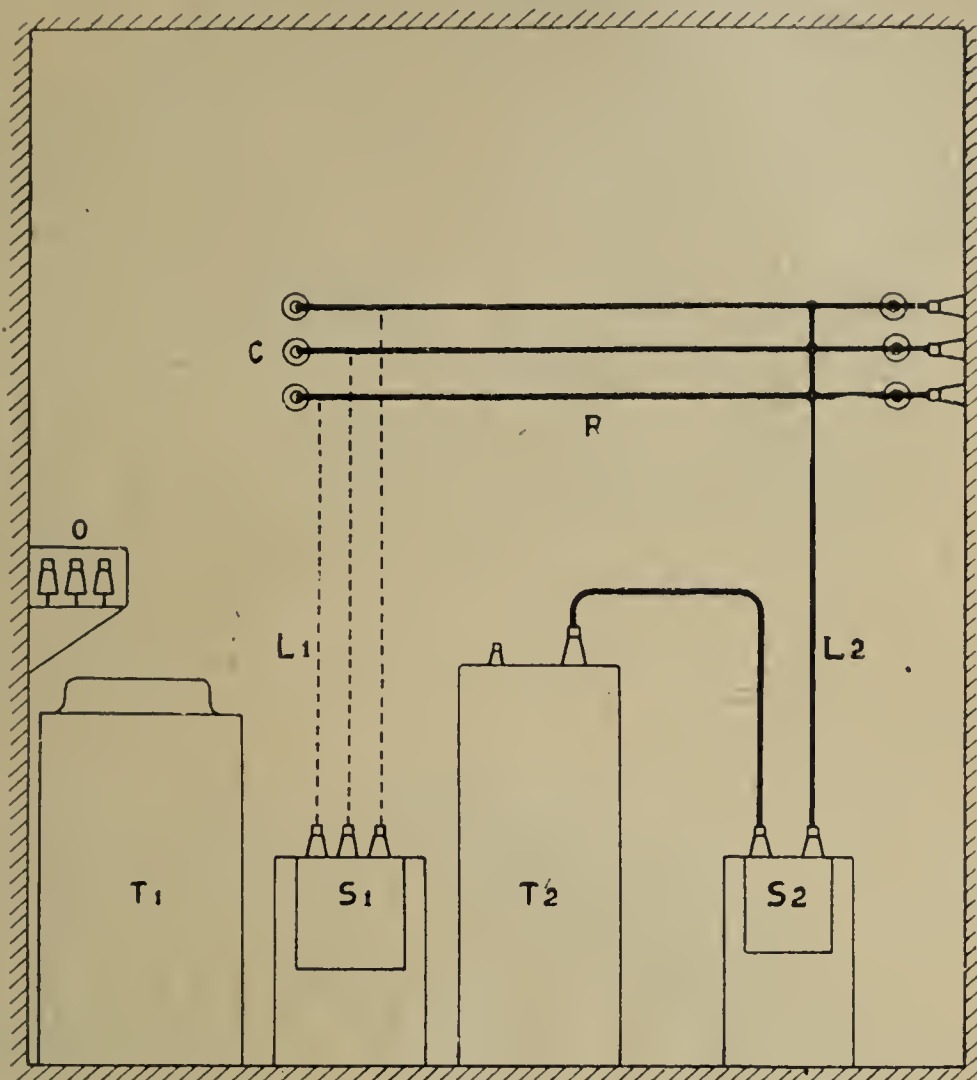
Een hulpmonteur bezigde bij het reinigen van de contacten van een onderbrekermachine in een half-automatische telefooncentrale, die was aangesloten op een accumulatorenbatterij van 60 volt, een kwastje met benzine. Het blikken gedeelte, waarin de haren van het kwastje waren samengeknepen, maakte kortsluiting tusschen de contacten. Het kwastje

vloog in brand en de man liet het vallen in een bakje met benzine, dat ook vlam vatte. De getroffene verbrandde zich aan arm en rechterhand en was 14 dagen ongeschikt om te werken.

B. Bij hoge spanning.

In de ruimte voor hoge spanning eener meelfabriek bevond zich een stel verdeelrails R (zie fig. 4), waaraan over een olieschakelaar (S_1) een transformator (T_1) was aangesloten. Aan die verdeelrails R zou over een tweeden olieschakelaar (S_2) een tweede transformator (T_2) worden aangesloten. Het werk zou worden uitgevoerd door twee monteurs en een 19-jarigen leerling-monteur. Tijdens de werkzaamheden was de geheele installatie in de ruimte, waar werd gewerkt, spanningloos gemaakt door de scheidingsschakelaars E uit te schakelen, welke laatste zich in een afzonderlijk, afgesloten gedeelte der ruimte voor hoge spanning bevonden. Nadat de olieschakelaar S_2 en de transformator T_2 aan de verdeelrails waren aangesloten, wilde men de spanning controleeren aan de klemmen voor de lage spanning. Daartoe was het noodig de verdeelrails onder spanning te zetten, door de schei-

Ruimte voor de hoge spanning.

Plattegrond.

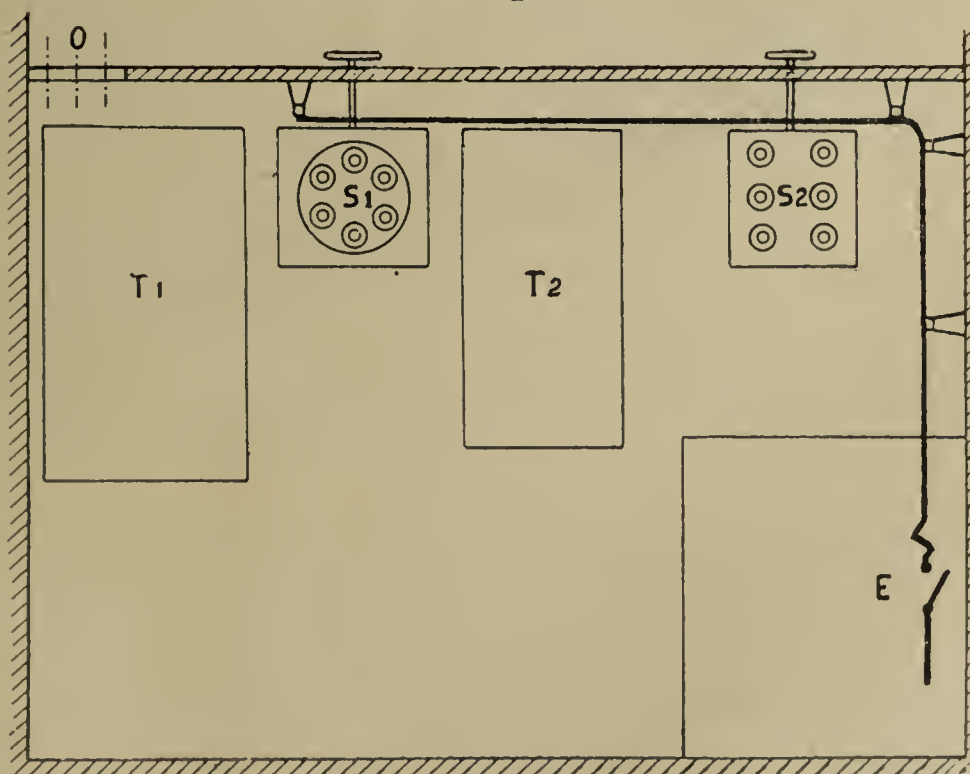

Fig. 4.

dingsschakelaars E in te schakelen. Alvorens hiertoe over te gaan, verwijderde men echter eerst de aftakkingsleidingen L_1 , welke niet afzonderlijk spanningloos konden worden gemaakt. De verdeelrails en de nieuw aangebrachte leidingen in de aftakking naar den transformator T_2 waren door hare ligging afdoende ontoegankelijk. Nadat de scheidingsschakelaars E waren ingeschakeld, begaf zich de leerling-monteur op transformator T_1 , ten einde een meetleiding door de opening O te leggen. Terwijl hij daartoe op den transformator zat, werd hem door één der monteurs om een bout gevraagd. Om dezen bout aan te reiken, richtte hij zich op en zocht daarbij steun aan den isolator C der middelste, thans tijdelijk onder spanning staande rail. Daarbij raakte hij met de linkerhand de middelste rail aan, en met den linkerarm waarschijnlijk ook de daaronder gelegen rail.

Ten gevolge van de aanraking ging de elektrische stroom hem door het lichaam en zonk de getroffene bewusteloos ineen. De veroorzaakte kortsluiting deed den olieschakelaar in het onderstation, waarop de inrichting was aangesloten, functionneeren.

Na toepassing van kunstmatige ademhaling door de beide monteurs kwam de getroffene na eenige minuten weer tot het bewustzijn. Het bleek echter, dat hij ernstige brandwonden had aan linkerhand en rechtervoet. Fig. 5 geeft een afbeelding van de verbrande hand, en fig. 6 van den verbranden voet.

Eerst na een half jaar was de getroffene zoo ver hersteld, dat hij weer kon loopen. Wat de hand betreft, hiervan moest een vinger geheel en een andere vinger half worden geamputeerd. Het ongeval vestigt weer eens de aandacht op de ernstige gevolgen, welke, bij werkzaamheden in ruimten voor hoge spanning, een ondoordachte handeling voor den betrokkene na zich kan sleepen.

Een 250 kW-motor van 6000 volt draaistroom in een electriciteitsfabriek functioneerde niet geheel normaal. Bij het onderzoek van den motor waren inderdaad eenige kleine afwijkingen gevonden, welke waren hersteld. Blijkbaar was echter de voornaamste fout nog niet gevonden. Althans toen de motor weer werd ingeschakeld, sloeg de statorwikkeling op 2 plaatsen door, wat met zeer hevige vuurverschijnselen gepaard ging. Twee personen, die op een afstand van circa $1\frac{1}{2}$ meter van den motor verwijderd waren, kregen door de uitslaande vlammen en wegvliegende brandende deelen schroeiwonden in het aangezicht.

Een electromonteur van een electriciteitsfabriek had eenige werkzaamheden verricht in één der ruimten voor hoge spanning. Na beëindiging daarvan meldde hij den schakelbordwachter, dat weer ingeschakeld kon worden. Bij de werkzaamheden bleek echter een moertje op één der transformatoren te zijn gevallen. Waarschijnlijk om dit moertje te zoeken, begaf de electromonteur zich op dezen, inmiddels ingeschakelden trans-

Fig. 5.

Fig. 6.

Fig. 7.

Fig. 8.

formator, die $2\frac{1}{2}$ meter hoog is. Daarbij kwam hij met het hoofd in aanraking met een der leidingen van 10 000 volt. Bovendien moet hij met de beide handen òf de andere fasen hebben aangeraakt òf zich aan den bak van den transformator hebben vastgehouden, die met de aarde in verbinding stond. Hij bekwam hevige brandwonden aan beide handen, aan één zijner armen en aan het hoofd.

De figuren 7 en 8 geven afbeeldingen van het hoofd van den getroffene na het ongeval en van zijn pet.

De getroffene werd bewusteloos, doch slechts korten tijd. Door toepassing van kunstmatige ademhaling gedurende een 5-tal minuten kwam hij weer tot bewustzijn.

De kortsluiting aan den transformator was zoo hevig, dat de spanning van de generatoren, en daarmee van het geheele elektrische net, dat door de electriciteitsfabriek werd gevoed, aanmerkelijk zakte, wat in verschillende fabrieken de motoren tot stilstand bracht, terwijl bij het daarop volgende oploopen der spanning de hoogspanningsolieschakelaars functioneerden.

Een opzichter eener elektrische spoorwegmaatschappij werd tijdelijk aan beide oogen verblind door verbranding van het oogbindvlies, ten gevolge van het smelten van een smeltveiligheid van 1200 volt gelijkstroom in zijn onmiddellijke nabijheid.

Hoe een oogenschijnlijk nietige oorzaak hoogst ernstige gevolgen na zich kan sleepen, leert de toedracht van het volgende ongeval. Een kraandrijver op een electrisch gedreven laadbrug van 550 volt gelijkstroom in een der groote havensteden bevond zich op zijn standplaats in de kooi van de loopkat van de kraan. Naar zijn zeggen voelde hij bij het aanzetten van den hijschmotor voor het ophalen van den ledigen haak plotseling een hevigen schok, die hem achteruit deed vallen met het gevolg, dat hij den controller-hefboom voor de bediening van den hijschmotor te ver overhaalde. Dientengevolge kwam het hijschblok met den haak met groote snelheid naar boven. De kraandrijver, die vermoedelijk eenige seconden verdoofd is geweest, zag plotseling het hijschblok voorbij de kooi naar boven vliegen. Ofschoon hij onmiddellijk trachtte te remmen, was het echter reeds te laat en liep het blok tegen de hijschtrommel op. Het gevolg was, dat de stalen hijschkabel brak. Een op het haventerrein werkzame arbeider werd door het vallende blok doodelijk getroffen.

Bij het dezerzijds ingestelde onderzoek kon aanvankelijk niets worden gevonden, dat wees op een defect in de elektrische installatie van de kraan, zoodat zelfs het vermoeden rees, dat de kraandrijver uit onachtzaamheid had gehandeld en zijn bewering, dat hij een electrischen schok had ontvangen, slechts een voorwendsel was, om zich van schuld vrij te pleiten. Hij bleef intusschen hardnekkig bij zijn beweringen, en voegde daar ten laatste nog aan toe, dat een zijner kameraden, eveneens een kraandrijver, voor eenige weken bij de bediening van dezelfde kraan óók een electrischen schok had gevoeld. Bij ondervraging van dezen kraandrijver werd deze mede-

deeling bevestigd. Zelfs bleek, dat hij hiervan rapport had uitgebracht aan den boven hem gestelden persoon en aan den electricien, die met het onderhoud van de electrische installatie op de kranen was belast, hetgeen intusschen deze beide laatsten blijkbaar geen aanleiding heeft gegeven tot het onmiddellijk nemen van maatregelen.

De aanwezigheid van eenig defect aan de kraaninstallatie was inmiddels zeker geworden, zoodat thans een zeer nauwkeurig onderzoek naar de electrische installatie werd ingesteld. Daarbij kwam aan het licht, dat in den vloer van de loopkat, juist op de standplaats van den kraandrijver, een viertal ijzeren schroefbouten met ronde koppen aanwezig was, dienende voor de bevestiging van een lampenreflector, die aan de onderzijde tegen den vloer was bevestigd en diende voor de verlichting van het haventerrein onder de kraan. De ronde koppen der schroefbouten staken boven den houten vloer uit. Een daar overheen gelegd stuk linoleum was ter plaatse van de boutkoppen doorgesleten. Door hun bevestiging in den houten vloer waren deze bouten en de uitwendige metalen deelen van den reflector van de overige metalen deelen van de kraan geïsoleerd. Bij het doormeten van den reflector bleek, dat op dat oogenblik geen contact was tusschen eenig stroomvoerend deel van den reflector en de uitwendige metalen deelen. Bij het uit elkaar nemen van den reflector werd evenwel geconstateerd, dat de isoleerende omhulling van de stroomvoerende draden in zeer slechten toestand verkeerde, en een intermitteerend optredend contact zeer goed mogelijk moest worden geacht.

Aan de hand van deze feiten, kan de vermoedelijke toedracht van het ongeval als volgt worden geschetst: Toen de kraandrijver den hijschmotor aanzette, is, wellicht ten gevolge van het plotseling in trilling geraken van de kraan, een der stroomvoerende koperdraden in den lampenreflector in meer of minder goede aanraking gekomen met het metaal van den reflector. Deze laatste kwam daardoor onder spanning te staan en daarmede ook de vier bevestigingsbouten. De kraandrijver stond op dat oogenblik met den voet op een of meer dezer boutkoppen, en daar hij door de linkerhand, waarmede hij een met het gestel van de kraan samenhangende ijzeren stang omklemd hield, met de aarde in goede verbinding stond, heeft de electrische stroom een weg door zijn lichaam naar de aarde genomen, met het bovenomschreven noodlottig gevolg.

Bij gebruik van een proeflamp van 220 volt in een electrische installatie van 500 volt sprong de proeflamp uiteen. De betrokken electricien brandde zich ernstig aan gelaat en handen.

Waar ongevallen als dit laatste zich telken jare plegen voor te doen en bijna steeds ernstig letsel toebrengen, verdient het de aandacht, dat in den laatsten tijd pogingen in het werk zijn gesteld om de proeflampen te vervangen door voor het doel geschikte electrische aanwijzingstoestellen, welker gebruik, indien zij van betrouwbare constructie blijken, zeker aanbeveling verdient.

Een machinist, eveneens belast met de bediening van een elektrische brugkraan van 550 volt gelijkstroom, verving een smeltveiligheid op het schakelbord, zonder den betreffenden motor uit te schakelen. Hij bekwam brandwonden aan de hand en aan beide oogen.

In een zuil voor hooge spanning moest een electromonteur eenige werkzaamheden verrichten, bestaande in het vervangen van een paar porseleinen isolatoren van een driepoligen scheidingsschakelaar door pertinax-isolatoren. Daartoe werden alle elektrische toestellen en leidingen in de zuil spanningloos gemaakt. Na beëindiging van de hem opgedragen taak meldde hij dit aan den boven hem gestelden opzichter. Deze schakelde daarop de zuil weer in, waarna beiden zich naar de zuil begaven om nog eenige kleine werkzaamheden te verrichten. Op een vraag van den opzichter wees de monteur naar een der, nu weer onder hooge spanning staande klemmen van den scheidingsschakelaar. De opzichter riep onmiddellijk: „Voorzichtig, voorzichtig”, maar tegelijkertijd zag hij zeer duidelijk gedurende een oogenblik een kleinen vlamboog ontstaan tusschen den vinger van den monteur en de genoemde klem. Doordat de monteur den vinger wegtrok, sloeg de vlamboog over op de gietijzeren kast, waarin de scheidingsschakelaar was ingebouwd, en die met de aarde was verbonden, waarna een zeer groote vlamboog ontstond en de zuil door den automatischen schakelaar in de electriciteitsfabriek werd afgeschakeld. De getroffene bleek het bewustzijn te hebben verloren. Na eenige minuten kunstmatige ademhaling keerde hij weer tot het bewustzijn terug en klaagde over pijn aan de hand. Merkwaardigerwijze vertoonde zich aan den vingertop geen enkele brandwonde. Wel had hij twee lichte brandwonden aan de rugzijde der hand, welke echter toegeschreven moeten worden aan de vlam der na de aanraking opgetreden hevige kortsluiting. Ook aan de voeten had hij geen brandwonden. Toch moet de elektrische stroom hem door het lichaam zijn gegaan, daar de beide beenen tijdelijk verlamd waren.

Terwijl in het bovenstaande eenige niet-doodelijke ongevallen werden behandeld, volgen hieronder een aantal beschrijvingen van ongevallen met doodelijken afloop.

A. Bij lage spanning.

Door het in aanraking komen met een door den storm afgebroken elektrischen draad van een buitenleiding aan den openbaren weg verloor een voorbijganger het leven.

Eveneens kwam een 21-jarig meisje in aanraking met een door den storm afgewaaiden elektrischen draad, waardoor zij onmiddellijk werd gedood.

Een door den storm gebroken telefoondraad moest worden hersteld, bij welk werk een 23-jarige electricien behulpzaam was. De telefoondraad

zou over eenige sterkstroomdraden worden geworpen, doch bleef aan een dezer draden hangen. De electricien wilde den telefoondraad daarvan aftrekken. Hij werd nog op het gevaar gewezen, doch hij meende, dat het geen kwaad kon, daar de draden van de sterkstroominstallatie geïsoleerd waren. Het bleek echter, dat de isolatie ondeugdelijk was geworden, zoodat de telefoondraad onder spanning kwam te staan. Bij het aanvatten van den draad werd de electricien gedood.

Een 15-jarige hulpmonteur was, geheel in strijd met de betreffende bepalingen van het Arbeidsbesluit 1920, een monteur behulpzaam bij werkzaamheden aan een onder spanning staande buitenleiding voor draaistroom (380 volt tusschen de leidingen, 220 volt tegen de aarde). Terwijl hij in een paal dezer buitenleiding bezig was door middel van een geïsoleerde tang een zgn. vliegende smeltveiligheid los te maken, kwam hij met de leidingen in aanraking, ten gevolge waarvan hij het bewustzijn verloor. Door den veiligheidsgordel, dien hij om had, werd vallen voorkomen. Nadat men den jongen had bevrijd, gaf deze nog eenige teekenen van leven. Hij werd neergelegd in het kantoor van een nabij zijnde fabriek. Was toen kunstmatige ademhaling toegepast, al of niet met hartmassage, zooals wordt aangegeven op de wandkaarten voor eerste hulp bij ongevallen, die in de fabrieken moeten zijn opgehangen, en zooals op de cursussen voor eerste hulp bij ongevallen wordt onderwezen, dan was kans op behoud niet buitengesloten geweest. De aanwezigen deden echter juist niet, wat in de eerste plaats noodig was en toen na verloop van een klein half uur een geneesheer kwam, die terstond met kunstmatige ademhaling en hartmassage begon, was de kostbare tijd onbenut voorbijgegaan en bleef het pogen vruchteloos.

Tegen den betrokken monteur werd terzake van overtreding van het bepaalde in artikel 3, sub B, van het Arbeidsbesluit 1920, proces-verbaal opgemaakt.

Onder gelijke omstandigheden als beschreven bij het voorgaande ongeval vonden in dit verslagjaar ook een 20-jarige en andermaal een 28-jarige en een 21-jarige monteur den dood.

Bij een in aanbouw zijnd gebouw was boven het plaatselijke elektrische net een steiger aangebracht. Afsproken was, dat niet met den arbeid op den steiger zou worden aangevangen, alvorens het betreffende netgedeelte door personeel van het elektrische bedrijf was uitgeschakeld. In strijd met deze afspraak begaf zich een metselaar op de stelling en begon daar te werken in de onmiddellijke nabijheid der onder spanning staande leidingen (220 volt tegen de aarde). Zonder dat iemand getuige was van de toedracht van het ongeval, vond men hem eenige oogenblikken later op de steigerplanken stervende. Ondanks toepassing van kunstmatige ademhaling mocht het niet gelukken de levensgeesten weer op te wekken.

Bij onderzoek bleek, dat aan elk der twee vermoedelijk aangeraakte leidingen een brandplaats aanwezig was. Aan het lichaam van den getroffene was echter geen letsel te bekennen.

Drie fabrieksarbeiders waren belast met het reinigen van een oxydatieketel voor lijnolie. Daar de verdikte olie zeer taai is en zich daardoor moeilijk van den ketelwand laat verwijderen, wordt de ketelwand, die dubbel is, vóór het reinigen door stoom verwarmd. De werklieden begeven zich in den ketel, wanneer deze nog zóó warm is, dat zij het daarin juist kunnen uithouden. Na een half uur komen zij er dan gewoonlijk door een opening aan de voorzijde van den ketel uit om een paar minuten te rusten en een weinig af te koelen. Zij zijn dan geheel bezweet.

Op den dag van het ongeval waren twee der werklieden op zeker oogenblik weer uit den ketel gekropen. De derde gaf te kennen, dat hij best nog een poos kon doorwerken. Na nog eenige minuten wilde echter ook deze laatste zich naar buiten begeven. Toen hij er half uit was, doch met de handen nog den ketel vasthield, kwam hij met het hoofd of den hals in aanraking met den lamphouder van een dicht boven de opening buiten den ketel hangend gloeilampje. Deze lamphouder bleek door een defect (het ontbreken van een isoleerenden ring tusschen binnen- en buitenhuls) onder spanning te staan (220 volt wisselstroom tegen de aarde). De stroom ging hem ten gevolge van deze aanraking door de handen en over den olieketel naar de aarde. Hij slaakte eenige kreten, verloor het bewustzijn en viel neer. Een geneesheer, die 5 minuten later ter plaatse was, kon alleen den dood constateeren. Aan de binnenvlakte der rechterhand vertoonde zich een streepvormige blaas en aan de knokkels van de linkerhand vond men eveneens eenige kleine brandplekken.

Een ketelbikker gebruikte bij zijn werkzaamheden een handlamp zonder beschuttingskorf, die hij voorzien had van een gloeilamp van 400 N. K. Een lamp van een dergelijke lichtsterkte is niet alleen bij dit werk geheel onnoodig, maar heeft ook een gloeilampvoet van zoodanige grootte, dat deze, ook bij gebruik eener goede handlamp, zooals hier het geval was, onmogelijk beschermd *kan* zijn. Bovendien laten de afmetingen van de geheele lamp het gebruik van een beschuttingskorf niet toe. Bij het verplaatsen der lamp kwam hij met den lampvoet in aanraking en zonk onder het uiten van een zwaren zucht ineen. Een kameraad, die hem aanraakte, voelde, dat hij onder spanning stond. Na het uittrekken van het stopcontact, waarmede de lamp aan het leidingnet was aangesloten, verwijderde men den getroffene uit den ketel. Nòch toepassing van kunstmatige ademhaling en hartmassage, nòch het gebruik van het zuurstofapparaat, en evenmin het geven van kamferinjecties mochten baten. De dood trad spoedig in.

Een drietal fabrieksarbeiders was opgedragen om het inwendige van een stoomketel schoon te bikken. Voor de verlichting werd gebruik gemaakt van twee electrische handlampen. Eén dezer handlampen was een goede,

geïsoleerde handlamp. De andere echter was van zeer ondeugdelijke constructie, namelijk geheel van metaal. Twee der arbeiders waren werkzaam in elkaars onmiddellijke nabijheid. Op zeker oogenblik wilde één van hen de metalen lamp verplaatsen. Hij vatte daartoe de lamp bij den beschermingskorf aan en werd daarbij door den elektrischen stroom getroffen. De lamp kon hij niet meer loslaten. Zijn medearbeider, dit ziende, begreep, dat hij door den elektrischen stroom moest zijn getroffen en waarschuwde onmiddellijk een vierden persoon, die buiten den ketel aanwezig was en ijlings de lichtleiding uitschakelde.

De getroffene, die inmiddels het bewustzijn had verloren, werd door zijn kameraden uit den ketel gehaald. In afwachting van de komst van een geneesheer werd onmiddellijk kunstmatige ademhaling toegepast, welke onder leiding van den geneesheer, die spoedig ter plaatse was, nog gedurende 1½ uur werd voortgezet. Ook hartmassage werd toegepast. Het mocht echter niet gelukken de levensgeesten weer op te wekken. Uitzwendige kentekenen van den stroomovergang waren niet aanwezig.

Bij het dezerzijds gehouden onderzoek van het ongeval bleek, dat niemand kon aangeven met welke van de beide lampen, die in gebruik waren, het ongeval was gebeurd. Daar de lampen door de Justitie in beslag genomen waren, werd echter een derde lamp getoond, die volgens het zeggen van den bedrijfschef er evenzoo uitzag als de beide andere lampen. Het bleek, dat deze lamp een goede handlamp was, die aan de betreffende bepalingen geheel voldeed. Een ongeval met zulk een lamp kwam daarom reeds onmiddellijk zeer onwaarschijnlijk voor. Inderdaad bleek dan ook bij de beschouwing der door de Justitie in beslag genomen lampen, dat één dezer lampen van geheel afwijkende en gevaarlijke constructie was. Dat het deze handlamp geweest moet zijn, die het ongeval heeft veroorzaakt, werd geheel zekerheid, toen bij het uiteennemen der lamp bleek, dat een klein defect aan één der toevoeringsleidingen in het inwendige van den gloeilamphouder was opgetreden. De toedracht moet dus aldus zijn geweest, dat deze gloeilamphouder en daarmee ook de metalen schaal en de metalen korf, die met dien gloeilamphouder een goed geleidend geheel vormen, door een optredend contact met het koper der toevoeringsleiding onder spanning zijn komen te staan en de aanraking daarmee den dood van den getroffene heeft veroorzaakt.

Volgens hun verklaringen waren noch de arbeiders, die met de lampen omgaan, noch de technische leider van het bedrijf op de hoogte van de groote punten van verschil tusschen de ondeugdelijke handlamp en de beide andere, welke constructie aan de gestelde eischen van veiligheid voldoen. Daar echter de bepalingen van het Veiligheidsbesluit, zij het dan ook wellicht uit onkundigheid, waren overtreden met het noodlottig gevolg, dat een menschenleven is verloren gegaan, werd tegen den betrokken bestuurder der fabriek proces-verbaal opgemaakt. Hij werd door den Kantonrechter veroordeeld tot een boete van f 25. De handlamp werd ter beschikking gesteld van de directie van het Veiligheidsmuseum.

Een volgend ongeval met doodelijk verloop betrof eveneens een werkmán, die bezig was met het bikken van een stoomketel. Hij deed dit met twee anderen. Een gewone, los boven het mangat hangende elektrische gloeilamp diende voor de inwendige verlichting van den ketel. Om aan iemand buiten den ketel iets te vragen, stak hij het hoofd uit het mangat. Daarbij wilde hij de gloeilamp een weinig op zijde hangen. Onmiddellijk na de aanraking der lamp werd hij echter door den stroom getroffen (wisselstroom van 127 volt tegen de aarde). Zonder een kreet te slaken, zakte hij bewusteloos ineen. Geneeskundige hulp kon toevalligerwijze onmiddellijk worden verleend, daar juist een geneesheer in de fabriek aanwezig was. Deze paste gedurende $1\frac{1}{2}$ uur kunstmatige ademhaling toe, doch zonder uitkomst. Op de hand van den getroffene werd een kleine brandplek geconstateerd. Wat de gloeilamp betreft, deze was ditmaal niet een lamp met een Edison-fitting, doch een lamp met een Swan-fitting. De aanraking had hier echter plaats gevonden met de uitwendige deelen van den lamphouder. Bij het onderzoek der lamp kwam aan den dag, dat één der bevestigingsschroefjes van de toevoerdraden in het inwendige van den lamphouder vermoedelijk ten gevolge van het langdurig gebruik der lamp was losgegaan en teruggeschroefd, waarbij het in aanraking was gekomen met den metalen houder.

Een opperman was werkzaam in een in aanbouw zijnde fabriek, en wel in den kelder, waarin water stond. Een in de nabijheid loshangende gloeilamp wilde hij, tot het verkrijgen van meer licht bij zijn werk, verhangen. Toen hij daartoe den gloeilamphouder aanvatte, kwam hij in aanraking met den onder spanning staanden Edison-lampvoet, welke door den veel te korten porseleinen ring niet tegen aanraking was beschermd. Hij gaf een gil en viel, daarbij de lamp, die hij niet meer kon loslaten, meenemende. Toen een ooggetuige hem aanraakte, voelde hij, dat de getroffene onder spanning stond. Men hakte toen de toevoerleiding met een bijl door, waarna de getroffene vrij kwam.

Daar hij het bewustzijn had verloren, paste men gedurende 2 uur kunstmatige ademhaling toe, echter zonder resultaat. De levensgeesten konden niet meer worden opgewekt. Een afbeelding der lamp, welke dit doodelijk ongeval veroorzaakte, komt voor op blz. 211 van het „Centraal Verslag der Arbeidsinspectie over 1920”. Het betrof hier een spanning van 220 volt wisselstroom tegen de aarde.

Een opperman bij een in aanbouw zijnd gebouw was werkzaam in het sous-terrain van dat bouwwerk. Voor de verlichting diende een provisorisch aangelegd elektrisch leidingnet van een spanning van 220 volt tegen de aarde. In het gedeelte, waar de getroffene werkzaam was, stond een voet water en daar de getroffene reeds geruimen tijd ter plaatse aan den arbeid was, mag worden aangenomen, dat zijn schoenen geheel nat waren. Ook het leidingnet was door druipend water vóchtig geworden en

verkeerde ter plaatse in minder goede conditie. Bovendien was hier een laschverbinding aanwezig, welke op zeer ondeugdelijke wijze was geïsoleerd. Op een gegeven oogenblik kwam de getroffene met deze laschverbinding, die binnen handbereik was gelegen, in aanraking, hetgeen ten gevolge had, dat een elektrische stroom van voldoende sterkte om den dood te veroorzaken zijn weg door het lichaam van den getroffene kon nemen.

Voor de aanlegging van een uitgebreid fundeeringswerk werd gebruik gemaakt van eenige electrisch gedreven heimachines. Zulk een electrische heimachine bestaat in hoofdzaak uit een vierwieligen wagen, waarop zich een lier bevindt, die wordt aangedreven door een draaistroommotor. Deze motor wordt door middel van een verplaatsbare leiding aangesloten aan het electrische leidingnet. De verplaatsbare leiding kan op de plaats, waar deze aan het vaste leidingnet is verbonden, door een schakelaar worden uitgeschakeld. In de onmiddellijke nabijheid van den motor op den wagen is een tweede schakelaar aanwezig, aangebracht in een gesloten gietijzeren schakelkast. Met één dezer electrische heimachines deed zich nu het volgende ernstige ongeval voor.

De heimachine moest worden verplaatst, hetgeen zou geschieden door 4 personen. Zij bedienden zich daartoe van 4 ijzeren handspaken, welke elk in een der wielen werden gestoken. Nadat met het verplaatsen een aanvang was gemaakt, voelden de 4 mannen plotseling, dat zij door den electrischen stroom werden getroffen en waren zij onmachtig om de handspaken los te laten. Op het vernemen hunner angstkreten spoedde zich een vijfde persoon, die zich ter plaatse bevond, naar den schakelaar aan het begin der verplaatsbare toevoerleiding en schakelde uit. Alle door den stroom getroffen en vielen daarop neer. Zij hadden circa één minuut onder stroom gestaan. Twee der getroffenen waren spoedig ter been. De beide anderen bleven echter liggen.

Geneeskundige hulp, die onmiddellijk werd ingeroepen, verscheen eerst na ongeveer 25 minuten. In dien tusschentijd werd op de laatstgenoemde twee personen kunstmatige ademhaling toegepast. Na vervoer naar het gasthuis moest aldaar door den dienstdoenden geneesheer bij den één de dood worden geconstateerd. De andere keerde na ongeveer een uur weer tot het bewustzijn terug. Geen der getroffenen vertoonde echter enig uitwendig letsel.

Het onderzoek naar de oorzaak van het onder spanning komen der heimachine leverde het volgende op:

De verplaatsbare leiding, door middel waarvan de motor werd gevoed, bestond uit 3 gummiaderleidingen met een koperdoorsnede van 25 m.M²., voorzien van een gemeenschappelijke omwikkeling van touw. Door 3 ronde openingen in één der zijanten van de gietijzeren schakelkast op de heimachine waren deze 3 leidingen in de kast gevoerd, waar zij waren voorzien van gesoldeerde kabelschoenen, die door middel van schroefverbindingen aan de aansluitingsklemmen van den schakelaar waren bevestigd.

Bij het aanbrengen dezer drie verbindingen waren echter geen voorzieningen getroffen om ze te ontlasten van trekkrachten, welke bij de verplaatsing der heimachine in de leidingen zouden kunnen optreden. Het bleek dan ook, dat bij het verplaatsen der heimachine aan één dezer verbindingen zoodanig was gerukt en getrokken, dat de koperen leiding bij het kabelschoentje was gebroken. Het blanke uiteinde van dezen gebroken draad kwam toen in aanraking met den ijzeren wand van de schakelkast. Daardoor kwam niet alleen deze schakelkast, maar ook het geheele ijzeren gestel van de heimachine, dat met de schakelkast één goed geleidend geheel vormde, onder spanning te staan. Aangezien de heimachine op planken stond en verder geen verbinding tusschen de heimachine en de aarde bestond, kwamen de arbeiders met stroom van de volle spanning in aanraking. Dat 2 der getroffenen er zonder ernstig letsel of nadeel zijn afgekomen en ook de derde er niet het leven bij inboette, terwijl toch de vierde werd gedood, moet worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat de weerstand der eerstgenoemde drie personen tegenover de aarde aanzienlijk is geweest, doordat deze zich op houten dwarsliggers bevonden, doch dat de laatstgenoemde met één of beide voeten op den natten bodem stond, waardoor gemakkelijk een stroom van voldoende sterkte door het lichaam naar de aarde kon vloeien.

Volgens de verklaring van den uitvoerder van het werk had bij het in gebruik nemen van de heimachine, circa 4 weken vóór het ongeval, de electricien, die de installatie in gereedheid had gebracht, voor een goede ontlasting der 3 verbindingen der stroomvoerende draden zorggedragen, door deze draden op korten afstand van de schakelkast aan het gestel van de heimachine te bevestigen met een ijzeren beugel. Op den dag van het ongeval was deze beugel intusschen niet meer aanwezig en vermoedelijk was dit al geruimen tijd niet meer het geval. Hieruit kan echter wel blijken, hoe noodzakelijk het is, niet alleen, dat een installatie behoorlijk wordt afgeleverd, maar ook, dat daarna een goed en deskundig toezicht gehouden wordt, althans indien gewerkt wordt onder dergelijke ongunstige omstandigheden als bij deze soort van arbeid steeds aanwezig zijn.

Op blz. 219 e.v. van het „Centraal Verslag der Arbeidsinspectie over 1920” is reeds medegedeeld tot welke voorschriften en verdere maatregelen dit ongeval heeft aanleiding gegeven, zoodat het onnoodig schijnt, hierop thans nog terug te komen.

Op een bouwwerk eener woningbouwvereeniging werd voor het inheien van fundeeringspalen gebruik gemaakt van een electrisch gedreven heistoestel. Voor den stroomtoevoer diende een buitenleiding, bestaande uit 3 gummiaderleidingen, gespannen op klokisolatoren, die op hun beurt bevestigd waren op $\pm$ 5 meter lange houten palen. De electrische spanning bedroeg 220 volt tegen de aarde.

Op den dag van het ongeval had men de heistelling verplaatst naar een punt in de nabijheid van de electrische leidingen. Dientengevolge was

een der stalen tuidraden tot bevestiging der heistelling over de electrische leiding heengevoerd geworden. In gespannen toestand kruiste de tuidraad de electrische leiding op een afstand van 1 à 1½ meter.

Toen het ongeval plaats greep, was een drietal arbeiders bezig den tuidraad te spannen. De werkzaamheden geschiedden echter, tegen het bestaande verbod in, zonder eerst de electrische leidingen uitgeschakeld en dus spanningloos gemaakt te hebben. Twee der drie personen bevonden zich, terwijl zij den tuidraad met de handen omklemd hielden, op den drogen veenbodem, in de nabijheid van een der op het terrein aanwezige werkputten. De derde man, die van alle 3 het dichtst bij het einde van den tuidraad stond en dien eveneens met beide handen vasthield, was in dezen werkput gaan staan met de voeten op den kop van een in den grond geheiden paal. De put was gedeeltelijk met water gevuld en het bovineinde van den paal kwam slechts over een korten afstand boven het wateroppervlak uit. De paalkop bood echter een onzeker steunpunt, althans schijnt de man op zeker oogenblik het evenwicht te hebben verloren, waardoor naar alle waarschijnlijkheid de tuidraad een weinig zakte en in aanraking kwam met den bovensten draad der electrische leiding, juist op een plaats, waar de isolatie van den draad bij het maken eener laschverbinding was verwijderd.

Dientengevolge nam toen de electrische stroom door den stalen tuidraad en door de lichamen der 3 mannen een weg naar de aarde. De getroffen en, die onder den invloed van den stroom den tuidraad niet meer los konden laten, vielen neer. Daarbij kwamen de beide op den kant staande personen op den grond terecht, doch geraakte de derde man te water. Daardoor kreeg hij een zoodanige goede aardverbinding, dat de electrische stroom sterk genoeg bleek te zijn om den dood te veroorzaken. Bij de beide anderen, die op zeer drogen bodem stonden, was de weerstand tusschen lichaam en aarde gelukkig hiervoor te groot. Het overige op het werk aanwezige personeel, door hun hulpgeroep gewaarschuwd, schakelde de electrische leiding onmiddellijk uit, waarna zij vrij kwamen.

Op den getroffen werd onmiddellijk kunstmatige ademhaling toegepast en zoolang voortgezet totdat een geneesheer ter plaatse was. Deze kon echter slechts den dood constateeren.

Op een bouwwerk was op den beganen grond een lier opgesteld, waarvan de stalen hijschkabel op de houten stelling ter hoogte van het dak van het gebouw over een katrol gevoerd werd. In den kabel was een slechte plaats, waarom men een deel van den hijschkabel afhakte en de windingen om de trommel van de lier afrolde. Voor dit laatste liepen drie betonwerkers met de einden van den kabel achteruit. Deze kabel kwam daarbij in aanraking met een blanke toevoerleiding van een bovengronds electrisch net met een spanning van 290 volt tegen de aarde, die zich op 5 meter boven den grond bevond. Eén der getroffen en werd ten gevolge van den electrischen stroom, dien hij door het lichaam kreeg, bewusteloos en kon ondanks

onmiddellijk toegepaste kunstmatige ademhaling niet tot het leven teruggebracht worden. De andere getroffene kon drie dagen na het ongeval zijn werk nog niet hervatten, klaagde over pijn en stijfheid in de gewrichten en was nog geheel versuft. De derde persoon had toevallig een minder vochtige standplaats. Hij kwam er af met een flinken schok, die hem omver wierp.

Een doodelijk ongeval door den electrischen stroom had ook plaats in één der mijnen. De toedracht is merkwaardig genoeg om hier geheel te laten volgen.

Fig. 9 geeft de situatie weer.

De werkzaamheden bestonden uit het aanbrengen van gietijzeren bekleedingsplaten (tubings) in de schacht. In de schacht was de dispositie als volgt:

1°. De zwevende ladder Z. L.

2°. De zwevende vloer Z. V., in hoofdzaak bestaande uit stalen balken, welke rustten op de tubings.

3°. De hijskabel B, die omvat werd door den getroffene.

4°. De standplaats C van den getroffene.

5°. De standplaats R van den mede-arbeider op het oogenblik, dat hij den hijskabel B aanraakte, welke hijskabel zich toen bevond op de plaats B 1.

6°. A. de electrische kabel voor den stroomtoevoer der schietinrichting.

Bovendien was nog aanwezig de niet op de teekening aangegeven electrische kabel der verlichting, welke echter op het oogenblik van het ongeval defect en van het electrische net geheel afgeschakeld was.

Ten gevolge van dit defect

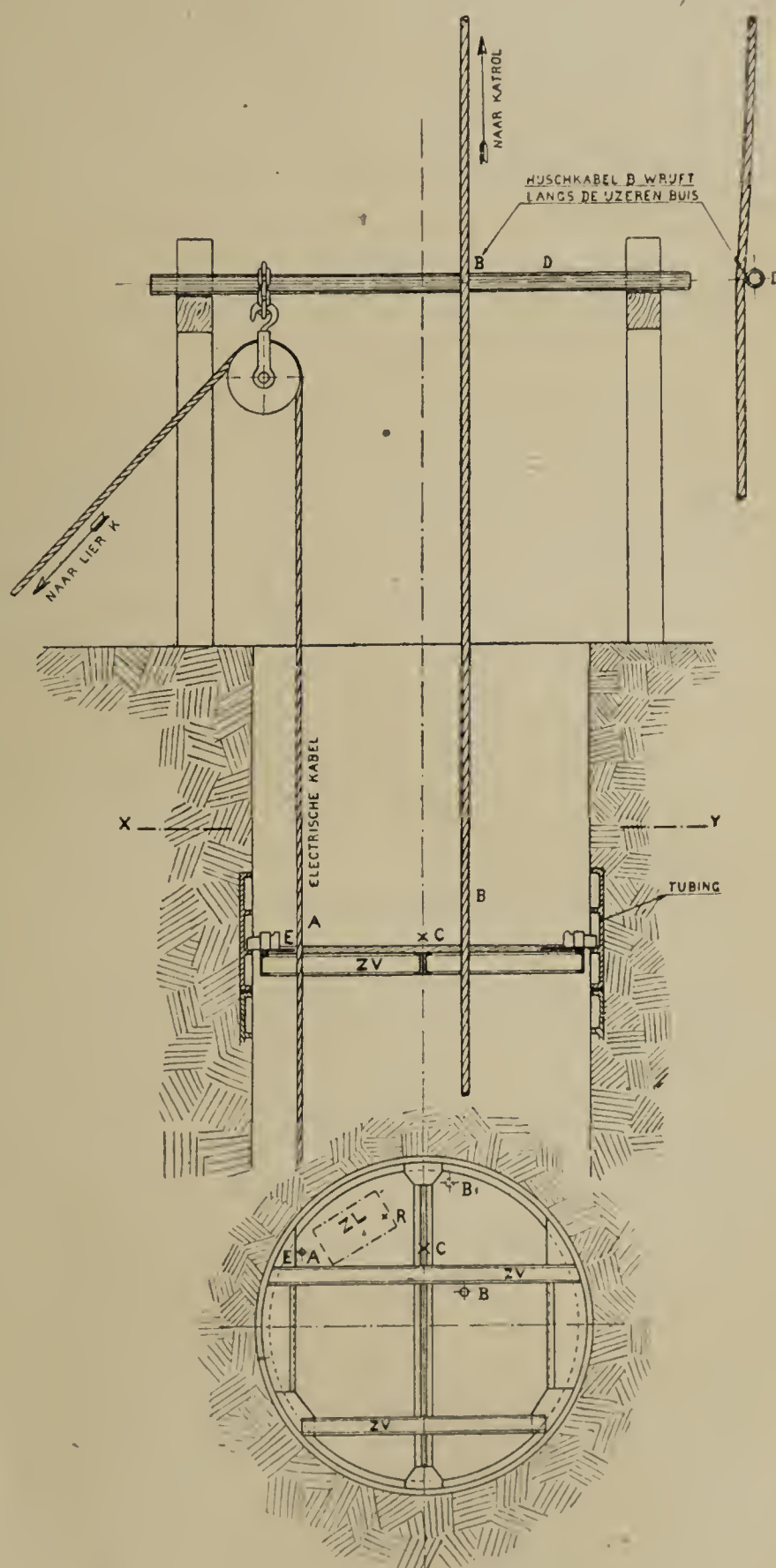

Fig. 9.

werd de schietkabel in dienst gesteld van de verlichting en deed deze laatste op het oogenblik van het ongeval dienst als lichtkabel.

De dispositie boven den grond voor zoover deze met de zaak te maken heeft, was als volgt:

1°. Naast de opening van de schacht staan twee hijschlieren; de eene, K, voorzien van een trommel, waarop zich bevindt de schietkabel, bij het ongeval dus lichtkabel. Deze kabel bestaat uit 2 soepele koperkernen, elke kern omgeven van een gummi-isolatie, en het geheel omgeven door een zware touwomkleeding, die op haar beurt beschermd is door een zware omvlechting van vertind ijzerdraad.

De schietkabel is geaard op de lier, waartoe men gebruikt heeft een dun koperdraadje van $1\frac{1}{2}$ à $2\frac{1}{2}$ m.M²., dat onbeschermd bevestigd is aan één der ijzeren staanders van de lier en eveneens onbeschermd in den drogen bovengrond gelegd is. Deze aarding is ondoelmatig en niet deugdelijk en is onvoldoende om een elektrische spanning van de ijzeren bewapening van den kabel te neutraliseeren.

De tweede lier dient voor de bediening van den hijschkabel, welke bestaat uit staaltouw.

2°. De houten stellage boven de schachtopening.

3°. De ijzeren buis D liggende op de houten stellage, waaraan door middel van een ijzeren ketting de ijzeren katrol van den schietkabel A is bevestigd.

4°. De hijschkabel B, welke over een hooger geplaatste katrol loopt en zoodanig is aangebracht, dat hij, voorbij de ijzeren buis loopende, daarop een stevigen druk uitoefent (zie de teekening).

Vóór het ongeval stond de mede-arbeider ca. 10 meter onder den getroffene en voelde op het oogenblik, dat hij met de rechterhand de zwevende ladder en met de linkerhand den bovenbedoelden hijschkabel omvatte, een electrischen schok. Dit voorval gaf dezen persoon aanleiding om op het oogenblik, dat de getroffene „au”, „au” schreeuwde, te beseffen, dat deze ook een electrischen schok had gekregen, waarom hij direct naar boven riep: „stroom afzetten”.

Ten gevolge van dit feit kan als vrij zeker aangenomen worden, dat de getroffene inderdaad door den electrischen stroom gedood is en dat de hijschkabel daarbij een zekere rol speelde. Dit zoo zijnde, blijft de taak over, om een aannemelijke verklaring van het voorgevallene te geven en is de gang van zaken zeer waarschijnlijk de volgende geweest.

Het onderzoek toonde aan, dat het niet mogelijk was van de standplaats der houters den schiet- of tijdelijken lichtkabel aan te raken. Ook kon niet aangetoond worden, dat de zwevende ladder, welke uit hout met ijzerbeslag bestond, door haar in schommeling te brengen, met dien kabel in aanraking kon komen. Een directe aanraking met dien kabel door een of beide personen, evenals een indirecte door middel der zwevende ladder, heeft dus niet plaats gehad. Wat den schietkabel aangaat, moet opgemerkt worden,

dat deze in goeden toestand verkeerde en door meting werd geconstateerd dat de koperkern en de buitenmantel goed van elkaar geïsoleerd waren. De kabel was echter over de onderste honderd meter door en door nat, en aan het einde van dezen natten kabel was de aansluiting gemaakt van drie tijdelijke gloeilampen.

Alhoewel bij het onderzoek deze aansluiting was weggenomen en alleen de lampen met de korte stukken leiding, die voor de aansluiting dienst hadden gedaan, vertoond konden worden, kon bij het zien daarvan direct begrepen worden, dat deze aansluiting op zeer primitieve wijze was uitgevoerd geworden en dat dan ook in de verbinding der lampen met den kabel zeer vermoedelijk de oorzaak gezocht moest worden van het onder spanning staan van den ijzeren mantel van den schietkabel.

Immers de lampen met hare Edison-fittingen waren aan de twee koperkernen van den schietkabel bevestigd geweest door de blank gemaakte deelen van de lampleiding en die der kabelkernen gewoon in elkaar te draaien en daarna af te isoleeren met enkel isoleerband. Zoo verkreeg men een zeer zwak punt in de isolatie, hetgeen onder de zeer ongunstige omstandigheden van de natte omgeving aanleiding moest geven tot een stroomovergang op den metalen omtrek van den kabel.

Deze kabel nu, welke door zijn goed geleidend metalen omhulsel en onvoldoende aardverbinding over zijn geheele lengte onder spanning stond, deelde die spanning mede aan de ijzeren buis, waaraan de katrol opgehangen was. Op haar beurt bracht deze buis den hijschkabel, die, zooals gezegd, vast langs die buis schuurde, waardoor een zeer goed electrisch contact tusschen die twee lichamen ontstond, onder spanning, en ziedaar in de schacht de electrische stroom in handbereik, die zijn slachtoffer eischte.

Dat een kleine oorzaak hier wederom zulk een ernstig, noodlottig gevolg heeft gehad, moet toegeschreven worden aan de omstandigheden. De twee aanwezige personen in de schacht droegen natte kleding en nat schoeisel en stonden verder op een plaats en in een omgeving, druipende van water. Alles wat aangeraakt kon worden, was voor den electrischen stroom een ideale geleider. De weerstand van de menschelijke huid tegen de inwerking van dien stroom was onder die omstandigheden buitengewoon gering en het menschelijk lichaam zelf een buitengewoon goede geleider geworden. Herinnert men zich daarbij, dat volgens de ervaring en de literatuur men gevoegelijk aannemen kan, dat een stroomsterkte van slechts 0,06 A door het lichaam behoeft te circuleeren om een mensch van normale gezondheid te doden, dan is het niet te verwonderen, dat een geval als het onderhavige zich heeft kunnen voordoen en dat daarvoor slechts een lichte aanraking noodig is geweest.

Bij het onderzoek werd de opmerking vernomen, dat de schok niet aanhoudend was gevoeld. De verklaring, dat het verschijnsel slechts intermitteerend optrad, is gelegen in het feit, dat de onder spanning staande schietkabel vlak langs het gedeelte van den zwevenden vloer bij E liep.

Deze kabel maakte bij zijn groote lengte aanhoudend kleine slingeringen, waarbij hij wel eens gedurende geruimen tijd den zwevenden vloer, welke alweer door zijn groote natheid en zijn verbinding met de schachtbekleding als een goede aarde beschouwd moet worden, aanraakte. Gedurende die aanraking had dus de kabel ook een goede aarde en dien-tengevolge verdween op die oogenblikken de spanning van den omhullenden metaalmantel.

Gedurende ± 2 uur werd kunstmatige ademhaling toegepast, doch zonder resultaat.

B. Bij hooge spanning.

Het eenige doodelijke ongeval, dat zich in dit verslagjaar bij hooge spanning voordeed, droeg zich toe als volgt:

In een afdeeling van een uitgebreid electrisch transformator-onderstation, waarvan een dwarsdoorsnede wordt voorgesteld door fig. 10, bevond zich tegen de zoldering een drietal verdeelrails (V.R.) van een 10 000 volt-systeem. Dit 10 000 volt-systeem werd eenerzijds gevoed door de secundaire wikkelingen van eenige 50 000/10 000 volt-transformatoren (niet in de teekening aangegeven), anderzijds door een verbindingskabel (K) met een lengte van circa 15 kilometer. Deze verbindingskabel kwam aan de andere zijde uit in een ander transformator-onderstation en werd daar gevoed door een dergelijk 10 000 volt-systeem als hier aanwezig.

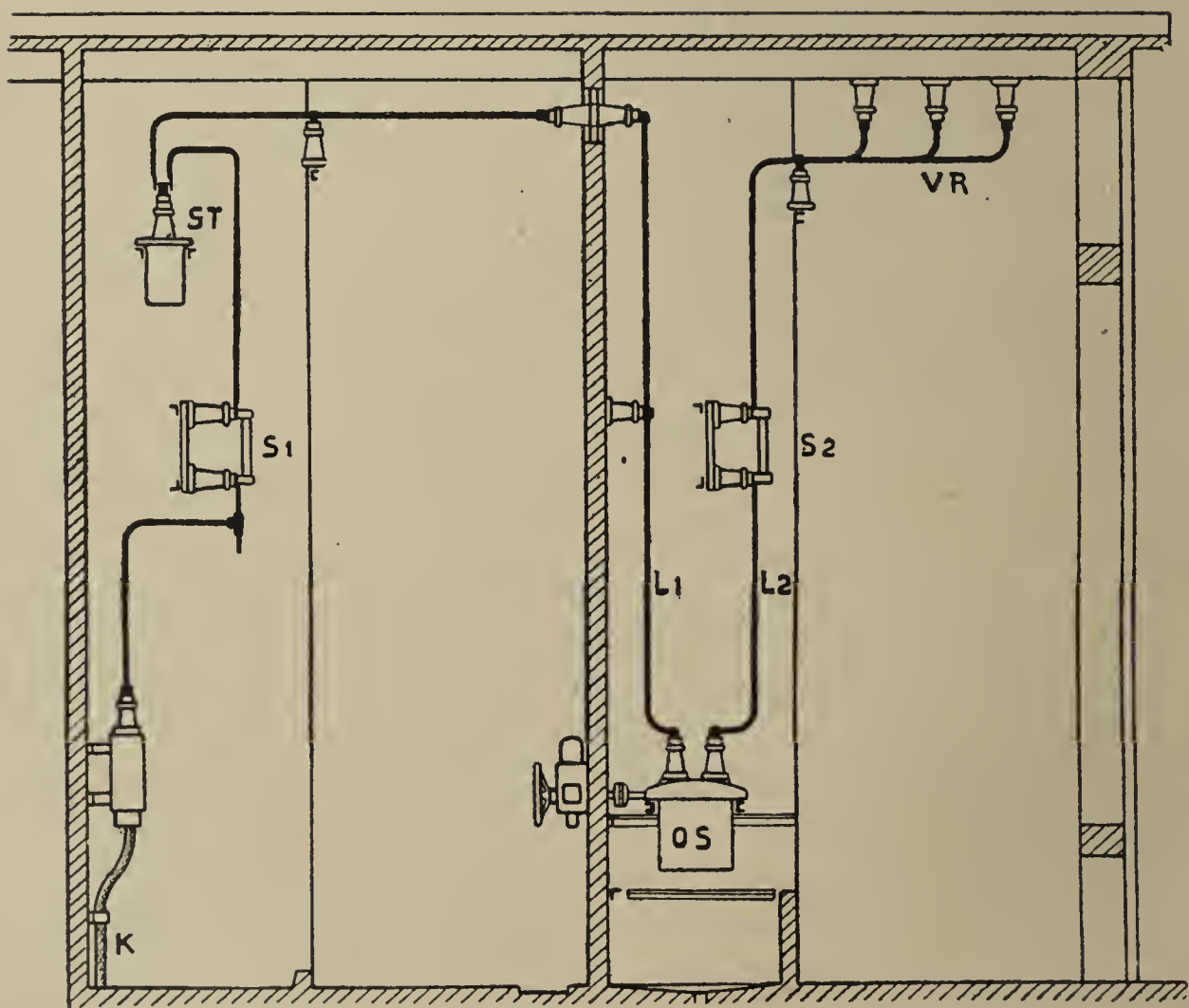

Fig. 10.

Zooals verder uit de teekening blijkt, was de verbinding van den kabel K met de zooeven genoemde verdeelrails tot stand gebracht achter-eenvolgens over den driepoligen scheidingsschakelaar S_1 , een stel stroomtransformatoren S.T., den driepoligen olieschakelaar O.S. en den driepoligen scheidingsschakelaar S_2 .

Aan den olieschakelaar O.S. moesten eenige veranderingen worden aangebracht, waartoe deze geheel spanningloos moest worden gemaakt.

Het is duidelijk, dat het daartoe noodzakelijk was om zoowel den scheidingsschakelaar S_1 als den scheidingsschakelaar S_2 uit te schakelen. Aan het met de werkzaamheden belaste personeel was dit voldoende bekend. Des voormiddags van den dag, waarop het ongeval plaats greep, waren dan ook vóór met het werk werd begonnen alle vereischte veiligheidsmaatregelen genomen.

Des namiddags moest wederom aan den olieschakelaar worden gewerkt. De electromonteur, die het werk uitvoerde, werd bij het treffen van de noodzakelijke voorbereidingen bijgestaan door den chef van het onderstation.

Nadat wederom de olieschakelaar O. S. en de scheidingsschakelaar S_2 uitgeschakeld waren geworden, verzuimde men echter om den scheidingsschakelaar S_1 uit te trekken. De electromonteur, die ten onrechte in de meening verkeerde, dat de chef van het onderstation den scheidingsschakelaar S_1 had bediend, begaf zich in de cel van den olieschakelaar O. S., waar hij de drie leidingen L_2 met de aarde verbond en onderling kortsloot. Dit kon zonder direct gevaar geschieden. Toen hij daarop echter hetzelfde wilde doen met de leidingen L_1 , die ten gevolge van het genoemde verzuim onder spanning waren blijven staan, werd hij door den electrischen stroom getroffen.

De veroorzaakte aard- of kortsluiting deed den automatischen schakelaar functionneeren in het onderstation aan het andere kabeleinde, waardoor de leidingen L_1 spanningloos werden. De ontvangen electrische schok was echter van dien aard, dat de getroffene het bewustzijn verloor. Hij kwam tusschen de celwanden en dwars op den olieschakelaar te liggen, daarbij met het eene been in aanraking blijvende met de drie leidingen L_1 . De chef van het onderstation bevond zich op dat oogenblik wel in de schakelruimte, doch niet in de afdeeling, waar het ongeval gebeurde, en daar de getroffene niet om hulp geroepen had, bleef de eerste van het gebeurde onkundig.

Inmiddels had het met het toezicht belaste personeel in het andere onderstation geconstateerd, dat de olieschakelaar in den kabel K automatisch had gewerkt.

Overeenkomstig de voor het personeel geldende instructies werd, na 3 minuten te hebben gewacht, nog éénmaal ingeschakeld.

De electromonteur werd toen voor de tweede maal getroffen en de automatische schakelaar functionneerde opnieuw. Daarna werd niet meer ingeschakeld.

Uit het feit, dat na den eersten schok de getroffene niet om hulp heeft

geroepen, mag met waarschijnlijkheid opgemaakt worden, dat toen het bewustzijn geweken was. Na den tweeden schok, waarbij groote verwoestingen aan ledematen en lichaam werden aangericht, is echter positief kunnen vastgesteld worden, dat zijn bewustzijn niet geweken was en het denkvermogen tot aan zijn dood, welke na een duddeloos lijden van ca. 14 dagen intrad, normaal gebleven is.

BEVEILIGING VAN ELECTRISCHE INSTALLATIES.

Onderstaand staatje geeft een overzicht van het aantal eischen van electrotechnischen aard, welke in de verschillende bedrijfsgroepen ter beveiliging tegen het gevaar van electrische installaties werden gesteld.

	Bedrijfsgroep.	Aantal eischen van electrotechnischen aard.
1	Aardewerk, glas, enz.	27
2	Diamant en andere edelsteenen	—
3	Boek- en steendrukkerijen	10
4	Bouwbedrijven	53
5	Chemische nijverheid	23
6	Hout-, kurk- en stroobewerking	41
7	Kleeding en reiniging.	10
8	Kunstnijverheid	—
9	Leder, wasdoek, caoutchouc	26
10	Oer, steenkolen, turf	1
11	Metalen (Bewerken van)	33
12	Stoom- en andere werktuigen (Vervaardiging van)	49
13	Scheepsbouw, vervaardigen van rijtuigen. . . .	61
14	Papier	23
15	Textiele nijverheid	49
16	Gas en electriciteit (Vervaardigen van)	—
17	Voedings- en genotmiddelen (Bereiding van) . .	151
	Totaal	557

Een overzicht dezer voorschriften, verdeeld naar den aard der gebreken, volgt hieronder.

Omschrijving der voorschriften van electro-technischen aard.		Aantal.
1	Het beschermen van gevaarlijke deelen bij werktuigen, toestellen en leidingen	48
2	Het vernieuwen, verbeteren of herstellen van het leidingnet, geheel of gedeeltelijk, al dan niet in verband met den aard van het bedrijf	57
3	Het vervangen van smeltstukken van slechte of onbetrouwbare constructie of van minderwaardig materiaal	5
4	Het verplaatsen van ondoelmatig of gevaarlijk opgestelde machines en toestellen en het verbeteren van de bedieningsplaatsen	3
5	Het stofvrij opstellen van machines, enz. en het stofdicht insluiten van toestellen, schakel- en verdeelborden	40
6	Het verbeteren van defecte of minderwaardige toestellen of het vervangen daarvan door goede, deugdelijk beschermde constructies	166
7	Het vervangen van ondeugdelijke handlampen of verplaatsbare gloeilampen door deugdelijke handlampen, inclusief de daarbij behoorende toevoeleidingen	59
8	Het geheel of gedeeltelijk vernieuwen van schakel- en verdeelborden met toebehooren en het beschermen daarvan tegen mechanische beschadiging	31
9	Het vrijmaken van een voldoende ruimte voor en achter het schakelbord	2
10	Het maken van aardverbindingen	62
11	Het aanbrengen van meerpelige of het vervangen van enkelpelige uitschakelaars, al dan niet met moment- of automatische werking	29
12	Het maken van een schematische voorstelling der installatie	4
13	Diversen	51
Totaal		557

ONGEVALLEN MET DOODELIJKE AFLOOP. *

Oorzaak der ongevallen.	District.										Het Rijk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
In fabrieken en werkplaatsen.											
Drijfwerk.											
Opleggen, herstellen, enz. van drijfriemen	1	1	1	1	—	—	—	—	—	1	5
Bij het verrichten van werkzaamheden in de nabijheid van drijfwerk	—	1	1	1	—	—	—	—	—	—	3
Verward raken in een afgeworpen drijfriem van een dorschmachine, toen deze en de aandrijvende motor was afgezet, doch nog niet stilstond	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Arbeidswerktuigen.											
Door uitglijden met een arm tusschen de walsen van een afdroogpers in een leerfabriek geraakt, bovenarm afgeknepen. Na amputatie overleden . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Springen van een slijpsteen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Getroffen door stuk hout op een cirkelzaagbank teruggeslagen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Meegesleurd door de spil eener centrifuge, toen getroffene deze met zijn voorschoot wilde remmen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Liften en andere hefwerktuigen.											
Met het ophijschen van een bak is de Weston-takel losgeraakt; de last viel en de getroffene raakte verward in den hijschketting	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Breken van een tui van een hijschmast	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Van een door rukwinden in beweging gekomen kraan gesprongen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Bekneld tusschen staaldraad en trommel van lier	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Bij werkzaamheden aan een liftinstallatie in de liftschacht gevallen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Knelling tusschen liftkooi en schacht .	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Verbranding, ontploffing en verstikking.											
In kuiperij onder een stoommuts gekropen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1

* Waar in dezen staat ongevallen voorkomen, die krachtens hun aard in verschillende rubrieken konden worden opgenomen, zijn zij ondergebracht in de eerste rubriek, waartoe zij geacht konden worden te behooren.

Oorzaak der ongevallen.	District.										Het Rijk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Na explosie van een acetyleentoestel getroffen door een weggeslingerde deur	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Bij het ontdooien van een stoomketel in den ketel gestikt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Toen na het springen van een gietvorm het bordes van de loopkraan in brand geraakte, sprong de kraanmachinist van 14 M. hoogte in het vloeibare gietijzer	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
In een suikerfabriek na het aansteken der kalkovens dood bij den oven gevonden. Alle ventilatieopeningen waren voor de kou gesloten.	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Electriciteit.											
Hoogspanning	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Laagspanning, beneden 300 volt . . .	—	1	—	—	2	2	1	2	1	—	9
Overige.											
Vallende voorwerpen.	1	—	1	1	—	—	—	—	—	1	4
Door opslaan van den handwagen, gietwerk op het lichaam gekregen . . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Bij het omkantelen van een zwaar werkstuk	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Omslaan van een kipkar op een steenfabriek	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Van een trap gevallen	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
Door een glazen lantaarn gevallen . .	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Gevallen bij het in de rails tillen van een wagen van een cokesbreker. . .	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Instorten van een gevel tijdens het afbreken van een muur	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Door instorten van een loods op een steenfabriek	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Door lorrie overreden	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Overrijding op een terrein, doordat een paard schrok	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Bekneld geraakt tusschen twee kipwagens	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Door den bliksem getroffen	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	2
In de hand gezaagd, waarbij later infectie	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Overige	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2
Bouw werken.											
Bezwijken van materiaal	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Van steiger of door balklagen gevallen.	1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3

[illegible]

Oorzaak der ongevallen.	District.										Het Rijk.
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
Electriciteit.											
Laagspanning beneden 300 volt . . .	—	—	—	—	—	1	1	—	1	1	4
Verdrinken.											
Van den wal.	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	2
Van boord.	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	2
Zinken van een schuit.	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Bij het vervoer van een locomobiel be- zweek een brug en kwam getroffene onder de locomobiel in het kanaal terecht	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Overige.											
Door een aardafschuiving bedolven . .	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Telefoonpaal afgebroken en naar beneden gestort	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Uit een paal van de electrische gelei- ding gevallen.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Van een dak gevallen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
Springen van een waterreservoir bij het beproeven van waterleidingbuizen met zuurstofdruk	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Bij het keuren van vleesch infectie ge- kregen	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
Bij het sluiten van afsluitboomen van een brug stuitten deze terug tegen de borst.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
Totaal.	4	3	5	5	3	9	3	3	5	4	44
Algemeen totaal.	13	11	22	14	12	16	7	10	7	11	123 1)

1) Bovendien kwam één doodelijk ongeval door electriciteit bij laagspanning beneden 300 volt in de mijnen voor.

HET VERSCHAFFEN VAN EERSTE HULP BIJ ONGEVALLLEN.

De verbandmiddelen, geëischt bij artikel 232, vorderen voortdurend be-
moeying van de inspectie, niet alleen om te zorgen, dat zij inderdaad
aanwezig zijn, maar niet minder, dat zij ook op een behoorlijke wijze en
in een goeden toestand bewaard worden. Ook de biljetten, waarop de bij
ongevallen te verleenen eerste hulp op licht begrijpelijke wijze is beschre-
ven, ondervinden nog lang niet die belangstelling, waarop zij aanspraak
mogen maken.

HET VOORKOMEN VAN VERGIFTIGING, BESMETTING OF BEROEPSZIEKTEN.

De bemoeienissen met de bestrijding van stof, gassen en dampen hebben ongetwijfeld de strekking, welke boven deze § vermeld is. Hier worde nog het volgende meegedeeld.

Naar aanleiding van een aangegeven geval van kooloxydevergiftiging werd een onderzoek ingesteld in een schelpkalkbranderij. Daarbij bleek, dat zich dagelijks een arbeider in den oven begaf om de laag brandstof en schelpen te slechten, hetgeen 20 à 30 minuten vorderde en waarbij hij bloot stond aan de inademing der dampen. Verscheidene arbeiders hadden daar reeds vroeger nadeel van ondervonden, gevallen van bedwelming waren voorgekomen. Voorgeschreven werd in deze, zoowel als in een nabij gelegen kalkbranderij, waar dezelfde werkwijze gevolgd werd, om bij dezen arbeid een toestel te gebruiken, dat de inademing van zuivere lucht of zuurstof waarborgt. Bij contrôle bleek hieraan niet voldaan te zijn, zoodat tegen beide bestuurders proces-verbaal werd opgemaakt, hetgeen leidde tot ieders veroordeeling tot een boete van f 30, subsidiair 15 dagen hechtenis. Daarop gaf een der bestuurders zijn voornemen te kennen om een mechanische vulinrichting voor den oven aan te brengen.

HET VERSTREKKEN VAN GOED DRINKBAAR WATER.

In verschillende plaatsen in Friesland en Groningen gaf de droge zomer van 1921 aanleiding tot groote moeilijkheden met de drinkwatervoorziening.

Vooral in Friesland, waar de drinkwatervoorziening bijna geheel op den regenput is aangewezen, konden vele werkgevers zelf niets missen en moesten de werklieden zelf hun drinkwater, als het er was, medebrengen.

Naar aanleiding van een klacht over slecht drinkwater op een groot kanaalwerk in Limburg, werden in den zomer van dit jaar eenige monsters van dit water genomen, ten einde te worden onderzocht. Het onderzoek toonde aan, dat het water ongeschikt moest worden geacht om te dienen als drinkwater, in verband met het hooge gehalte aan bacteriën en het voorkomen van coli-bacillen, welke duiden op verontreiniging met faecaliën.

ART. 16 BEROEP.

Gedurende het jaar 1921 werd 32 maal beroep ingesteld als bedoeld bij artikel 16. Hiervan werden er twee al spoedig weer ingetrokken, één werd niet ontvankelijk verklaard, omdat de termijn, waarbinnen beroep moet worden ingesteld, was overschreden, drie hadden betrekking op vrijstelling als bedoeld bij artikel 26 der Veiligheidswet en werden als zoodanig behandeld; twee konden verder buiten behandeling worden gesteld, omdat in één geval, hangende het beroep, inmiddels aan de gestelde nadere

eischen werd voldaan en in het andere geval het beroep betrekking bleek te hebben op door het districtshoofd in Mei 1920 gestelde eischen, waartegen, volgens mededeeling van het betrokken bedrijfshoofd, binnen den gestelden termijn beroep was ingesteld, doch welk beroepschrift nooit ter bestemder plaatse werd ontvangen. Van de resteerende 24 beroepen werd gedurende 1921 op 6 eene beslissing genomen. Betreffende de vóór 1921 ingestelde beroepen, waarop nog niet was beschikt, werd één niet ontvankelijk verklaard, vier werden buiten behandeling gesteld, omdat inmiddels aan de nadere eischen bleek te zijn voldaan of omdat de inrichting was opgeheven of zoodanig gewijzigd, dat de indertijd gestelde nadere eischen konden beschouwd worden als te zijn vervallen, terwijl op twee een beslissing werd genomen.

Gehandhaafd bleven de volgende eischen:

- Het vervangen van de in de werkplaats eener scheepsbouwwerf en machinefabriek zich bevindende ondeugdelijke bordpapieren kappen der hefboomschakelaars door hefboomschakelaars in gesloten gietijzeren kasten of met inbegrip van kap omgeven door een deugdelijke plaatijzeren beschermingskap;

het, ter voorkoming van stofverspreiding in het werklokaal eener meubelfabriek, aangesloten zijn en blijven van alle houtbewerkingsmachines, welke stof veroorzaken, op een pneumatische stofafzuigingsinrichting van zoodanige capaciteit en zoodanig ingericht, dat het stof ter plaatse, waar het ontstaat, afgezogen en buiten het werklokaal wordt gevoerd;

het beveiligen van de drijfassen onder de naaimachines in een confectiefabriek door het aanbrengen aan weerszijden van de assen, onder de tafels, van minstens 4 ijzeren stangen op onderlinge afstanden van ten hoogste 10 c.M.;

het onder het schuin aflopende glazen dak achter in de werkplaats voor houtbewerking in een orgelfabriek aanbrengen van een beschutting van ijzergaas, stevig genoeg om naar beneden vallend glas op te vangen of de ruiten te vervangen door draadglas.

Gewijzigd werden de volgende eischen:

De eisch in een meubelmakerij, dat van een gecombineerde houtbewerkingsmachine:

1°. de langgatboormachine afzonderlijk kan worden stilgezet door middel van een losse en vaste schijf, benevens een riemoverbrenger is aangebracht, die vastzetbaar is in den stand, waarbij de riem op de losse schijf loopt (artikel 148);

2°. de cirkelzaag, de vlak- en vandiktebank en de fraisbank afzonderlijk kunnen worden stilgezet door middel van tusschendrijfwerken met vaste en losse schijven, die niet meer dan 800 omwentelingen per minuut maken

en dat voor het overbrengen van de riemen riemoverbrengers zijn aangebracht, die vastzetbaar zijn in den stand, waarbij de riemen op de losse schijven loopen en die bediend kunnen worden ter plaatse, waar aan de verschillende machines arbeid wordt verricht (artikelen 148, 149) en

3°. de achterzijde van de frais is beschut door middel van een er omheen aangebrachten beugel, zooals ter plaatse is besproken,

werd gewijzigd (met handhaving van het sub 3 genoemde, waartegen dan ook geen bezwaren waren ingebracht) in:

1°. dat de lánggatboormachine kan worden stilgezet door middel van een frictie-koppeling, die kan worden in- en uitgeschakeld door een verzetzer, die vastzetbaar is als de koppeling is uitgeschakeld;

2°. dat de cirkelzaag, de vlak- en vandiktebank en de frais, elk afzonderlijk van elkaar, kunnen worden stilgezet, door elk te voorzien van een op de aandrijfas aangebrachte frictie-koppeling, welke in- en uitgeschakeld kan worden door een verzetzer, die vastzetbaar is, als de koppeling is uitgeschakeld en te bepalen, dat de tweede eisch strekt ter uitvoering van artikel 148 van het Veiligheidsbesluit 1916.

De eisch, dat in een aardewerkfabriek de kleiwalsen van beschuttingen zijn voorzien overeenkomstig de wijze, aangegeven op teekening III n°. 1, fig. 3 van het beveiligingsalbum, werd gewijzigd in den eisch op het bovenvlak van den invoertrechter een koker van stevig materiaal (hout of ijzer) te bevestigen, 40 c.M. hoog en aan de bovenzijde voorzien van een rooster van stevige staven op een onderlingen afstand van 4 c.M. Om door dit rooster de klei te kunnen toevoegen, wordt in de uitvoeropening van de staande kneedmachine een zoodanig aantal stevige messen aangebracht, dat de daaruit geperste klei in strooken van 3 of 3,5 c.M. dikte wordt gesneden.

Vernietigd werden de volgende eischen:

In een koek- en beschuitfabriek de beide wafelovens te voorzien van een wasemkap, aangesloten aan goed trekkende schoorsteenen, geplaatst op het midden van de kap, welke beide schoorsteenen, ten einde zoo min mogelijk in het dak te breken, schuin naar boven mogen loopen en zich even onder het dak mogen vereenigen tot één schoorsteen, reikende tot $\frac{1}{2}$ M. boven de nok van het dak (in verband met het feit, dat uit den wafeloven, welke min of meer gescheiden gelegen is van de overige fabrieksruimte, bij gebruik weinig damp of walm ontwijkt en deze in voldoende mate door de zuigende werking van een electrisch gedreven ventilator wordt verwijderd).

Het zorgen voor het in voldoende hoeveelheid toevloeien van verwarmd water voor elke waschgelegenheid, bestemd voor de in een drukinkt-fabriek werkzame arbeiders (overwegende, dat in de fabriek op elke verdieping een waschgelegenheid aanwezig is, waarbij zeep en handdoeken worden verstrekt, terwijl de arbeiders desgewenscht ook over warm water kunnen beschikken).

**ART. 26. VRIJSTELLING VAN VOORSCHRIFTEN VAN HET
VEILIGHEIDSBESLUIT.**

Onderstaande staten geven, bedrijfs- en districtsgewijze gerangschikt, een overzicht van het aantal der in het verslagjaar geldende vrijstellingen.

Aard der fabriek.	Aantal fabrie- ken.	Aantal in het verslagjaar geldige vrijstel- lingen, van een voorschrift betreffende:						
		Lucht- ruimte.	Benzine- berging.	Elec- tricit.uit.	Uitgangen.	Kleeder- berging.	Schaft- lokaal.	Privaten.
Steenfabriek	9	—	—	—	—	8	9	—
Diamantslijperij. . . .	10	—	—	2	9	—	—	—
Drukkerij	20	2	—	8	1	1	7	1
Kaarsenfabriek	1	—	1	—	—	—	—	—
Kininefabriek.	1	—	1	—	—	—	—	—
Pharm. preparatenfabr.	2	—	2	—	—	—	—	—
Springstoffenfabriek .	1	—	—	1	—	—	—	—
Verfmalerij	1	—	—	—	—	—	1	—
Meubelfabriek	4	—	—	3	—	1	—	1
Timmerwerkplaats. .	9	—	—	9	—	—	—	—
Bontwerkerij	1	—	—	—	1	—	—	—
Confectiefabriek. . . .	6	—	—	3	2	1	—	—
Dameskleermakerij. .	1	—	—	—	1	—	—	—
Naaistersatelier	2	—	—	—	2	—	—	—
Chem. wasscherij en ververij	8	—	8	—	—	—	—	—
Wasscherij en strijkerij	6	—	1	1	2	3	—	—
Caoutchoucfabriek . .	1	—	1	—	—	—	—	—
Schoenmakerij	3	1	—	1	—	—	—	1
Kachelfabriek.	1	—	—	—	1	—	—	—
Koperslagerij	1	—	—	1	—	—	—	—
Smederij	4	—	—	3	—	—	1	—
Machinefabriek	2	—	—	1	—	—	1	—
Automobiellherstel- plaats	4	—	4	—	—	—	—	—
Automobiilverhuur- derij	3	—	3	—	—	—	—	—
Cartonnagefabriek . .	1	—	—	—	1	—	—	—
Papierwarenfabriek .	1	—	—	—	—	—	1	—

Aard der fabriek.	Aantal fabrie- ken.	Aantal in het verslagjaar geldige vrijstel- lingen, van een voorschrift betreffende:						
		Lucht- ruimte.	Benzine- berging.	Elec- tricit. eit.	Uitgangen.	Kleeder- berging.	Schaft- lokaal.	Privaten.
Afwerken van textiel- goederen	1	—	—	—	1	—	—	—
Fabriek v. weversrieten en -kammen	1	—	—	—	1	—	—	—
Haspelarij van garens	1	—	—	1	—	—	—	—
Katoenafvalfabriek . .	1	—	—	1	—	—	—	—
Katoenweverij en -spinnerij	7	—	—	—	5	2	—	1
Nettenboeterij	2	—	—	—	2	—	—	—
Tricotfabriek en brei- inrichting	6	1	—	3	2	—	—	—
Weverij	3	—	1	1	1	1	—	—
Bioscoop	3	1	—	2	—	—	—	—
Gasfabriek	3	—	—	—	—	3	2	—
Bakkerij	24	18	1	6	1	—	—	—
Banketbakkerij	11	11	—	—	—	—	—	—
Graanhandel	1	—	—	1	—	—	—	—
Graanmalerij	1	—	—	1	—	—	—	—
Zuivelfabriek	1	—	—	—	1	—	—	—
Sigarenfabriek	9	—	—	2	6	1	—	3
Suikerfabriek	2	—	—	1	1	—	—	—
Suikerwerkfabriek . . .	1	—	—	—	1	—	—	—
Bierbrouwerij	3	—	—	1	—	2	—	—
Kandijfabriek	1	—	—	—	—	1	—	—
Koffiebranderij	2	—	—	2	—	—	—	—
Slagerij	4	—	—	2	1	—	—	1
Vleeschwarenfabriek . .	2	—	—	2	—	—	—	—
Stoomgemaal	1	—	—	—	1	—	—	—
Totaal	194	34	23	59	44	24	22	8
District.								
1e	1	—	—	—	1	—	—	—
2e	6	1	—	—	2	3	1	3
3e	11	—	—	—	5	1	5	—

Aard der fabriek.	Aantal fabrie- ken.	Aantal in het verslagjaar geldige vrijstel- lingen, van een voorschrift betreffende:						
		Lucht- ruimte.	Benzine- berging.	Elec- tricit.	Uitgangen.	Kleeder- berging.	Schaft- lokaal.	Privaten.
4e	31	5	10	—	6	6	3	3
5e	35	12	4	4	12	2	2	—
6e	9	3	6	—	—	—	—	—
7e	16	2	—	—	5	8	10	—
8e	68	1	1	54	11	3	—	1
9e	3	—	2	—	1	—	—	—
10e	14	10	—	1	1	1	1	1
Totaal . . .	194	34	23	59	44	24	22	8

Het aantal in 1921 geweigerde vrijstellingen bedroeg 14.

HOOFDSTUK VI.

Steenhouwerswet.

De toestand in het steenhouwersbedrijf was in het afgelopen jaar verre van gunstig, waarop verschillende factoren invloed hadden. Zoo is de hoeveelheid natuursteen, welke aan groote bouwwerken verbruikt wordt, mede als gevolg van de tegenwoordige richting in de baksteen-architectuur en het geringe aantal groote bouwwerken, tot een minimum teruggebracht. De kunststeen treedt hoe langer hoe meer als concurrent op, terwijl het buitenland, dank zij de lage valuta, de bedrijfsslapte nog vergrootte.

De machinale behandeling der materialen wint, ook in de kleinere werkplaatsen, steeds meer veld. Hierbij kunnen natte bewerking en stofafzuiging betere toepassing vinden dan bij handenarbeid, hetgeen voor den gezondheidstoestand der arbeiders van groot belang is.

In totaal werd in 1921 voor de oprichting van nieuwe steenhouwerijen 19 maal vergunning verleend (hiervan kwamen er 8 in de plaats van de oude steenhouwerij) en voor de uitbreiding van bestaande 8 keer.

Het aantal steenhouwerijen, waarin behalve de patroon nog één of meer arbeiders werken, zooals dat op het einde van het verslagjaar over de districten verdeeld was, blijkt uit onderstaanden staat.

Dis- trict.	Aantal werkplaatsen.	Aantal stenhouwers.	District.	Aantal werk- plaatsen.	Aantal steen- houwers.
I	25	78	VII	25	97
II	22	82	VIII	16	52
III	35	128	IX	50	118
IV	71	331	X	15	49
V	27	139	Totaal 1921	321	1161
VI	35	87	Totaal 1920	324	1234

Artt. 3—5. KEURINGEN.

Ten einde in het bezit te komen van eene steenhouwerskaart, onderwierpen zich gedurende het verslagjaar 106 jongens aan het verplicht

geneeskundig onderzoek, waarvan het resultaat in onderstaand staatje is samengevat.

Geboorte- jaar.	Niet vóór 1921 gekeurd.		Vóór 1921 goedgekeurd.		Vóór 1921 afgekeurd.		Einduitslag.	
	Goedge- keurd.	Afge- keurd.	Goedge- keurd.	Afge- keurd.	Goedge- keurd.	Afge- keurd.	Goedge- keurd.	Afge- keurd.
1902 . . .	2	—	4	—	—	—	6	—
1903 . . .	2	—	15	—	—	—	17	—
1904 . . .	4	1	13	—	—	—	17	1
1905 . . .	7	—	12	—	—	—	19	—
1906 . . .	10	1	14	—	—	—	24	1
1907 . . .	19	2	—	—	—	—	19	2
	44	4	58	—	—	—	102	4

Van de bevoegdheid zich vrijwillig éénmaal per jaar kosteloos geneeskundig te laten onderzoeken werd dit jaar door 107 personen gebruik gemaakt.

Een overzicht, gerangschikt naar de districten, van de verplichte en vrijwillige keuringen volgt hieronder. Opgemerkt moet worden, dat de „afkeuringen” bij vrijwillig onderzoek geen wettelijk gevolg hebben; er vloeien slechts raadgevingen aan de betrokkenen uit voort.

District.	Verplichte keuring.			Vrijwillige keuring.		
	Goedge- keurd.	Afge- keurd.	Totaal.	Goedge- keurd.	Afge- keurd.	Totaal.
I	1	—	1	—	—	—
II	4	—	4	—	—	—
III	10	—	10	1	—	1
IV	26	1	27	1	—	1
V	17	—	17	4	1	5
VI	4	1	5	1	—	1
VII	14	—	14	70	4	74
VIII	5	1	6	24	—	24
IX	15	—	15	1	—	1
X	6	1	7	—	—	—
Totaal 1921. .	102	4	106	102	5	107
„ 1920. .	88	2	90	30	4	34

Artt. 6, 7, 8 en 17. DE WERKPLAATSEN.

Ook dit jaar bleek weder, dat het schoonhouden van vloeren en wanden der werklokalen in het algemeen nog veel te wenschen overlaat. Verder hebben sommige werklokalen nog houten wanden, waarbij in de naden, indien de planken horizontaal geplaatst zijn, steenstof zich ophoopt, hetwelk daaruit moeilijk of in het geheel niet te verwijderen is. Staat de wind op het schot, dan stuift een gedeelte van dit stof het lokaal in. Om deze nadeelen te ontgaan, werd door het hoofd van het 2e district (Breda) aan een steenhouwerspatroon de eisch gesteld de wanden zoo te betimmeren en af te pleisteren, dat zij blijvend een gesloten geheel zouden vormen. In beroep werd dit voorschrift door den Minister van Arbeid vernietigd, nadat over de grootste naden latten waren aangebracht. In genoemd district werd voorts eene steenhouwerij met een nieuw werklokaal vergroot, daar de termijn van vrijstelling van het bepaalde in de artikelen 2 en 3 van het Steenhouwersbesluit (Koninklijk besluit van 20 Januari 1913, *Staatsblad* n°. 38) verstreken was, terwijl eene andere steenhouwerij, waarvoor tot 1 November 1923 vrijstelling voor wat betreft de hoogte van het werklokaal was verleend, verplaatst werd naar eene nieuw opgerichte werkplaats. Een patroon had, om aan de bepalingen der Steenhouwerswet te voldoen, in 1913 eene nieuwe steenhouwerij opgericht en de oude, niet aan de wet voldoende, werd als pakhuis in gebruik genomen. In 1920 werd echter de nieuwe steenhouwerij opgeheven en met terrein aan eene fabriek verkocht. Daar vermoed werd, dat de oude afgekeurde steenhouwerij weer in gebruik zou worden genomen, werd deze herhaaldelijk bezocht, aanvankelijk zonder dat steenhouwersarbeid kon worden geconstateerd. Eindelijk werd dit echter waargenomen en waar het werklokaal te laag, de verlichting onvoldoende en de zindelijkheid alles te wenschen overliet, werd proces-verbaal opgemaakt, waarna de werkgever tot 4 × f.10 boete veroordeeld werd. In eene andere inrichting was noch waschgelegenheid, noch drinkwater aanwezig. Waar hierop reeds eerder was gewezen, werd geverbaliseerd, waarna een en ander spoedig in orde kwam. Eene boete van 4 × f 0,50 werd opgelegd. Nog werd geconstateerd, dat in eene steenhouwerij de arbeiders hun rusttijd op een rommeligen zolder doorbrachten, inplaats van in een behoorlijk schaftlokaal. Daar de werkgever juist aan het verbouwen was, werd met eene waarschuwing volstaan. Op een bouwwerk, waar reeds eenige maanden arbeid werd verricht, werd een steenhouwer aangetroffen, die in de open lucht werkzaam was met het bijhakken van hardsteenen vloertegels, zonder dat schermen of andere inrichtingen aanwezig waren om bedoelden arbeider tegen hinderlijke weersinvloeden te beschermen, terwijl er geene gelegenheid was om den arbeid te verrichten in eene loods als bedoeld in artikel 43, sub b, van het Steenhouwersbesluit. Proces-verbaal werd opgemaakt en de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie eischte 2 × f 10 boete; eene uitspraak heeft nog niet plaats gehad. Zoowel van patroons- als van werknemerszijde werd in

dit district herhaaldelijk geklaagd over den toestand der werklokalen en aanhoorigheden van de granito-werkplaatsen. Waar in den regel in deze werkplaatsen met niet meer dan 4 arbeiders gewerkt wordt en jeugdige personen daar zelden worden aangetroffen, kan door het districtshoofd geene verbetering geëischt worden, zoolang er niet tevens steenhouwersarbeid wordt verricht. Slechts ééns werd in eene soortgelijke inrichting een steenhouwer aangetroffen, bezig met frijnen van een granito-winkelpui. De werkplaats liet alles te wenschen over en de werkgever, die overtuigd was van den slechten toestand zijner inrichting, trachtte reeds eene betere werkplaats te verkrijgen. In verband hiermede werd geen proces-verbaal opgemaakt.

In het 3e district (Rotterdam) moest meermalen op het weder inrichten van schaftlokalen en kleederbergplaatsen worden aangedrongen. In één geval moest, nadat Burgemeester en Wethouders vergunning tot oprichting hadden verleend, worden gemeld, dat de inrichting, wegens het niet aanwezig zijn van een open terrein, niet voldeed aan de Steenhouwerswet. Er werd uitsluitend grafwerk gemaakt en door hoogstens 2 arbeiders gewerkt, die meenden, dat een open terrein hier geen zin had, daar zij niets dan lettertjes hakten en steeds voor de openstaande straatdeuren hunne werkzaamheden verrichtten. De werkgever zou eene andere werkplaats zoeken. Voorts werd op aanwijzing van een steenhouwerspatroon eene nog slechts kort bestaande steenhouwerij bezocht, welke in geen enkel opzicht aan de bepalingen der Steenhouwerswet voldeed. Men had een gedeelte van eene wagenloods tot werkplaats ingericht. In deze inrichting werd door 3 personen voor gezamenlijke rekening gewerkt en naar eene betere werkplaats werd gezocht.

In het 5e district (Amsterdam) werd een werkgever geverbaliseerd, aangezien het schaftlokaal als bergplaats werd gebruikt, terwijl geene handdoeken, nagelborstels en spuwbakken beschikbaar waren gesteld, ofschoon een desbetreffend voorschrift was gegeven. Veroordeeling tot f 25 boete volgde. Twee pas opgerichte werkplaatsen werden wegens de te geringe hoogte ontruimd. Voorts werden aanwijzingen gegeven ten aanzien van: hoogte, verlichting, ventilatie, schoonhouden en inrichten van schaftlokalen, privaten en urinoirs, waschgelegenheden, kleerkasten, spuwbakken, enz.

Tegen twee hoofden en bestuurders werd in het 6e district (Haarlem) proces-verbaal opgemaakt, omdat zij, niettegenstaande herhaalde waarschuwingen, een arbeider steenhouwersarbeid deden verrichten in een gedeelte van hun werklokaal, waar de hoogte minder dan 3,50 M. bedroeg. Zij kregen elk f 4 boete.

In het 9e district (Groningen) werden voor 3 inrichtingen nadere eischen gesteld en wel in alle 3 gevallen betreffende kleerkasten, in 2 gevallen betreffende waschgelegenheden en in 1 geval ten aanzien der ventilatie.

Een 2-tal vrijstellingen werd dit jaar verleend. In het 2e district (Breda) kreeg de werkgever, die, zooals hierboven vermeld, na den verkoop

van zijne nieuwe steenhouwerij, de oude en niet aan de wettelijke bepalingen voldoende werkplaats weer in gebruik had genomen, voor deze inrichting vrijstelling van het bepaalde in de artikelen 2, 2e en 3e lid, en 3, 2e lid, van het Steenhouwersbesluit en wel tot 1 September 1931. Daar deze 67-jarige werkgever eene voldoende inkomsten opleverende handelszaak had en alleen terwille van 2 oude knechts, die anders werkloos zouden zijn, eene steenhouwerij wilde drijven, werd deze vrijstelling verleend. Reeds vroeger had hij voor dezelfde inrichting zulk eene vrijstelling gehad.

In het 4e district (Utrecht) werd eene werkgeefster, die reeds eerder eene vrijstelling als bovenbedoeld had genoten, opnieuw vrijgesteld van de in artikelen 2, 2e en 3e lid, en 3, 2e lid, van het Steenhouwersbesluit vervatte verplichtingen en wel tot 1 Januari 1925. De betreffende werkplaats was zeer goed, alleen de hoogte voldeed niet aan de gestelde eischen. Waar boven de werkplaats de woning der werkgeefster was, zou, indien met belangrijke kosten de hoogte van het werklokaal conform de wettelijke bepalingen was gebracht, de woning onbewoonbaar zijn, tenzij ook daar weder, door hooger optrekken van de zoldering, in werd voorzien. Aangezien de 66-jarige werkgeefster daartoe financieel niet in staat bleek en de steenhouwerij haar eenige bron van bestaan was, werd bovenvermelde vrijstelling verleend.

Artt. 9—13. WERKTIJDEN EN ARBEIDSLIJST.

Herhaalde malen moest herinnerd worden aan het verbod van langer achtereen te werken dan 3 uur. In het 10e district (Dordrecht) werd éénmaal proces-verbaal opgemaakt wegens langer werken dan wettelijk geoorloofd was, hetgeen leidde tot eene boete van f 5.

Aan eene groote steenhouwerij in het 3e district (Rotterdam) werd vrijstelling verleend van de bepaling, dat een arbeider voor één kwartier vóór zonsopgang en na één kwartier na zonsondergang geen steenhouwersarbeid mag verrichten. Deze vrijstelling werd verleend om achterstand van werk in te halen en gold voor de eerste 5 werkdagen van de weken in het tijdvak van 2 Januari tot 12 Februari. Als voorwaarde werd gesteld, dat op bedoelde werkdagen niet langer gewerkt mocht worden dan 8 uur per dag en niet langer dan 45 uur per week en de arbeidstijd moest zijn gelegen tusschen 6 uur v.m. en 7 uur n.m.

In het 5e district (Amsterdam) vroegen 7 werkgevers vergunning tot het doen verrichten van steenhouwersarbeid na één kwartier na zonsondergang. Deze vrijstelling zou verleend worden onder voorwaarde, dat de werkplaats op uren, waarvoor de vergunning gold, zoodanig electrisch zou verlicht zijn, dat de verlichting bij de gewone werkstukken overeenkwam met eene sterkte van 20 Hefner-eenheden op 1 M. afstand en bij de werkstukken, waarin letters werden gehakt, met 50 Hefner-eenheden op 1 M. afstand. Waar slechts 2 der aanvragers aan deze voorwaarden wilden voldoen, kregen de 5 overigen geene vrijstelling.

HOOFDSTUK VII.

Belangrijke rechterlijke beslissingen.

Arbeidswet 1911.

De beteekenis der woorden „hoofd of bestuurder” was het onderwerp der navolgende uitspraak.

Artikel 14, 2de lid.

Het hoofd of de bestuurder van eene onderneming is verplicht te zorgen, dat in eene open of besloten ruimte, die bij hem in gebruik is of waarover hij de beschikking heeft, geen arbeid wordt verricht in strijd met het bij of krachtens deze wet bepaalde, ...

Bij verschillende bezoeken van een ambtenaar der Arbeidsinspectie aan het Electrische Centraal Station der gemeente Almkerk werd aldaar arbeidende aangetroffen een 16-jarige jongen, zonder dat, zooals de Arbeidswet 1911 eischte, eene arbeidslijst en arbeidsregister, alsmede eene arbeidskaart aanwezig waren. Voorts bleek bij nader onderzoek, dat deze jongen bijna voortdurend tusschen 7 uur n.m. en 6 uur v.m. — ook 's Zaterdags en 's Zondags — in genoemde Centrale arbeidde, hetgeen eveneens in strijd was met de wettelijke bepalingen. In verband met deze overtredingen werd proces-verbaal opgemaakt tegen alle leden van den raad der gemeente Almkerk, aangezien bleek, dat deze en niet de door hem als directeur aangestelde wethouder als hoofd van het electriciteitsbedrijf moest worden aangemerkt, zooals o.a. ook werd aangetoond door een brief van Burgemeester en Wethouders aan den machinist der Centrale, waarin stond, hoe de gemeenteraad de uren, waarop licht moest worden gegeven, had vastgesteld, van welke lichturen de werkuren afhankelijk waren. Door den Kantonrechter te Heusden werden beklaagden, overeenkomstig den eisch van het Openbaar Ministerie, veroordeeld ieder tot 280 boeten van f 0.50, doch in hooger beroep werden alle beklaagden, conform den eisch van den Officier van Justitie, door de Arrondissements-Rechtbank te 's-Hertogenbosch vrijgesproken, daar naar hare meening het wettig en overtuigend bewijs van het bij de dagvaarding ten laste gelegde niet was geleverd.

Arbeidswet 1919.

De vraag, wie als verantwoordelijk „hoofd of bestuurder” beschouwd moet worden, is behandeld in de volgende uitspraak.

Artikel 68, 1ste lid.

Het hoofd of de bestuurder van eene onderneming, waarin arbeid wordt verricht in eene fabriek of werkplaats, ... is verplicht te zorgen:

a. dat in die inrichting op eene plaats, die vrij toegankelijk is voor alle arbeiders

ders in de inrichting werkzaam, eene gedagteekende en door hem onderteevende arbeidslijst, welke voldoet aan de in dit artikel gegeven voorschriften, wordt opgehangen en opgehangen blijft, zoodanig dat daarvan gemakkelijk kan worden kennisgenomen;

b.

De Officier van Justitie bij de Arrondissements-Rechtbank te Breda teekende cassatie aan tegen een vonnis dier Rechtbank, waarbij weliswaar bewezen werd verklaard het ten laste gelegde, nl. dat beklaagde des n.m. omstreeks 6¹/₂ uur als hoofd van eene handelszaak in machinerieën en landbouwwerktuigen, waarvoor door een arbeider in eene beendermeelfabriek geregeld werd gewerkt aan het stellen van machinerieën van die beendermeelfabriek, niet heeft gezorgd, dat aldaar eene arbeidslijst was opgehangen, vermeldende werk- en rusttijden van bedoelden werkman, zijnde daar in het geheel geene arbeidslijst opgehangen geweest, doch bij welk vonnis beklaagde werd ontslagen van rechtsvervolging, omdat de Rechtbank van oordeel was, dat tegen bovenvermeld feit geen straf was bedreigd. en artikel 68 der Arbeidswet 1919 slechts verplichtingen zou opleggen aan het hoofd of den bestuurder eener onderneming, waarin arbeid wordt verricht in eene fabriek of werkplaats, welke als fabriek of werkplaats der onderneming, waarvan hij hoofd of bestuurder is, moet worden aangemerkt en dat hiervan ten deze niet zou zijn gebleken, nu een arbeider van beklaagde arbeid heeft verricht in besloten lokalen van een pand eener vreemde onderneming.

De Hoge Raad overwegende,

„dat artikel 68, 1e lid, der Arbeidswet 1919 het hoofd of den bestuurder eener „onderneming, waarin arbeid wordt verricht in eene fabriek of werkplaats, de aldaar „nader omschreven verplichtingen opleggende, niet den eisch stelt, dat de fabriek „of werkplaats behoort tot de onderneming in dien zin, dat die inrichting een deel „van de tot die onderneming behorende terreinen of gebouwen zou moeten uit- „maken, doch veeleer moet worden aangenomen, dat het feit, dat arbeid in dienst „eener onderneming wordt verricht, tevens de plaats, waar die arbeid wordt ver- „richt — indien deze overigens aan de wettelijke omschrijving voldoet — stempelt „tot fabriek of werkplaats van die onderneming, en het daarbij niet afdoet of die „plaats uit anderen hoofde, nl. met het oog op anderen daar verrichten arbeid, „mede als fabriek of werkplaats van eene andere onderneming is aan te merken,”

vernietigde het bestreden vonnis voor zoover daarin het bewezen verklaarde feit niet strafbaar is verklaard en de beklaagde van alle rechtsvervolging is ontslagen en veroordeelde den gerequireerde tot eene geldboete van f 1, subsidiair 1 dag hechtenis.

Over de beteekenis der woorden „fabrieken of werkplaatsen” wordt in de volgende uitspraken een oordeel gegeven.

Artikel 2, 1ste lid.

Onder „fabrieken of werkplaatsen” verstaat deze wet:

a. alle open of besloten ruimten, waar, anders dan uitsluitend ten behoeve van eenē daar gevestigde huishouding, pleegt gewerkt te worden aan of ten behoeve van het vervaardigen, veranderen, herstellen, versieren, afwerken of op andere wijze tot verkoop of gebruik geschikt of meer geschikt maken of aan of ten behoeve van

het vernietigen van voorwerpen of stoffen, of waar voorwerpen of stoffen eene daartoe strekkende bewerking plegen te ondergaan;

b.

Tegen het hoofd van een kaaspakhuis te Bodegraven was proces-verbaal opgemaakt wegens verdenking van overtreding van artikel 68, 1e lid, onder *a*, der Arbeidswet 1919. De Kantonrechter te Woerden ontsloeg beklaagde van rechtsvervolging, van welk vonnis de Ambtenaar van het Openbaar Ministerie in beroep ging, waarna beklaagde door de Arrondissements-Rechtbank te Utrecht werd vrijgesproken. De Rechtbank grondde hare vrijspraak op de overweging, dat de arbeid der betrokken arbeiders bestond in het met doeken poetsen van kazen en deze arbeid geschiedde voor het onderhoud van de kaas, ten einde bederf te voorkomen. Zulke arbeid, aldus besliste zij, waardoor de kaas geene verandering ondergaat, maar waardoor alleen voorkomen wordt, dat de kaas slechter zal worden, is niet „geschikt maken” noch „meer geschikt maken” van kazen voor den verkoop of het gebruik, doch alleen het geschikt houden van kaas, die reeds van den aanvang af, wanneer zij in het pakhuis van beklaagde wordt gebracht, voor den verkoop en het gebruik geschikt is.

Waar voorts niet wettig bewezen was, dat in de inrichting nog andere arbeid placht verricht te worden, werd het kaaspakhuis niet als eene fabriek of werkplaats beschouwd.

In verband met bovenstaande uitspraak moge nog de aandacht gevestigd worden op eene beslissing van den Kantonrechter te Haarlem, in beroep bevestigd door de Arrondissements-Rechtbank aldaar, waarbij een kaaspakhuis wel als eene fabriek of werkplaats werd beschouwd. De arbeid bestond in dit geval in het afschrappen en verven van kaas. In de overweging werd gezegd, dat aan de kaas door het afschrappen, zoowel als door het verven, een meer ooglijk en aantrekkelijk uiterlijk werd gegeven, zoodat de werkzaamheden bestonden in het ten verkoop geschikt maken der kaas, zij het ook, dat zij tevens het onderhoud daarvan bevorderen. Derhalve ging niet op, hetgeen door gemachtigde van beklaagde was aangevoerd, dat de betreffende arbeid ten doel had het onderhoud van de kaas, zoolang deze zich in het pakhuis bevond en dat de werkplaats van beklaagde derhalve niet zou behooren tot die, bedoeld in artikel 2, 1e lid, onder *a*, der Arbeidswet 1919.

In een analoog geval (schrappen en wasschen van eene partij verkochte kaas) werd door den Kantonrechter te Leeuwarden eveneens beslist, dat door dezen arbeid een kaaspakhuis valt onder de bepaling van artikel 2, 1e lid, onder *a*, welke beslissing door de Arrondissements-Rechtbank te Leeuwarden in beroep bevestigd werd.

Ten aanzien van het feit, dat de kaas reeds verkocht zou zijn, toen daaraan de geïncrimineerde werkzaamheden plaats vonden, werd in de overweging der Rechtbank nog opgemerkt, dat deze werkzaamheden de kaas tot verkoop, nl. eventueelen wederverkoop, en tot gebruik (dit woord opgevat in zeer algemeenen zin) meer geschikt maakten.

Door de gemeentepolitie te Utrecht werd proces-verbaal opgemaakt wegens het te laat werken van een monteur in de bankwerkerij van eene automobiilverhuurdersfirma (U.T.A.M.). De Kantonrechter ontsloeg beklaagde van rechtsvervolging op grond van de overweging, dat, indien de arbeid van bovenbedoelden arbeider (bestaande in het vijlen aan een auto-onderdeel) onder de strafbepalingen der Arbeidswet 1919 viel, het bedrijf van beklaagde onmiddellijk zou moeten worden stopgezet. Hierop kwam de zaak in hooger beroep voor de Arrondissements-Rechtbank.

Door pleiter werd met beroep op eene bij de behandeling van artikel 16 der Arbeidswet door den Minister gedane mededeeling betoogd, dat eene onderneming als die van beklaagde niet viel onder de bepalingen der Arbeidswet 1919, alsmede dat de plaats, waar bovenbedoelde arbeid werd verricht, geene werkplaats zou zijn in den zin van artikel 2, 1e lid, onder *a*, der Arbeidswet, omdat daar alleen eigen automobielen der vennootschap werden hersteld, en er geene herstellingen werden verricht ten behoeve van anderen, ten einde daarmede winst te maken.

De Rechtbank vernietigde het vonnis van den Kantonrechter en veroordeelde beklaagde tot 3 gulden boete, daarbij overwegende:

„dat de omstandigheid, dat de toepassing van eene wetsbepaling in een bijzonder „geval en ten aanzien van bepaalde personen tot onbillijkheden zoude leiden, geen „grond mag opleveren om die wet ten aanzien van die gevallen of die personen niet „toepasselijk te achten;

„dat de door den arbeider verrichte werkzaamheden niet zijn begrepen onder „een der in artikel 1 der Arbeidswet 1919 uitgezonderde werkzaamheden en dus zijn „arbeid in den zin dier wet, daar zij geschied zijn in eene onderneming;

„dat het verhuuren en stallen van automobielen is een bedrijf, hetwelk door de „genoemde maatschappij wordt gevoerd om daarmede geld te verdienen, en dus „eene onderneming is;

„dat beklaagde daarbij verkeerdelijk beroep doet op eene mededeeling, door den „betrokken Minister gedaan bij behandeling van artikel 16 van het wetsontwerp, „dat immers dit artikel wel uitzonderingen toelaat voor bepaalde categorieën van „arbeiders en voor arbeid verricht onder bepaalde omstandigheden, terwijl die „uitzonderingen alleen betreffen den wettelijken duur van arbeid buiten fabrieken en „werkplaatsen, winkels, enz.;

„dat het herstellen van eigen automobielen is een onderdeel van, en mitsdien „behoort tot het bedrijf der U. T. A. M. en dat voor artikel 2, sub *a*, niet de vraag „is of het vervaardigen, veranderen, herstellen, enz. van voorwerpen of stoffen is het „doel der onderneming, doch dat volgens dat artikel elke werkzaamheid van dien „aard de besloten ruimte, waarin zij pleegt te geschieden, tot fabriek of werkplaats „stempelt.”

Voor de toepassing der Arbeidswet 1919 op courantendrukkerijen is de volgende uitspraak van belang.

Artikel 31, 2de lid, van het Koninklijk besluit van 23 September 1920, Staatsblad n°. 747. („Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920.”)

Een man mag in eene courantendrukkerij op Zondag, met inachtneming van het bepaalde in artikel 34, arbeid verrichten tusschen 12 uur des nachts en 7 uur des voormiddags voor een op Zondagmorgen verschijnend dagblad onder voorwaarde, dat in dezelfde onderneming niet in eene courantendrukkerij gewerkt wordt voor een op Maandagmorgen verschijnend dagblad.

Door een tweetal ambtenaren der Arbeidsinspectie werd proces-verbaal opgemaakt tegen het hoofd en bestuurder eener courantendrukkerij, wegens het toelaten, althans niet verhinderen, dat op Zondag- en Maandagmorgen circa 1 uur v.m. gewerkt werd, des Zondags voor het op Zondagmorgen verschijnend nummer van het dagblad „*De Telegraaf*” en des Maandags voor het op Maandagmorgen uitkomend nummer van het dagblad „*De Courant*.”

De Kantonrechter te Amsterdam sprak beklaagde vrij, overwegende:

„dat uit het onderzoek ter terechtzitting is gebleken, dat de beklaagde is hoofd „en bestuurder van de N. V. Dagblad „*De Telegraaf*”, welke onderneming ook eene „courantendrukkerij drijft . . . ;

„dat artikel 22 der Arbeidswet Zondagsarbeid in het algemeen verbiedt, doch „dezen toestaat in de gevallen bij algemeenen maatregel van bestuur bepaald;

„dat artikel 31 van het op deze bepaling rustende Werktijdenbesluit in eene „courantendrukkerij Zondagsarbeid toestaat, mits in dezelfde onderneming niet in „eene courantendrukkerij gewerkt wordt voor een op Maandagmorgen verschijnend „dagblad;

„dat derhalve in het onderhavige geval de onderneming Dagblad „*De Telegraaf*” „in hare (of eene andere) courantendrukkerij Zondagsarbeid mag laten verrichten, „onder voorwaarde, dat dezelfde onderneming, waaronder verstaan moet worden de „N. V. Dagblad „*De Telegraaf*”, op Maandagmorgen geen dagblad laat verschijnen, „dat op dezelfde of op eene andere drukkerij wordt gedrukt;

„dat dus in dezen de vraag is of de N. V. Dagblad „*De Telegraaf*” en het „Dagblad „*De Courant*” dezelfde onderneming zijn;

„dat wel van algemeene bekendheid mag worden geacht, dat tusschen deze beide „ondernemingen eene nauwe relatie bestaat, maar dat geenszins is gebleken, dat „zij eene zelfde onderneming uitmaken, of zelfs dat „*De Courant*” alleen voor den „vorm als afzonderlijke zaak van „*De Telegraaf*” afgescheiden zou zijn;

„dat waar ten laste gelegd is, dat in dezelfde onderneming zoowel voor een op „Zondag- als voor een op Maandagmorgen verschijnend dagblad in deze couranten- „drukkerij werd gewerkt, deze telastelegging niet is bewezen.”

De Ambtenaar van het Openbaar Ministerie ging van dit vonnis in beroep bij de Arrondissements-Rechtbank te Amsterdam, welke met overneming der gronden het door den Kantonrechter gewezen vonnis bevestigde.

Hierop teekende de Officier van Justitie beroep in cassatie aan, doch de Hooge Raad verklaarde dit beroep niet-ontvankelijk, aangezien de uitspraak van den Kantonrechter eene vrijspraak is, waartegen het gewoon beroep in cassatie niet openstaat. In dit arrest komen de volgende overwegingen voor, welke, omdat zij eene interpretatie bevatten van artikel 31, 2e lid, van het Werktijdenbesluit, van belang zijn hier te worden overgenomen:

„dat blijkens het voorgaande de Kantonrechter kennelijk de dagvaarding feitelijk „heeft uitgelegd in dien zin, dat het daarin voorkomende woord „onderneming” — „waarmede ten deze bedoeld was de N. V. Dagblad „*De Telegraaf*”, welke mede een „courantendrukkerij exploiteert — gebezigd is in den zin, welke het ook heeft in „artikel 31, sub 2, van het „Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920”;

„dat de Kantonrechter voorts van oordeel is geweest, dat in genoemd artikel „onderneming” beteekent „dagbladonderneming”, diensvolgens heeft onderzocht of „het werk voor Zondag- en Maandagochtendblad in genoemde drukkerij verricht is „voor dezelfde dagbladonderneming en, toen dit laatste niet bleek, den gerequi- „reerde heeft vrijgesproken;

„overwegende nu, dat de Kantonrechter het woord „onderneming” in artikel 31, „sub 2, voornoemd, terecht heeft opgevat als te beteekenen „dagbladonderneming”;
„dat dit niet alleen op te maken is uit den tekst van het voorschrift, maar ook „in overeenstemming is met zijn doel;

„dat toch die bepaling, welke eene uitzondering geeft op het verbod van Zondags- „arbeid van artikel 22, derde lid, van de Arbeidswet 1919, onmiskenbaar de strekking „heeft den arbeid op Zondag in courantendrukkerijen niet verder toe te laten dan „strikt noodzakelijk is en dientengevolge, zulks in aansluiting aan het ten tijde van „het uitvaardigen van het voorschrift vrijwel algemeen gevolgde gebruik, wèl toe- „staat, dat eene dagbladonderneming een ochtendblad des Zondags of des Maandags, „doch *niet* dat zij dit op die beide dagen doet verschijnen;

„dat dit doel niet zou worden bereikt, indien men „onderneming” zoude opvatten „als te beteekenen „drukkersonderneming”, omdat daardoor wel zou worden voor- „komen, dat eenzelfde arbeider werkt zoowel in den nacht van Zaterdag op Zondag „als in dien van Zondag op Maandag — waartegen trouwens artikel 31, sub 3, van „het Besluit reeds waakt —, maar bij verdeeling van het werk over verschillende „drukkersondernemingen geene beperking zou worden verkregen van de totale hoe- „veelheid arbeid, welke in die beide nachten te zamen zou moeten worden verricht;

„overwegende, dat hieruit volgt, dat de Kantonrechter heeft ingesteld een onder- „zoek naar een der elementen van het feit, zooals dit volgens zijne opvatting der „dagvaarding den gerequireerde was ten laste gelegd, zoodat zijne uitspraak, welke „berust op het niet-bewezen zijn van dat element, is eene vrijspraak, waartegen het „gewoon beroep in cassatie niet openstaat.”

In nauw verband met de beteekenis der Arbeidswet 1919 voor de huisindustrie staan de volgende uitspraken.

Artikel 74, 2de lid.

Het hoofd of de bestuurder van eene onderneming is verplicht te zorgen, dat in zijne onderneming geen arbeid wordt verricht in strijd met het bij of krachtens deze wet bepaalde, ...

Door een ambtenaar der Arbeidsinspectie werd geconstateerd, dat te Vlijmen door twee jongens na 6 uur n.m. in hunne woning manden werden gemaakt voor eene aldaar gevestigde mandenmakerij. Eene arbeidslijst was niet in de werkplaats aanwezig en bij onderzoek bleek voorts, dat de werktijd dier jongens in den regel 10½ uur per dag bedroeg. Bij navraag verklaarde het hoofd der mandenmakerij, dat hij de jongens niet uitdrukkelijk had verboden langer dan 8 uur per dag te werken. Wegens verdenking van overtreding van artikel 24, jº artikel 74, 2e lid, der Arbeidswet 1919, werd tegen den werkgever proces-verbaal opgemaakt en de Kantonrechter te Waalwijk veroordeelde hem tot 4 geldboeten, ieder van f 2. In beroep werd beklaagde door de Arrondissements-Rechtbank te 's-Hertogenbosch schuldig verklaard aan

„het als hoofd der onderneming niet zorgen, dat in zijne onderneming geen „arbeid wordt verricht in strijd met het bij de Arbeidswet 1919 bepaalde”,

en veroordeeld tot 2 geldboeten, ieder van f 2, en wel o. m. op de volgende overweging:

„dat hij hun (d. z. de betreffende jongens) had opgedragen manden voor zijne „onderneming te maken; dat hij alleen bij het inwerkingtreden van den 8-urigen „arbeidsdag aan al zijne arbeiders heeft gezegd, dat zij niet langer mochten werken „dan 8 uur per dag; dat hij verder nooit heeft gecontroleerd of deze tijdsduur werd „overschreden.”

Beklaagde teekende cassatie aan bij den Hoogen Raad, welke het beroep verwierp, op grond van de overweging:

„dat, noch bij de aantekening van het beroep noch naderhand, door of vanwege den requirant eenige gronden voor dat beroep zijn aangevoerd, en dat er ook geene zijn gevonden, waarom het beklagde vonnis ambtshalve zoude behooren te worden gecasseerd.”

Omstreeks 8 uur 's avonds werd in eene woonkamer, tevens werkvertrek, een 69-jarige huiswever aan zijn getouw werkzaam aangetroffen. Hij verklaarde de werkzaamheden te verrichten voor een wollenstoffenfabrikant, die noch zelf noch door iemand namens hem gecontroleerd had of de Arbeidswet door dezen huiswever werd nageleefd. Eene arbeidslijst was evenmin aanwezig. Proces-verbaal werd opgemaakt, doch de Kantonrechter ontsloeg beklagde van rechtsvervolging, omdat zoowel de fabrikant als de huiswever verklaarden, dat tusschen beiden geene dienstverhouding bestond en de wever dus als patroontje voor eigen rekening zou werkzaam zijn. Tegen dit vonnis werd door den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie beroep aangeteekend, waarna de Arrondissements-Rechtbank den wollenstoffenfabrikant veroordeelde. Deze vroeg nu cassatie aan, doch de Hooge Raad verwierp dit op de navolgende gronden:

„overwegende, dat tot toelichting van het middel van cassatie is aangevoerd:

„dat in het stelsel der Arbeidswet 1919 het hoofd eener onderneming slechts dan verplicht is te zorgen, dat de voorschriften der wet worden nageleefd, indien het betreft arbeid, verricht door iemand, die in een dienstverhouding tot die onderneming staat;

„dat, waar blijkens het vonnis ten deze de arbeid is verricht door een zoogenaamden thuiswever, ten aanzien van wien zoodanige verhouding niet aanwezig is, althans niet gebleken is, veroordeeling niet had mogen volgen”;

„overwegende hieromtrent:

„dat krachtens de artikelen 1 en 8 der Arbeidswet 1919 voor die wet als arbeider is te beschouwen ieder, die arbeid verricht in eene onderneming, zonder dat in deze, of andere artikelen der wet de eisch wordt gesteld, dat tusschen den arbeider en de onderneming of dier hoofd eene dienstverhouding als bedoeld in artikel 1637a van het Burgerlijk Wetboek bestaat (artikel 1637a luidt als volgt: De arbeidsovereenkomst is de overeenkomst, waarbij de eene partij, de arbeider, zich verbindt, in dienst van de andere partij, den werkgever, tegen loon gedurende zekeren tijd arbeid te verrichten);

„dat evenmin die eisch ligt opgesloten in de uitdrukking „in de onderneming”;

„dat weliswaar het werken in eene onderneming een zekeren band tusschen den werkmán en de onderneming onderstelt, doch dat deze geenszins noodzakelijk eene dienstverhouding als voorschreven behoeft te zijn;

„dat dus het middel niet tot cassatie kan leiden.”

Het zgn. Bazenbesluit, waarin is aangegeven welke leidende personen niet door de werktijdbepalingen gebonden zijn, gaf aanleiding tot de volgende twee rechterlijke beslissingen.

Artikel 1 van het Koninklijk besluit van 21 September 1920, Staatsblad n°. 746.

Het bepaalde in hoofdstuk IV der Arbeidswet 1919 is niet van toepassing op den arbeid van:

A. directeuren van fabrieken of werkplaatsen en personen, die, niet zijnde hoofd of bestuurder der onderneming, aan het hoofd staan van eene fabriek of werkplaats of van eene afdeeling en uitsluitend of in hoofdzaak met de leiding daarvan zijn belast, zooals bedrijfsleiders, procuratiehouders, fabrieksbazen, opzichters, werkmeesters, chef-machinisten, filiaalhouders en dergelijke;

B.

Een winkelier in heeren- en damesstoffen te Haarlem had na 6 uur n.m. door een coupeur arbeid doen verrichten in zijne kleermakersonderneming, welke arbeid bestond in het uitmeten en afteekenen van een lap stof voor een costuum. Deswege was door de politie proces-verbaal tegen hem opge maakt. Op de terechtzitting beriep de raadsman van beklaagde zich er op, dat een coupeur in eene zaak als die van beklaagde tevens bedrijfsleider is als bedoeld in artikel 1, sub A, van het Koninklijk besluit van 21 September 1920, *Staatsblad* n°. 746. De Kantonrechter was het hiermede eens, overwegende:

„dat een coupeur de persoon is, die aan de kleermakers het werk opdraagt en „dit onder hen verdeelt, hun voorts aanwijst op welke wijze het werk verricht moet „worden en welke verbeteringen in werk, dat niet aan de eischen voldoet, moeten „worden aangebracht, zoodat hij gezegd kan worden, met de leiding van dit ge „deelte van het bedrijf te zijn belast.”

Deswege werd beklaagde van alle rechtsvervolging ontslagen.

In hooger beroep werd dit vonnis door de Arrondissements-Rechtbank te Haarlem op denzelfden grond bevestigd.

Tijdens eene staking van arbeiders eener machinefabriek deed een bedrijfschef tusschen 6 uur n.m. en 7 uur v.m. door een viertal bazen een Diessel-motor herstellen, een werk, dat anders door gewone arbeiders placht te geschieden, en niet door bazen, die belast zijn met het houden van toezicht op de werkzaamheden en met leiding geven.

De gemachtigde van beklaagde verklaarde ter terechtzitting, dat beklaagde meende, dat deze bazen niet vielen onder de bepalingen van artikel 24 der Arbeidswet 1919 en wel krachtens het bepaalde in artikel 1 A van het Koninklijk besluit van 21 September 1920, *Staatsblad* n°. 746.

De Kantonrechter te Deventer overwegende,

„dat bij het Koninklijk besluit van 21 September 1920, *Staatsblad* n°. 746, in „artikel 1A wel wordt bepaald, dat voor bepaalde personen, waaronder fabrieks „bazen, onder meer het bepaalde in hoofdstuk IV van de Arbeidswet 1919 niet van „toepassing is, doch dat daarbij tevens het vereischte wordt gesteld, dat zoodanige „personen, aan het hoofd staande van eene fabriek of werkplaats of van eene afdee „ling, uitsluitend of in hoofdzaak met de leiding daarvan zijn belast, zoodat daar „onder niet mogen gerekend worden personen, die door handenarbeid aan den be „drijfsarbeid plegen deel te nemen . . . ;

„dat in casu uit de verklaringen van den getuige blijkt, dat de in de dagvaar „ding genoemde personen, al mogen zij door beklaagde werkbazen genoemd worden, „op het tijdstip in de dagvaarding vermeld, bezig waren handenarbeid te doen, „welke anders door de gewone arbeiders placht verricht te worden en welke arbeid „werd verricht, in plaats van door gewone arbeiders, die in staking waren;

„dat die personen op voormeld tijdstip derhalve niet geacht konden worden te

„zijn personen, aan het hoofd staande van eene fabriek of werkplaats of van eene „afdeeling daarvan, uitsluitend of in hoofdzaak met de leiding daarvan belast en „die personen dan ook niet vallen onder de uitzonderingsbepalingen van genoemd „Koninklijk besluit”,

verklaarde beklaagde schuldig aan overtreding van artikel 24, 2e lid, der Arbeidswet 1919 en veroordeelde hem tot 8 geldboeten, ieder van f 0.50. Door den veroordeelde werd na het verstrijken van den daarvoor vastgestelden termijn beroep ingesteld, zoodat hij in zijn beroep niet-ontvankelijk werd verklaard.

De vraag, in hoeverre een ondernemer zich op overmacht kan beroepen bij het overtreden der Arbeidswet, gaf aanleiding tot de volgende rechterlijke beslissing.

Artikel 83, 6de lid.

Niet strafbaar is een bij het eerste lid strafbaar gesteld feit, indien het onder de gegeven omstandigheden als gerechtvaardigd is te beschouwen en onverwijld door of namens het hoofd of den bestuurder der onderneming wordt medegedeeld aan het districtshoofd.

Zooals reeds op bladzijde 97 in hoofdstuk IV is vermeld, werd tegen den procuratiehouder eener groote koffiebranderij in het 2e district (Breda) proces-verbaal opgemaakt, omdat hij, belast zijnde met de zorg voor de naleving der Arbeidswet, een aantal werklieden langer had doen arbeiden dan wettelijk geoorloofd was, zich beroepende op de bepaling van artikel 83, 6e lid, der Arbeidswet 1919.

Nadat beklaagde eerst door den Kantonrechter veroordeeld was geworden tot 72 $\times$ f 0,50 boete, daarna door de Arrondissements-Rechtbank van alle rechtsvervolgning was ontslagen, werd de zaak door den Hoogen Raad naar het Gerechtshof te 's-Hertogenbosch verwezen, hetwelk beklaagde eveneens van rechtsvervolgning ontsloeg. Tegen dit vonnis teekende de Procureur-Generaal bij genoemd Gerechtshof cassatie aan, waarna de Hooge Raad het beroep verwierp, overwegende:

„dat het Hof voorts heeft overwogen, dat gerequireerde te zijner verdediging „heeft aangevoerd, dat „door bedoelde onderneming tegen de bewuste week eene „reclame was gepubliceerd, bestaande in het cadeau geven van een half pond koffie „of thee aan hem, die een pond kocht, dat zij dientengevolge groote drukte in „hare winkels en filialen voorziende, in hare fabriek daartoe al die voorzorgen had „getroffen, welke zij meende, dat noodig waren, doch dat de aanvraag aan de fabriek „in den loop der week zoo druk werd, dat hij, gerequireerde, het ter voorkoming „van dupeering van het publiek en van dientengevolge te verwachten ongeregelde- „heden, onder de gegeven omstandigheden als gerechtvaardigd beschouwde den toe- „gestanen arbeidsduur van 55 uren per week te doen overschrijden”;

„dat tevens is komen vast te staan, dat door of namens het hoofd der onder- „neming onverwijld van die overschrijding mededeeling is gedaan aan het betrokken „districtshoofd der arbeidsinspectie;

„dat het Hof voorts van meening was, dat ten deze „het niet-nakomen van de „voordeelige voorwaarden, welke bij den grooten reclame-verkoop door de Naam- „looze Vennootschap aan het publiek waren toegezegd, . . . en waardoor dat „publiek, dat hare talrijke winkels zou bestormen, zéér teleurgesteld zou zijn

„geweest, een belangrijk grooter nadeel ware geweest dan het niet-wettelijk over-
„werken gedurende dagen door een klein aantal mannen”, op welke gronden het
„Hof, krachtens artikel 83, 6e lid, der Arbeidswet 1919, het bewezen verklaarde
„feit niet strafbaar heeft geacht en gerequireerde van alle rechtsvervolging heeft
„ontslagen;

„dat tegen deze beslissing zich richt het middel van cassatie, tot toelichting
„waarvan is aangevoerd, dat het Hof aan artikel 83, 6e lid, eene strekking heeft
„toegekend, welke in strijd is met de bedoeling des wetgevers, die ook blijkens de
„toelichting der wet met die bepaling het oog heeft gehad op plotseling optredende
„ongevallen, welke voorziening geen uitstel kan lijden en niet op een geval als het
„onderhavige, dat slechts neerkomt op het gevaar van de afkeuring van het publiek,
„welke den winkelier dreigt, als hij dat publiek teleurstelt;

„dat artikel 83, 6e lid, der Arbeidswet 1919 niet strafbaar verklaart eene in het
„le lid van dat artikel strafbaar gesteld feit — waaronder ook het bewezen ver-
„klaarde feit valt — indien het onder de gegeven omstandigheden als gerechtvaar-
„digd is te beschouwen en onverwijld door of namens het hoofd of den bestuurder
„der onderneming aan het districtshoofd wordt medegedeeld;

„dat de kennelijke strekking van deze zeer ruim gestelde bepaling is om den
„dader vrij uit te laten gaan, indien de omstandigheden, waaronder het feit is
„gepleegd, van zoodanigen aard zijn, dat daardoor naar 's rechters oordeel de wets-
„overtreding wordt verontschuldigd;

„dat nu, waar de wet hieromtrent eenige nadere aanduiding niet bevat, het
„oordeel over de beteekenis en de draagkracht der omstandigheden voor ieder geval
„geheel is overgelaten aan den rechter, die over de feiten beslist, en in cassatie tegen
„dat oordeel niet kan worden opgekomen;

„dat het middel dus niet tot cassatie kan leiden.”

Ten slotte wordt hier nog de aandacht gevestigd op een door den Hoogen Raad gewezen arrest, dat voor de interpretatie der Arbeidswet van belang is te achten en is opgenomen in het Weekblad van het Recht, n°. 10869.

Een Directeur van een kleedingmagazijn te 's-Gravenhage had bij den Hoogen Raad cassatie aangeteekend tegen een te zijnen laste gewezen vonnis van de Arrondissements-Rechtbank aldaar.

Als cassatiemiddelen waren gesteld:

1°. Schending door verkeerde toepassing van de artikelen 211, 221, 223, 246, 247 Wetboek van Strafvordering, doordien de Rechtbank verzuimd heeft eene vrijspraak te geven, omtrent die gedeelten der telastelegging, die niet bewezen zijn verklaard.

(De Rechtbank had bewezen verklaard, dat beklaagde was „bestuurder”, terwijl in de dagvaarding stond, dat hij was „hoofd, althans bestuurder der onderneming”).

2°. Schending door verkeerde toepassing van de artikelen 3 en 47 der Arbeidswet 1919, doordien de Rechtbank ten onrechte den arbeid van een coupeur in eene confectiezaak niet heeft gerangschikt onder arbeid in winkels.

3°. Schending door verkeerde toepassing van artikel 18 van het Koninklijk besluit van 23 September 1920, *Staatsblad* n°. 747, door het verweer, dat de coupeur den bij gemeld artikel toegelaten arbeid verrichtte,

te verwerpen op den enkelen grond, dat costuumsnijden iets anders is dan het veranderen van costuums.

De Hoge Raad verwierp het beroep, o.m. overwegende:
ten aanzien van het 1e middel:

„dat, overigens, voor zoover de grief betreft de uitdrukking „hoofd, althans „bestuurder”, het middel eveneens ongegrond is, daar de Rechtbank die woorden „kennelijk niet heeft opgevat als zouden daarbij twee verschillende hoedanigheden „tegenover elkander zijn gesteld, in welke de requirant de hem ten laste gelegde „verzuimen kon begaan, doch veeleer in dezen zin, dat — hetzij hij, volgens de „Arbeidswet 1919, als hoofd der voornoemde vennootschap was te beschouwen, hetzij „als haar bestuurder — hij in elk geval in een dier hoedanigheden de hem ten laste „gelegde feiten heeft gepleegd, en de Rechtbank, beslissende dat hij „bestuurder” „was, daarmede dus niet uitdrukkelijk behoefde uit te maken, dat hij niet het „hoofd” der meergenoemde onderneming was;”.

ten aanzien van het 2e middel:

„dat de Rechtbank, beslissende, dat de aan eene confectiezaak verbonden coupeur zijn arbeid pleegt te verrichten in de werkplaats en niet in den winkel, en „dat hij aan het verkoopen geen deel neemt, terecht den arbeid van den coupeur „niet heeft gerangschikt onder arbeid in winkels en de enkele omstandigheid, dat „een coupeur somtijds ten gerieve van het publiek ook in den winkel komt om na „te gaan of aan de daar gekochte goederen wellicht veranderingen behooren te worden verricht, hierin geene verandering kan brengen, zoodat het middel onge- „grond is;”

ten aanzien van het 3e middel:

„dat artikel 18. van het „Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen „1920”, voor zoover hier van belang en behoudens eene nader daarbij gestelde voor- „waarde, bepaalt, dat een man in een atelier, behoorende bij een winkel van con- „fectiekleeding, op Zaterdag tusschen 1 en 9 uur n.m. arbeid mag verrichten uit- „sluitend ten behoeve van het veranderen van op dien dag verkochte kleederen;

„dat requirant voor de Rechtbank op dat artikel een beroep heeft gedaan, en „de Rechtbank, na feitelijk te hebben vastgesteld, dat de bij dagvaarding bedoelde „coupeur bezig was met het snijden van costuums, dat beroep inderdaad heeft ver- „worpen „op den enkelen grond”, dat het snijden van costuums „iets geheel anders „is dan het veranderen van kleederen”, doch deze grond alleszins juist en afdoende „is, omdat daarmede gezegd is, dat onder het in voormeld artikel genoemde ver- „anderen van kleederen niet kan vallen het snijden van costuums, d.w.z. het knippen „van stukken goed, welke later tot een costuum worden aaneengenaaid, waardoor „de Rechtbank aan voormeld artikel eene juiste toepassing heeft gegeven;”

STRAFBAARHEID VAN OVERTREDINGEN VAN DE ARBEIDSWET 1911.

Door den Ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij de kantongerechten 's-Gravenhage en Delft werden de ingevolge de Arbeidswet 1911 opgemaakte processen-verbaal niet meer vervolgd, aangezien op 24 October 1920 bij de inwerkingtreding der verschillende bepalingen der Arbeidswet 1919 de Arbeidswet 1911 ingevolge het bepaalde in artikel 101, 4e lid, der nieuwe wet vervallen was en deze derhalve naar zijne meening op de betreffende overtredingen niet meer van toepassing kon zijn, terwijl de Arbeidswet 1919 evenmin toepassing kon vinden, daar de feiten gepleegd

waren vóór het inwerkingtreden dier wet en deze in hare overgangsbe-
palingen geene voorschriften inhoudt omtrent de bestraffing van feiten,
gepleegd onder vigueur der bepalingen van de Arbeidswet 1911, maar
berecht na intrekking dier wet.

Nadat door den Minister van Justitie aan den Procureur-Generaal bij
het Gerechtshof te 's-Gravenhage was verzocht aan den bovenbedoelden
Ambtenaar van het Openbaar Ministerie op te dragen alsnog overtredingen
onder de werking der Arbeidswet 1911 gepleegd voor den Kantonrechter
te brengen en, bij ontslag van rechtsvervolging, te bevorderen, dat eene
uitspraak in hoogste instantie werd uitgelokt, werd bij vonnis van de
Arrondissements-Rechtbank te 's-Gravenhage van 30 November 1921 een
beklaagde, die door den Kantonrechter aldaar op 14 Juli 1921 van alle
rechtsvervolging ontslagen was, veroordeeld tot eene geldboete van f 5,
subsidiair 5 dagen hechtenis, wegens het doen verrichten van arbeid strijdig
met de bepalingen der Arbeidswet 1911.

HOOFDSTUK VIII.

Huisindustrie.

DE SCHOENINDUSTRIE.

Zooals reeds in hoofdstuk IV bij de bespreking van artikel 32 der Arbeidswet is medegedeeld, komt huisarbeid in de schoenindustrie veelvuldig voor.

Zoowel groote als kleine fabrikanten geven avondwerk uit aan arbeiders, die overdag op fabrieken gewerkt hebben, daar de schoenindustrie zich in verschillende gemeenten bijzonder voor het werken in huisarbeid leent. In gemeenten, waar het meerendeel der arbeiders slechts een bepaald onderdeel van eene schoen kan vervaardigen, zooals in 's-Hertogenbosch, komt huisindustrie maar zelden voor, doch in Waalwijk, Besoijen, Baardwijk en vooral in Kaatsheuvel is ze zeer algemeen, wijl de arbeiders aldaar over eene meer uitgebreide vakbekwaamheid beschikken en zij allen eene geheele schoen kunnen vervaardigen. Er wordt niet alleen gewerkt voor vrienden en kennissen, doch, zooals gemeld, ook voor fabrikanten, die eveneens machinaal schoenwerk afleveren, zonder echter zelf machines te bezitten. Deze laten het machinale werk verrichten in zgn. loonschoenmakerijen, waardoor zij massaproductie krijgen en het benoodigde handwerk niet door de enkele arbeiders, die zij in hunne werkplaatsen hebben, kan worden gedaan. Derhalve wordt de hulp ingeroepen van fabrieksarbeiders, die hun vrijen tijd daaraan besteden. Ook in andere gemeenten van Noordbrabant komt deze huisindustrie voor, echter in veel mindere mate. Zij is toegenomen in de oorlogsjaren, toen de schoenindustrie een gouden tijd beleefde en gedurende welke periode zich verschillende arbeiders als kleinfabrikant zijn gaan vestigen. De gemakkelijheid, waarmede elektrische stroom kan worden verkregen, de tegemoetkomende houding der leveranciers van machines, die gemakkelijke afbetalingsmethoden volgen, en de goedkoope wijze van produceeren, welke het gevolg is van elken huisarbeid, vooral indien deze slechts als bijverdienste wordt opgevat, zijn oorzaak van de toeneming van het aantal dezer kleinfabrikanten. De langere vrije avonden der fabrieksarbeiders zijn eveneens voor deze huisindustrie bevorderlijk geweest. Contrôle is uiterst moeilijk.

HOOFDSTUK IX.

Geneeskundige onderzoeken en mededeelingen omtrent Beroepsziekten.

INLEIDING.

Krachtens artikel 49 van het Koninklijk besluit van 10 Augustus 1920 (*Staatsblad* n°. 694) (Arbeidsbesluit 1920) werden op de steenfabrieken gekeurd de vrouwen, die belast zijn met het verplaatsen van beladen kruiwagens of het in de ovens naast en op elkander leggen van de steenen, ter plaatse waar zij gebakken worden.

Artikel 52, 2de lid, sub 7, van het Arbeidsbesluit 1920 bevat de keurings-eischen voor de in de keramische industrie werkzame vrouwen.

Artikel 35, 1ste en 2de lid, j^o. 3de lid, van het Arbeidsbesluit 1920 eischt eene goedkeuringsverklaring voor de jeugdige personen en vrouwen, werkzaam o. a. in de handvlasserijen en hennephekelarijen.

Verder werden krachtens artikel 35, 1ste lid, j^o. 3de lid en artikel 36 van het Arbeidsbesluit 1920 gekeurd de jeugdige personen, werkzaam in spinnerijen en weverijen; krachtens artikel 35, 1ste en 2de lid, j^o. 3de lid, de jeugdige personen en vrouwen, werkzaam in drukkerijen, letterzetterijen, lettergieterijen en stereotypie-inrichtingen.

Krachtens artikel 35, 1ste lid, j^o. 3de lid, werden de jeugdige personen in de capsulefabrieken, glas-in-loodzetterijen, vijlenkapperijen en enkele kleine loodbedrijven als fabrieken van muziekinstrumenten, loodenbuizenfabrieken, enz. gekeurd.

Ingevolge artikel 36 van het Arbeidsbesluit werden gekeurd de jeugdige personen, werkzaam in eene sigarenfabriek en eenige jeugdige personen, werkzaam in eene watten- en moquettefabriek.

Steenhouwerskeuringen hadden plaats ingevolge de artikelen 3 en 5 der Steenhouwerswet.

Bij de mededeelingen omtrent beroepsziekten is dezelfde indeeling gevolgd als in vorige verslagen.

De inwerkingtreding van de Invaliditeitswet heeft het mogelijk gemaakt, dat bepaalde ziektegevallen en afwijkingen, opgespoord bij de keuring in bepaalde bedrijven, behandeling deelachtig worden.

Voor de overdracht van deze gevallen, via den huismedicus naar de Raden van Arbeid, werd overleg gepleegd met de Verzekeringsraden. Voor de regeling werden de hieronder volgende formulieren in gebruik genomen.

In hoofdzaak overeenkomende formulieren worden door de Geneeskun-

digen bij de Arbeidsinspectie gebruikt voor verwijzing naar den huismedicus of via den huismedicus naar specialist of consultatiebureau voor t. b. c.

De formulieren 1 en 3 aan de(n) gekeurde.

„ „ 2 en 4 aan den huismedicus.

Formulier 5 aanvraag van de(n) gekeurde bij den Raad van Arbeid.

„ 6 aan den Raad van Arbeid.

1 en 2 worden gebruikt voor onderzoek door den huismedicus, specialist of consultatiebureau, 3 tot en met 6 in gevallen van gevaar voor blijvende invaliditeit, tot verkrijging van kosteloze behandeling door middel van de Raden van Arbeid.

MODEL 1.

....., den 19.....

Ondergeteekende, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie te, bericht U, dat voor een bij U waargenomen $\frac{\text{ziekte}}{\text{gebrek}}$ geneeskundige behandeling noodig wordt geoordeeld, wegens gevaar voor Uwe gezondheid.

In Uw eigen belang is het, met Uwen huisdokter te overleggen.

DE GENEESKUNDIGE BIJ DE ARBEIDSINSPECTIE.

AAN

te

MODEL 2.

....., den 19.....

Ondergeteekende, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie te, bericht U, dat door hem bij geneeskundig onderzoek te van Uwen patiënt is waargenomen een $\frac{\text{afwijking}}{\text{ziekte}}$ waarvoor geneeskundige behandeling noodig wordt geacht en waarvoor ik Uwe medewerking inroep.

DE GENEESKUNDIGE BIJ DE ARBEIDSINSPECTIE.

AAN

Dr.

te

MODEL 3.

....., den 19.....

Ondergeteekende, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie te, bericht U, dat voor een bij U waargenomen $\frac{\text{ziekte}}{\text{gebrek}}$ geneeskundige behandeling noodig wordt geoordeeld, wegens gevaar voor Uwe gezondheid.

In Uw eigen belang wordt met aandrang aangeraden met Uwen huisdokter te overleggen, welke behandeling voor U de beste is en hoe deze voor U op de minst kostbare wijze of misschien geheel kosteloos is te verkrijgen.

U, als verzekerde, moet de aanvraag om hulp zelf indienen bij den Raad van Arbeid; de indiening kan geschieden met of zonder medewerking van Uwen huisdokter.

DE GENEESKUNDIGE BIJ DE ARBEIDSINSPECTIE.

AAN

te

MODEL 4.

....., den 19.....

Ondergeteekende, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie te, bericht U, dat door hem bij geneeskundig onderzoek te van Uwen patiënt is waargenomen een $\frac{\text{afwijking}}{\text{ziekte}}$ waarvoor geneeskundige behandeling noodig wordt geacht, wegens gevaar voor blijvende invaliditeit als bedoeld in art. 72 van de Invaliditeitswet.

Indien U zich hiermede kunt vereenigen, kan de verzekerde in overleg met U de hierbijgaande aanvraag tot kosteloze hulp bij den Raad van Arbeid te indienen, terwijl de bijvoeging van eene korte verklaring Uwerzijds, ter ondersteuning van het verzoek, van groot belang wordt geacht.

DE GENEESKUNDIGE BIJ DE ARBEIDSINSPECTIE.

AAN

Dr.

te

MODEL 5.

De ondergeteekende _____
 te _____, rentennummer _____, verzoekt, naar aanleiding
 van een onderzoek, ingesteld door den Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie,
 aan Uwen Raad, ter vermijding van blijvende invaliditeit, in aanmerking
 te komen voor kosteloze geneeskundige behandeling.

De aanvrager (vraagster)
 _____ (handteekening)

AAN DEN RAAD VAN ARBEID
 te _____

MODEL 6.

_____, den _____ 19____

Ondergeteekende, Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie te _____,
 bericht U, dat bij _____ te _____, rente-
 nummer _____, is waargenomen $\frac{\text{ziekte}}{\text{afwijking}}$ _____,
 waarvoor **mogelijk** blijvende invaliditeit dreigt, die afgewend zou kunnen
 worden door behandeling door _____. De huisdokter van
 patiënt is Dr. _____ te _____.

DE GENEESKUNDIGE BIJ DE ARBEIDSINSPECTIE.

AAN DEN RAAD VAN ARBEID
 te _____

ONDERZOEK VAN VROUWEN, WERKZAAM IN STEENFABRIEKEN.

Dit onderzoek werd in 1921 verricht door den Geneeskundige bij de
 Arbeidsinspectie Dr. R. J. A. WAANDERS.

Onderzocht werden 66 vrouwelijke personen.

Afgekeurd werd er eene, wegens koud absces aan de rechterdij.

De onderstaande staat geeft een overzicht van de gekeurde vrouwen,
 verdeeld over de verschillende gemeenten.

District.	Gemeente.	Aantal steen- fabrieken.	Aantal onderzochte vrouwen.			
			Gehuwd.	Weduwe.	Ongehuwd.	Totaal.
4de	Gouderak	3	10	—	17	27
	Nieuwerkerk a/d IJssel	1	—	—	11	11
	Ouderkerk a/d IJssel	2	4	—	12	16
7de	Maurik	2	—	—	2	2
10de	Krimpen a/d IJssel .	1	—	—	10	10
	Totaal . . .	9	14	—	52	66

ONDERZOEK VAN VROUWEN, WERKZAAM IN DE KERAMISCHE INDUSTRIE.

Dit onderzoek geschiedde in het 1ste district (Maastricht) door Dr. J. L. C. OVERBOSCH te Maastricht en betrof vrouwen, die werkzaam wilden zijn op te Maastricht en Meerssen gevestigde fabrieken. Volgende staat geeft een overzicht van het driemaandelijksch onderzoek.

Fabriek en Werkzaamheid.		Ongehuwde vrouwen.			Gehuwde vrouwen en weduwen.		
		Gekeurd.	Af-gekeurd.	In ob-servatie.	Gekeurd.	Af-gekeurd.	In ob-servatie.
Fabriek A.							
Verniskuiip	1 ^e keuring	29	2	2	—	—	—
	2 ^e "	30	1	1	—	—	—
	3 ^e "	31	2	2	—	—	—
	4 ^e "	29	2	1	—	—	—
	tusschenkeuring. . .	5	—	—	—	—	—
Vernisoven	1 ^e keuring	31	2	4	4	—	—
	2 ^e "	22	4	—	5	2	—
	3 ^e "	19	2	—	8	1	—
	4 ^e "	24	2	—	6	—	—
	tusschenkeuring. . .	35	4	1	10	—	—
Fabriek B.							
Verniskuiip	1 ^e keuring	13	—	—	—	—	—
	2 ^e "	16	—	—	—	—	—
	3 ^e "	9	—	1	—	—	—
	4 ^e "	11	—	1	—	—	—
	tusschenkeuring. . .	1 ¹⁾	—	—	—	—	—
Vernisoven	1 ^e keuring	19	1	1	5	—	—
	2 ^e "	13	1 ²⁾	2	4	—	—
	3 ^e "	10	1	4	2	1	—
	4 ^e "	10	—	4	2	—	—
	tusschenkeuring. . .	28	7	3	6	—	—
Fabriek C.							
Verniskuiip	1 ^e keuring	26	—	2	—	—	—
	2 ^e "	21	1	3	—	—	—
	3 ^e "	26	2	3	—	—	—
	4 ^e "	24	—	4	—	—	—
	tusschenkeuring. . .	6	—	1	—	—	—
Vernisoven	1 ^e keuring	38	1	2	15	1	—
	2 ^e "	34	—	1	15	—	—
	3 ^e "	39	3	1	14	—	—
	4 ^e "	35	2	—	14	—	—
	tusschenkeuring. . .	42	3	5	17	1	1

¹⁾ Alleen goedgekeurd voor de kuiip.

²⁾ Afgekeurd voor werkzaamheden bij de ovens, doch goedgekeurd voor de kuiip.

albuminurie (eiwit in de urine) in 6 gevallen

in 2 gevallen gepaard met anaemie (bloedarmoede),

in 2 gevallen gepaard met menstruatiestoornissen,

" 1 " " lactatieperiode (zoogpe-

use (bleekzucht)

„ 3 „ „ „ gezwollen halsklieren.

Gezwollen halsklieren „ 8 gevallen

Afwijkingen	„ 3 „
-----------------------	-------

Nephritis (nierontsteking) 1 „

Pediculosis (luizen) „ 1 geval

Pyelocystitis (ontsteking van nierbekken en blaas)	1
--	---

gepaard met longverschijnselen.

Longtuberculose „ 1 geval

Longverschijnselen „ 13 gevallen

„ 2 gevallen gepaard met gezwollen halsklieren.

in 1 geval abortus.

Totaal 99 gevallen

*.) Afgekeurd voor de ovens, doch goedgekeurd voor de kuip.

merking komende arbeidsters, werkzaam bij de vernisovens; voor de arbeidsters bij de verniskuip, in welke afdeeling aan alle meisjes dagelijks een halve liter melk verstrekt wordt, in een halven liter extra. In totaal werd dit aan *tien* arbeidsters gegeven, onder wie twee, die voor den arbeid in de afdeelingen, waar met loodhoudend vernis wordt gewerkt, waren afgekeurd. Een van dezen werd aan het einde van het jaar daartoe weer toegelaten, omdat haar gezondheidstoestand voldoende was verbeterd.

ONDERZOEK VAN HET BESCHERMD PERSONEEL IN HAND- VLASSERIJEN EN HENNEPHEKELARIJEN.

In 1921 werden de keuringen in de handvlasserijen verricht door de Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie P. A. VAN LUYT en C. VAN BEMMEL, met uitzondering van enkele gevallen, waarin de keuring werd verricht door een particulier geneeskundige in de woonplaats van de gekeurden.

Gekeurd werden 188 jongens en 3 vrouwen, die allen werden goedgekeurd, zij het ook voor een deel voorwaardelijk. Van de gekeurden waren voor de 1ste maal werkzaam 99 jongens en 3 vrouwen, voor de 2de maal 42 jongens, voor de 3de maal 24 jongens, voor de 4de maal 17 jongens en voor de 5de maal 6 jongens.

Onderstaande tabel geeft een overzicht van de leeftijden der gekeurden.

Jongens.

Provinciën.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.
Friesland	14	25	22	25	9	95
Zuid-Holland . . .	—	3	6	6	3	18
Zeeland	3	7	9	6	5	30
Noord-Brabant . .	3	13	11	11	7	45
	20	48	48	48	24	188

In Friesland werden 27 jongens goedgekeurd voor 1 jaar, terwijl aan 5 jongens een verkorte werktijd van een halven dag werd voorgeschreven.

In Zuid-Holland werden 3 jongens goedgekeurd voor 1 jaar; in Zeeland geschiedde zulks met 1 jongen, terwijl in deze provincie aan 1 jongen een verkorte werktijd van een halven dag werd voorgeschreven.

In Noord-Brabant werden 8 jongens voor 1 jaar goedgekeurd.

Verder werd extra voeding voorgeschreven in Zuid-Holland aan 3, in Zeeland aan 3 en in Noord-Brabant aan 2 jongens, terwijl 1 jongen in Zuid-Holland en 7 jongens in Noord-Brabant naar den huisarts werden verwezen en 2 jongens in Noord-Brabant naar een neus-, keel- en oorarts.

De 3 vrouwen, 2 in Zeeland en 1 in Noord-Brabant, werden goedgekeurd.

In de touwslagerijen en hennephekelarijen werden gekeurd 51 jongens en 78 meisjes, waarvan 1 meisje werd afgekeurd wegens algeheele lichaamszwakte.

Onderstaande staat geeft een overzicht van de leeftijden der gekeurden.

Provinciën.	13 jaar.		14 jaar.		15 jaar.		16 jaar.		17 jaar.		Totaal.	
	jon-gens.	meis-jes.	jon-gens.	meis-jes.	jon-gens.	meis-jes.	jon-gens.	meis-jes.	jon-gens.	meis-jes.	jon-gens.	meis-jes.
Zeeland. . . .	1	—	1	2	2	2	1	1	2	1	7	6
Zuid-Holland. .	4	2	8	18	3	11	6	15	4	17	25	63
Groningen. . .	—	—	1	2	1	4	—	1	1	2	3	9
Friesland . . .	2	—	1	—	3	—	3	—	4	—	13	—
Overijssel . . .	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—
Noord-Brabant .	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—
	8	2	12	22	9	17	11	17	11	20	51	78

In Zeeland werden 1 jongen en 2 meisjes slechts voor 1 jaar goedgekeurd. In Zuid-Holland 4 jongens en 12 meisjes, terwijl voor 2 jongens en 3 meisjes extra voeding werd voorgeschreven, 6 meisjes naar den huisarts en 1 meisje naar een specialist werden verwezen. In Groningen werden 2 meisjes, in Friesland 4 jongens, in Overijssel 2 jongens en in Noord-Brabant 1 jongen slechts voor 1 jaar goedgekeurd.

ONDERZOEK VAN JEUGDIGE PERSONEN EN VROUWEN, WERKZAAM IN DE TEXTIELINDUSTRIE.

In 1921 werden de keuringen in de Textielindustrie verricht door de Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie.

Onderstaande staat geeft een overzicht van de keuringen.

PLAATS.	Gekourd.		Afgekeurd.		Herzien na 1 jaar of korter termijn.		Goed- gekeurd voor bepaalde werk- zaamheden.		Extra voeding.		Verwezen naar huisarts.		Verwezen naar specialist 1).		Verwezen naar consultatie- bureau 1).		Platvoet- zooltjes.		Onvoor- waardelijk goed- gekeurd.	Opmerkingen.	
	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.	Jon- gens.	Meis- jes.					
Overijssel.	500	499	1	1	59	63	3	7	78	98	34	37	51	76	2	6	4	3	364	317	Door bemidde- ling van den Raad van Ar- beid te Hen- gelo werden 2 jongens en 1 meisje in een sanatorium verpleegd. Twee hiervan werden als ge- nezen ontsla- gen, terwijl de 3de niet langer in het sanato- rium wensch- te te blijven.
	90	113	—	—	10	12	1	2	12	21	11	5	4	4	1	1	1	—	67	80	
	34	63	—	—	5	8	—	—	4	6	4	7	2	5	—	—	—	—	27	46	
	32	40	—	—	4	10	—	—	2	5	—	5	4	2	—	—	1	—	25	28	
	24	38	—	—	7	8	—	—	7	5	1	1	—	1	—	1	—	17	28		
	180	176	—	—	43	38	—	1	22	11	8	13	24	18	—	—	—	1	129	135	
	35	17	—	—	3	4	—	—	3	7	1	1	—	—	—	—	—	—	32	10	
	33	63	1	1	2	2	—	1	8	14	5	11	—	6	—	—	1	3	24	33	
	18	27	—	—	1	2	—	—	1	2	—	—	1	—	—	—	—	—	17	25	
	68	39	—	—	6	3	—	—	4	3	2	—	—	—	—	—	—	—	60	36	
1014	1075	2	2	140	150	4	11	141	172	66	80	87	112	3	8	7	7	762	738	2 analphabeten.	
85	109	—	1	16	26	—	—	9	14	5	4	4	8	1	2	—	—	64	76		
87	150	—	3	18	26	16	13	16	13	2	1	3	1	3	4	1	3	58	112		
Utrecht.																					3 analphabeten. Eén jongen werd naar den R. v. Arb. ver- wezen. doch afgewezen.
Veenendaal .																					
Zuid-Holland.																					
Leiden																					
Noord- Brabant.																					
Tilburg	366	62	—	1	71	19	1	1	33	13	11	5	16	2	10	1	4	2	265	34	

Van de afgekeurden ging een meisje in Leiden in beroep bij den Minister van Arbeid en werd bij 2de keuring goedgekeurd.

1) Via den huisarts.

ONDERZOEK VAN BESCHERMD DRUKKERSPERSONEEL.

Het geneeskundig onderzoek van jeugdige personen en vrouwen, werkzaam in de grafische vakken, geschiedde op dezelfde wijze als vorige jaren.

Ook de minimum-eischen, vermeld op blz. 132 van het Centraal Verslag over 1910, bleven ongewijzigd.

Het onderzoek werd verricht door de Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie en 51 artsen in verschillende plaatsen van het land.

Totaal werden gekeurd 954 personen, volgens onderstaanden staat.

District.	Jongens.	Vrouwen en meisjes.	Totaal.
1ste.	72	15	87
2de	26	—	26
3de	188	17	205
4de	117	1	118
5de	145	29	174
6de	95	38	133
7de	69	1	70
8ste.	26	4	30
9de	58	2	60
10de	47	4	51
	843	111	954

Van de 843 gekeurde jongens werden:

758 goedgekeurd;

28 afgekeurd;

57 kwamen in aanmerking voor eene herkeuring over 1 jaar of korter, wegens afwijkingen en ziekten, waarvoor eene nieuwe beoordeeling noodig was.

Redenen van afkeuring waren:

Afwijking in den visus (gezichtsscherpte) in 3 gevallen;

Strabismus (scheelzien) in 1 geval;

Longlijden in 5 gevallen;

Bronchitis in 2 gevallen, in 1 geval gepaard met algemeene zwakte;

Vitium cordis (hartgebrek) in 1 geval;

Nierlijden in 3 gevallen, in 1 geval gepaard met rheumathiek en anaemie;

Habitus phthisicus in 1 geval;

Misvorming van de borstkas in 2 gevallen, in 1 geval gepaard met zijwaartsche verkromming van de wervelkolom en in 1 geval met platvoet en x-beenen;

Onvoldoende lichaamsontwikkeling in 4 gevallen, in 1 geval gepaard met anaemie en in 1 geval met bijziendheid;

Kyphoscoliosis (achter- en zijwaartsche verkromming van de wervelkolom) in 2 gevallen, in 1 geval gepaard met albuminurie;

Platvoeten in 2 gevallen:

X-beenen en albuminurie in 1 geval;

Open t.b.c. klierettering in 1 geval.

Van de 111 gekeurde vrouwen en meisjes werden:

100 goedgekeurd;

1 afgekeurd;

10 kwamen in aanmerking voor eene herkeuring over 1 jaar of korter.

Reden van afkeuring was acuut nierlijden.

Van de 28 afgekeurde jongens gingen 7 in beroep bij den Minister van Arbeid, krachtens artikel 70 van het Koninklijk besluit van 10 Augustus 1920 (*Staatsblad* n°. 694).

Hiervan werden 5 goedgekeurd en 2 afgekeurd.

Van de 57 jongens, voor wie eene herkeuring werd noodig geacht, meldden zich 20 voor een onderzoek aan; 14 werden goedgekeurd, 2 in observatie gehouden en 4 afgekeurd, wegens chronisch longlijden in 2 gevallen, tengeren lichaamsbouw in 1 geval (gepaard met anaemie) en nierlijden in 1 geval.

Van de 10 vrouwen en meisjes, die voor herkeuring in aanmerking kwamen, meldden zich 8 aan.

7 werden goedgekeurd en 1 afgekeurd wegens platvoeten.

AMBACHTSSCHOOLLEERLINGEN.

Van de 's-Gravenhaagsche Ambachtsschool werden dit jaar 9 leerlingen gekeurd, die zich voor het onderwijs in het drukkersvak hadden aangegeven.

Voor 5 van hen werd eene nieuwe keuring over 1 jaar of korter noodig geoordeeld.

Van de Typografenschool te Utrecht werden gekeurd 44 leerlingen, van wie 17 in aanmerking kwamen voor eene nieuwe keuring over 1 jaar of korter.

Van de Grafische school te Amsterdam werden 21 leerlingen gekeurd, van wie 5 voor eene nieuwe keuring over een half jaar of korter in aanmerking kwamen. Bij herkeuring werd één van hen afgekeurd wegens platvoeten en tengeren lichaamsbouw.

KEURING VAN STEENHOUEWERS.

Verplichte keuringen.

Ingevolge het bepaalde in de artikelen 2 en 3 der Steenhouderswet werden in 1921 geneeskundig onderzocht 106 personen beneden den leeftijd van 21 jaar (in 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919 en 1920 bedroeg dit aantal respectievelijk 266, 254, 165, 129, 97, 91, 103 en 90).

De leeftijd der gekeurden was:

28 van 14 jaar,	6 van 17 tot 17½ jaar,
25 „ 15 „	13 „ 17½ „ 18 „
22 „ 16 „	11 „ 18 jaar en 1 van 19 jaar.

Krachtens het 9de lid van artikel 3 der Steenhouwerswet moeten personen beneden den leeftijd van 17 jaar en 6 maanden telkens na 1 jaar opnieuw gekeurd worden. De resultaten van het onderzoek dezer personen zal afzonderlijk behandeld worden.

Het aantal personen, dat op den dag der keuring den leeftijd van 17 jaar en 6 maanden nog niet had bereikt, bedroeg 81.

Hieronder volgt een overzicht van het vóór de keuring al of niet werkzaam geweest zijn in steenhouwerijen.

Nog niet werkzaam geweest.	$\frac{1}{2}$ t/m 1 jaar werkzaam geweest.	Langer dan 1 jaar werkzaam geweest.	Totaal.
40	17	24	81

Van deze personen hadden 36 eene andere betrekking gehad, waarvan 4 in bedrijven, waar in het bijzonder gevaar was voor het ontstaan, c.q. ontwikkelen van een longlijden.

Omtrent de keuring van de 25 personen (beneden 21 jaar), die op den dag der keuring den leeftijd van 17 jaar en 6 maanden hadden bereikt, kan het volgende worden medegedeeld:

Vijf van hen waren nog niet in steenhouwerijen werkzaam geweest; de overigen langer dan 1 jaar. Acht van hen waren nog in eene andere betrekking geweest.

Het resultaat van het geneeskundig onderzoek van de verplichte keuringen blijkt uit den volgenden staat.

Leeftijd.	Goedgekeurd	Afgekeurd.	Totaal.
14 jaar	25	3	28
15 „	25	—	25
16 „	21	1	22
17 „	19	—	19
18 „	11	—	11
19 „	1	—	1
	102	4	106

Redenen van afkeuring waren :

- in één geval longafwijking ;
- in één geval sporen van doorstane t.b.c. infectie (halsklieren), t.b.c. moeder en albuminurie (eiwit in de urine);
- in één geval onvoldoende lichaamsontwikkeling (familie anamnese: 2 broers ziek aan longtuberculose) en hartdemping vergroot ;
- in één geval verstijving linkerschoudergewricht, met spieratrofie (spiervermindering). De gekeurde ging na afkeuring in beroep bij den Minister van Arbeid, doch werd wederom afgekeurd.

Onverplichte keuringen.

Ingevolge het bepaalde in artikel 5 der Steenhouwerswet werden in 1921 geneeskundig onderzocht 107 personen (in 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919 en 1920 bedroeg dit aantal resp. 158, 45, 33, 48, 39, 23, 72 en 34).

De leeftijd der gekeurden was :

3 van 18 t/m 20 jaar,	18 van 41 t/m 45 jaar,
18 „ 21 t/m 25 „	8 „ 46 t/m 50 „
16 „ 26 t/m 30 „	12 boven 50 jaar.
32 „ 31 t/m 40 „	

Van deze personen werden 65 onverplicht voor de 1ste maal gekeurd, 27 voor de 2de maal, 7 voor de 3de maal, 6 voor de 4de maal en 2 voor de 7de maal. Zeven van hen waren nog in eene andere betrekking geweest.

De volgende staat geeft nadere bijzonderheden over 7 longafwijkingen.

Plaats der longafwijking.	Leef- tijd.	Geconstateerd na steenhou- wersarbeid ge- durende;	Vader overleden aan :	Moeder overleden aan :	Bijzonderheden.
Rechter onderkwab	jaren 31	jaren 19	onbekend	—	
Linker top, rechts oud proces	45	± 20	nierziekte	long- ontsteking	
Rechtertop en onderkwab	49	37	steen- houwers- ziekte	—	
Linkerbovenkwab, rech- ter long geheel	36	22	tering	—	Heeft tuberculeus klierlitteken links onder de kaak.
Rechter onderkwab en emphyseem (uitzetting)	55	43	tuber- culose	—	
Emphyseem (uitzetting)	42	27	carcinoma (kanker)	—	
Diffuse bronchitis putrida	29	14	diabetes (suiker- ziekte)	—	Is geopereerd aan empyeem.

KEURING VAN JEUGDIGE PERSONEN, WERKZAAM IN DE SIGARENINDUSTRIE TE KAMPEN.

Het geneeskundig onderzoek werd verricht door den Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie P. A. VAN LUYT.

Onderzocht werden 466 personen, waarvan 417 jongens en 49 meisjes.

De leeftijden der jongens waren aldus:

2 van 12; 68 van 13; 82 van 14; 90 van 15; 92 van 16 en 83 van 17 jaar.

De leeftijden der meisjes waren:

8 van 13; 20 van 14; 8 van 15; 7 van 16 en 6 van 17 jaar.

Hiervan werden ongeschikt verklaard 15 jongens en 1 meisje, om de volgende redenen:

Onvoldoende lichaamsontwikkeling in 4 gevallen, gepaard gaande:

in één geval met aanzienlijk gezwollen supraclaviculaire lymphklieren,

„ „ „ „ slechte eetlust en verhoogde lichaamstemperatuur,

„ „ „ „ stijf kniegewricht door tuberculose en verhoogde temperatuur,

„ „ „ „ tuberculose van de huid in het gelaat, van de hals-lymphklieren en van den rechterbijbal en hydrocele.

Longtuberculose, meestal gepaard met onvoldoende lichaamsontwikkeling en licht verhoogde temperatuur, in 9 gevallen, bovendien gepaard:

in één geval met huiduitslag,

„ „ „ „ eene zeer sterke verplaatsing van het hart naar links, ten gevolge van borstvliesandoening, trommelstokvingers, en

„ „ „ „ Sprengel's difformiteit rechts (hoogstaand schouderblad), verminderde gezichtsscherpte tot $\frac{5}{15}$ beiderzijds en vergroote amandelen.

Bronchitis in 2 gevallen, gepaard gaande:

in één geval met onvoldoende lichaamsontwikkeling, vroeger doorstane borstvliesontsteking en verhoogde temperatuur,

„ „ „ „ verhoogde temperatuur, verminderde gezichtsscherpte beiderzijds tot $\frac{5}{10}$, en albuminurie (eiwithoudende urine).

Sterke scoliose en misvorming van de borstkas in 1 geval, bovendien gepaard met borstvliesandoening in lichten graad.

De lichaamsontwikkeling blijft bij velen beneden het gemiddelde voor hun leeftijd. Een groot deel der onderzochten heeft eene opvallend bleeke gelaatskleur. Zeer vaak werd eene lichte ontsteking gezien van het keelslijmvlies. Het aantal aandoeningen van de diepere luchtwegen, meerendeels van tuberculeuzen aard, was aanzienlijk, terwijl ook de familie-anamnesen deden vermoeden, dat ziekte en sterfte aan tuberculose groot zijn. In eenige gevallen trof de deplorabele toestand, waarin jeugdige lijdens aan longtuberculose verkeerden, terwijl zij nog steeds werkzaam waren in sigarenfabrieken.

De bij de keuring verkregen algemeene indruk is, dat de gezondheids-toestand niet gunstig kan worden geacht.

Na 3 maanden zijn herzien 6 jongens en 1 meisje, wien eene geschikt-verklaring ex artikel 36 van het Arbeidsbesluit 1920 is uitgereikt, geldig voor 8 maanden, met uitzondering van 1 jongen, die ongeschikt moest worden verklaard.

ONDERZOEK IN CAPSULEFABRIEKEN.

Het geneeskundig onderzoek werd verricht door de Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie.

Er werden gekeurd 65 jongens en 132 meisjes volgens onderstaanden staat.

Plaats.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Oudenrijn	48	8	56
Deventer.	16	64	80
Schiedam	—	24	24
's-Hertogenbosch . .	1	36	37
	65	132	197

Van de 65 jongens werd 1 afgekeurd wegens longafwijking en x-beenen.

Voor 9 werd eene herkeuring over 1 jaar of korter noodig geacht.

Van de 132 meisjes werden er 3 afgekeurd, wegens vermoedelijke longaandoening in 1 geval, verminderde visus (gezichtsscherpte) en bloedarmoede in 1 geval, algemeene zwakte en graviditeit (zwangerschap) in 1 geval. Aan 27 meisjes werd eene gezondheidsverklaring voor 1 jaar of korter uitgereikt.

Verder werd voor 4 meisjes extra voeding en voor 4 meisjes platvoet-zooltjes noodig geoordeeld.

Naar een specialist werden verwezen: 4 meisjes en 1 jongen; naar den huisarts: 2 meisjes en 1 jongen; naar het consultatiebureau: 1 jongen, terwijl 1 meisje alleen voor zittend werk werd goedgekeurd.

In eenige Glas-in-loodzetterijen werden gekeurd 59 jongens, waarvan 1 werd afgekeurd wegens asthma bronchiale. Hij ging echter in beroep bij den Minister van Arbeid en werd daarna goedgekeurd.

Verder werd aan 17 jongens eene gezondheidsverklaring voor slechts 1 jaar uitgereikt.

Eén jongen werd naar den huisarts verwezen voor de oogen en 1 jongen werd alleen voor zittend werk goed geacht.

In eenige Vijlenkapperijen werden 18 jongens gekeurd. Allen werden goedgekeurd, 4 van hen echter voor 1 jaar slechts.

In eene Balansenfabriek werden gekeurd 7 meisjes en 3 jongens. Allen werden goedgekeurd voor 1 jaar.

In 2 Muziekinstrumentenfabrieken werden 9 jongens gekeurd. Allen werden goedgekeurd, doch 1 jongen werd voor een keelonderzoek naar den huismedicus verwezen.

Verder werden nog 2 jongens gekeurd en geschikt bevonden in eene Loodpletterij en 2 jongens in eene Staalwarenfabriek. De laatste twee ontvingen eene gezondheidsverklaring voor 1 jaar.

In eene Moquetteweverij en Wattenfabriek werden nog gekeurd en geschikt bevonden 9 jongens en 8 meisjes. Van de jongens werd aan 3 eene gezondheidsverklaring voor één jaar uitgereikt, terwijl 2 van hen naar den huisarts werden verwezen.

Van de meisjes werd aan 1 eene gezondheidsverklaring voor 1 jaar uitgereikt en 3 van hen werden verwezen naar den huisarts.

Verder werden nog 2 jongens gekeurd en geschikt bevonden in eene Stoomverffabriek.

ONDERZOEK VAN CAISSONARBEIDERS.

In 1921 werden, ingevolge het bepaalde in artikel 45 sub *a* van het Koninklijk besluit van 26 Januari 1907 (*Staatsblad* n°. 20) door Dr. S. ELIAS te Rotterdam onderzocht 41 personen.

Slechts 1 man werd voor de eerste maal onderzocht en toegelaten. Zijn leeftijd was 31 jaar.

Van de 40 overigen bedroeg de leeftijd:

23—25 jaar	7 personen.
26—30 „	4 „
31—40 „	7 „
41—50 „	17 „
51—55 „	4 „
57 „	1 persoon.

Eén van hen werd niet meer toegelaten. In November 1920 was hij van eene hoogte van ruim 6 M. gevallen; als gevolg hiervan had hij overgehouden eene ankylose (verstijving) van het linker elleboogsgewricht. Daarenboven lijdt hij zeer vaak aan duizelingen.

ONDERZOEK VAN HET PERSONEEL IN DE LOODWIT-FABRIEKEN.

Het in 1913 begonnen periodiek onderzoek op loodwitintoxicatie werd ook in 1921 voortgezet.

In verband met de tijdsomstandigheden werd er dit jaar slechts nog op één fabriek gewerkt en dan nog minder intensief en meer ongeregeld dan in 1920.

Bij het onderzoek der arbeiders werd gelet op mogelijke loodincorpo-

ratie resp. intoxicatie. Afgezien van vage verschijnselen (anaemie, tremoren en dergelijke), werden er overigens geen pathognomische symptomen als loodzoom, loodcoloriet, basophile korreling of haematoporphyrinurie geconstateerd.

AANGIFTE VAN ZIEKTEGEVALLEN.

Ieder geneeskundige is verplicht aangifte te doen van bepaalde ziektegevallen, welke aan zijne behandeling worden onderworpen.

Bij de Arbeidswet van 1919 is deze aangifte verplicht volgens artikel 82, welk artikel luidt:

1. Ieder geneeskundige is verplicht aan Onzen Minister of aan een door dien Minister aangewezen ambtenaar schriftelijk aangifte te doen van de aan zijne behandeling onderworpen gevallen van bepaalde, bij algemeenen maatregel van bestuur aangewezen, ziekten.

De algemeene maatregel kan, ten aanzien van alle of sommige dier ziekten, de verplichting tot aangifte beperken tot die gevallen, waarin de patient in bepaalde, bij den algemeenen maatregel genoemde, bedrijven werkzaam is of binnen zekeren termijn vóór den aanvang der geneeskundige behandeling werkzaam is geweest.

2. De algemeene maatregel van bestuur regelt nader de wijze, waarop aan de verplichting van het voorgaande lid moet worden voldaan en kan voor het doen van aangifte eene geldelijke vergoeding vaststellen.

Bovengenoemde algemeene maatregel van bestuur is vastgesteld bij Koninklijk besluit van 4 October 1920, *Staatsblad* n°. 773.

In 1921 werden 466 aangiften gedaan, en wel in

Januari	19	Juli	26
Februari	30	Augustus	24
Maart	99	September	26
April	67	October	41
Mei	33	November	37
Juni	47	December	17

In de jaren 1912, 1913, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1919 en 1920 bedroeg dit aantal resp. 466, 261, 221, 201, 201, 254, 155, 105 en 162.

Tot de vermeerdering der aangiften in 1921 kunnen 3 oorzaken hebben bijgedragen, nl. het bij de invoering van den nieuwen algemeenen maatregel van bestuur inder bekend worden van de aangifteplicht, de verhooging der vergoeding voor het aangeven van gevallen en het systematisch houden van voordrachten met lichtbeelden over beroepsziekten door den Medisch-Adviseur in geneeskundige kringen.

KORT OVERZICHT VAN DE AANGEGEVEN ZIEKTEGEVALLEN.

Anthrax (miltvuur): 1 geval bij een koudslachter.

Benzinevergiftiging: 1 geval bij een motordrijver.

Benzolvergiftiging: 2 gevallen, nl. bij een benzoldistilleerder en

bij een arbeider, belast met het mengen van vloeistoffen in een essence-fabriek.

Kooloxydevergiftiging: 6 gevallen bij:

- 1 arbeider op een scheepswerf;
- 1 huisknecht;
- 1 meisje in een koekfabriek;
- 1 arbeider „ „ suikerfabriek;
- 1 stoker „ „ gasfabriek;
- 1 arbeider „ „ kalkbranderij.

Loodvergiftiging: 24 gevallen bij:

- 1 loodgieter;
- 6 letterzetters;
- 1 machinezetter in drukkerij;
- 9 schilders;
- 1 arbeider in een blikfabriek (soldeeren);
- 1 arbeider in een verfmalerij (loodwit);
- 1 loodbrander in een chemische fabriek (loodkamer);
- 4 arbeiders op een marinewerf.

Etterige slijmbeursontsteking van de knie: 10 gevallen, waarvoor de aangifte is verplicht, bij:

- 5 houwens in een steenkolenmijn (2 rechts, 3 links);
- 2 arbeiders in landbouwbedrijf;
- 1 arbeider „ tuinbouwbedrijf;
- 1 „ „ bloembollenbedrijf;
- 1 werkster „ kantoorlokaal.

Bovendien 11 gevallen van niet-etterige slijmbeursontsteking van de knie, bij:

- 3 houwens in steenkolenmijn (1 rechts, 2 links);
- 2 particuliere dienstboden;
- 1 arbeider in constructiebedrijf (freesen);
- 1 rietdekker (links);
- 1 gasfitter;
- 1 arbeider op een scheepswerf;
- 1 arbeider in boterfabriek (rondkruipen in karnton);
- 1 bloemistknecht.

Ten slotte: 1 geval van ontsteking van slijmbeurs op metacarpaalgewricht van linkerduim op rugzijde bij een zwingelaar in machinale zwingelarij en 1 geval van ontsteking van slijmbeurs in linker elleboog bij een ketelmaker.

Huidlijden: 79 gevallen in bedrijven, waarvoor de aangifte is verplicht en 10 gevallen in andere, niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 79 gevallen kwamen voor bij:

18 arbeiders in een Rijksmunitiefabriek (contact met pikrinezuur, terpentijn, raapolie, petroleum, trotyl);

- 12 arbeiders in veehouderijen (trichophytie);
- 3 arbeiders in textielververij (garens met kaliumbichromaat en zoutzuur);
- 1 arbeider in een glasfabriek (contact met fijn glasgruis);
- 2 arbeiders op een marinewerf (contact met afgewerkte smeerolie, petroleum);
- 1 arbeider op een marinewerf (contact met petroleum);
- 1 ketelmaker bij de Nederlandsche Spoorwegen;
- 6 betonwerkers;
- 5 metselaars;
- 2 stucadoors;
- 1 kalkblusscher;
- 3 landarbeiders (kunstmest, superphosphaat, ammoniumsulfaat);
- 1 landarbeider (melken van een koe met zieke uier);
- 2 arbeiders in olieslagerij;
- 1 grondarbeider;
- 1 plantenverpakker in tuinbouwbedrijf (carbolbespoten);
- 1 arbeider in een blikfabriek (ijzeren platen reinigen met H_2SO_4);
- 1 laboratoriumbediende (benzolcontact);
- 1 pannemaker (petroleumcontact);
- 1 arbeider in een gloeilampenfabriek (fluorwaterstofzuur);
- 1 arbeidster in een graphische kunstinrichting (bichromaskal. opl. 10°/o);
- 1 zincograaf;
- 3 arbeiders in een suikerfabriek (ongebluschte kalk);
- 1 monteur in automobielfabriek (smeerolie);
- 1 pannembakker;
- 1 touwslager (bleekwater);
- 1 arbeider in een steenfabriek;
- 1 arbeider in een borstelfabriek;
- 1 houwer in een steenkolenmijn;
- 1 arbeider in een gasfabriek;
- 1 arbeider in een papierfabriek (afbikken van geteerd ijzerwerk);
- 1 arbeider in een ijzergieterij;
- 1 bankwerker (olie).

De 10 gevallen in de niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven betroffen:

- 1 loodgieter;
- 1 stoker;
- 1 pakker in groentenfabriek (pek);
- 1 arbeider in kunstzijdeindustrie (zuren);
- 2 bakkers;
- 1 arbeider in een rubberfabriek (verontreinigde talk);
- 1 schilder;
- 1 boekdrukker;
- 1 scheepsbeschieter op een marinewerf.

Longlijden: 15 gevallen in bedrijven, waarvoor de aangifte is verplicht

en 16 gevallen in andere, niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 15 gevallen betroffen:

- 3 steenhouwers;
- 1 arbeider op een steenfabriek;
- 1 arbeider op een pannenfabriek;
- 1 magazijnknecht bij gemeentewerken (uitreiken van cement, zand, kalk);
- 1 zandvormer in ertsijzergieterij;
- 1 sjouwer in ertsijzergieterij;
- 1 afzetter in een katoenspinnerij;
- 1 arbeider aan de vlasbraak-machine;
- 1 arbeider in machinaal houtbewerkingsbedrijf;
- 1 arbeider in een houtzagerij en borstelfabriek;
- 1 arbeider in een chemische ververij (katoen);
- 1 scheepsslooper;
- 1 arbeider in een brandstoffenhandel.

De 16 gevallen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven betroffen:

- 1 tuinder;
- 1 boerenarbeidster;
- 1 grondwerker op een steenbakkerij;
- 2 behangers (stoffeerdere);
- 1 letterzetter;
- 1 loodgieter;
- 2 sigarenmakers (13 en 18 jaar);
- 1 verpleegster;
- 1 magazijnknecht in een asbestfabriek;
- 1 pakhuisknecht in een lederhandel;
- 1 arbeider in een schoenenhandel;
- 1 kantoorbediende;
- 1 haarkapper;
- 1 stoker in een gasfabriek.

Nystagmus: 4 gevallen, waarvoor de aangifte is verplicht, bij 4 arbeiders in Staatssteenkolenmijnen (3 houwens, 1 stutter).

Ontsteking van het bindvlies van het oog: 16 gevallen in bedrijven, waarvoor de aangifte is verplicht en 31 gevallen in andere, niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 16 gevallen kwamen voor bij:

- 2 arbeiders in briketfabrieken (pekhakken, pekafladen);
- 14 arbeiders, brikettenverwerken (pekhakken, peklossen en -laden).

De 31 gevallen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven, betroffen:

- 21 arbeiders in beetwortelsuikerfabrieken (door zwavelwaterstof);
- 2 landarbeiders (aardappelenrooien);

- 1 grondarbeider;
- 1 arbeider op een marinewerf (afkrabben van cellen in dubbelen bodem van oorlogsschip);
- 1 metselaar;
- 1 bedrijfschef in een autocarosserie;
- 1 arbeider in een betonbedrijf (cement);
- 1 gasfitter (fel wit licht);
- 1 arbeider in een gemeentegasfabriek (zwavelwaterstof uit zuiveringskist);

1 arbeider in smederij van een gemeentewerf.

Bovendien 4 gevallen met duidelijk karakter van een ongeval, nl. bij:

2 arbeiders in stroocartonfabriek (door ongebluschte kalk);

1 smid (afgesprongen amarilsteen);

1 bedrijfsleider in chemische fabriek (zeepstukje in het oog).

Ontsteking van peesscheeden: 96 gevallen in bedrijven, waarvoor de aangifte is verplicht en 8 gevallen in andere, niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 96 gevallen betroffen:

20 arbeiders in een machinefabriek en scheepswerf (onderarm);

4 arbeiders op een marinewerf (onderarm);

1 arbeider op een scheepswerf (bikken en verven);

10 arbeiders op steenfabrieken (kruien, steenzetten);

1 arbeider in een pannenfabriek (klei kruien);

1 houtzager in wagenmakerij;

1 houthakker;

1 houtschiller;

9 landarbeiders (onderarm);

2 tuinarbeiders;

5 grondwerkers (onderarm);

2 vlasarbeiders (zwingelen);

4 arbeidsters in een gloeilampenfabriek;

4 arbeiders in een gloeilampenfabriek;

2 haringvisschers (haring uit net verwijderen);

2 metselaars;

1 stucadoor;

1 straatmaker;

1 touwslager;

5 veenarbeiders (onderarm);

4 arbeiders in steenkolenmijnen (3 houters);

5 timmerlieden;

2 steenlossers in bouwbedrijven;

1 mandenmaker;

2 ijzergieters;

1 bankwerker in een plaatwellerij;

1 arbeider in een staalfabriek (kantelen van een electr. aansluitkast);

1 naadvelzer in een vleeschwarenfabriek (blikarbeid);

1 smid in een machinefabriek;

1 arbeider in een jamfabriek.

De 8 gevallen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven betroffen:

1 stoker in een potaschraffinaderij (potasch breken);

1 wegwachter S.S.;

1 ondermachinist Ned. Spoorwegen (aschbak schuiven);

1 inlegster in een stroohulzenfabriek (trapbewegingen);

1 roeier bij het Loodswezen (rechter onderarm);

1 glasslijper (rechterduim);

1 huisschilder (rechterduim);

1 arbeider in een houthandel (hout grijpen).

Ontsteking van huid en onderhuidscelweefsel: 52 gevallen, waarvoor de aangifte is verplicht en 6 gevallen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 52 gevallen betroffen:

25 arbeiders in steenkolenmijnen (furunculosis bij stutters, sleepers, houwens);

3 briketarbeiders (furunculosis);

5 veenarbeiders ((phlegmonen);

1 timmerman (rechter wijsvinger);

1 balkenvlotter (rechter wijsvinger);

1 metselaar;

2 stucadoors;

1 bankwerker op een staatsmijn;

1 smid (absces linker middelvinger);

1 arbeider in parketfabriek (slijpen van zagen);

2 kruiers op een steenfabriek;

1 vrachtrijder (steen lossen);

1 grondwerker (graven);

1 sjouwer;

2 arbeiders in een suikerfabriek (furunculosis);

1 koemelker (rechterduim);

1 draadtrekker in een gloeilampenfabriek;

1 autogeenlasscher in machinefabriek (eeltzweer rechterhand);

1 pottendraaier in plateelbakkerij.

De 6 gevallen, voorgekomen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven, betroffen:

2 slagers;

1 arbeider in een schelpkalkfabriek (oven uithalen);

1 banketbakker;

1 arbeider in een chocoladefabriek;

1 veearts (vlekziekte enting).

Periphere verlammingen:

5 gevallen, waarvoor de aangifte is verplicht; deze betroffen:

1 13-jarig meisje in den landbouw (n. peroneus, aardappelzoeken);

2 aardappelrooiers (n. peroneus en n. ulnaris);

1 melker (n. ulnaris);

1 waschvrouw (beide onderarmen).

Staar: 1 geval in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemd bedrijf, nl. bij een landbouwer (geen beroepsziekte).

Tetanus:

1 geval bij een schoenlapper.

Zinkoxydevergiftiging: 1 geval in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemd bedrijf, nl. bij een arbeider in een electrische centrale bij het koperlasschen.

Zweren van het hoornvlies van het oog: 9 gevallen, waarvoor de aangifte is verplicht en 2 gevallen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven.

De 9 gevallen betroffen:

6 landarbeiders;

1 arbeider in een gasfabriek;

1 arbeider in een textielververij;

1 smid.

De 2 gevallen, voorgekomen in niet in den algemeenen maatregel van bestuur genoemde bedrijven, betroffen:

1 stalknecht in een abattoir:

1 electromonteur.

Aangifte van gevallen van ziekten, waarvoor de aangifte niet is verplicht:

Lumbago bij 26 arbeiders op een marinewerf;

Doofheid bij 6 arbeiders op een marinewerf;

Neuralgieën bij een arbeider op een steenfabriek (beide voeten);

Myalgieën bij een arbeider op een pannenfabriek (linkerschouder);

Myalgieën bij een turflosser (m. quadrat. lumb.);

Myositis bij een veenarbeider (lumbaalspiieren links);

Myositis bij bankwerker op marinewerf (torticollis);

Keratitis bij soldeerder in een blikfabriek;

Keratitis bij chefmonteur in een gasfabriek;

Nephritis bij een loodgieter (geen basophile korreling, geen haematoporphyrine);

Nephritis bij een werkster;

Bronchitis bij een landbouwer (haverdorschen);

Tuberculose van keel en stembanden bij een dienstbode;

Stomatitis bij een arbeider op een marinewerf (verf afschrappen);

Carbunkel bij een scheepstakelaar;

Nitroglycerine-vergiftiging bij een arbeider in een ammunitie-fabriek (persen van kruit);

Vlekziekte bij een landbouwer (enten van varkens);

Traumatische neurose bij een staaftrekker in een ijzergieterij;

Haemorrhoiden bij een melkrijder;

Hoofdpijn bij een schippersfamilie (zwavelzure ammoniak lading).

Bovendien 3 gevallen met duidelijk karakter van een ongeval.

Uit de ongevalsaangiften werden bekend nog 2 gevallen:

Oogbindvliesontsteking bij een arbeider in een Rijksinstituut voor Hydrografisch visscherijonderzoek (beproeving van een Uviollamp);

Peesscheedeontsteking bij een stucadoor (onderarm).

EENIGE MEDEDEELINGEN OMTRENT ENKELE MEER BELANG- RIJKE AANGEGEVEN ZIEKTEGEVALLEN.

Benzolvergiftiging. Een 40-jarig man mengde in een chemische fabriek essences, waarbij in groote hoeveelheid, soms 30—40 liter per dag, benzol werd verbruikt. Patient kwam onder behandeling met klachten over hoofdpijn en duizeligheid. Wijziging van de werkmethode werd voorgeschreven.

Een tweede geval betrof een 21-jarigen man, werkzaam in een asphalt-fabriek, bij het distilleeren van benzol blootstaande aan de inademing van benzoldamp, die over den rand van een grooten opvangtrechter voor de benzol neersloeg naar de plaats waar patient stond, met het gevolg, dat patient in heftig delireerenden toestand door den medicus werd aangetroffen.

Kooloxydevergiftiging. Een 48-jarige sjouwer moest roestkrabben en menieën in de piek van een in aanbouw zijnd schip; voor de verwarming werd een open vuurpot met cokes gebruikt. Na eenige uren voelde hij zich onwel en ging naar buiten, waar hij neerviel en overleden bleek te zijn.

Een 36-jarige huisknecht werd bewusteloos in een W.C. gevonden; patient was bezig geweest een bevroren waterleiding te ontdooien in een vertrek, verwarmd door een brandend potkacheltje, zonder pijpafvoer voor de verbrandingsproducten. Patient is hersteld.

Een 29-jarige electricien werkte aan een elektrische geleiding boven een dunsapreservoir in een suikerfabriek, waarna hij duizelig werd en hoofdpijn kreeg met hardnekkig braken. Koolzuur uit de kalkovens, waarschijnlijk met C.O. gemengd, uit het dunsap ontwijkend, kan deze klachten verklaren.

In een kalkbranderij hadden telkens weer arbeiders, na in den kalkoven te zijn geweest, klachten over duizeligheid, hoofdpijn en oorsuizen. De klachten werden in verband gebracht met het staan boven een mengsel van smeulende anthraciet en schelpen en zijn toe te schrijven aan kooloxydevergiftiging.

Loodvergiftiging. Bij een 58-jarigen loodgieter werden geen basophile korrels (bloed), geen haematoporphyrine aangetroffen.

Een 50-jarige huisschilder had klachten over hoofdpijn, gewrichtspijnen.

Bij klinisch onderzoek: jicht, radialisparalyse rechts, geen basophile korreling, geen haematoporphyrinurie.

Bij een 43-jarigen schilder coloriet, loodzoom, myalgieën en radialisparalyse, geen basophile korreling, geen haematoporphyrinurie.

Bij een loodbrander hoofdpijnen, geen eetlust aanwezig, coloriet, loodzoom, vermagering, basophile korreling, geen haematoporphyrinurie.

Bij een scheepsmaker op een marinewerf obstipatie, tremoren, loodzoom, vele basophile korrels, haemoglobinegehalte 57.

Het klinisch onderzoek van deze gevallen werd verricht door den Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie Dr. R. J. A. WAANDERS.

Huidlijden. Een papulovesiculeus ekzeem bij een 18-jarig meisje in een kunstlichtdrukkinrichting was het gevolg van het hanteeren van glazen platen, bedekt met een heete chromaatgelatine oplossing, welke door middel van een daarin gedrenkte zwam op de platen was aangebracht. De chromaatgelatine bevat 10 pct. bichromaskalicus. Het bedekken van de handen en bloote onderarmen met caoutchouc-handschoenen met lange mouwen leidde tot het voorkomen van het contact.

Zwavelwaterstofvergiftiging. Een 35-jarige arbeider in een gasfabriek kreeg een heftige oogbindvliesontsteking, na eenige uren in het zuiverhuis werkzaam te zijn geweest met het keeren van afgewerkte ijzer-aarde in den zuiveringskist met defect inlegzaam en daardoor onvoldoend geluchte massa.

Oogaandoeningen door zwavelwaterstof in beetwortelsuikerfabrieken.

De waterverontreiniging, welke is beschreven op blz. 111 van dit verslag, gaf aanleiding tot het optreden van oogaandoeningen bij arbeiders in verschillende afdelingen van beetwortelsuikerfabrieken, bestaande in hevige lichtschuwheid, tranenvloed en hoofdpijn boven de oogen, durende van enkele uren tot dagen.

Te Groningen werden door Prof. ROCHAT een reeks van arbeiders uit de beetwortelsuikerfabriek aldaar gezien met conjunctivitis en keratitis punctata superficialis. In de literatuur is bekend, dat zuivere zwavelwaterstof in de lucht aanleiding geeft tot prikkeling van de slijmvliezen.

In de beetwortelsuikerfabriek te Groningen werd door den Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie P. A. v. LUIJT een onderzoek ingesteld, waarbij bleek, dat in den aanvang der campagne eenige gevallen waren voorgekomen van lichter en aard. De aandoening ontwikkelde zich tamelijk snel en ging in vele gevallen zonder behandeling even snel terug, zonder tot werkverzuim aanleiding te geven. Sommigen verzuimden 1 dag den arbeid, anderen konden wegens blindheid, lichtschuwheid en onvermogen om de oogleden te openen meerdere dagen niet werken. Het ooglijden recidiveerde bij sommige arbeiders tot vier-, vijfmaal toe. Het lijden trad op bij arbeiders, werkzaam in het hoofdgebouw, vooral in de buurt van den waschmolen; daar werden bruin-zwarte zilveren munten uit den zak der arbeiders vertoond, werden

in loodacetaat gedrenkte papierstrookjes in korten tijd bruinzwart door de vorming van zwavellood.

Op 27 October waren aangetast en in de fabriek aanwezig 7 arbeiders en 6 tehuis. Op 29 October in de middagploeg 5 en bij de nachtploeg 5, terwijl er 1 tehuis was gebleven.

Ook buiten het hoofdgebouw, bij de diksappannen, gaf het vervuilde water aanleiding tot het genoemde lijden.

Enkele arbeiders droegen eenvoudige, afsluitende brillen, waar zij baat bij vonden.

Het klinisch onderzoek van 29 arbeiders in eind November, 3 dagen, leverde het volgende resultaat op:

10 arbeiders met conjunctivitis, bovendien gaven 29 personen op 46 maal aan conjunctivitis geleden te hebben.

Onder 11 arbeiders, werkzaam aan den waschmolen, werd in 5 gevallen een verminderd haemoglobine-gehalte geconstateerd.

Hoofdpijn bij 4 personen, bij 5 nu en dan.

Eetlust in 2 gevallen slecht.

Diarrhee in 4 gevallen, 1 maal van voorbijgaanden aard.

In de beetwortelsuikerfabriek te Hoogkerk waren bovengenoemde oogaandoeningen ook, doch in mindere mate, voorgekomen. Bij schippers of bij bewoners van huizen in de onmiddellijke omgeving van het Hoendiep werd een soortgelijk ooglijden niet waargenomen.

Te Groningen bleken de monsters lucht, die onderzocht werden op H_2S -gehalte, daarvan 18,4 tot 36,6 m.G. per M^3 . te bevatten en te Hoogkerk 4,6 tot 14,15 m.G.

Tot juist begrip van het gevaar bij inademing van zwavelwaterstof, gezien de hierboven vermelde cijfers, wordt vermeld uit de tabel van giftigheid van gassen en dampen volgens LEHMANN, dat een hoeveelheid zwavelwaterstof per Liter lucht van 1,2 tot 2,4 m.G. plotseling doodend, van 0,6 tot 0,84 m.G. in $\frac{1}{2}$ tot 1 uur of later doodend werkt.

Van 0,24 tot 0,36, $\frac{1}{2}$ tot 1 uur wordt verdragen zonder directe of latere gevolgen, terwijl in tegenstelling met bepaalde gassen, waaraan men gewent, de gevoeligheid voor zwavelwaterstofvergiftiging klimt met den tijd.

Ook in Noord-Brabant werd een reeks van dergelijke oogaandoeningen waargenomen. De Geneeskundige bij de Arbeidsinspectie C. VAN BEMMEL constateerde in de beetwortelsuikerfabriek te Dinteloord 25 gevallen, in Stampersgat 9, te Standdaarbuiten 10, te St. Antoine 1 en te Zevenbergen 14 gevallen.

Zinkoxydevergiftiging. Een 34-jarige arbeider in een elektrische centrale kreeg telkens na het lasschen van koper met de acetyleenzuurstofvlam klachten over koude rillingen, klappertanden, hoofdpijn, benauwdheid, in den voornacht niet slapen, dan heftig zweeten en afname van de hoofdpijn. De deze ziekte aangevende medicus constateerde de hoge temperatuur 's avonds en de afebriliteit den volgenden morgen. Eigen

aanschouwing door den Medisch-Adviseur leerde, dat de arbeider bij het lasschen af en toe met het hoofd geheel in een blauwwitten damp stond (zie naaststaande photo). In hooge mate werd deze damp gevormd, wanneer de te lasschen koperstukken en de laschdraad in de vlam te zamen kwamen. Bovengenoemde verschijnselen zijn die, welke men ook bij zinkoxydevergiftiging ziet, gelijk door LEHMANN in zijn handboek, bij proeven aan zich zelf, met zuiver zinkoxyde in dampvorm, is geconstateerd. Een monster geelkoper laschdraad bleek te bestaan uit 74,36 pct. koper, 24,90 pct. zink en een kleine hoeveelheid tin.

VERSCHILLENDE GENEESKUNDIGE ONDERZOEKINGEN.

Olieëkzeem. Bij meisjes in de spoelierij van een katoenfabriek werd door den Medisch-Adviseur gezien een papuleus ekzeem met roodheid op den rug van linkerhand, ter plaatse waar een leeren riemband van een machinetje, voor het olieën van den draad met machineolie, de huid raakte en schrijnde.

Contactopheffing door steriel gaas.

Benzine. Klachten over hinderlijken stank bij het reinigen met benzine van de huid van patienten in een ziekenhuis, na pleister- of gipsverbanden, deden den Medisch-Adviseur een onderzoek instellen. De benzine bleek te zijn van Mexicaansche herkomst, met onaangename, walging wekkenden reuk. Na destillatie tot 180° C. door den scheikundigen dienst bleek de stank gebonden te zijn aan het residu. Ook Perzische benzine riekt zeer onaangenaam.

Metalliseeren van beton. Een vraag van een arbeider over mogelijk gevaar bij het verwerken van bepaalde chemicaliën, waaronder een loodzout en bichromaskalicusoplossing, deed den Medisch-Adviseur een onderzoek instellen. Voor het kleuren van cement worden verschillende metaalzouten in verzadigde oplossing gebruikt. Voor de oranje kleur wordt het cement drie of meer malen met loodacetaat met kwast of spons bestreken, daarna er over heen een bichromaskalicus- en hydrasnatricusoplossing, vervolgens voor andere kleuren ijzer-, mangaan-, koper- of tinzouten. Om de kleuren voor binnenwerk te fixeeren wordt was gebruikt of zij worden ingebrand. Voor het met was bedekken wordt het gekleurde cement afgeschuierd met een stalen borstel, het daarbij ontstaande stof maakt het dragen van een respirator noodig. Gevaar voor loodvergiftiging is voorhanden: 1e bij het bereiden van een verzadigde loodacetaatoplossing door arbeiders, onbekend met het gevaar, 2e bij het uitstrijken in woningen, en 3e voor de bewoners, in het bijzonder voor kinderen, wanneer deze afgebroken stukjes in den mond steken, speciaal wanneer het oranje kleurig, dus lood bevattende cementstof is. Onderzoek van gemetalliseerd beton, na langeren tijd bestaan, deed zien vele scheurtjes, afbrokkeling hier en daar. Door den Scheikundig-Ingenieur werd een cementtegels 3 keer in acht uren bestreken met een verzadigde loodacetaatoplossing, den volgenden

Fig. 11. Autogeen koperlasscher.
De arbeider staat in den zinkoxyde-nevel.

morgen éénmaal met verzadigde oplossing van kaliumbichromaat; na een paar dagen werd toen het cement onder het gekleurde laagje onderzocht op lood met negatieven uitslag. Tevens bleek het loodacetaat vrij van arsenik te zijn.

Rijwielbandenfabricage. Belgische benzine bleek bij onderzoek door den scheikundigen dienst te zijn een zware benzine, kpt. 88—105, aanleiding gevend tot lichte klachten bij meisjes. Als accelerans werd gebruikt Vuleosie ook wel Velosan genaamd, zijnde aldehydammoniak volgens scheikundig onderzoek.

Petroleumvergiftiging. Op een scheepswerf reinigden 2 nieuw aangenomen arbeiders met zaagsel een tank (maten $3\frac{1}{2}$ M., 10 M., 80 c.M. breed) in een olieschip. Aan den onderkant waren gaten geboord, waarlangs lucht onder 5 atm. werd ingeperst ter ventilatie; de 2 mangaten waren open. Den dag van de vergiftiging waren zij 's middags van 2—6 uren in de tank; eerst vloeken en schelden, toen min of meer buiten kennis. De een werd er uit gehaald door den baas. Beiden kwamen buiten spoedig tot vol bewustzijn. Andere arbeiders klaagden over benauwdheid. De petroleum in de tank bleek te zijn een distillatierest van zware Mexicaansche petroleum.

Loodglazuur in plateelbakkerijen. Een monster Duitsch glazuur bevatte volgens den scheikundigen dienst 18.61 % PbO, een tweede uit eene andere bakkerij 22.26 %. In een plateelbakkerij werd biscuit met het glazuur voorgebrand, dan met waterverf gekleurd, waarbij het witte laagje af en toe werd afgestooten, wat bijwerken met een penseel met hetzelfde glazuur noodig maakte. Meisjes, hiermede belast, waren onkundig van het gevaar van het contact hiermede.

Syphilis bij glasblazers. Een 21-jarige glasblazer komt met primair affect aan linkerdeel van de onderlip bij den huidspecialist; de bron van het lijden is niet aan te toonen. Behoorende tot een groep van 6 man, die in twee ploegen werken, na elkaar dezelfde 24 blaaspijpen hanteeren, met mond en hand aan ijzeren mondstuk, werden de 5 anderen onderzocht op syphilis; de reactie van Wassermann negatief. Patient staakte 3 weken het werk en bleef onder behandeling; de anderen bleven nog weken onder contrôle met negatieven uitslag.

Met den fabrikant werd overlegd, met het oog op bovengenoemd contact voor de overbrenging van andere infectiekiemen, iedere ploeg van 3 (aanvrager, steller, blazer) een apart stel blaaspijpen te geven, waardoor het infectiegevaar wordt verminderd.

Hoewel het mondstuk uit glad ijzer bestond, werden toch wondjes gezien aan de lippen der blazers, ontstaan door het draaien van de pijp.

Werkhouding in eene parapluiefabriek. In 1918 viel den Medisch-Adviseur de slechte werkhouding op van meisjes, bezig met het maken en repareeren van parapluies; sterk voorovergebogen, zelf het licht onderscheppend, werkten zij aan de parapluie, met de stokpunt geplaatst in een te lage, niet verstelbare kruk. Overleg met den fabrikant leidde tot het maken van een verstelbare kruk, waardoor ieder meisje de voor haar beste werkhouding kon aannemen. Bij een contrôlebezoek was het nuttig effect van deze verandering waar te nemen.

EERSTE HULP BIJ ONGEVALLLEN DOOR DEN ELECTRISCHEN STROOM.

Het van jaar tot jaar toenemend aantal ongevallen door den elektrischen stroom (hoog- en laagspanning) deed den Medisch-Adviseur besluiten tot het organiseeren van cursussen voor electromonteurs en hulpmonteurs. In het bijzonder werd bij het onderwijs naar voren gebracht de waarschuwing voor het gevaar van den elektrischen stroom, de bevrijding van den getroffen van den elektrischen stroom en de behandeling van den getroffen na de bevrijding. De eerste cursus van 5 lessen werd door den Medisch-Adviseur voor een beperkt aantal deelnemers gegeven te Maastricht in de maand November. Daarna werden de cursussen systematisch voortgezet door de Geneeskundigen bij de Arbeidsinspectie in Limburg en Overijssel.

HOOFDSTUK X.

Eenige mededeelingen van electrotechnischen aard.

ELECTRICITEIT OP BOUWWERKEN.

Zooals uit de in Hoofdstuk V gedetailleerde beschrijvingen der ongevallen blijkt, hebben in het verslagjaar, behalve verschillende niet-doodelijke, alhoewel ernstige ongevallen, 5 ongevallen met doodelijken afloop plaats gehad op *bouwwerken*.

In verband hiermede en met de steeds toenemende toepassing van electriciteit op zulke werken, zoowel voor verlichting, als voor het aandrijven van pompen, lieren, betonmolens, enz., is een woord van waarschuwing tegen den dikwijls slordigen aanleg der installatie, de onvoldoende beveiliging van leidingen en elektrische toestellen, het aanbrengen van veranderingen in het leidingnet en het maken van nieuwe aansluitingen door onbevoegden, wel zeer noodig.

Hoewel uit den aard der zaak de installaties op bouwwerken slechts tijdelijk zijn, en de aanleg daarvan niet zoo zal worden uitgevoerd als bij eene definitieve installatie, zoo moeten toch al die maatregelen worden genomen, welke verhoeden, dat personen door den elektrischen stroom getroffen kunnen worden.

Dat het gevaar hiervan niet denkbeeldig is, blijkt uit de bovengenoemde ongevallen met doodelijken afloop, die in hoofdzaak het gevolg waren van eene aanraking van elektrische leidingen of toestellen door arbeiders, welke op een natten grond stonden.

En dit laatste is op bouwwerken, in het bijzonder in de kelderverdiepingen of in de sous-terrains, hetzij door regenwater of grondwater, hetzij door het water benodigd voor het werk, veelal het geval.

Deze toestand geeft aanleiding om hieronder systematisch de verschillende deelen der elektrische installatie te bespreken en daarbij eenige eischen op te noemen, welker opvolging een zoo groot mogelijken waarborg zal opleveren tegen het voorkomen van dergelijke ongevallen.

I. Buitenleidingen.

Deze zullen als regel rondom het bouwwerk zijn aangebracht. Het moeten zijn gummiaderleidingen, bevestigd op deugdelijke klok- of mantelisolatoren en aangebracht buiten handbereik.

De hiervan af te takken leidingen, welke moeten dienen voor de aansluiting van motoren, moeten onder handbereik beschermd zijn door stalen buizen.

Buiten handbereik moeten zij zoodanig zijn geplaatst of beschermd, dat geene vallende of getransporteerd wordende voorwerpen met de leidingen in aanraking kunnen komen, hetgeen in vele gevallen reeds door het aanbrengen van eene stevige plank of anderszins zal kunnen worden bereikt.

Hoewel het menigeen wellicht overbodig lijkt om voor eene installatie van tijdelijken aard eene onder handbereik zijnde geïsoleerde leiding in buis te leggen of te zorgen, dat leidingen, welke bijv. door het hooger worden der werkstelling onder handbereik zijn gekomen, worden verplaatst, zoo moet hier worden medegedeeld, dat op het isoleerende vermogen van de isolatie eener gummiaderleiding in de buitenlucht niet mag worden vertrouwd. Door inwerking van afwisselende zonnewarmte en regen, alsmede door de ruwe behandeling, verliest de gummi-isolatie der leiding hare deugdelijkheid en krijgt scheurtjes, zoodat een langen tijd in gebruik zijnde gummiaderleiding door vocht uitwendig dikwijls voldoende stroom zal doorlaten om voor den betrokken persoon gevaarlijk te worden. Zulk eene leiding is in zeker opzicht gevaarlijker dan eene blanke leiding, daar bij de eerste maar al te veel op de isoleerende omhulling wordt vertrouwd.

Dit bleek o.a. dit jaar, toen na een storm eene gebroken telefoonleiding door een monteur zou worden hersteld, welke telefoonleiding over één der buitenleidingen van het bovengrondsche lichtnet van 220 volt spanning in eene kleine gemeente was gevallen.

De leiding van het lichtnet bestond uit gummiaderdraad, hetgeen den monteur aanleiding gaf om, ondanks waarschuwing, den telefoondraad naar zich toe te trekken, waarbij deze over voornoemde gummiaderleidingschuurde. Door den overvloedigen regen schijnt echter de isolatie der leiding geheel doorweekt te zijn geweest, hetgeen het gevolg had, dat de telefoondraad onder spanning kwam en de monteur gedood werd.

Waar de isoleerende omhulling van eene leiding in sommige gevallen reeds zulk een gevaar kan opleveren, daar spreekt het vanzelf, dat de in zulke leidingen aan te brengen laschverbindingen met de grootste zorg moeten worden uitgevoerd.

Toch wordt in vele gevallen geen onderdeel der installatie met meer onachtzaamheid behandeld dan eene laschverbinding in eene tijdelijk aangelegde leiding. Meestal toch stelt men zich tevreden met de blank gemaakte einden der 2 leidingen in elkaar te draaien, en als men dan bij eene inspectie hier en daar om deze verbinding een stukje isoleerband gewikkeld ziet, dan heeft men gemeend in voldoende mate op de veiligheid te hebben gelet. Het behoeft niet gezegd te worden, dat dit in de buitenlucht en in vochtige ruimten onvoldoende is en een groot gevaar oplevert voor den arbeider, die zulk eene leiding bij de vochtig geworden laschverbinding aanpakt. Onder de beschrijving der in dit jaar plaats gehad hebbende ongevallen komt dan ook een geval voor, waarbij een opperman gedood werd, toen hij in een natten kelder eene lichtleiding wilde verplaatsen en zulk eene onvoldoend geïsoleerde laschverbinding beetpakte.

Verschillende van dergelijke ongevallen, waarbij de betrokken persoon door het vastgrijpen van geïsoleerde leidingen, welke nat geworden waren, bewusteloos werd, doch door spoedige hulp kon worden gered, kwamen nog ter kennis der Arbeidsinspectie en werden onderzocht.

Een bewijs, dat buitenleidingen, welke in de nabijheid van hijschwerktuigen of stalen tuien zijn aangebracht, tegen aanraking met getransporteerd wordende voorwerpen of met den stalen hijschkabel zelf moeten worden gevrijwaard, blijkt wel uit het feit, dat een arbeider gedood werd, doordat een stalen tui van eene heistelling met eene buitenleiding van het electrische net van 220 volt spanning tegen de aarde, in aanraking kwam, welke leiding ook uit gummiaderdraad bestond, doch toevallig geraakt werd bij eene niet goed geïsoleerde laschverbinding.

II. Het maken van eene aardverbindingsleiding aan de gestellen van electromotoren, lieren, betonmolens, enz.

Een doodelijk ongeval op een bouwwerk greep plaats, doordat bij het uitloopen van een stalen hijschkabel ter verwijdering van een slecht gedeelte daarin, de hijschkabel in aanraking kwam met eene blanke buitenleiding van bijna 300 volt tegen de aarde, welke op ca. 4 meter afstand van het gebouw was gelegd, wat ten gevolge had, dat van de drie personen, die den hijschkabel vasthielden, één gedood en één bewusteloos werd, terwijl de derde, welke eene minder vochtige standplaats had, er met een flinken schok afkwam, welke hem omver wierp. Behalve de leidingen op hiervoor genoemde wijze tegen eene dergelijke aanraking te beschermen, is voor hijschwerktuigen, welke een stalen hijschkabel hebben, een afdoend middel het aanbrengen van eene aardverbindingsleiding aan het gestel van de lier, bestaande uit een koper- of ijzerdraad van voldoende doorsnede om tegen beschadiging bestand te zijn (voor koper eene doorsnede van ten minste 6 m.M².; voor ijzer eene doorsnede van ten minste 16 m.M².). Deze aardverbindingsleiding moet door middel van eene deugdelijke schroefverbinding worden bevestigd aan eene ijzeren buis of staaf, welke tot in het grondwater in de aarde is gedreven.

Het spreekt vanzelf, dat ongevallen, als het bovenstaande, zullen voorkomen worden, indien de gestellen van alle electromotoren en hunne schakelaars en aanloopweerstand van zulk eene aardverbindingsleiding zijn voorzien. Door het aanbrengen toch van eene aardverbindingsleiding aan elk hijschwerktuig, betonmolen of ander toestel, wordt dit werktuig bij elke onvoorziene aanraking met eenig deel van het leidingnet voor de bedienende arbeiders ongevaarlijk gemaakt. Hierbij moet worden opgemerkt, dat eene aan het werktuig voor verlichting tijdelijk opgehangen gloeilamp door een klein defect aan de leiding of eene minder zorgvuldige montage reeds de oorzaak van het onder spanning komen van het werktuig kan zijn.

In die gevallen, dat de werktuigen transportabel zijn, zooals bij electrisch gedreven heimachines, kan de verbinding met de aarde worden tot stand

gebracht door voor de aansluiting van den moter gebruik te maken van eene vieraderige transportabele toevoerleiding, waarvan de vierde ader als aardverbindingsleiding moet dienst doen, voor welke uitvoering verwezen wordt naar het verleden jaar verschenen verslag, waarin uitvoerig over de aansluiting van verplaatsbare elektrische toestellen is gesproken.

III. Het schakelmateriaal.

Schakelaars, welke zijn voorzien van eene cartonnen beschermingskap met open gleuf voor doorlating van het handvat, zijn verboden (artikelen 208 en 218 van het Veiligheidsbesluit).

Deze schakelaars toch zijn allerminst geschikt om dienst te doen in ruwe bedrijven als de hier bedoelde. Dikwijls worden dan ook dergelijke schakelaars aangetroffen, waarvan de cartonnen kap stuk of verwijderd is en waaraan zelfs het handvat ontbreekt. Doch afgezien hiervan veroorzaakte dit soort schakelaars vele ongevallen, doordat bij eene bestaande kortsluiting in het leidingnet, of het inschakelen van motoren, waarbij de kortsluitinrichting vergeten was uit te zetten, een vlamboog tusschen de klemmen van den schakelaar ontstond, welke noodgedwongen een uitweg nam door de open gleuf der kap, met het gevolg, dat de betrokken arbeider ernstige brandwonden aan de hand, arm of oogen bekwam.

Als deugdelijke, hier alléén op hunne plaats zijnde schakelaars komen dan ook uitsluitend in aanmerking die, welke zijn ingebouwd in gesloten gietijzeren kasten, zgn. schakelkasten, welke reeds sedert jaren ook in Nederland als massa-artikel vervaardigd worden en die door het meer en meer in gebruik nemen dezer toestellen tegen een billijken prijs verkrijgbaar zijn.

Voor aanloopweerstand moeten bij draaistroom uitsluitend olie-aanloopweerstand worden toegepast en mogen bij gelijkstroom luchtgekoelde weerstanden gebruikt worden, mits deze door eene stevige ijzeren kast tegen stof en druiwater zijn beschermd.

IV. De verlichting.

Het is een moeilijk probleem om de elektrische verlichting op een bouwwerk zoodanig te maken, dat de veiligheid der arbeiders niet in gevaar wordt gebracht. De geheele aanleg van het lichtleidingnet draagt niet alleen een tijdelijk karakter, maar herhaaldelijk moeten veranderingen worden aangebracht, hetgeen maar al te dikwijls door niet voldoende deskundig personeel geschiedt.

Waar het hiervoor omschreven doodelijk ongeval, op een bouwwerk veroorzaakt door het onvoldoende isoleeren eener laschverbinding, hiervan reeds een voorbeeld is, zoo mag zeker niet onvermeld blijven, dat een nog grooter gevaar schuilt in de toepassing der gloeilampen met hare houders.

In het voorgaande verslag is reeds uitvoerig gewezen op de onvoldoende bescherming van den lampenvoet door den porseleinen ring van den lampenhouder. Deze lampenvoet staat meestal onder spanning en veroorzaakte dit jaar en in het begin van 1922 telkens het verlies van een menschenleven,

Fig. 12.

Ondeugdelijk gemonteerde gloeilamp.

toen de betrokken werklieden de gloeilamp wilden verplaatsen en daarbij met de vingers in aanraking kwamen met den onbeschermden gloeilampenvoet. Bijgaande foto (fig. 12) van het laatste ongeval geeft duidelijk weer, dat de porseleinen beschermingsring veel te kort is om den lampenvoet tegen aanraking te beschermen. De voet van de lamp vertoonde ook ditmaal duidelijk een afdruk van den vinger, welke in het koper geëtst was.

Opgemerkt moet worden, dat bij de omschreven dodelijke ongevallen op bouwwerken de bodem, waarop de getroffen en stonden, steeds zeer nat was, eene omstandigheid, waarbij iedere aanraking met een onder spanning staand deel met vrij groote zekerheid den dood ten gevolge heeft.

Wat de algemeene verlichting aangaat, zij dan ook opgemerkt, dat zorg moet worden gedragen, dat de gloeilampen steeds buiten handbereik zijn opgehangen.

Wat die der kelders, sous-terrains en alle dergelijke ruimten betreft, waar zoo goed als altijd een natte bodem aanwezig is, zij medegedeeld, dat als eenige afdoende veiligheidsmaatregel het gebruik van zeer lage spanning moet worden aangemerkt, welke spanning, bij gebruik van draaistroom, gemakkelijk verkregen wordt door op een of meer plaatsen in de nabijheid van den kelder een transformator op te stellen, hetwelk de aanwezige verbruiksspanning van 127 of 220 volt op ca. 20 volt terugbrengt.

Zulke transformator-tjes, geschikt voor een voldoende aantal (20—30) lampen, zijn in den handel gemakkelijk te verkrijgen.

Aangaande de lampen, die dikwijls moeten worden verplaatst, dient vermeld te worden, dat hiervoor uitsluitend deugdelijke hand- of looplampen moeten worden gebruikt.

Voor de beschrijving dezer lampen en het gevaar, dat door het gebruik van slecht geconstrueerde looplampen met hunne ondeugdelijke toevoeleidingen bestaat, kan verwezen worden naar het Centraal Verslag over 1920.

Alleen zij de aandacht er op gevestigd, omdat op bouwwerken het euvel bijzonder veel voorkomt, dat de leidingen der handlampen zonder meer aan het vaste leidingnet worden aangesloten, dat dit moet plaats vinden door middel van eene deugdelijke stopcontactinrichting.

Door op verschillende plaatsen stopcontactinrichtingen aan te brengen wordt het gebruik van te lange verplaatsbare leidingen vermeden, het stuk trekken van de verbindingen voorkomen en het knoeien van onbevoegden, welke anders licht geneigd zijn zelf eene nieuwe aansluiting te maken of eene verplaatsbare leiding te verlengen, tegengegaan.

V. Centraal verdeelbord.

Ten slotte moet er op gewezen worden, dat het noodzakelijk is, dat ook bij de tijdelijke installaties op bouwwerken op eene geschikte plaats een centraal verdeelbord voor de bediening der diverse kracht- en lichtgroepen moet zijn opgesteld. Hierdoor wordt het mogelijk, dat op gemakkelijke

wijze de geheele installatie en ieder harer hoofdgroepen kan worden bediend en uitgeschakeld.

HET AANBRENGEN VAN ELECTRISCHE STERKSTROOMLEIDINGEN IN DE NABIJHEID VAN DAKEN, GOTEN, VENSTERS EN DERGELIJKE.

Herhaaldelijk komt het voor, dat de ambtenaren van den Electrotechnischen Dienst der Arbeidsinspectie bij hunne bezoeken aan fabrieken en werkplaatsen de betrokken fabrikanten moeten waarschuwen voor de gevaren, welke zijn verbonden aan het hebben van electrische leidingen, welke vanaf daken, vensters, uitbouwen en dergelijke hoog gelegen, doch toegankelijke plaatsen met de hand bereikbaar zijn. In dergelijke gevallen wordt steeds aan den bestaanden toestand, door het geven van een voorschrift, een spoedig einde gemaakt.

Doch nog meer dan in fabrieken en werkplaatsen komt daarbuiten het hierbedoelde euvel voor. Ofschoon de zooeven genoemde plaatsen niet dagelijks betreden worden, moet men toch bedenken, dat het dak van een huis, eene dakgoot, een hoog gelegen venster, e. d. op hun tijd ook hersteld, geverfd, gereinigd moeten worden. Is bij den aanleg der leidingen niet voldoende met de eischen der veiligheid rekening gehouden, dan wreekt zich dit, soms jaren later, doordat een loodgieter, schilder of timmerman, die zijn arbeid noodgedwongen in de onmiddellijke nabijheid der leidingen moet verrichten, met deze in aanraking komt. Het gevolg is dan een stroomdoorgang door het lichaam, waardoor de man gedood kan worden, maar waardoor ook, wat maar al te vaak gebeurt, de man door den schok het evenwicht verliest en valt, met dikwijls niet minder noodlottig gevolg.

Maar ook baldadigheid of jeugdige overmoed of omstandigheden, welke niet vooraf te bepalen zijn, kunnen kinderen of andere personen zich naar dergelijke plaatsen doen begeven.

Dat onder zulke omstandigheden ongevallen moeten gebeuren, kan dan ook niemand verwonderen; eerder moet men zich verbazen, dat dergelijke ongevallen niet op grooter schaal voorkomen, waar toch zoovele kleinere gemeenten hare leidingnetten bovengronds hebben aangelegd en de huisleidingen soms vlak nabij een venster of door het dak naar binnen komen.

Dat de ongevallen van zeer ernstigen aard kunnen zijn en soms diep treurige gevolgen kunnen hebben, wordt aangetoond door de volgende gevallen, welke in den allerlaatsten tijd ter kennis kwamen en onderzocht werden.

Van een woonhuis moest de dakgoot worden hersteld en daartoe worden schoongemaakt. Een loodgieter stond bij het verrichten van dit werk met de voeten in de goot, op ca. 7 meter boven den grond. De goot stond vol water. In zijne onmiddellijke nabijheid en op $\pm$ 1 meter boven de goot bevond zich een viertal blanke electrische leidingen, waarvan er drie onder eene wisselspanning van 127 volt tegen de aarde

stonden; de vierde was eene nulleiding. De getroffene kwam met deze draden in aanraking, viel door den schok omlaag, verwondde zich aan hoofd en hand en bekam ernstige kneuzingen aan de wervelkolom.

Een ander ongeval betrof een 11-jarigen jongen, die met zijne broertjes in den tuin speelde. Een bal, dien zij elkander toewierpen, kwam terecht op het platte zinken dak van een tot bergplaats dienenden uitbouw. De jongen klom op het dak om den bal te halen. Boven het dak waren echter de blanke leidingen van een draaistroomnet gespannen, dienende voor de voeding van de electrische lichtinstallatie van een naburig gebouw. De leidingen hadden eene wisselspanning van 220 volt tegen de aarde. De afstand der leidingen tot het platte dak bedroeg minder dan 1 meter. Bij het omlaag werpen van den bal kwam de jongen met een der leidingen in aanraking. Een hevige electrische schok deed hem levenloos neervallen. Onmiddellijk toegepaste kunstmatige ademhaling mocht niet meer baten.

Een 20-jarige schilder, die voor werkzaamheden op het dak van een woonhuis klom, kwam daarbij in aanraking met de electrische draden. Niet alleen verbrandde hij zich hevig, doch bovendien verloor hij het bewustzijn en viel van eene aanzienlijke hoogte op de steenen. Hevig bloedend werd hij opgenomen. Zijn toestand bleek van dien aard, dat voor zijn leven werd gevreesd.

Een jongen van 10 jaar, zoontje van de schoonmaakster eener school, was zijne moeder behulpzaam bij het aanvegen van de binnenplaats van het schoolgebouw. Een schilder, die daar werkzaam was en zich even had verwijderd, had zijne ladder tegen het schoolgebouw laten staan en door middel daarvan begaf het jongetje zich op het dak.

Boven een deel der dakgoot en op ca. 60 c.M. hoogte daarvan bevonden zich de blanke buitenleidingen van het electrische net met eene spanning van 220 volt ten opzichte van de aarde. De jongen kwam met één der leidingen in aanraking en hoewel hij spoedig bevrijd werd, bleken volgens den spoedig ter plaatse aanwezigen geneeskundige de levensgeesten reeds geweken te zijn.

Het is niet alleen in de laatste jaren, dat zulke ongevallen zich voordeden, doch reeds van de ontwikkelingsjaren der electrotechniek af traden deze te voorschijn. Vandaar, dat in de oudste veiligheidsvoorschriften reeds eene bepaling was opgenomen, om tegen het bedoelde euvel te waken. Zij luidt aldus:

„Buitenleidingen moeten zoodanig zijn aangebracht, dat zij zonder bijzondere hulpmiddelen van uit dakopeningen, daken, uitbouwen, vensters of andere gemakkelijk toegankelijke plaatsen niet bereikbaar zijn.”

Deze bepaling bleef bij elke wijziging of vernieuwing der veiligheids-

voorschriften, zoowel die der Arbeidsinspectie als die van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, gehandhaafd en het moet dan ook wel betreurd worden, dat bij zoovele installaties niet aan die bepaling de hand werd gehouden.

Het is dan ook zeker van belang een ernstig woord van waarschuwing te doen hooren, en de bestaande bepaling door het bovenstaande in herinnering te brengen.

ELECTRISCHE INSTALLATIES OP KRANEN.

Verschillende ongevallen, welke in de laatste jaren op electrisch gedreven kranen plaats vonden, geven aanleiding om over de schakelinrichting op kranen het een en ander mede te deelen.

In de meeste gevallen vindt men in het bedieningshuisje voor den kraandrijver een marmeren bord opgesteld, waarop de smeltveiligheden voorkomen in de toevoerleidingen naar de verschillende motoren en de noodige hefboomschakelaars. De hoofdschakelaar op dit bord of de schakelaar van den grooten hijschmotor is in het gunstigste geval van maximum-stroomspoelen voorzien, welke den schakelaar bij het optreden van eene te groote stroomsterkte uitschakelen.

In den regel echter treft men deze automatisch werkende schakelaars niet aan.

Het gevolg hiervan is, dat bij eene verkeerde manipulatie van den kraandrijver of door een of andere fout of storing in de installatie, de smeltveiligheden zullen gaan werken, of dat bij het inschakelen tusschen de klemmen van den schakelaar een vlamboog zal ontstaan; in beide gevallen zullen de optredende vuurverschijnselen voor den bedienenden persoon zeer gevaarlijk kunnen worden, vooral daar deze zich bevindt in de zoo beperkte ruimte van eene kraankooi.

Meerdere malen kwamen dan ook hierdoor ongevallen voor, bestaande uit ernstige brandwonden aan handen en gelaat.

Zoo had o. a. een ongeval plaats bij het omhoog draaien van den arm van eene kraan.

Toen de kraandrijver volgens zijne meening den arm voldoende had omhoog gehaald en hij den controller en den schakelaar in de toevoerleiding naar den betreffenden motor direct daarna had uitgezet, werd door de werklieden beneden geroepen, dat de arm nog een weinig hooger moest.

Onmiddellijk draaide hij den controller langzaam naar den eindstand, doch bemerkte, dat de motor niet aanliep, omdat . . . hij den schakelaar vergeten had in te zetten.

Toen duwde hij den schakelaar in, doch dacht daarbij wéér niet daaraan, dat hij een oogenblik te voren den controller bijna in den eindstand had gezet. Zoo werd dan de motor ingeschakeld zonder voldoende weerstand, waardoor de klemmen van den schakelaar door een vlamboog werden kortgesloten, en hij ernstige brandwonden aan eene hand en een onderarm bekwam.

Iets dergelijks deed zich voor in het bedieningshuisje van eene kraan bij het uitschakelen van een motor. Toen nl. de arbeid geëindigd was en de kraandrijver zich omkeerde, om ook den schakelaar van den hijschmotor uit te schakelen, bleef hij met zijne jas aan het handel van den controller haken en zette dezen voor een groot deel in. Op hetzelfde oogenblik trok hij den schakelaar uit, waardoor een vlamboog ontstond, welke ernstige brandwonden aan de hand veroorzaakte.

Bij eene andere gelegenheid ontstond op juist dezelfde wijze eene kortsluiting aan den hoofdschakelaar, echter met het veel ernstiger gevolg, dat de vlamboog de kleeren van den getroffene deed vlamvatten, waardoor deze ernstige brandwonden over het geheele lichaam bekwam en hij maanden lang ongeschikt was voor het verrichten van zijn werk.

Bij al deze en dergelijke ongevallen waren stripveiligheden in de leidingen aanwezig, die echter deze ongevallen niet hebben kunnen voorkomen, omdat zij in den regel te langen tijd noodig hebben voor het inwerkingtreden, en van buiten af op dezen tijdsduur geen invloed kan worden uitgeoefend.

Het spreekt van zelf, dat de grootte van de motoren en de spanning van den gebruikten stroom, dus in het algemeen de energie, die kan optreden, bij deze ongevallen mede eene groote rol speelt. Zoo heeft zich bijv. op eene kraan, welke met motoren van resp. 75-42-42-7 P.K. en eene bedrijfsspanning van 500 volt gelijkstroom werkte, tweemaal het feit voorgedaan, dat het houten bedieningshuisje van den kraandrijver in brand vloog, toen door één der hierboven vermelde oorzaken een vlamboog op den schakelaar ontstond. Bedoelde kraan was nog van het oude type, waarbij het bedieningshuisje zeer bekrompen was ingericht en de kraandrijver niet meer ruimte had dan eene nauwe bedieningsplaats vóór de controllers.

Het bordje met den bedoelden schakelaar bevond zich tusschen die standplaats en de deur.

Één der branden was zoo ernstig, dat de kraandrijver niet voorbij het bordje naar de deur durfde te gaan en zich door het inslaan van een ruitje aan de andere zijde door uitklimming moest redden.

Wanneer men bedenkt, dat dit huisje op de kraan zich op ca. 12 meter hoogte boven den begane grond bevond, dan kan men zich den benarden toestand van dien man eenigszins voorstellen.

Het voorgaande wijst er op, dat schakelinrichtingen, als hier bedoeld, niet op kranen thuisbehooren.

Niet alleen is de kraandrijver op electrisch gebied meestal geen voldoende deskundig persoon, maar bovendien wordt zijne aandacht voor het grootste deel in beslag genomen door het te verrichten laad- en loswerk en door de zorg voor de veiligheid van de hierbij in dienst zijnde arbeiders.

In het algemeen wordt dan ook veel van de handigheid en tegenwoordigheid van geest van dien persoon geëischt, zoodat het niet te verwonderen valt, dat somtijds eens eene verkeerde manipulatie met controller of schakelaar wordt gedaan.

De eventueele gevolgen hiervan moeten echter, zoowel met het oog op de bedrijfszekerheid, als in verband met de veiligheid van den kraandrijver en het overige personeel, onschadelijk worden gemaakt.

De eenige afdoende wijze, waarop dit geschieden kan, is het vervangen van de marmeren verdeelbordjes door schakelaars en smeltveiligheden, welke zijn ingebouwd in gesloten gietijzeren kasten, zooals de laatste jaren meer en meer in fabrieken en werkplaatsen worden toegepast en waarmede ook reeds verschillende kranen zijn uitgerust.

Hierdoor zullen verwondingen door uitslaande vlammen zeer zeker worden voorkomen.

Onmiddellijk daarnaast is de toepassing van schakelaars, uitgevoerd met maximumstroom-uitschakeling, te noemen.

Men moet toch niet vergeten, dat het vernieuwen van eene smeltveiligheid in den regel niet door den kraandrijver, maar door een electricien zal geschieden, dat hierdoor veel kostbare tijd verloren gaat en dus eene bedrijfsstoring van langeren duur met zich brengt.

Om aan dat hinderlijke doorsmelten van de smeltveiligheden en de daaruit voortvloeiende stagnatie in het bedrijf te ontkomen, worden deze nog al eens met een eenigszins ruim geweten vervangen door smeltveiligheden voor grootere stroomsterkten, hetgeen ten gevolge heeft, dat èn motoren èn schakeltoestellen door de nu mogelijke grootere stroomstooten veel te lijden hebben, en eventueel optredende storingen veel ernstiger gevolgen zullen hebben, zoowel voor den kraandrijver als voor het materiaal.

De vervanging van smeltveiligheden door automatische schakelaars met maximum-stroomrelais zal om deze redenen een grooten vooruitgang beteekenen.

Elke ruwe bediening van den controller kan, indien de installatie is uitgerust met smeltveiligheden, deze in werking doen treden, doch zal dit eveneens doen met den automatischen schakelaar.

In beide gevallen zal dit aanleiding geven tot eene bedrijfsstoring, welke echter in het laatste geval van veel geringere afmetingen zal zijn, daar de automatische schakelaar nu onmiddellijk door den kraandrijver weer zelf kan worden ingezet, na den controller in den beginstand te hebben teruggeplaatst.

Gaat de kraandrijver nu met de ruwe bediening door, dan zal dezelfde storing zich herhalen; in het eerste geval, zooals boven reeds is opgemerkt, met het waarschijnlijke gevolg, dat grootere smeltveiligheden worden ingezet, in het laatste geval met het resultaat, dat de storing den kraandrijver zal dwingen den controller langzaam in te schakelen, waardoor hij dezen in korten tijd door de ervaring op kalme en deskundige wijze leert bedienen.

Maar meer nog beteekent de vervanging van smeltveiligheden door automatische schakelaars een vooruitgang, indien deze laatste toestellen zijn ingericht met vrijlooppkoppeling en damping.

Is toch de schakelaar uitgevallen ten gevolge van eene fout in de

installatie, bijv. van eene kortsluiting der leidingen of in den motor, dan dient de vrijlooppkoppeling om te beletten, dat bij het weder inschakelen de schakelaar met de hand vastgehouden wordt. Ook wordt hierdoor voorkomen, dat bij eene ruwe bediening van de motoren het mechanisme van den schakelaar door het vastbinden van den hefboom buiten werking wordt gesteld.

Maximum-uitschakelaars kunnen verder op de meest gunstige stroomsterkte worden ingesteld: ten einde echter te voorkomen, dat bij elk op zich zelf onschadelijk stroomstootje deze toestellen in werking zouden treden, waardoor het bedrijf zeer nadeelig beïnvloed zou worden, worden zij voorzien van eene dempingsinrichting.

Door al deze voordeelen zullen de grootere kosten voor aanschaffing van automatische schakelaars ruimschoots vergoed worden door mindere defecten, minder slijtage en onderhoud aan het schakelmateriaal en de motoren, en in het bijzonder door grootere bedrijfszekerheid.

Op eene drie- of viermotoren kraan kan elke motor van een schakelaar, zooals boven bedoeld, voorzien worden. Toch moet er de aandacht op worden gevestigd, dat eene dergelijke inrichting onder sommige omstandigheden minder wenschelijk kan zijn. Zoo kan het geschieden, dat bij het gelijktijdig in bedrijf zijn van twee motoren, bijv. bij het hijschen van den last en het gelijktijdig zwenken van de kraan, een der schakelaars in werking treedt, waardoor een der bewegingen zoude stop gezet worden, en dit zou zeker aanleiding kunnen geven tot het veroorzaken van een ongeval.

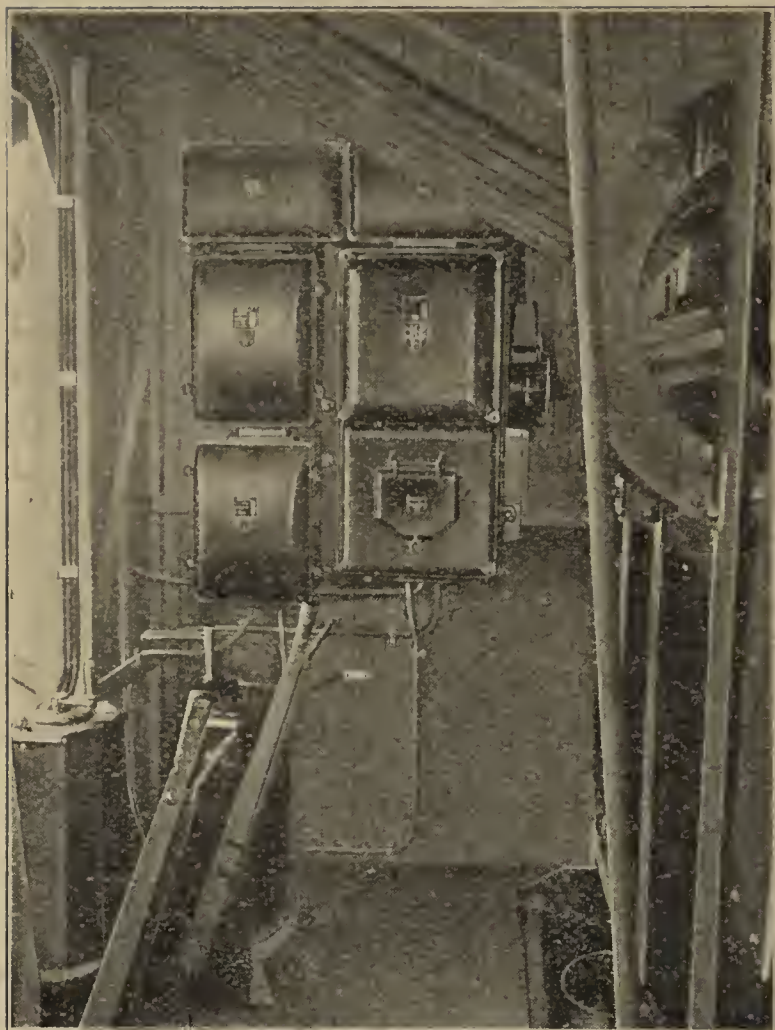
Dit euvel is echter op te heffen door de inrichting zoodanig te maken, dat tegelijk met het uitvallen van den eenen motor ook de andere motor automatisch wordt uitgeschakeld.

De „Heemaf” te Hengelo o.a. heeft dit vraagstuk op eenvoudige wijze opgelost door de toepassing van een automatischen hoofdschakelaar met centrale nulspanningsbeveiliging. In de toevoerleiding naar elk der motoren zijn nl. maximum-stroomrelais geplaatst, waarvan het anker, wanneer dit door eene te groote stroomsterkte wordt aangetrokken, den stroomkring van den nulspanningsmagneet van den hoofdschakelaar verbreekt, en deze laatste dientengevolge uitvalt. Ook de tweede motor wordt in het hier genoemde geval dus uitgeschakeld.

Bovendien heeft de automatische hoofdschakelaar met centrale nulspanningsbeveiliging het voordeel, dat de hoofdschakelaar niet kan worden ingeschakeld, alvorens van alle motoren de controllers in hun beginstand zijn teruggebracht of eene kortsluiting in één der leidingen is opgeheven.

In tegenstelling met de gewone nulspanningsschakelaars, welke ook wel eens met onderbrekingscontacten op den aanloopweerstand of kortsluitingsinrichting van een motor worden aangesloten om het inschakelen

Fig. 13.

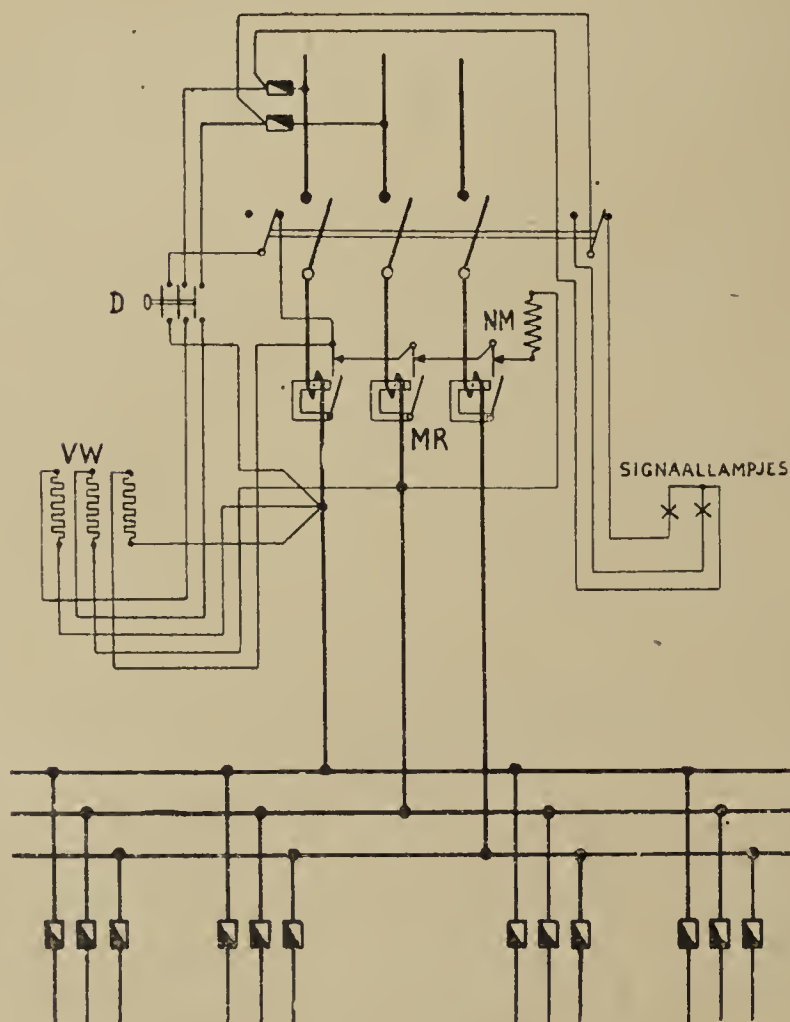
bij kortgesloten motoren te beletten, heeft dit systeem het voordeel, dat de anders noodige hulpleidingen van den schakelaar af naar de motoren en weerstanden *geheel komen te vervallen*.

Naaststaande afbeelding stelt een foto voor van het bedieningshuisje op eene kraan, welke van een dergelijken schakelaar met centrale nulspanningsbeveiliging is voorzien.

Het geheel is ingebouwd in gesloten gietijzeren kasten, op welke noodzakelijkheid hierboven reeds gewezen is.

De volgende figuur geeft het schema aan, waaruit gezien kan worden, dat geene enkele hulpleiding naar den motor noodig is.

Fig. 14.

Ter verdere verklaring diene nog het volgende: De schakelaar heeft een nulspanningsmagneet N M, waarvan het anker de vergrendeling van den schakelaar bedient. De schakelaar kan alleen worden ingeschakeld, wanneer door het drukken op knop D de magneetspoel, welke met de voorschakelweerstand V W op de hoofdtoevoerleiding is aangesloten, bekrachtigd wordt.

De magneet wordt echter onvoldoende bekrachtigd, wanneer één der motoren is ingeschakeld, dus parallel aan de spoel N M een deel der statorwikkelingen van den

motor ligt. Inschakelen is dus onder die omstandigheden niet mogelijk.

Het uitschakelen bij eene te groote stroomsterkte heeft plaats, doordat de maximum-relais M R den stroomkring van den nulspanningsmagneet onderbreken.

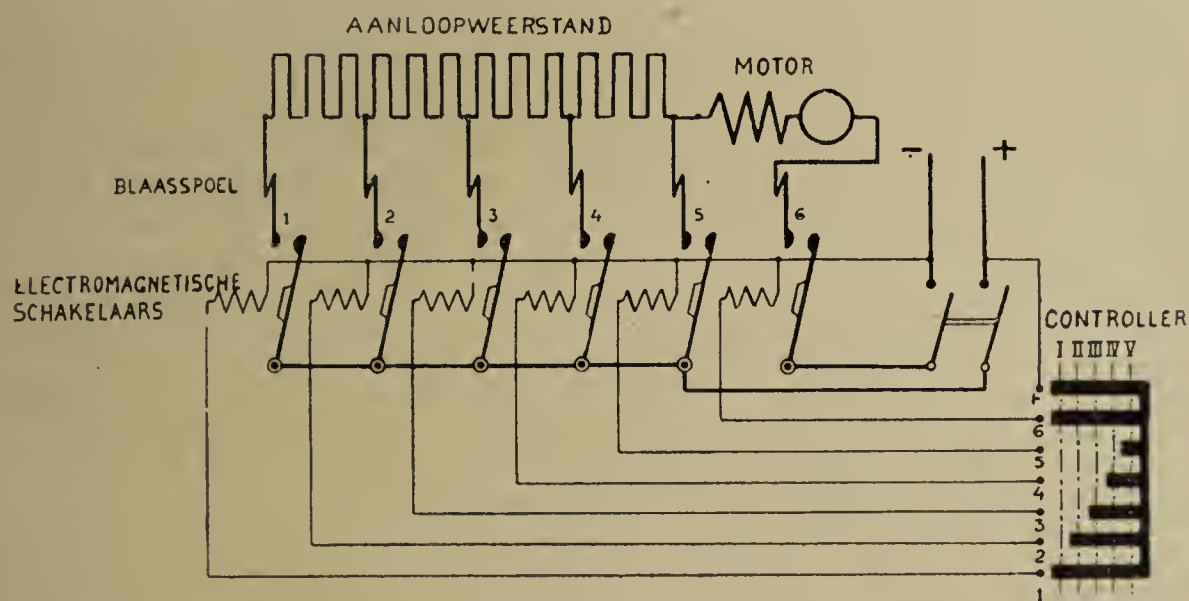
Nopens het gebruik van controllers bij groote stroomsterkten is het van belang nog iets op te merken.

Bij kranen met groote motoren is het niet doelmatig om met den controller direct de verschillende weerstandstrappen af te schakelen, alleen al omdat de contacten door de groote stroomsterkten en de daardoor ontstane vonken veel te lijden zullen hebben, en door de noodzakelijke zware uitvoering der contacten het geheel door den kraandrijver moeilijk te hanteren is.

Om deze redenen worden bij groote kranen de weerstandstrappen afgeschakeld door middel van schakelaars, welke door eene magneetspoel worden in- of uitgeschakeld.

Het bekrachtigen van deze electromagnetische schakelaars heeft plaats door middel van den controller, welke door eene afzonderlijke leiding op de hoofdtoevoerleiding is aangesloten. De stroomsterkte voor de bekrachtiging der spoelen is hierbij zeer gering, zoodat de controller van zeer lichte constructie kan zijn en daardoor gemakkelijk kan worden bediend, terwijl hij bovendien weinig onderhoud eischt. Bijgaand schema zal het bovenstaande duidelijk maken.

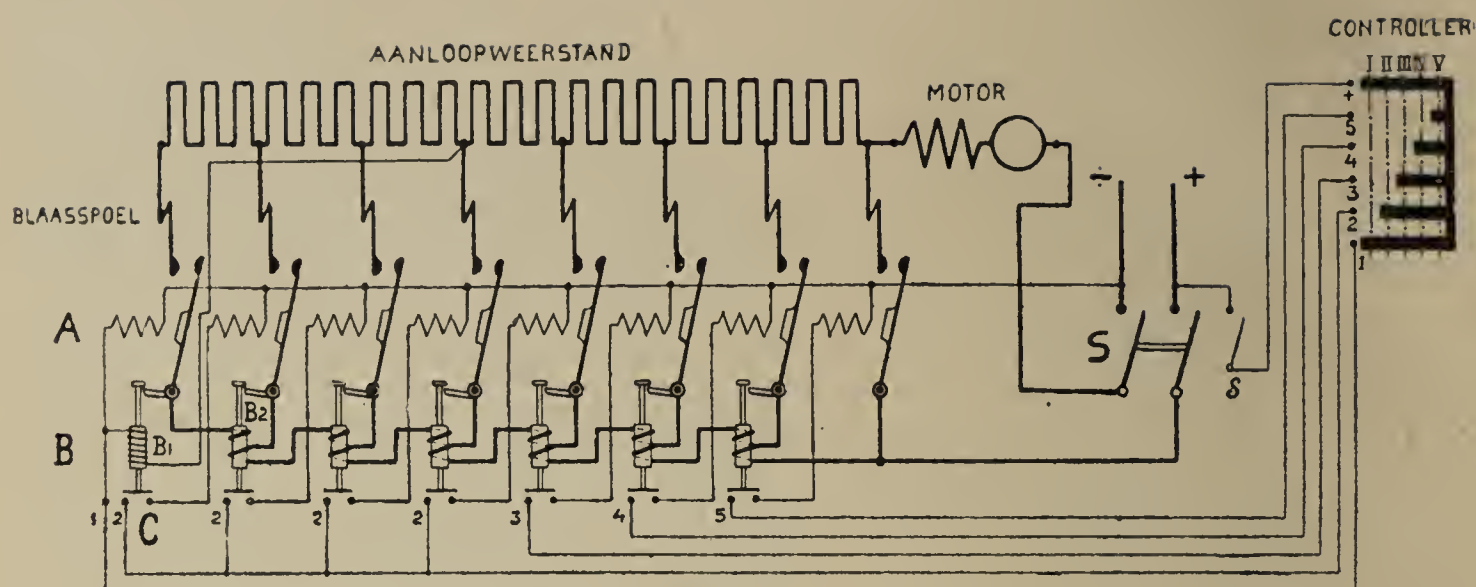
Fig. 15.

Daar bij dergelijke groote kranen eventueel optredende storingen in de elektrische installatie evenredig grootere nadeelige gevolgen na zich sleepen, is het wel van belang om hier ook eens aan te geven hoe, gebaseerd op het bovengemelde principe, sommige Amerikaansche kranen zijn uitgerust.

De controller bedient ook hier de electromagnetische schakelaars A voor het afschakelen van de weerstandstrappen, zooals door het hier volgende schema (fig. 16) wordt aangegeven,

Fig. 16.

Deze schakelaars zijn tevens mechanisch gekoppeld met eene ijzeren kern B, waaromheen eene spoel van weinig windingen is aangebracht en waardoor de bedrijfsstroom van den motor gaat, met uitzondering van spoel B_1 , waardoor de shuntstroom gaat, en welke daartoe van een grooter aantal windingen is voorzien.

De kern is aan de onderzijde verbonden met eene koperen schijf, waarmede de contacten C worden doorverbonden of verbroken. De werking is nu als volgt:

Zet men den hoofdschakelaar S en den enkelpoligen schakelaar s in en draait men daarna den controller in stand I, dan zal de linksche electromagnetische schakelaar den stroomkring sluiten, waardoor de motor met den totalen weerstand ingeschakeld in werking komt.

De shuntstroom van den controller gaat daarbij ook door de spoel B_1 , waarvan de kern onder den invloed van de aanloopstroomsterkte van den motor omhoog blijft zweven, totdat de stroom tot de voor den motor toelaatbare sterkte is gedaald, waarop de kern zakt en de overeenkomstige contacten C doorverbindt.

Hierdoor wordt de stroomketen voor den tweeden electromagnetischen schakelaar gesloten, indien de controller in stand II wordt gezet. De eerste weerstandstrap is nu afgeschakeld, waarbij onder den invloed van de nu weer grootere stroomsterkte de kern B_2 omhoog blijft zweven, totdat de stroomsterkte gedaald is, en daarna de contacten voor den derden magnetischen schakelaar doorverbindt, welke een tweeden weerstandstrap afschakelt, enz.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk, dat ruw inschakelen met den controller niet mogelijk is, omdat geen volgende weerstandstrap kan worden afgeschakeld, alvorens de stroomsterkte beneden het toelaatbare is gedaald. En tevens ziet men uit het schema, dat, door bijv. den schakelaar s uit te zetten en den controller in zijn eindstand (V) te plaatsen, de motor door het inschakelen van den enkelpoligen schakelaar s geheel automatisch zal aanloopen.

De onderbrekingsvonken worden bovendien bij het uitschakelen van elken magnetischen schakelaar gebluscht door eene blaasspoel.

In verband met het voorgaande is het overbodig om de vele voordeelen van eene dergelijke uitvoering op te sommen, en de diverse toepassingen op te noemen, waartoe dit systeem zich zoo gemakkelijk kan leenen.

Enkele kranen in Nederland zijn intusschen op deze wijze geïnstalleerd en ook verschillende werktuigmachines, als groote schaafbanken in machinefabrieken, zijn met deze electromagnetische schakelaars met stroombegrenzingscontact ingericht. Door deze inrichting wordt bijv. de motor bij elke heen en weergaande beweging van eene schaafbank automatisch uitgeschakeld, geremd en voor tegengestelde draairichting omgeschakeld.

Hoewel in het bovenstaande schema eene installatie voor gelijkstroom is aangegeven, kan bij draaistroom hetzelfde principe worden toegepast.

Verder zijn deze electromagnetische schakelaars zoo geconstrueerd, dat onderdeelen, die defect raken, in zeer korten tijd door reservedeelen kunnen worden vervangen.

Zoo meldt o.a. eene zeer bekende Amerikaansche firma, dat bij hare constructies vonkcontacten kunnen worden vernieuwd in 15 sec., eene veer voor het vonkcontact in 20 sec., eene nieuwe zware magneetspoel in 1 min. 40 sec., terwijl ook in zeer korten tijd een paneel met opgebouwden automatischen schakelaar door een nieuw is te vervangen.

Het is overbodig alle veiligheidsinrichtingen, welke op kranen voorkomen, als einduitschakelaars op de langs- en dwarsrij, uitschakelaars bij te snel laten zakken van den last, enz. hier te bespreken.

Wel moet nog even worden opgemerkt, dat het van veel waarde is om eene einduitschakelinrichting te verbinden met het hijschen van den last, omdat het ontbreken daarvan in het afgelopen jaar enkele ernstige ongevallen (waaronder 1 doodelijk) veroorzaakte. Bij het te hoog hijschen van den last brak nl. de hijschkabel, schoot het contragewicht uit den haak en viel de last omlaag. Niet altijd moet het te hoog ophalen van den last geweten worden aan onoplettendheid van den kraandrijver; dit kan ook voorkomen (en is werkelijk in een paar gevallen door ambtenaren der Arbeidsinspectie geconstateerd) door toevallige omstandigheden, die de gedachten van den kraandrijver buiten zijne schuld een enkel oogenblik kunnen afleiden van de taak, waarmede hij bezig was.

HOOFDSTUK XI.

Schade, veroorzaakt door fabrieken aan de omgeving.

ROOKBESTRIJDING.

Gedurende dit jaar werd door vier gemeentebesturen het advies van de „Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken” ingewonnen omtrent het tegengaan van hinder door het stoken van bakkerijovens ondervonden. Geadviseerd werd als voorwaarde op te leggen het gebruik van magere brandstof, terwijl in één geval in overweging gegeven werd den schoorsteen te verhoogen tot 1 M. boven het hoogste punt der belendende perceelen en het stoken met kunstmatigen trek of aangeblazen vuur te verbieden.

De directie der gemeentewerken en -bedrijven te Hengelo (O.) vroeg eveneens advies inzake oprichting eener bakkerij. Hier werd ook voorgesteld als voorwaarde op te nemen, dat de schoorsteenhoogte minstens 15 M. moest bedragen en gestookt moest worden met magere brandstof, waarvan het gehalte aan vluchtige stoffen minder dan 15 % bedroeg, terwijl geen kunstmatige trek of aangeblazen vuur mocht worden gebruikt.

Voorts werd aan dezelfde directie advies verstrekt over de hoogte van een schoorsteen, behorende tot eene kopergieterij.

Voorgesteld werd aan de vergunning tot oprichten van het Twentsch Centraal station voor stroomlevering, waarover deze directie ook advies vroeg, geene voorwaarden te verbinden, aangezien den directeur der Vereeniging gebleken was, dat bij den bouw der centrale alle nieuwste vindingen werden toegepast en alles werd gedaan om den hinder, welken de oude centrale had veroorzaakt, te voorkomen.

Ten slotte werd aan bovengenoemde directie nog advies verstrekt over het nut en de werking van roetvangsers bij de klein-industrie.

Het gemeentebestuur van Schiedam vroeg advies over den hinder, veroorzaakt door het zgn. „spuwen” van den schoorsteen van eene gistfabriek. Het bleek, dat ten opzichte van het gebruik van eene bepaalde soort brandstof afgeweken was van vroeger verleend advies. Waar deze afwijking echter geene besparing had medegebracht, zooals oorspronkelijk werd verwacht, werd besloten de eerste soort brandstof wederom te gebruiken, waardoor ook aan den hinder een eind kwam.

Het gemeentebestuur van Almelo vroeg advies over eene op te richten ververij. Hier werd in overweging gegeven de schoorsteenhoogte op 35 M. te stellen en het aanblazen van het vuur te verbieden.

Door ditzelfde lichaam werd advies gevraagd over den hinder van

eene vleeschwarenfabriek, welke hinder bleek te bestaan in stankverspreiding en hinder van rook en roet. De stank werd veroorzaakt door het verbranden van bedorven vleesch in de warmwaterketels. Waar de gemeentereiniging beter in staat was dit bedorven vleesch te vernietigen, werd voorgesteld het verbranden van dit vleesch in de fabriek te verbieden. Om den hinder van rook en roet weg te nemen werd voorgesteld oplegging van het gebruik van magere brandstof en het verbod om met kunstmatig trek te stoken of het vuur aan te blazen.

De directie van gemeentewerken te Breda met de directie der suikerfabriek van de Centrale Suikermaatschappij vroegen advies over den hinder, welken het spuwen van den schoorsteen van de suikerfabriek veroorzaakte. De hinder, welke in geringe mate steeds aanwezig was geweest, was vermeerderd en zeer belangrijk geworden gedurende de campagne 1921, toen de fabriek restanten steenkool van de Rijkskolendistributie moest verwerken. Bij onderzoek bleek, dat van de beide aanwezige ketelbatterijen de eene met economiser geen hinder gaf, hier dus de economiser tevens als aschvanger bleek dienst te doen.

Aangeraden werd de andere ketelbatterij met toebehooren van een aschvanger te voorzien, waarmede beide partijen zich konden vereenigen.

Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam vroeg advies inzake op te leggen voorwaarden betreffende eene vergunning tot verandering der ketelbatterij van de Wester Suikerraffinaderij. Waar echter bleek, dat in de plannen dezer fabriek reeds datgene opgenomen was, hetgeen door de Vereeniging zou zijn geadviseerd, werd voorloopig van het opleggen van desbetreffende voorwaarden afgezien.

De directeur van gemeentewerken te Groningen vroeg en verkreeg inlichtingen over het tegengaan van het uitwerpen van houtskooldeeltjes door kleine houtbewerkingsfabrieken.

Ten slotte werden aan het districtshoofd der Arbeidsinspectie te Breda nadere inlichtingen omtrent roet- en aschvangers verstrekt.

De Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken gaf in 1921 een stokerscursus te Apeldoorn, Tilburg, Amsterdam en Utrecht. Voor den cursus te Apeldoorn meldden zich 21 deelnemers aan, waarvan 16 den geheelen cursus bijwoonden. Tijdens den cursus bleek echter, dat slechts 4 deelnemers werkelijk stokers waren, zoodat slechts door hen aan de praktische stookproef kon worden voldaan. Bij het mondeling examen werden van deze 4 personen nog 3 afgewezen, zoodat ten slotte slechts één der deelnemers het volledige getuigschrift kon in ontvangst nemen. Waar de overige 12 deelnemers allen aan het theoretisch examen voldeden, kon aan hen het getuigschrift hiervan worden uitgereikt. Te Tilburg gaven zich 9 deelnemers op en kon na afloop van den cursus aan 3 van hen een diploma worden uitgereikt.

Zooals reeds in het vorige verslag werd vermeld, werd de cursus te Amsterdam later dan gewoonlijk gehouden. Van de 18 deelnemers namen

er 10 aan het examen deel met het gevolg, dat aan 5 een getuigschrift kon worden afgegeven. Waar de Middelbare Technische school het stokers-onderricht wederom aan de vroegere onderwijskracht heeft opgedragen, zal door de Vereeniging aan deze inrichting geen cursus meer worden gegeven en zullen geene getuigschriften na afgelegd praktisch examen meer worden uitgereikt.

Te Utrecht waren 21 deelnemers voor den cursus, waarvan door 16 aan het examen werd deelgenomen. Op grond hiervan werd aan 11 personen een diploma in handen gesteld.

Het resultaat der gehouden stokerscursussen door de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken zullen in het vervolg niet meer in het Centraal Verslag der Arbeidsinspectie worden vermeld.

Dit geschiedde tot nu toe wel, omdat de Vereeniging door het Departement van Arbeid eene Rijkssubsidie genoot in verband met deze cursussen en tevens in verband met uit te brengen adviezen bij Hinderwetberoepen.

Sinds Januari 1922 is hierin echter verandering gebracht en wordt door het Departement van Arbeid uitsluitend subsidie verleend aan de Vereeniging in verband met laatstgenoemde bemoeienis, zoodat de aanraking tusschen dit Departement en de Vereeniging voor wat betreft de stokerscursussen opgehouden heeft te bestaan. De bemoeiingen hiermede zijn overgegaan naar het Rijksinstituut van Brandstofeconomie, ressorteerend onder het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel.

VERONTREINIGING VAN OPENBARE WATEREN DOOR FABRIEKEN.

Door het gemeentebestuur van Noordgouwe werd de oprichting eener vlasroterij onvoorwaardelijk toegestaan. De eigenaar en gebruiker van het onmiddellijk aan de roterij grenzende perceel teekende tegen dit besluit van Burgemeester en Wethouders beroep aan, daar hij meende o. m. ernstige schade te zullen ondervinden van het door deze inrichting te loozen afvalwater.

Het betrof hier een zgn. warm-water-roterij. Hierbij wordt het vlas in groote gemetselde bakken met water van verhoogde temperatuur eenigen tijd in aanraking gelaten, ten einde de rotting van de weeke deelen van den vlasstengel te doen plaats vinden. Het warme water stroomt hierbij langzaam door de bakken heen, zoodat voortdurend een straal water uit de bakken wegvloeit. Is het rottingsproces ver genoeg voortgeschreden, dan wordt het vlas uit de bakken genomen en laat men deze leegloopen. Het er in aanwezige water is dan sterk bedeed met in heftige rotting verkeerende stoffen en stinkt daardoor in hooge mate. Het was dan ook aan geen twijfel onderhevig of het afvalwater der vlasroterij zou tot op vrij verren afstand een zeer ongunstigen invloed op het polderwater uitoefenen, zoodat de vrees van adressant voor schade ten gevolge van het verontreinigde water, loopende door en langs zijne eigendommen, en dit te meer.

waar het ook het drinkwater voor het in de weide loopende vee betrof, alleszins gerechtvaardigd was.

Door den Directeur-Generaal werd op grond van bovenstaande overweging aan den Minister dan ook geadviseerd het ingestelde beroep gegrond te verklaren. het besluit van Burgemeester en Wethouders te vernietigen en alsnog vergunning te doen verleenē onder de volgende voorwaarden:

1°. dat al het afvalwater, afkomstig van de vlasroterij, alvorens in de na te noemen septictanks te worden gebracht, beurtelings in een van twee bassins door toevoeging van kalkwater alcalisch moet worden gemaakt;

2°. dat het vervolgens regelmatig moet geleid worden naar 2 septic-tanks, 2 M. diep en met een inhoud = 2 maal de dagelijksche hoeveelheid afvalwater, dat hierin vooraf actief gistingsmateriaal moet worden gebracht en beide tanks tegelijk moeten worden doorloopen;

3°. dat het uit de septictanks stroomende afvalwater regelmatig moet worden opgepompt en verdeeld over 2 doelmatig opgestapelde en gedraïneerde continufilters, elk met eene oppervlakte van $1\frac{1}{2}$ M². per M³. afvalwater bij eene diepte van filtermateriaal van 2 M. en dat het uit deze filters stroomende water kan worden afgelaten;

4°. dat de bassins ten minste éénmaal per week en de septictanks ten minste éénmaal per jaar moeten worden schoongemaakt.

Door Burgemeester en Wethouders van Cuyk werd de oprichting eener boraxfabriek geweigerd. Deze weigering berustte voornamelijk op vrees voor hinder aan de omgeving, welke in ruime mate was ondervonden door de in hetzelfde gebouwencomplex aanwezige zoutzuurfabriek, waaromtrent in het hieronder volgende nog het een en ander wordt opgemerkt.

Bij de behandeling van het beroep, door den aanvrager tegen het besluit van Burgemeester en Wethouders ingediend, bleek, dat slechts vergunning werd gevraagd tot het bereiden van borax door omkristallisatie van ruwe borax. Waar deze inrichting voor de omgeving dus geen hinder zou veroorzaken, indien slechts werd zorggedragen, dat geen afvalwater werd geloosd, werd door den Directeur-Generaal aan den Minister geadviseerd de vergunning te verleenē onder de volgende voorwaarden, welke bij de beslissing door de Kroon werden overgenomen:

1°. dat de bij de boraxfabricage ontstane gassen en dampen in het rookkanaal van den fabrieksschoorsteen moeten worden gebracht;

2°. dat moerloogen, afvalwater of andere vloeistoffen, afkomstig van de boraxfabricage, noch direct noch indirect in de openbare wateren of in den aardbodem mogen worden geloosd;

3°. dat de op het fabrieksemplacement aanwezige afvalproducten der boraxfabricage, wanneer deze nog in water oplosbare bestanddeelen bevatten, op een voor vocht ondoordringbaren vloer in eene overdekte ruimte moeten worden opgeborgen.

De bestrijding der waterverontreiniging is in den loop van dit jaar eene belangrijke schrede vooruitgekomen door de oprichting van het „Instituut

voor Zuivering van Afvalwater", ressorteerend onder den Minister van Landbouw, Nijverheid en Handel. Dit instituut is bedoeld als raadgevend orgaan voor overheidslichamen en particulieren en beschikt over een laboratorium in den Haag, terwijl proefinstallaties kunnen worden aangelegd, waar zulks gewenscht blijkt.

VERONTREINIGING VAN DEN DAMPKRING DOOR FABRIEKEN.

In het vorige jaarverslag werd vermeld, dat door Burgemeester en Wethouders der gemeente Cuyk voor een proeftijd van één jaar vergunning werd verleend voor de oprichting van eene Zoutzuurfabriek en waarvoor daarna eene definitieve vergunning werd geweigerd, daar intusschen veel schade en hinder aan de omgeving was aangebracht.

Tevens werd hierbij reeds medegedeeld, dat de Directeur-Generaal van den Arbeid de zoutzuurfabriek op die plaats niet toelaatbaar achtte en derhalve adviseerde het weigeringsbesluit van Burgemeester en Wethouders te handhaven. De Raad van State (afdeeling voor de Geschillen van Bestuur) adviseerde echter de vergunning wederom voor een proeftijd van één jaar te verleen, overwegende:

dat van de voor den proeftijd van een jaar verleende vergunning door den concessionaris geen volledig gebruik was kunnen worden gemaakt, daar oorlogstoestanden hem hadden gedwongen de exploitatie zijner inrichting te staken;

dat door hem rapporten waren overgelegd van een aantal deskundigen, allen onder aanvoering van gronden uiteenzettende, dat nieuwe methoden groote verbetering in de zoutzuurfabricage hadden gebracht en dat voorwaarden kunnen worden gesteld, welker opvolging hinder van ernstigen aard van inrichtingen, die deze fabricage tot doel hebben, voorkomt;

dat bovendien aan de eerst verleende vergunning geene voorwaarden waren verbonden en dus over de gevolgen der inrichting, als waarvoor eene vergunning onder voorwaarden wordt verleend, niet nu reeds met voldoende zekerheid kon worden geoordeeld.

Bij Koninklijk besluit van 19 Mei 1921, n°. 107, werd de vergunning, in afwijking van het door den Directeur-Generaal uitgebrachte advies, voor een proeftijd van één jaar verleend onder de oorspronkelijk door de Inspectie van de Volksgezondheid geformuleerde voorwaarden, welke luiden als volgt:

1°. dat alle zoutzuur houdende gassen door voortdurend met water begoten cokestorens in een schoorsteen van 40 M. hoogte worden afgezogen. Iedere schoorsteen moet op eene hoogte van ten minste 5 M. boven den bovenkant van het kanaal, dat deze gassen aanvoert, eene inrichting hebben voor het afzuigen der rookgassen, welke inrichting uit eene horizontale koperen buis van 13 m.M. inwendigen diameter moet bestaan, die in het hart van den schoorsteen moet uitkomen, luchtdicht door den schoorsteenwand moet gaan en in de as der schoorsteenschacht in dier voege moet eindigen, dat dit uiteinde schuin is afgesneden,

terwijl het andere einde buiten den schoorsteen door eene schroefstop moet gesloten worden ter eventueele reiniging. Op deze horizontale buis moet door middel van schroefdraad eene verticale leiding bevestigd worden, die aan de buitenzijde der schacht moet worden aangebracht en moet doorloopen tot een punt, gelegen op 0.25 c.M. boven den beganen grond, om in eene knievormige socket met een inwendigen schroefdraad te eindigen, waardoor eene koperen luchtdichte buis aan de leiding kan worden verbonden;

2°. dat de in de eerste voorwaarde genoemde inrichting steeds in voldoende staat onderhouden en behoorlijk rein gehouden worde; daartoe moet steeds een behoorlijk pad vrij gehouden worden, opdat het uiteinde van de in de eerste voorwaarde bedoelde buis gemakkelijk kan worden bereikt en daarop de toestellen kunnen worden bevestigd, die tot het opvangen der schoorsteengassen bestemd zijn;

3°. dat de concessionaris aan het gemeentebestuur de kosten vergoede van de aanschaffing van een doelmatig toestel tot het opnemen der gassen en tot het aanschaffen van een bamboestok van voldoende lengte, om alle vensters en luchtopeningen van het fabrieksgebouw te kunnen bereiken, welke voorwerpen onder berusting blijven van het gemeentebestuur, met dien verstande, dat de kosten van onderhoud door den concessionaris worden gedragen;

4°. dat de chemische analyse der rookgassen, die zoo vaak zal plaats hebben als het gemeentebestuur het noodig acht, geschiede op kosten van den concessionaris;

5°. dat de concessionaris de fabricage aldus inrichte:

a. dat bij het chemisch onderzoek der rookgassen, op 10 M. boven den bovenkant van het aanvoerkanaal der gassen, per M³. gas, gerekend bij een barometerstand van 760 m.M. en eene temperatuur van 0 ° C., geene hoogere cijfers gevonden worden dan 0.05 gram vrij zoutzuurgas;

b. dat op geene enkele plaats op 15 M. afstand van de buitenzijde van het fabrieksgebouw of van de inrichting tot het oplossen van het zoutzuur of van den schoorsteen een stukje filtreerpapier, groot 5 maal 1 c.M., merk N 595 dun Schleicher en Schüll, dat gedrenkt is in eene oplossing van 10 m.G. phenolphthaleïn en 0.3 G. gekristalliseerd natrium carbonaat in 100 c.M³. water en hierna tusschen eene vierdubbele laag van hetzelfde papier voorzichtig is uitgedrukt, binnen vijf minuten blijvend of voorbijgaand wordt ontkleurd.

De termijn, waarbinnen de inrichting moest zijn voltooid en in werking gebracht, werd op verzoek van den concessionaris naderhand bij Koninklijk besluit verlengd.

Burgemeester en wethouders van Deventer weigerden vergunning te verleenen tot het oprichten van eene poelierswerkplaats uit overweging, dat de inrichting een voor de omgeving hinderlijken stank zou

verspreiden en de tallooze vliegen, die zeker op den afval-zouden afkomen, een gevaar voor de gezondheid der omwonenden zouden opleveren.

De Directeur-Generaal adviseerde den Minister de vergunning te verleen en onder de volgende voorwaarden, welke bij Koninklijk besluit van 15 Maart 1921, n°. 45, aan de vergunning werden verbonden:

1°. de vloer van het slachtlokaal moet zijn vervaardigd van cement-beton van minstens 15 c.M. dikte en met ronde hoeken aan de opgaande muren aansluiten;

2°. evenbedoelde vloer moet afwaterend zijn gelegd naar een door een afneembaar rooster gedekten vergaarput en mag geene andere openingen bevatten dan die put en de daarheen leidende toevoergoten;

3°. deurdorpels van de slachtplaats moeten ten minste 10 c.M. boven den vloer uitsteken en daaraan eveneens met ronde hoeken aansluiten;

4°. de muren van de slachtplaats moeten tot minstens 1.25 M. boven den vloer met verglaasde tegels zijn bezet en daarboven zijn bepleisterd;

5°. in den onder 2° bedoelden put moeten alle afvalproducten en het schrobwater worden verzameld, hij moet voldoende groot zijn om een en ander van de dagelijksche slachting te kunnen bevatten;

6°. de onder 2° bedoelde put moet dagelijks na afloop van de slachting worden geledigd in een luchtdicht afsluitbaar vat, hetwelk niet anders dan in gesloten toestand de slachtplaats mag verlaten en daarbuiten slechts mag worden geopend, ter plaatse waar het moet worden geledigd;

7°. op het open terrein mag geen slachtafval of bloed aanwezig zijn. Het onder 6° bedoelde vat moet dagelijks na afloop van de slachterij naar de gemeentelijke mestplaats worden vervoerd of, behoudens goedkeuring van het gemeentebestuur, naar eene andere plaats en daar worden geledigd;

8°. in het slachtlokaal moet ten minste één kraan der gemeentelijke waterleiding aanwezig zijn;

9°. na afloop van de dagelijksche slachting moeten de vloeren en wanden der slachtplaats elken dag van vuil en bloed worden ontdaan en gereinigd;

10°. behoudens op oogenblikken, waarop daarvan voor het bedrijf gebruik moet worden gemaakt, moet de buitendeur van de slachtplaats steeds gesloten zijn;

11°. de slachtplaats moet worden geventileerd door het bovendee van het raam zoodanig in te richten, dat het achterover kan vallen tusschen vaste zijschotten. De daardoor ontstane opening moet zijn gedicht met gaas met eene maaswijdte van hoogstens $1\frac{1}{2}$ m.M. in het vierkant. Bovendien moeten in de buitenmuren op 20 c.M. afstand boven den vloer met gaas voorziene roosters aanwezig zijn met een gezamenlijken doorlaat van ten minste 20 c.M².;

12°. buiten de slachtplaats mag niet worden geslacht. De mest, veeren

en ander vuil van de in de hokken bewaarde kippen moeten in uitschuifbare laden worden verzameld en deze laden moeten ten minste eens per week worden geledigd en gereinigd. Deze afval moet daarna onmiddellijk in een luchtdicht gesloten vat worden vervoerd naar de onder 7° aangegeven plaats.

Door Burgemeester en Wethouders van Axel werd de oprichting eener vlasbrakerij en zwingelarij geweigerd op grond van brandgevaar en vrees voor ernstigen hinder aan de omgeving door stofverspreiding. Tegen deze beslissing kwam de aanvrager in beroep. Bij onderzoek bleek, dat ter plaatse reeds eene handzwingelarij was gevestigd. Hoewel het gebouw zich bevond in de bebouwde kom der gemeente, stond het toch geheel vrij en op zoodanigen afstand van andere gebouwen, dat, gezien zijne kleine afmetingen, er in geval van brand in de inrichting toch weinig gevaar bestond voor de omgeving, zeker niet in die mate, dat zulks tot eene afwijzende beslissing had behoeven te leiden. De vrees voor het verspreiden van stof uit de inrichting over de omgeving was zeker niet denkbeeldig, terwijl het Burgemeester en Wethouders van Axel uit ondervinding bekend was, dat daardoor veel hinder aan de omgeving kon worden veroorzaakt. In dit geval echter kon met de omstandigheid worden rekening gehouden, dat ook zonder vergunning in het lokaal vlas werd gezwingeld en gebraakt zonder mechanische kracht. De hoeveelheid stof, die zich hierbij ontwikkelt, is zeer zeker niet veel minder dan bij eene machinale vlasserij, terwijl bij eene handvlasserij uit den aard geene maatregelen tegen verspreiding van stof kunnen worden genomen.

Op grond van bovenstaande overwegingen werd door den Directeur-Generaal den Minister geadviseerd de vergunning voorwaardelijk te verleen en werden bij Koninklijk besluit van 14 December 1921, n°. 42, deze voorwaarden dan ook aan de vergunning verbonden:

1°. dat in de braak- en zwingelkeet niet mag worden gerookt en zich daarin niemand met brandende sigaar, pijp of sigaret mag bevinden en deze verbodsbepaling duidelijk leesbaar op de buiten- en binnenzijde der deuren moet zijn vermeld:

2°. dat in de braak- en zwingelkeet geen ander dan alleen voldoende geïsoleerd kunstlicht aanwezig mag zijn:

3°. dat op de open terreinen bij de braak- en zwingelkeet niet meer vlas mag zijn opgestapeld dan noodig is voor het dagelijksche verbruik in de zwingelarij;

4°. dat de afvoer der afgewerkte motorgassen moet plaats hebben door twee ijzeren knalpotten, waarvan de gezamenlijke inhoud minstens 20 maal het slagvolume van den motor moet zijn en die met den motor en onderling verbonden moeten zijn door eene ijzeren buis met eene inwendige middellijn van ten minste 70 m.M.; dat de tweede knalpot, gerekend vanaf den motor, een inhoud moet hebben van ten minste 5 maal het

slagvolume en gevuld moet zijn met grove kolenslakken, sintels of grint, terwijl op dezen knalpot eene afvoerbuis moet zijn geplaatst met eene inwendige middellijn van ten minste 70 m.M. en reikende tot ten minste 1 M. boven het dak van de zwingelarij:

5°. dat het bij het braken en zwingelen ontstane stof door eene goed werkende exhaustor van voldoende capaciteit moet worden weggezogen en afgevoerd naar eene stofkamer met een inhoud van ten minste 25 M³., waaruit de ingeblazen lucht uitsluitend moet kunnen ontwijken door filterdoek; dat dit doek wekelijks moet gereinigd worden en steeds in goeden staat van onderhoud moet verkeereren;

6°. dat in de inrichting geen vlasafval mag worden verwerkt, behalve zgn. lokken van eigen ter plaatse bewerkt vlas;

7°. dat in elk lokaal, waarin vlas wordt verwerkt of bewaard, alsmede in de motorkamer, een of meer betrouwbare brandbluschapparaten aanwezig en beschikbaar zijn.

Principieele beslissing betreffende art. 20, 1^e lid, der Hinderwet.

Artikel 20, 1ste lid.

Worden de gestelde voorwaarden niet opgevolgd, dan kan het gemeentebestuur de vergunning intrekken. Indien de vergunning verleend is door Ons of door Gedeputeerde Staten, geeft het gemeentebestuur aan het gezag, dat de vergunning verleend heeft, kennis van de niet-naleving en beslist dit, na onderzoek, over de intrekking.

Door Burgemeester en Wethouders der gemeente Bergambacht werd bij besluit van 2 Augustus 1919 voorwaardelijk vergunning verleend tot oprichting eener stoomwasscherij en chemische fabriek. Aangezien de voorwaarden, aan deze vergunning verbonden, niet werden nageleefd, werd op grond hiervan door dit college op 12 September 1919 de vergunning ingetrokken. De concessionaris ging hiervan in beroep, met het gevolg, dat het intrekkingbesluit van Burgemeester en Wethouders bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1920, n°. 98, werd vernietigd en wederom vergunning werd verleend, waarbij met handhaving van de overige voorwaarden, één der voorwaarden werd gewijzigd.

Na afloop van den bij de laatst verleende vergunning gestelden termijn, waarbinnen de inrichting moest zijn voltooid en in werking gesteld, bleek, dat aan één der oorspronkelijk door Burgemeester en Wethouders aangegeven voorwaarden, welke in het Koninklijk besluit onveranderd was overgenomen, nog steeds niet werd voldaan, zoodat door Burgemeester en Wethouders, krachtens artikel 20, 1e lid, der Hinderwet, bij besluit van 21 Februari 1921 de vergunning opnieuw werd ingetrokken. Van dit besluit ging concessionaris wederom in beroep. Hierbij deed zich nu de vraag voor, welke autoriteit tot intrekking van eene Hinderwetvergunning is gerechtigd, wanneer het betreft eene door het gemeentebestuur voorwaardelijk ver-

leende vergunning, waarvan in beroep door de Kroon de voorwaarden gewijzigd zijn.

Twijfelachtig was namelijk of, waar in artikel 20, eerste lid, der Hinderwet sprake is van „door Ons verleende” vergunning, daaronder alleen zijn te verstaan vergunningen, als bedoeld in de artikelen 16 en 27 dier wet, dan wel of daartoe ook te rekenen zijn vergunningen als de bovenbedoelde, waarvan in beroep door de Kroon alleen de voorwaarden zijn gewijzigd. In het Koninklijk besluit van 15 December 1921, n°. 51, waarbij het besluit van Burgemeester en Wethouders van Bergambacht werd vernietigd, aangezien gebleken was, dat door minder juiste redactie der onderhavige voorwaarde geacht moest worden, dat aan deze voorwaarde wel was voldaan, werd in de overweging ook vermeld, dat over de vraag der intrekking van de vergunning het gemeentebestuur te beslissen had en onder de vergunningen door Ons of door Gedeputeerde Staten verleend in artikel 20 moeten worden verstaan, die in artikel 16 der wet genoemd.

HOOFDSTUK XII.

Eenige mededeelingen omtrent arbeidstoestanden in bedrijven, samenhangende met de visscherij.

HARINGSPETEN EN -ROOKEN.

Krachtens de Arbeidswet 1919 mogen in de bij algemeen en maatregel van bestuur aangewezen gemeenten vrouwen van 21 jaar of ouder (voorheen van 17 jaar of ouder en alleen na geneeskundig onderzoek) en mannelijke personen van 18 jaar of ouder haringspeten tusschen 10 uur 's avonds en 2 uur 's morgens in het tijdvak van 15 Maart tot 1 Juni en wel 15 malen of, na vergunning van het districtshoofd der Arbeidsinspectie, meerdere malen, doch hoogstens 25 keer. Het hoofd of de bestuurder der onderneming is verplicht aantekening te houden en mededeeling te doen aan het districtshoofd van het haringspeten in zijne onderneming tusschen 10 uur n.m. en 2 uur v.m. Daartoe worden door het districtshoofd aan de betrokken ondernemingen speetboekjes uitgereikt. Telkens wanneer in de onderneming eene vrouw of een man na 10 uur n.m. haring heeft gespeet, moet zoo spoedig mogelijk, doch uiterlijk te 2 uur van den namiddag daaraanvolgend, een ingevulde en onderteekende coupon, welke coupons zich in het speetboekje bevinden, door het hoofd of den bestuurder of diens plaatsvervanger aan het districtshoofd gezonden worden.

Over het inzenden dezer coupons wordt door het hoofd van het 6e district (Haarlem) gemeld, dat de werkgevers te Huizen en Monnikendam de speetcoupons voor de vrouwen geregeld inzonden, doch de te Urk gevestigde ondernemers eerst, nadat verzuim door de Arbeidsinspectie geconstateerd en eene waarschuwing gegeven was, terwijl coupons betreffende mannen niet werden ingezonden, ofschoon in de onderscheidene gemeenten wel door mannen na 10 uur 's avonds is gespeet. In verband hiermede werden verschillende werkgevers gewaarschuwd.

De haringvangst op de Zuiderzee is in 1921 buitengewoon vroeg begonnen; het speten en rooken was primo Maart reeds in vollen gang. Door de bovenmatig ruime vangsten daalde de prijs dermate, dat de visscherij spoedig niet meer loonend was. Waar bovendien bokking-export naar Duitschland niet doenlijk was, zag de visschersvloot zich wegens te lage besomming genoopt haar bedrijf reeds begin April te staken, waarmede dus ook het haringrookersbedrijf eindigde. In andere jaren eindigt de trek gewoonlijk pas begin Mei. Gedurende de groote drukte werden de rookerijen geholpen met eene overwerkvergunning ex artikel 28 der Arbeidswet.

Bij onderzoek te **Enkhuizen** bleek, dat de werkgevers weinig moeite deden om de wettelijke bepalingen na te leven en er nog wel gewerkt werd alsof de wet niet bestond. Indien de vangst 's avonds laat aangevoerd

en afgeslagen werd, werd er na 10 uur 's avonds door mannen gespeet en gerookt, niettegenstaande de visch in verband met de koude weersgesteldheid zich nog zeer goed liet bewaren en geschikt bleef om den volgenden morgen verwerkt te worden. Hierbij zit uiteraard het streven voor om des avonds aangevoerde visch den volgenden morgen zoo vroeg mogelijk per spoor te kunnen verzenden, om geldelijk verlies door eventueele daling in den marktprijs te voorkomen. Deze jacht naar het bereiken van de ochtendmarkten in de groote steden leidt tot werktijden van 12, 14 en meer uren per etmaal; in hoofdzaak nachtwerk. Vele arbeiders in de haringrookerijen zien zelf nog volstrekt niet de noodzakelijkheid van beperking der buitengewoon lange arbeidstijden in. Medewerking van hunne zijde wordt dan ook niet ondervonden.

In de gemeente **Huizen** zijn dit jaar van de 14 haringrookerijen er slechts 5 in werking geweest, uitsluitend voor de voorziening van het binnenland. Uitgereikt werden 44 speetboekjes, nl. 4 voor mannen en 40 voor vrouwen. Slechts ten aanzien van 33 vrouwen werd van deze boekjes gebruik gemaakt. Bovendien werd door 25 vrouwen en 12 meisjes uitsluitend overdag gespeet. Voor het toezicht op de naleving der wettelijke bepalingen werden de rookerijen in het seizoen 2 maal bezocht, doch overtredingen werden niet geconstateerd.

Het volgende staatje geeft een overzicht van het aantal vrouwen, door wie en het aantal malen, dat door iedere vrouw na 10 uur 's avonds in de rookerijen is gespeet.

Aantal vrouwen.	Aantal malen.	Aantal vrouwen.	Aantal malen.
1	2	3	8
4	3	2	9
5	4	3	10
2	5	2	11
11	6		

Hieronder volgt een overzicht van het aantal malen, dat door vrouwen na 10 uur n.m. werd gespeet, gerangschikt naar den duur van het speten.

Gedurende:	Aantal malen.	Aantal uren.
1 uur	34	34
1 $\frac{1}{2}$ "	25	37 $\frac{1}{2}$
1 $\frac{3}{4}$ "	16	28
2 "	82	164
3 "	32	96
3 $\frac{1}{2}$ "	6	21
4 "	9	36
Gemiddelde speettijd plm. 2 uur.	204	416 $\frac{1}{2}$

Volgens de verstrekte gegevens waren de verdiensten der speetsters in het voorjaarsseizoen aldus :

Met dag- en nachtarbeid verdienden totaal 3 vrouwen minder dan f 1.—.

5	„	f 1.— tot f 5.—.
7	„	5.— „ 10.—.
10	„	10.— „ 15.—.
12	„	15.— „ 20.—.
14	„	20.— „ 25.—.
7	„	25.— „ 30.—.

Met inbegrip van het aan de 12 meisjes beneden 21 jaar (die alleen overdag mogen speten) uitbetaalde bedrag, zal het loon der speetsters totaal ongeveer f 880 hebben bedragen.

Te **Monnikendam** werden voor mannen 54 en voor vrouwen 38 speetboekjes uitgereikt.

Het aantal vrouwen, door wie en het aantal malen, dat door haar na 10 n.m. in het seizoen 1921 gespeet werd, is in het onderstaande staatje vermeld.

Aantal vrouwen.	Aantal malen.
4 vrouwen	3
5 „	7
21 „	9

Overzicht van het aantal malen, dat door de Monnikendammer vrouwen na 10 uur 's avonds werd gespeet, gerangschikt naar den duur van het speten.

Gedurende:	Aantal malen.	Aantal uren.
$\frac{1}{2}$ uur	7	$3\frac{1}{2}$
1 „	51	51
$1\frac{1}{2}$ „	32	48
2 „	61	122
$2\frac{1}{2}$ „	34	85
3 „	18	54
$3\frac{1}{2}$ „	20	70
4 „	13	52
gemiddelde speettijd ongeveer 2 uur 30 min.	236	$485\frac{1}{2}$

In totaal werd in het voorjaarsseizoen aan de vrouwen circa f 480 aan loon uitbetaald.

Hiervan genoten:

3 vrouwen van 1 tot 5 gulden.

3	"	"	5	"	10	"
7	"	"	10	"	15	"
8	"	"	15	"	20	"
9	"	"	20	"	25	"

Door den te Monnikendam gestationneerden rijksveldwachter werd tegen 4 vischrookers proces-verbaal opgemaakt wegens het ontbreken of onjuist ingevuld zijn van arbeidslijsten en wegens het te vroeg of te laat doen arbeiden van jeugdige personen.

De boeten bedroegen 11 $\times$ f 3 en 11 $\times$ f 1, 5 $\times$ f 6, 6 $\times$ f 3 en 6 $\times$ f 3; van één geval was het vonnis nog niet bekend.

Voor **Spakenburg** (gemeente **Bunschoten**) zijn in 1921 80 speetboekjes uitgereikt, doch hiervan is slechts een beperkt gebruik gemaakt, nl. door 36 vrouwen.

Deze stonden in dienst van 7 ondernemers. Omtrent den duur van den speetarbeid na 10 uur des avonds geeft het volgende staatje een overzicht.

Gedurende:	Aantal malen.	Aantal uren.
$\frac{3}{4}$ uur	5	$3\frac{3}{4}$
1 "	27	27
$1\frac{1}{2}$ "	13	$19\frac{1}{2}$
2 "	14	28
$2\frac{1}{2}$ "	4	10
3 "	7	21
gemiddelde speettijd ongeveer 1 uur 33 min.	70	$109\frac{1}{4}$

Aan speetloon is uitbetaald 6 cent per tal en in totaal door de 7 bovenbedoelde rookers:

aan gewoon speetloon f 49.60

aan overgeld voor na 10 uur f 30.25

Totaal f 79.85

Door drie in het 8e district (Deventer) gevestigde rookers werden 7 couponboekjes aangevraagd, doch geen enkele coupon werd ingeleverd.

In de Friesche kustplaatsen werden 81 couponboekjes uitgereikt, nl. 14 in Barradeel, 5 in 't Bildt, 18 in Harlingen, 34 in Lemsterland en 10 in Stavoren. Alleen uit Barradeel en 't Bildt werden coupons, betrekking hebbende op vrouwenarbeid, ontvangen en wel respectievelijk 14 en 9 stuks. Door de bokkingrookers te Lemmer werd de wet overtreden, omdat, bij ruimere vangst, het aantal beschikbare arbeiders in eene kleine plaats als Lemmer niet groot genoeg was om een 3-ploegenstelsel in te voeren.

HOOFDSTUK XIII.

Eenige mededeelingen omtrent arbeidstoestanden in de veenderij en bij het eikschillen.

VEENDERIJBEDRIJF.

Het jaar 1921 was, wat de weersgesteldheid betrof, buitengewoon gunstig voor het veenderijbedrijf door de langdurige en felle droogte. Andere oorzaken maakten dit jaar echter voor alle bij het veenderijbedrijf betrokkenen tot een der slechtste, dat vooral sterk afstak bij de ongekend gunstige oorlogsjaren.

Het einde van den kolennood deed de vraag naar turf, vooral voor fabrieksgebruik, sterk inkrimpen en de prijzen dalen. Groote voorraden stonden nog in het veld, toen beslist moest worden in welken omvang en op welke financieele basis de graverij zou beginnen.

Terwijl de arbeiders de hoge loonen wilden behouden, boden de werkgevers slechts 50 pct. van het loon van 1920 aan. Het gevolg hiervan was een eindeloos loven en bieden van weerszijden, gewelddaden tegen werkwilligen, brandstichting in de te veld staande turfhoopen. Ten slotte werd door de arbeiders noodgedwongen een aanbod van 75 pct. van het in 1920 betaalde loon aanvaard. Ten gevolge dezer stagnatie werd het werk eerst 23 Mei aangevangen, nadat ongeveer 7 weken, voor de arbeiders de beste tijd, verloren waren gegaan.

De graaftijd, die duurt tot den langsten dag en waarin de arbeiders het meeste loon verdienen, werd hierdoor zeer kort en de productie dus ook hierdoor nog geringer. Dit betekende voor de arbeiders, behalve de 25 pct. loonsverlaging, een aanmerkelijk loonsverlies, ook voor den arbeid, die op het graven volgt.

Door de malaise in het turfstrooiselbedrijf werd de werkloosheid nog vergroot, vooral voor de gemeenten Ambt-Hardenberg en Vriezenveen, waar te zamen 7 turfstrooiselfabrieken staan. In het na- en voorjaar toch, wanneer de andere veenwerkzaamheden ten einde loopen, wordt geregeld de bolster gegraven en vindt een groot deel der arbeiders daarin een loonnenden arbeid en wordt bovendien ook voor den zomer de werkgelegenheid vergroot, doordat dan die bolster ook moet worden gedroogd. Nu werd er geen bolsterturf gegraven en lieten de verveners slechts de hoogst noodzakelijke voorbereidende werkzaamheden verrichten.

In de laagveenderijen van Steenwijk en omgeving, waar in hoofdzaak haardbrandturf wordt geproduceerd, waren de toestanden veel gunstiger. In die streken toch hebben de arbeiders nog het voor 1920 geldende loon

genoten en is er, waar het product 1920 geheel was afgevoerd, nog normaal verveend. Op het einde van 1921 trad echter ook daar de malaise in. In Friesland was de toestand eveneens beter, aangezien aldaar het product 1920 nog tegen goeden prijs was verkocht.

Door den geringen omvang van de turfafname en het gedwongen stilliggen in den aanvang van 1921 hadden ook de schippers geen werk, terwijl later in het jaar de lage waterstand het laden van turf in de venen bemoeilijkte.

Hieronder volgt eene vergelijking der turfprijzen van 1920 en die van 1921.

Turfsoorten.	Maximum-prijs, zooals deze bij Ministerieele beschikking van 23 Augustus 1920 werd vastgesteld.	Prijs einde-1921.
Fabrieksturf	f 140 per dagwerk	f 75 per dagwerk
Blauwe turf	f 110 " "	f 60 " "
Scheepsturf	f 100 " "	f 55 " "

NALEVING DER ARBEIDSWET.

Werk tijden. Noch de werkgevers, noch de arbeiders waren in het algemeen met de bepalingen der Arbeidswet 1919 ingenomen en beide begonnen met zich absoluut niet te storen aan de wettelijke bepalingen. Dit behoeft minder te verbazen als men bedenkt, dat de veenderij in hooge mate afhankelijk is van weersomstandigheden, het werk in 1921 door de onderhandelingen over het loon veel te laat begonnen was en de verloren tijd slechts door het maken van lange werkdagen kon worden ingehaald.

In het 8e district (Overijssel) werd dan ook 5 maal en in het 9e (Friesland, Groningen en Drente) 15 keer proces-verbaal door de Arbeidsinspectie opgemaakt, niettegenstaande eerst nog herhaaldelijk gewaarschuwd was. Over het algemeen vond men het uur van aanvang (6 uur v.m.) één uur te laat en werd de wensch geuit om, vooral in den zomer, tusschen 5 uur v.m. en 5 uur n.m. te mogen werken. In verband met den werktijd moet onderscheid gemaakt worden tusschen de fabricage van de lange gegraven turf van het hoogveen en de baggerturf. De lange turf wordt uit de hand gegraven en dan volgt een geleidelijk droogproces, dat, al naarmate de zomer nat of droog is, weken of maanden duurt. De werkzaamheden zijn hierbij dus nooit aan enkele uren gebonden. Met de baggerturf staat het geheel anders. De dik vloeibare brij wordt in eene betrekkelijk dunne laag, ter dikte van een turf op zijn kant, uitgespreid. Door uitzakken van het vocht in den grond en verdamping aan de oppervlakte vormt zich eene korst, waarop de arbeiders, zoodra deze korst een mensch dragen kan, zich begeven om door trappen het overtollige vocht uit te persen. Wanneer hiermede in een zeer drogen zomer te lang wordt gewacht, wordt de korst te dik en

te hard en de natte onderlaag laat zich dan niet meer uitpersen. Is de geheele massa veenspecie zoover gedroogd, dat er geen kans meer bestaat, dat de in turfgrootte verdeelde stukken weer tezaam vervloeien, dan moet dit verdeelen ook dadelijk geschieden, anders krimpt de droge oppervlakte sterker dan de nog vochtige onderlaag en scheurt, waardoor bij het verdeelen veel afval ontstaat.

In droge zomers doet zich dan ook dikwijls het geval voor, dat het uitstellen van het werk gedurende eenige uren de genoemde nadeelige gevolgen te voorschijn roept. In natte zomers belet vaak de regen de bewerking der gespreide veenspecie en gaan er soms weken verloren, waarin niet of nagenoeg niet kan worden gewerkt. Het eenmaal gespreide veen moet echter vóór den herfst afgewerkt worden, anders is het totaal verloren. Volgt derhalve na een regentijd eene droge periode, dan moet door langer werken de achterstand worden ingehaald.

Kinderarbeid. Wegens verboden kinderarbeid werd in het 8e district (Overijssel) éénmaal en in het 9e district (Friesland, Groningen en Drente) vier keer (5 gevallen betreffende) proces-verbaal opgemaakt door ambtenaren der Arbeidsinspectie. Bovendien werd in laatstgenoemd district ook nog éénmaal door de Rijkspolitie het verrichten van arbeid door nog leerplichtige kinderen waargenomen. Alle processen-verbaal hadden een veroordeelend vonnis en boete van respectievelijk f 0,50, f 2,50, f 2,50, f 2,50, f 3 en f 5 tot gevolg.

Kruiarbeid door jeugdige personen beneden 15 jaar. Het verrichten van kruiarbeid door jeugdige personen beneden 15 jaar werd in het 9e district door de Arbeidsinspectie éénmaal en door de Rijkspolitie vier keer geconstateerd. De deswege tegen den vervener opgemaakte processen-verbaal leidden tot boete van respectievelijk f 2,50, f 2,50, f 4, f 4 en f 5.

In het 8e district werd eveneens 2 maal proces-verbaal opgemaakt tegen verveners, die tot respectievelijk f 5 en f 3 boete veroordeeld werden.

Zaterdagmiddag- en Zondagsarbeid. In verband met de langdurige droogte werd vooral in de baggerturfmakerijen herhaaldelijk op Zaterdagmiddag na 1 uur en ook wel des Zondags arbeid verricht, bestaande in het te drogen zetten van baggerturf of in het verdeelen van gespreide veenspecie in turven (artikel 3, 2e lid *a*, van het Werktijdenbesluit).

Éénmaal werden door de Rijkspolitie in het 9e district op Zaterdagmiddag jeugdige personen in het veen werkzaam aangetroffen. Het deswege tegen den vervener opgemaakte proces-verbaal had veroordeeling tot f 3 boete tot gevolg.

Wegens overtreding der Arbeidswet 1919 en Veiligheidswet werden in totaal 98 processen-verbaal opgemaakt (waarvan 48 door de Arbeidsinspectie) over totaal 488 overtredingen, waarvan betroffen: 8 arbeid van te jonge kinderen, 6 Zaterdagmiddagarbeid, 144 arbeidstijd, 7 kruiarbeid van personen beneden 15 jaar, 14 overtreding veiligheidsvoorschriften.

NALEVING DER VEILIGHEIDSWET.

De naleving der ingevolge artikel 7 der Veiligheidswet gestelde eischen tot beveiliging der bagger- en turfpersmachines laat nog steeds te wenschen over. Zoowel van de zijde der arbeiders als van die der verveners wordt verzet ondervonden. De eersten beweren, dat zij door het aanbrengen der geëischte beschuttingen in hun arbeid worden belemmerd, terwijl de laatsten zich op den tegenstand der arbeiders beroepen, ofschoon natuurlijk de kosten, aan de uitvoering der betreffende voorschriften verbonden, den hoofdfactor vormen. In het 8e district werd in het verslagjaar 4 maal proces-verbaal opgemaakt tegen verveners, die niet of niet geheel aan de gestelde eischen voldeden. Naar aanleiding hiervan werd in 3 gevallen boete van respectievelijk $4 \times f\ 20$, $3 \times f\ 20$ en $2 \times f\ 20$ opgelegd:

In het 9e district werd deswege 3 maal tot verbaliseering overgegaan, waarna boeten van respectievelijk $2 \times f\ 5$, $f\ 8$ en $f\ 14$ volgden.

EIKSCHILLEN.

De eikschillerij heeft in 1921 minder te beteekenen gehad dan in de voorafgaande jaren, ten eerste omdat er in de oorlogsjaren, toen er weinig of geen buitenlandsche looimiddelen werden aangevoerd en de prijzen van schors en hout hoog waren, veel bosch is geveld en in de tweede plaats, omdat sedert het weder aan de markt komen der tropische en andere looimiddelen, de prijs van de schors ook weder sterk gedaald is, terwijl de overvloed van turf en andere brandstoffen het hout als brandstof weder op zijne oude plaats heeft teruggebracht.

Door dezen teruggang in de productie was ook het aantal gezinnen, dat uit de Veluwe jaarlijks naar Friesland en Drente trekt voor het eikschillen, veel kleiner dan in vorige jaren.

Overigens doen zich, zij het in mindere mate, de oude verschijnselen van kinderexploitatie en overmatig lange werktijden nog steeds voor.

Het opsporen dier overtredingen is altijd zeer moeilijk, daar de plaatsen, waar gewerkt wordt, als het ware bij toeval moeten ontdekt worden. De plaatselijke politie, die hiermede beter bekend is, treedt er doorgaans slechts slapjes tegen op, omdat aan de processen-verbaal niet veel aandacht geschonken wordt en, zoo er al geene vrijspraak volgt, de opgelegde boeten zoo weinig beteekenen, dat de houtbaas deze er wel voor over heeft.

De indirecte gevolgen voor de kinderen, wier ouders eikschillen, zijn meestal nog schadelijker dan de exploitatie hunner jonge lichamen. Schoolverzuim en later het niet leeren van een ambacht maken, dat zij nergens anders voor geschikt zijn dan voor den ruwsten landarbeid of boschwerk.

Uit een te Nunspeet ingesteld onderzoek bleek, dat bij de plaatselijke ambachtslieden doorgaans geene arbeiders werken, die uit de streek afkomstig zijn.

Wordt door de Rechterlijke Macht de handhaving der Arbeidswet krachtig gesteund, dan zal de jaarlijksche trek van Veluwers naar Fries-

land en Drente spoedig gedaan zijn. Met normale arbeidstijden is er aan dit werk niet zooveel over te verdienen, dat het de moeite en kosten van de reis loont.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de gedurende 1921 in het 9e district in het eikschillersbedrijf opgemaakte processen-verbaal, alsmede van de gevelde vonnissen.

Overtreding van artikel	Opgelegde boeten:					Vrijspraak.	Geseponeerd.
	f 0.50.	f 1.	f 2.	f 3.	f 6.		
9 der Arbeidswet 1919 . . .						2 × vrijspraak	
23 „ „ 1919 . . .			1 × f 2			2 × „	
24 „ „ 1919 . . .		4 × f 1 3 × f 1 2 × f 1 1 × f 1 1 × f 1			3 × f 6	1 × „ 3 × „	1 × geseponeerd
67, 1e lid, der Arbeidswet 1919			1 × f 2			1 × „ 1 × „ 1 × „	
68, 1e lid, onder a, der Arbeids- wet 1919	18 × f 0,50	2 × f 1	3 × f 2	5 × f 3 3 × f 3 3 × f 3 2 × f 3		2 × „ 2 × „ 1 × „	1 × „
68, 1e lid, onder b, der Arbeids- wet 1919	18 × f 0,50		3 × f 2			2 × „ 1 × „	1 × „
68, 8e lid, der Arbeidswet 1919		2 × f 1					

HOOFDSTUK XIV.

De handvlasserij in Friesland.

Het hoofd van het 9e district vestigt er de aandacht op, dat sedert het tijdstip, dat de vlasbraakhokken en zwingelketen als fabriek of werkplaats in de Arbeidswet en Veiligheidswet zijn opgenomen, de ambtenaren der Arbeidsinspectie bezig zijn geweest, te trachten, verbetering te brengen in de allererbarmelijkste hygiënische toestanden, die in dit soort werkplaatsen heerschen. Helaas nagenoeg zonder succes; het eenige doeltreffende middel zoude zijn ze uit te roeien, maar het geneesmiddel is dan wellicht erger dan de kwaal, want in tal van Friesche dorpen is het vlasbraken des winters nagenoeg het eenige middel van verdienste.

Werkgever en werknemer zijn eigenlijk beiden even weinig gesteld op het bedrijf. De boer moet zijne arbeiders des winters aan loonend werk helpen, willen zij niet geheel ten laste van de armenzorg komen en de arbeider moet leven, maar zoomin boer als arbeider kunnen eene redelijke winst en een redelijk loon maken uit een bedrijf, dat eigenlijk geheel niet meer past in den tegenwoordigen tijd, ten minste niet in den vorm, waarin het in Friesland wordt uitgeoefend.

In 1921 werd in Januari en Februari een 200-tal vlasbraakhokken in verschillende deelen van het Noorden van Friesland bezocht.

Verbetering in den toestand, zooals die in het verslag over 1913 is omschreven, werd nagenoeg nergens aangetroffen en met de naleving van de Arbeidswet 1919 was het ten opzichte van de administratieve bepalingen betreffende de arbeidslijsten ook doorgaans niet in orde.

Ten aanzien van den arbeidsduur doen zich ook vaak groote moeilijkheden voor, daar de verhouding tusschen den alleenwerkenden vlasbraker en den eigenaar van het vlas niet altijd die is van werknemer en werkgever.

Keuringsbewijzen voor jeugdige personen waren gewoonlijk wel aanwezig, behalve wanneer men eerst laat in het winterseizoen aan het braken was gegaan.

Ten opzichte van de eischen, welke de Veiligheidswet stelt, kan worden meegedeeld, dat van de bezochte braakhokken er 63 werden aangetroffen, welke geen ander ventilatiemiddel hadden dan de deur, 11 met gebrekkige andere ventilatiemiddelen, 10 met onvoldoende dagverlichting, 16, welke te laag waren, 15, waarvan de inhoud in verband met de hoogte te klein was, 24, waar het privaat in het braakhok stond, 28, welke een onbeschoten dak hadden. Dat alles bedolven was onder het stof, behoeft eigenlijk geene vermelding.

In 1920 was in verband met de hooge vlasprijzen veel vlas verbouwd, dat in den winter 1920—1921 moest worden verwerkt. Daar het uit de hand gebrakte en gezwingelde vlas over het algemeen in kwaliteit ver achterstaat bij het machinaal bewerkte, zijn toen in het Noorden van Friesland eenige kleine vlasbewerkingsfabrieken opgericht, die voldoen aan de bij de Veiligheidswet gestelde eischen en stofafzuiging toepassen.

Daar echter de vlasprijzen sindsdien geweldig gedaald zijn, redden deze fabriekjes niet meer en valt men weder terug op de werkverschaffing en het oude braakhok.

Enkele arbeiders hebben zich in den laatsten tijd een electromotor aangeschaft voor het drijven van een zwingel. Dit maakt het werk veel lichter. De oude zwingels werden getrapt, maar stofafzuiging kost stroom en maakt de onkostenrekening te hoog.

De braakhokken, welke door gemeentebesturen gesticht zijn voor werkverschaffing, zijn ruimer en beter geventileerd, maar ook zonder stofafzuiging ingericht, daar geene drijfkracht gebruikt wordt.

Een paar indertijd goed ingerichte braakhokken, waarin vroeger door twee kerkvoogdijen aan vlasbrakers standplaatsen verhuurd werden, ten einde deze menschen eene betere werkplaats te verschaffen dan het gewone hok bij hunne woning, zijn langzamerhand zoo verwaarloosd, dat er weinig gebruik meer van gemaakt wordt.

HOOFDSTUK XV.

Instellingen van onderwijs voor fabrieksarbeidsters.

Te Dordrecht is, nadat pogingen van enkele industrieelen mislukt waren, op initiatief van het Departement der „Maatschappij tot Nut van het Algemeen” eene commissie ingesteld, welke zich belast met het samenstellen van naai- en huishoudcursussen voor fabrieksarbeidsters.

Deze commissie, bestaande uit twee industrieelen, vier leden der genoemde Maatschappij, één vakbestuurder, de directrice der industrie- en huishoudschool en de adjunct-inspectrice van den arbeid, heeft een driejarigen cursus georganiseerd, welke voor het 1e jaar omvat: verstellen, voor het 2e: naaien, knippen en waschbehandeling en voor het 3e: costuumnaaien en koken. Ofschoon het oorspronkelijk de bedoeling was, reeds in de wintermaanden te beginnen, kon door omstandigheden voor de eerste maal, bij wijze van proef, eerst in de maanden April tot en met Juni een cursus worden gehouden. Het onderricht wordt gegeven door twee onderwijzeressen in nuttige handwerken en de lessen vinden plaats in door het gemeentebestuur beschikbaar gestelde lokalen. De belangstelling voor den zomercursus dreigde aanvankelijk gering te worden, doch ten slotte meldden zich toch 50 arbeidsters voor deelname aan, uit welk aantal eene keuze van 2 maal 15 moest worden gedaan.

Een oproep in September had slechts 60 aanmeldingen ten gevolge. Waarschijnlijk komt dit door de slapte in de metaalindustrie, welke zich van een belangrijk groot aantal vrouwelijke arbeidskrachten ontdoed, die nu eenen werkkring zochten als dienstbode. In October is de wintercursus aangevangen, welke tot Mei 1922 zal duren. Er zijn drie klassen gevormd, nl. twee voor nieuwe kandidaten en één voor haar, die den vorigen cursus volgden. Een groep arbeidsters van de biscuitfabriek „Victoria” — de eenige onderneming te Dordrecht, welke tot heden iets voor hare arbeidsters op het gebied van naai- en huishoudonderwijs deed — vormt eene afzonderlijke klasse, welke kookles ontvangt aan de industrie- en huishoudschool.

De vorderingen der leerlingen gaven reden tot tevredenheid.

HOOFDSTUK XVI.

Eenige mededeelingen over de arbeidsvoorwaarden van wakers.

In het verslagjaar werd een onderzoek ingesteld naar de arbeidsvoorwaarden van wakers.

In totaal zijn van 661 wakers gegevens verzameld. Van hen verrichtten 379 hunne werkzaamheden in fabrieken en op scheepswerven, 67 op bouwwerken, 5 op graafwerken, 13 bij spoorweg-, tram- en stoombootmaatschappijen en reederijen, terwijl 197 bewakingsdiensten deden op straat, in scholen, ziekenhuizen, stallen, enz.

Hierbij moet worden opgemerkt, dat de wakers, die in dienst van particuliere veiligheidsdiensten stonden, nu eens belast waren met contrôle langs de straat en dan weer bouwwerken bewaakten.

Waar op den arbeid der laatst genoemde 210 wakers de bepalingen der Arbeidswet 1919 niet toepasselijk waren, was het van belang te weten, hoeveel hunner een langeren werktijd hadden dan door deze wet wordt toegestaan (namelijk hoogstens 10 uur per dag en 60 uur per week).

Uit het onderzoek bleek, dat de arbeidstijd bedroeg van:

1 waker 10/72 ¹⁾ ,	1 waker 14½/86½,
1 „ 11/77,	1 „ 14½/101½,
1 „ 11/81,	1 „ 15/94,
2 wakers 11½/80½,	2 wakers 15/99,
1 waker 12/76,	1 waker 15/105,
12 wakers 12/84,	1 „ 15¾/104¾,
1 waker 12½/87½,	1 „ 17/95.

Een arbeidstijd korter of gelijk aan dien, welken de Arbeidswet toestaat, hadden 161 wakers, terwijl 6 van hen, ofschoon van Maandag tot en met Vrijdag per dag minder dan het dagmaximum van 10 uur wakende, een grooter weekmaximum hadden, dan de Arbeidswet veroorlooft. De arbeidstijd van 1 waker bleef beneden het wettelijk weekmaximum, doch overtrof op de dagen Maandag tot en met Vrijdag het dagmaximum.

Van 15 wakers was de werktijd òf onbekend òf zéér verschillend.

De bewakingsdiensten werden 352 maal buiten gebouwen, 73 maal

¹⁾ 10/72 wil zeggen, dat de arbeidsduur per dag 10 en per week 72 uur bedroeg. Daar op Zaterdag en Zondag vaak verschillende werktijdregelingen golden, geeft het eerste cijfer voor de streep den tijd aan, gedurende welken op de dagen van Maandag tot en met Vrijdag gewaakt werd.

binnen gebouwen en 233 maal zoowel in als buiten gebouwen verricht. In 3 gevallen waren hieromtrent geene mededeelingen gedaan.

Voor de 352 wakers, die buiten gebouwen hun dienst deden, was er in 192 gevallen eene beschutting tegen weer of wind. In 14 gevallen was verwarming, in 9 gevallen verlichting en in 151 gevallen waren beide aanwezig. Van 8 wakers was niet bekend of zij zulk eene beschutting al of niet bezaten.

Wat de contrôle op het verrichten der bewakingsdiensten betreft, kan worden meegedeeld, dat in 293 gevallen contrôle door middel van „contrôle-klokken” werd uitgeoefend, in 10 gevallen geschiedde dit door klokken en controleurs, in 232 gevallen door personen (controleurs, patroons, enz.), terwijl in 8 gevallen niet bekend was of er gecontroleerd werd. In 118 gevallen werd geen toezicht gehouden.

De leeftijd der betrokken personen blijkt uit het volgende staatje.

20 tot 25 jaar.	25 tot 30 jaar.	30 tot 35 jaar.	35 tot 40 jaar.	40 tot 45 jaar.	45 tot 50 jaar.	50 tot 55 jaar.	55 tot 60 jaar.	60 tot 65 jaar.	65 tot 70 jaar.	70 tot 75 jaar.	75 tot 80 jaar.	Onbekend.	Totaal.
8	33	41	50	59	68	72	99	89	43	19	6	74	661
259						328							

Van de 661 wakers waren er 494 gehuwd, 69 ongehuwd, 56 weduwnaar, terwijl van 42 wakers geene gegevens hieromtrent verkregen werden.

De loonen varieerden sterk. Soms stond een gering loon in verband met een zéér korten werktijd.

Het volgende staatje geeft een overzicht van de loonen.

Be- neden 5 gulden.	5 tot 10 gulden.	10 tot 15 gulden.	15 tot 20 gulden.	20 tot 25 gulden.	25 tot 30 gulden.	30 tot 35 gulden.	35 tot 40 gulden.	40 tot 45 gulden.	45 tot 50 gulden.	50 tot 55 gulden.	Onbekend.	Totaal.
20	18	97	102	109	143	104	42	6	2	1	17	661

De reden, waarom men waker werd, was in:

192 gevallen wegens te geringe inkomsten (in 5 gevallen pensioen van de Spoorwegen, in 19 gevallen pensioen van het Rijk en in 12 gevallen pensioen van de Gemeente):

242 „ „ werkloosheid;

41 „ „ invaliditeit of ziekte;

38 „ „ te hoogen leeftijd en daarmee samenhangende ongeschiktheid voor andere beroepen;

107 „ „ verschillende omstandigheden.

Van 41 wakers was de reden niet bekend.

Het hier volgende staatje doet zien hoelang de wakers hunne functie reeds uitoefenden.

Minder dan 1 jaar.	1 tot 5 jaar.	5 tot 10 jaar.	10 tot 15 jaar.	15 tot 20 jaar.	20 tot 25 jaar.	25 tot 30 jaar.	30 tot 35 jaar.	35 tot 40 jaar.	Onbekend.	Totaal.
141	336	74	29	14	7	3	—	1	56	661

HOOFDSTUK XVII.

Scheidsrechterlijke beslechting van arbeidsgeschillen.

De vertegenwoordigers der werkgevers- en werknemersbonden in het Noordelijk Westerkwartier te Groningen verzochten den Directeur-Generaal van den Arbeid als arbiter op te treden in een loongeschil.

Op 12 Mei 1921 eindigde nl. in dit landbouwbedrijf de arbeidsovereenkomst voor het Noordelijk Westerkwartier, omvattende de gemeenten Grijpskerk, Ezinge, Oldehove, Zuidhorn en Aduard, welke bevatte als loonbepaling voor de mannen:

van 12 Mei				tot en met 29 November	40	ct. per uur,
" 30 November	"	"	"	28 Februari	27 $\frac{1}{2}$	" " "
" 29 Februari	"	"	"	11 Mei	35	" " "

Tevens bevatte zij loonbepalingen voor vrouwen en verschillende loonen en bijslagen voor bijzondere werkzaamheden.

De arbeidersorganisaties (De Ned. Bond van Christelijke Landbouw-, Tuinbouw- en Zuivelarbeiders en de Ned. Bond van Arbeiders in het Landbouw-, Tuinbouw- en Zuivelbedrijf) vroegen aanvankelijk eene loonsverhooging van 5 pct, terwijl de werkgeversorganisaties (De Christelijke Werkgeversbond in het Landbouwbedrijf, Afdeeling Ezinge en Oldehove, en de Bond van Werkgevers in het Landbouwbedrijf, gevestigd te Oldehove) daarentegen eene loonsverlaging van 15 pct. aanboden. Tijdens de onderhandelingen trokken de arbeiders de vraag om loonsverhooging in en eischten behoud van het loon volgens de overeenkomst 1920—1921.

In verband hiermede werd aan arbitrage onderworpen de vraag, of voor het jaar, loopende van 12 Mei 1921 tot en met 11 Mei 1922, loonsverlaging zou plaats hebben en zoo ja, hoeveel, bij ongewijzigd blijven der overige arbeidsvoorwaarden.

Nadat door ieder der beide partijen twee arbiters waren aangewezen, vroegen deze, zooals reeds gemeld is, den Directeur-Generaal als vijfden arbiter tevens Voorzitter der arbitrage-commissie te willen optreden, aan welk verzoek werd voldaan.

Er werd overeengekomen, dat, indien in de commissie geene overeenstemming kon worden bereikt, de Voorzitter eene bindende uitspraak zou doen.

Op last van den Directeur-Generaal werd nu door twee Controleurs van den Arbeid een onderzoek ingesteld naar de prijzen der meest gebruikte levensmiddelen in Juni 1921 in verschillende winkels in het N.W.-kwartier, naar de budgets van 4 landarbeidersgezinnen in Juni 1921, welke daarna herleid werden tot de prijzen van Juni 1920, en naar de prijzen der

Albino-Maatschappij (welke in de provincie Groningen een groot aantal winkels onderhoudt) op 1 Januari en 20 Mei 1920, 1 Januari, 21 Mei, 1 Juni en 16 Juli 1921.

De arbitrage-commissie kwam drie malen in vergadering bijeen.

Bij de beoordeeling der vraag of en hoe het loon gewijzigd behoorde te worden, werden als de drie belangrijkste factoren beschouwd:

- a. de redelijkheid van den wensch naar verhooging van het levenspeil:
- b. de wijziging in de prijzen der levensmiddelen;
- c. de rentabiliteit der bedrijven.

Ten opzichte van het onder *a* genoemde punt werd in de arbitrale uitspraak het volgende opgemerkt:

„Het levenspeil der landarbeiders is over het geheele land belangrijk „lager dan dat der industrie-arbeiders, wier ontwikkeling en praestaties men „met de hunne gelijk kan stellen. Aan voeding, kleeding, ontwikkeling en „ontspanning wordt belangrijk minder uitgegeven door de landarbeiders, „die eene daaraan vrijwel evenredig geringer behoeftebevrediging deelachtig „worden. Ook de huishuur is belangrijk lager, doch in bewoonbaarheid en „huiselijkheid overtreft menige landarbeiderswoning de 2 of 5 kamers van „eene stadsbovenwoning. Er bestaat derhalve eene wanverhouding in de „verdeeling van het aan den arbeid toegewezen deel der productie tusschen „industrie- en landarbeider ten nadeele van den laatste. De wensch der „landarbeiders om die wanverhouding weg te nemen is redelijk.

„Reeds is het levenspeil der landarbeiders merkbaar gestegen, vooral in „de laatste 6 jaren. Vermindering van den arbeid der gehuwde vrouw is „een heugelijk gevolg daarvan. Ook de vervanging van roggebrood door „tarwebrood is als een gevolg daarvan te beschouwen. Vergelijking met „andere provincies en met andere deelen der provincie Groningen valt niet „in het nadeel uit van het Noordelijk Westerkwartier”.

Ten aanzien van het sub *b* genoemde werd opgemerkt, dat de prijsdaling sedert Mei 1920 op het budget der landarbeiders blijkens de 4 opgenomen budgets, in verband met de prijsopgaven van winkeliers en huisvrouwen, eene vermindering in uitgaven ten gevolge heeft gehad van 15 à 20 pct., terwijl er geene reden was om aan te nemen, dat eene algemeene prijsstijging spoedig zou intreden.

Voorts werd in de uitspraak ten opzichte van het onder *c* vermelde gezegd:

„Het oogstjaar 1920 is voor de meeste landbouwers weinig loonend „geweest, voor sommigen heeft het zelfs verlies opgeleverd, en het oogst- „jaar 1921 belooft nog slechter resultaat blijkens den loop der prijzen van „de belangrijkste producten: graan, suikerbieten, stroo, vlas. Er zijn evenwel „zéér voordeelige jaren aan voorafgegaan, waarin de loonen wel verhoogd „zijn, doch niet in dezelfde mate als de winsten. Er is niet te voorspellen „of de volgende jaren gunstig zullen zijn”.

In de uitspraak werd dan verder het navolgende overwogen:

„Deze drie factoren in onderling verband beschouwend, is de wensch

„naar verhooging van levenspeil redelijk te achten, vooral ook omdat reeds „sedert vele jaren de welvaart der landbouwers, afgescheiden van de oorlogs- „winst, alleszins bevredigend is geweest.

„Hoewel in een bedrijf met zoo wisselende uitkomsten als de landbouw „onder de tegenwoordige conjunctuur, de hoogstwaarschijnlijke ongunstige „resultaten van twee jaren niet in volle zwaarte op de arbeiders mogen „drukken, is het toch noodzakelijk rekening te houden met de draagkracht „van zwakke en jonge bedrijven en met het streven bij de landbouwers „naar bezuiniging ook bij de keuze der gewassen, in verband met den „daarvoor vereischten arbeid. Een loon, dat de rentabiliteit der bedrijven, „zij het ook slechts tijdelijk, bedreigt, leidt langs twee wegen tot werkloos- „heid, nl. door het kiezen van weinig arbeid vereischende gewassen en door „het achterwege laten van niet-productieven arbeid. Er dient reeds mede „gerekend, dat de werkloosheidskans thans grooter is dan enkele jaren „geleden. Die werkloosheidskans is het grootst voor de losse arbeiders; van „dezen werkt 's winters een deel in fabrieken. Daar echter de loonen voor „vaste en losse arbeiders gelijk zijn en de arbitrage daarin geen verschil „mag brengen, moet met de gemiddelde werkloosheid gerekend worden.

„Vóór het aanvaarden der arbitrage is van arbeiderszijde van den eisch „om loonsverhooging afstand gedaan. Behoud van hetzelfde loon zou neer- „komen op eene verhooging van het levenspeil van 15 à 20 pct. Hoewel „dit zoowel absoluut als in verhouding tot de industrie-arbeiders eene ge- „wenschte verbetering zou brengen, is het niet in overeenstemming te achten „met de rentabiliteit der bedrijven in 1920 en 1921 en bedenkelijk, in verband „met de vergrooting der uit een hoog loon voortvloeiende neiging tot werk- „vermindering.”

Concludeerende, achtte de Voorzitter, als eenig arbiter optredend, aan- gezien in de commissie geene overeenstemming was bereikt, verlaging van het geldloon noodig, doch was van meening, dat, waar de malaise als tijdelijk moest worden beschouwd en het levenspeil der landarbeiders, indien mogelijk, geleidelijk moet worden opgevoerd, die verlaging niet ten volle de prijsverlaging behoorde te compenseeren en gaf derhalve als uitspraak, dat de loonen met zeven procent verlaagd zouden worden, met dien ver- stande, dat dit op de uurloonen der mannen zoodanig zou worden toege- past, dat deze zouden bedragen:

van 12 Mei	tot en met 29 November	37½ cent,
„ 30 November	„ „ 28 Februari	25 „
„ 1 Maart	„ „ 11 Mei	32½ „

HOOFDSTUK XVIII.

De bij het verslag behoorende staten.

Om dezelfde redenen als in het vorige Centraal Verslag gemeld, konden de staten betreffende de aanwezige en bezochte fabrieken en werkplaatsen (staten 1a—c) en betreffende de verleende overwerkvergunningen (3a—c) niet worden opgenomen. Zoo mogelijk zullen deze staten in het verslag over 1922 weder worden opgenomen.

Staat 2 (werktijden), welke door de invoering der Arbeidswet 1919 zijne beteekenis heeft verloren, wordt niet meer gepubliceerd.

Staat 4 a.

OVERZICHT der gestelde eischen

		OMSCHRIJVING												
		I.	II.	III.	IV.	IVa.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
De aanwijzingen en eischen betroffen:		Aardewerk, glas. kalk.	Diamant- en edel- steen.	Drukkerijen.	Bouwbedrijven.	Steenhouwerijen.	Chemische nijverheid.	Hout-, kurk-, stroo- bewerking.	Kleeding en reiniging.	Kunstnijverheid.	Leder, wasdoek, caoutchouc.	Oer, steenkolen, turf.	Metalen (bewerking van).	Stoom- en andere werktuigen.
Een aantal inrichtingen . . .		172	—	228	527	12	91	635	995	12	357	4	685	403
1	Hoogte en vrije luchtruimte .	1	—	8	8	7	2	47	100	2	21	—	7	9
2	Verlichting	27	—	22	66	5	12	84	62	3	21	1	56	52
3	Voorkomen van brand in het algemeen	2	—	—	7	—	1	4	9	—	3	1	8	14
4	Voorkomen van brand door vluchtige vloeistoffen . . .	1	—	2	8	—	1	5	4	—	5	—	21	49
5	Voorkomen van brand door electrische leidingen en toe- stellen	3	—	1	—	—	2	11	9	—	1	—	9	8
6	Voorkomen van ongevallen bij brand	8	—	39	7	—	10	23	117	1	14	—	21	15
7	Kleedkamers en kleederberg- plaatsen	11	—	11	4	5	6	12	41	—	10	—	9	9
8	Schaftlokalen	34	—	11	6	2	2	4	2	—	3	—	3	—
9	Privaten	57	—	33	39	2	7	77	78	4	26	—	70	41
10	Bevorderen van zindelijkheid	4	—	43	27	7	7	40	42	2	11	—	52	19
11	Waschgelegenheden	9	—	41	15	7	12	15	5	4	6	2	37	18
12	Overkleeren, enz.	1	—	15	1	1	2	1	1	—	—	—	1	2
13	Bevorderen van dragelijke temperatuur.	15	—	7	47	3	5	49	78	1	9	—	35	24
14	Bevorderen van luchtverver- sching	21	—	45	208	9	23	206	415	7	128	—	150	129
15	Schadelijke dampen, gassen en stof	24	—	28	64	—	16	135	64	2	30	—	86	65
16	Voorkomen van ongevallen. { a. krachtwerktuigen en stoomketels b. drijfwerk c. arbeidswerktuigen . . d. electrische leidingen en toestellen e. overige	38	—	23	106	—	26	90	38	—	44	3	87	42
		91	—	52	153	—	62	243	119	—	113	1	188	119
		149	—	164	670	—	84	793	316	1	174	2	522	235
		22	—	—	37	—	19	11	8	—	14	—	13	31
		83	—	16	74	—	52	89	93	—	65	1	168	91
17	Eerste hulp bij ongevallen. .	90	—	108	508	—	47	556	174	2	294	4	600	232
18	Drinkwater	1	—	1	10	—	—	5	1	—	5	—	3	2
19	Overige	16	—	18	45	2	10	47	128	1	14	—	21	10
Totaal 1921		708	—	688	2110	50	408	2547	1904	30	1011	15	2167	1216
„ 1920		908	18	921	1604	284	578	2664	1958	44	1209	149	2414	1461

en gegeven aanwijzingen.

DER GROEPEN.

XIII.	XIV.	XVa.	XVb.	XVI.	XVIIa.	XVIIb.	XVIIc.	XVIId.	XVIIe.							
Scheepsbouw. rijtuigen.	Papier.	Vlasbrakerijen.	Overige textiel- nijverheid.	Vervaardiging gas en electriciteit.	Bakkerijen.	Graanmalen en meelfabrieken.	Zuivelfabrieken.	Tabaks- en sigaren- fabrieken.	Overige bedrijven ter bereiding v. voedings- en genotmiddelen.	Bemalingsinrichtingen.	Winkels.	Kantoren.	Apotheken.	Amusementsbedrijven.	Totaal der gegeven aan- wijzingen en voorschriften.	Bij controle in orde bevonden.
273	67	85	168	44	856	257	99	118	827	45	115	17	1	4	7147	—
1	4	3	2	1	31	3	1	26	9	—	—	7	—	—	300	145
9	8	10	23	5	76	40	13	19	81	6	—	18	—	—	719	244
—	—	1	—	—	14	1	1	7	4	—	—	—	—	—	77	26
6	—	—	—	—	9	4	2	—	2	—	—	—	—	—	119	36
6	—	3	8	—	1	—	1	1	32	—	—	—	—	—	96	33
4	13	—	35	7	11	7	2	34	26	—	—	—	—	—	394	180
9	8	1	11	1	3	1	2	4	17	—	—	—	—	1	176	72
3	3	—	3	1	3	—	1	3	8	—	—	—	—	—	92	31
18	8	12	38	3	39	16	3	17	40	2	28	13	—	3	674	301
8	10	5	9	3	23	6	1	22	34	2	—	—	—	—	377	184
13	6	—	2	5	3	—	—	44	9	—	—	—	—	3	256	108
—	3	—	1	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	31	22
20	6	18	13	1	15	16	6	10	26	4	50	—	—	—	458	170
58	14	12	22	9	278	58	15	37	73	4	53	14	—	—	1987	722
37	7	41	8	8	107	59	1	3	45	1	8	—	—	—	838	241
46	9	55	29	21	82	105	30	3	82	29	—	—	—	—	988	344
92	32	25	74	9	138	144	68	12	152	17	—	—	—	—	1904	671
208	66	59	129	10	271	158	54	27	365	5	—	—	—	—	4462	1649
29	25	—	41	2	2	9	10	6	125	1	—	—	—	—	405	187
29	20	5	30	23	52	154	50	12	88	28	—	—	—	—	1223	428
249	30	46	54	22	1038	302	75	22	765	45	—	—	—	—	5264	2381
1	—	—	1	—	—	3	2	—	—	—	—	—	—	—	35	17
5	6	—	19	3	18	40	2	5	16	—	191	—	1	—	619	324
851	278	296	552	134	2214	1126	340	314	2001	144	330	52	1	7	21494	8516
842	570	332	1992	167	2031	1114	532	667	1952	3240	—	—	—	—	27651	11874

Staat 4b.

OVERZICHT der gestelde eischen en gegeven aanwijzingen, verdeeld

DISTRICT DER								
Omschrijving der groepen.	1ste.		2de.		3de.		4de.	
	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.
1. Aardewerk, glas, kalk, enz.	39	294	9	26	11	16	22	77
2. Diamant en andere edelsteen en	—	—	—	—	—	—	—	—
3. Book- en steendrukkerijen. enz. . . .	13	46	8	32	27	74	38	119
4. Bouwbedrijven	90	592	41	129	26	64	39	185
4a. Steenhouwerijen	4	26	—	—	1	3	1	3
5. Chemische nijverheid	10	110	8	19	9	17	17	66
6. Hout-, kurk- en stroobewerking	134	825	48	142	64	120	137	397
7. Kleeding en reiniging	27	95	132	292	72	97	225	397
8. Kunstnijverheid.	5	16	—	—	—	—	1	2
9. Leder, wasdoek en caoutchouc	18	78	107	334	48	78	31	86
10. Oer, steenkolen, turf	1	1	—	—	1	2	—	—
11. Metalen (bewerking van).	66	351	48	176	69	154	91	281
12. Vervaardiging van stoom- en andere werktuigen, instrumenten, enz. . . . ;	25	141	32	139	48	97	80	212
13. Scheepsbouw, vervaardiging van rijtuigen	11	56	22	71	11	35	40	112
14. Papier	5	41	12	36	1	2	2	6
15. Textiele nijverheid:								
a. Vlasbrakerijen en zwingelarijen . .	—	—	12	39	—	—	—	—
b. Overige.	27	118	43	104	15	35	25	70
16. Vervaardiging van gas en electriciteit	7	34	5	20	—	—	6	9
17. Bereiding van voedings- en genotmiddelen:								
a. Bakkerijen	107	446	52	148	111	220	108	252
b. Graanmalerijen en meelfabrieken .	47	306	30	121	7	21	12	52
c. Zuivelfabrieken.	8	53	5	14	13	28	16	47
d. Tabaks- en sigarenfabrieken	24	81	10	29	13	30	12	26
e. Overige.	59	275	48	164	249	387	140	282
Bemalingsinrichtingen	—	—	2	3	—	—	2	7
Winkels.	—	—	—	—	14	16	45	254
Kantoren	—	—	—	—	6	13	—	—
Apotheken	—	—	—	—	—	—	—	—
Amusementsbedrijven	—	—	—	—	1	2	—	—
Totaal 1921	727	3985	674	2038	817	1511	1090	2942
Waarvan bij contrôle in orde bevonden .	—	581	—	880	—	1369	—	1659
Totaal 1920	703	2693	687	2996	783	1499	1645	4747
Waarvan bij contrôle in orde bevonden .	—	944	—	799	—	1294	—	2649

naar de nijverheidsgroepen en districten der Arbeidsinspectie.

ARBEIDSINSPECTIE.												Het Rijk.	
5de.		6de.		7de.		8ste.		9de.		10de.		Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.
Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.	Aantal inrichtingen.	Aantal voorschriften en aanwijzingen.		
3	19	2	10	56	170	7	28	10	17	13	51	172	708
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
75	223	12	40	24	61	16	62	8	12	7	19	228	688
35	105	58	200	45	112	87	378	52	139	54	206	527	2110
3	12	—	—	—	—	—	—	3	6	—	—	12	50
13	37	5	33	18	83	3	17	4	16	4	10	91	408
65	164	16	99	131	438	23	115	38	92	29	155	685	2547
154	315	77	171	31	67	91	222	72	104	114	144	995	1904
4	7	—	—	—	—	1	1	—	—	1	4	12	30
13	50	9	14	39	190	49	97	25	56	18	28	357	1011
—	—	—	—	1	4	—	—	—	—	1	8	4	15
56	163	34	96	109	302	95	319	73	181	44	144	685	2167
38	106	11	43	46	149	75	223	30	63	18	43	403	1216
10	36	24	77	37	124	25	71	43	113	50	156	273	851
19	52	4	37	14	76	1	4	6	12	3	12	67	278
—	—	—	—	—	—	—	—	14	35	59	222	85	296
—	—	4	14	17	132	23	43	7	16	7	20	168	552
1	2	2	8	11	37	1	2	5	7	6	15	44	134
58	152	11	38	113	306	50	122	140	279	106	251	856	2214
8	14	16	64	84	320	15	76	24	95	14	57	257	1126
1	7	11	49	16	64	7	21	16	40	6	17	99	340
20	56	1	6	12	35	11	25	4	14	11	12	118	314
72	213	20	81	113	249	25	92	68	176	33	82	827	2001
3	9	9	16	4	13	—	—	22	92	3	4	45	144
54	58	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	115	330
11	39	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	17	52
1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
3	5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	7
720	1845	326	1096	921	2932	605	1918	666	1567	601	1660	7147	21494
—	1256	—	558	—	706	—	322	—	580	—	605	—	8516
638	1994	609	2945	836	3170	700	2390	890	2695	997	2522	8488	27651
—	1117	—	775	—	1068	—	1172	—	765	—	1291	—	11874

Staat 5.

OVERZICHT der verleende vergunningen ingevolge de Hinderwet,
waren in den zin der Veiligheidswet,

Nummer der groepen.	OMSCHRIJVING DER BEDRIJVEN.	Aantal aanvragen											
		Limburg.		Noord-Brabant 1ste district.		Noord-Brabant 2de district.		Zuid-Holland 3de district.		Zuid-Holland 4de district.		Utrecht.	
		Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.
1	Aardewerk, glas, kalk, enz.	36	9	2	1	2	6	8	3	3	15	4	7
2	Diamant en andere edelstenen, enz.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
3	Boek- en steendrukkerijen, enz. .	3	—	—	3	1	4	10	16	15	4	6	6
4	Bouwbedrijven	34	11	14	2	5	15	8	8	4	4	3	2
5	Chemische nijverheid, enz.	6	3	—	—	4	3	6	14	10	4	3	2
6	Hout-, kurk- en stroobewerking. .	39	8	18	11	20	15	35	21	46	26	49	23
7	Kleding en reiniging	2	2	1	—	3	6	5	9	12	15	8	12
8	Kunstnijverheid	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
9	Leder, wasdoek, caoutchouc	3	—	1	1	14	54	2	1	3	4	1	1
10	Oer, steenkolen, turf.	—	1	—	—	—	—	1	—	1	—	—	1
11	Metalen (bewerking van)	26	1	8	6	10	23	54	34	38	32	27	16
12	Vervaardiging van stoom- en andere werktuigen, instrumenten, enz.	7	1	1	1	8	13	27	15	12	11	17	15
13	Scheepsbouw. vervaardiging van rijtuigen.	3	—	3	2	3	16	4	9	11	4	6	7
14	Papier	1	2	—	—	1	1	4	2	2	2	—	1
15	Textiele nijverheid:												
	a. Vlasbrakerijen en zwingela- rijen	—	—	—	—	4	—	—	1	—	—	—	—
	b. Overige	—	—	—	9	2	23	—	4	—	9	2	7
16	Vervaardiging van gas en electri- citeit	1	3	2	3	1	1	3	4	1	6	—	—
17	Bereiding van voedings- en genot- middelen:												
	a. Bakkerijen	46	35	16	31	52	53	11	99	31	82	22	60
	b. Graanmalerijen en meelfa- brieken	12	6	3	7	13	9	2	3	11	8	3	13
	c. Zuivelfabrieken	—	2	1	3	2	7	3	5	16	3	4	7
	d. Tabaks- en sigarenfabrieken .	3	2	9	—	2	2	6	4	2	3	7	2
	e. Overige	25	12	7	8	11	40	26	38	9	19	10	5
	Bemalingsinrichtingen	—	—	—	—	3	1	2	2	1	3	1	—
	Totaal 1921	247	98	86	88	161	292	217	292	228	254	173	193
	„ 1920	253	90	102	108	182	274	217	308	197	160	119	128

voor zoover zij inrichtingen betroffen, die tevens fabriek of werkplaats gerangschikt naar de bedrijfsgroepen.

in vergunning overeenkomstig de Hinderwet in de provincie:

Noord-Holland 5de district.		Noord-Holland 6de district.		Gelderland.		Overijssel.		Groningen.		Friesland.		Drente.		Zuid-Holland 10de district.		Zeeland.		Totaal aanvragen, waaromtrent gunstig werd beslist in het Rijk.	
Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.	Tot op-richting.	Tot uitbreiding.
3	—	6	1	8	22	—	3	1	7	—	4	—	—	3	7	—	1	76	86
1	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	4
18	19	10	6	4	9	3	3	2	6	—	7	—	1	1	3	—	1	73	88
2	1	78	15	34	14	20	4	9	24	3	30	4	9	26	4	15	1	259	144
12	7	12	9	14	16	3	3	1	2	2	5	—	1	3	—	1	1	77	70
38	12	24	18	49	26	30	10	13	20	9	7	1	3	10	10	5	1	386	211
20	12	8	21	4	19	7	5	4	1	3	2	—	—	—	3	—	1	77	108
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
2	3	5	5	7	9	1	—	—	2	1	1	2	2	2	—	2	—	46	83
1	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	2	5	4
36	25	41	9	38	27	18	16	9	32	4	14	2	2	7	14	1	12	319	263
31	12	20	8	20	17	3	14	9	12	2	5	1	—	4	6	5	2	167	132
—	4	7	7	12	10	4	7	6	17	1	16	—	5	7	6	6	4	73	114
11	3	1	6	9	8	1	—	—	2	—	—	—	—	1	2	1	—	32	29
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	3	5	20	1	28	7
3	1	2	—	1	8	6	23	—	3	—	1	—	—	1	1	2	—	19	89
1	1	4	13	2	5	1	2	1	1	1	3	—	1	—	6	3	1	21	50
12	59	34	68	48	111	31	43	11	98	9	65	9	15	9	60	11	40	352	925
1	4	12	13	30	34	12	17	9	13	4	4	3	7	8	7	1	7	124	152
—	—	4	9	4	9	3	12	1	3	2	15	—	5	4	2	1	—	45	82
5	4	3	4	5	1	6	3	1	1	4	2	1	—	4	—	—	1	58	29
14	38	20	18	22	15	8	13	5	17	3	16	2	5	6	21	5	2	173	267
4	2	8	6	2	3	—	—	3	6	4	1	—	1	—	1	1	—	29	26
215	211	299	236	313	363	158	178	85	267	54	198	25	57	99	158	80	78	2440	2963
171	134	286	285	287	302	142	238	90	196	78	142	59	45	126	151	131	71	2440	2632

Staat 6.

Overzicht van het aantal op 31 December 1921 geldige arbeidskaarten,
afgegeven door of vanwege de burgemeesters.

Gebied.	Aantal afgegeven arbeidskaarten.													Gehuwde vrouwen.	Totaal.
	Jongens.						Meisjes.								
	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.			
Heerlen	17	64	75	67	43	266	—	21	16	22	17	76	8	350	
Maastricht	136	261	280	296	271	1244	44	225	279	240	259	1047	568	2859	
Meerssen	10	11	12	7	3	43	9	8	6	2	—	25	2	70	
Roermond	7	36	52	59	58	212	—	23	27	29	28	107	10	329	
Venlo	6	57	68	85	77	293	3	38	59	56	57	213	45	551	
Weert	13	38	58	55	51	215	9	24	31	25	21	110	9	334	
Geheel Limburg . .	394	1070	1215	1176	1110	4965	150	577	677	593	596	2593	784	8342	
Deurne	17	24	28	35	33	137	1	34	23	29	18	105	6	248	
Eindhoven	139	304	358	329	329	1459	70	311	318	328	358	1385	669	3513	
Helmond	80	133	127	126	129	595	28	144	163	133	137	605	217	1417	
Valkenswaard . . .	24	43	43	48	35	193	18	31	34	44	32	159	24	376	
Noord-Brabant (1ste district) . .	445	874	923	989	909	4140	193	770	794	828	763	3348	1070	8558	
1ste district	839	1944	2138	2165	2019	9105	343	1347	1471	1421	1359	5941	1854	16900	
Bergen op Zoom . .	9	76	90	85	91	351	—	29	54	33	42	158	19	528	
Boxtel	13	35	40	56	53	197	5	27	35	37	33	137	17	351	
Breda	23	109	139	136	137	544	8	93	132	115	134	482	57	1083	
Dongen	6	36	39	40	49	170	12	31	28	40	28	139	5	314	
Goirle	15	13	24	28	39	119	9	21	24	28	29	111	39	269	
's-Hertogenbosch . .	53	172	217	239	231	912	9	158	173	213	168	721	152	1785	
Loon op Zand . . .	31	62	40	58	47	238	2	32	39	30	37	140	—	378	
Oosterhout	21	69	75	70	69	304	10	56	44	52	37	199	19	522	
Prinsenhage	3	21	30	26	23	103	11	33	43	39	36	162	27	292	
Roosendaal	13	87	107	85	85	377	—	49	62	54	65	230	10	617	
Tilburg	155	346	376	456	427	1760	17	314	290	366	363	1350	465	3575	
Noord-Brabant (2e district) . .	639	1746	2065	2192	2143	8785	177	1286	1436	1479	1420	5798	1123	15706	
Delft	67	230	270	292	264	1123	—	106	139	118	108	471	31	1625	
Maassluis	32	74	64	62	73	305	6	17	32	39	31	125	23	453	
Rotterdam	771	2366	2521	2468	2420	10546	70	1697	2011	1971	1970	7719	695	18960	
Schiedam	95	329	279	307	303	1313	13	167	195	184	155	714	18	2045	
Vlaardingen	59	170	148	184	164	725	25	79	78	94	87	363	55	1143	
3de district	1123	3400	3517	3545	3441	15026	133	2133	2524	2471	2418	9679	833	25538	

Aantal afgegeven arbeidskaarten.

Gebied.	Jongens.						Meisjes.						Gehuwde vrouwen.	Totaal.
	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.		
Gouda	71	210	209	180	231	901	—	145	167	135	167	614	35	1550
's-Gravenhage . . .	288	1132	1240	1161	1144	4965	—	668	936	855	821	3280	729	8974
Katwijk	46	77	82	53	45	303	37	74	55	45	39	250	91	644
Leiden	171	402	434	431	366	1804	19	326	364	350	359	1418	511	3733
Woerden	12	43	36	49	32	172	3	12	23	12	9	59	45	276
Zwammerdam . . .	1	2	7	8	—	18	—	—	—	1	—	1	1	20
Zuid-Holland (4de district) . .	873	2628	2710	2566	2463	11240	134	1518	1861	1692	1628	6833	1824	19897
Amersfoort	43	136	166	163	172	680	2	68	98	90	95	353	20	1053
Utrecht	162	679	738	810	843	3232	—	385	478	497	484	1844	162	5238
Veenendaal	39	49	44	59	62	253	38	48	55	36	55	232	30	515
Zeist	27	80	91	83	83	364	—	41	41	55	37	174	14	552
Geheel Utrecht . .	484	1438	1513	1586	1586	6607	72	648	806	800	761	3087	332	10026
4de district	1357	4066	4223	4152	4049	17847	206	2166	2667	2492	2389	9920	2156	29923
Amsterdam	536	2318	2659	2789	2624	10926	—	2195	2590	2584	2432	9801	1537	22264
5de district	566	2372	2716	2851	2683	11188	5	2207	2606	2599	2449	9866	1545	22599
Alkmaar	25	109	113	125	138	510	1	46	63	75	74	259	11	780
Beverwijk	15	45	45	52	41	198	—	29	31	30	33	123	47	368
Bussum	15	71	75	88	76	325	3	26	34	34	32	129	10	464
Enkhuizen	18	49	38	36	31	172	4	26	19	13	16	78	8	258
Haarlem	102	320	406	397	373	1598	7	209	277	284	288	1065	65	2718
Helder	16	52	60	54	44	226	—	39	42	17	16	114	4	344
Hilversum	46	188	212	211	204	861	—	73	108	100	98	379	1	1241
Hoorn	21	37	67	41	48	214	4	16	15	17	19	71	7	292
Huizen	18	57	42	36	35	188	1	17	10	7	1	36	40	264
Schoten	14	66	88	80	70	318	7	42	50	47	34	180	8	506
Velsen	43	147	173	164	140	667	—	70	88	81	79	318	42	1027
Weesp	9	28	58	41	46	182	4	34	26	31	44	139	6	327
Wormerveer	19	40	51	51	60	221	—	10	10	21	13	54	2	277
Zaandam	43	145	147	157	178	670	—	67	89	87	64	307	9	986
6de district	733	2090	2368	2316	2166	9673	115	896	1126	1088	1005	4230	565	14468
Apeldoorn	57	206	251	280	262	1056	7	138	156	193	181	675	138	1869
Arnhem	64	269	259	289	270	1151	—	206	241	278	244	969	142	2262
Brummen	10	37	32	42	32	153	2	21	21	21	12	77	10	240
Culemborg	32	63	62	61	62	280	3	22	22	36	27	110	27	417
Ede	32	77	69	71	98	347	12	28	35	38	31	144	8	499

Gebied.	Aantal afgegeven arbeidskaarten.													
	Jongens.						Meisjes.						Gehuwde vrouwen.	Totaal.
	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.		
Epe	5	30	39	44	48	166	1	23	23	15	16	78	10	254
Gendringen	13	35	53	55	48	204	3	6	8	3	9	29	1	234
Nijmegen	70	278	365	379	378	1470	22	172	248	271	280	993	133	2596
Renkum	16	55	35	80	64	250	—	26	30	27	34	117	18	385
Rheden	17	109	96	126	100	448	5	50	42	48	34	179	43	670
Tiel	15	40	45	53	58	211	—	20	25	30	15	90	30	331
Ubbergen	19	35	42	38	36	170	10	21	17	15	22	85	13	268
Voorst	8	33	36	48	35	160	1	5	8	9	5	28	17	205
Wageningen	5	62	59	78	77	281	2	11	29	28	28	98	45	424
Winterswijk	13	45	48	57	72	235	—	53	72	53	43	221	165	621
Zutphen	15	49	81	81	67	293	9	35	50	36	55	185	—	478
7de district	877	2574	2900	3101	2968	12420	208	1219	1536	1523	1402	5888	1294	19602
Almelo	45	175	183	180	182	765	2	142	136	228	215	723	475	1963
Borne	20	39	54	42	42	197	—	35	33	46	50	164	54	415
Deventer	48	86	224	186	195	739	—	74	97	128	111	410	158	1307
Enschede	92	291	294	281	300	1258	—	288	340	322	312	1262	677	3197
Hardenberg (Ambt) .	48	34	33	29	22	166	10	22	26	24	16	98	95	359
Hellendoorn	47	58	69	71	71	316	45	50	67	47	51	260	70	646
Hengelo (O.)	50	153	183	186	175	747	—	126	138	144	173	581	108	1436
Kampen	63	139	162	168	182	714	4	97	116	119	88	424	1	1139
Lonneker	57	121	161	138	151	628	—	154	173	181	155	663	348	1639
Oldenzaal	41	9	10	8	4	72	1	16	8	5	3	33	43	148
Rijssen	16	42	55	45	43	201	3	43	42	47	33	168	53	422
Vriezenveen	15	36	58	35	43	187	26	45	53	35	45	204	75	466
Wierden	20	45	61	55	37	218	18	38	51	49	52	208	49	475
Zwolle	36	160	165	206	195	762	2	84	157	108	87	438	15	1215
8ste district	793	1896	2364	2213	2204	9470	163	1493	1759	1768	1657	6840	2477	18787
Groningen	122	323	372	417	414	1648	23	263	333	327	286	1232	142	3022
Hoogezand	12	37	57	54	49	209	10	29	34	32	44	149	6	364
Onstwedde	12	37	50	55	51	205	3	34	38	49	38	162	14	381
Veendam	14	42	55	77	61	249	6	48	54	49	50	207	6	462
Winschoten	24	52	44	61	51	232	10	18	23	15	19	85	6	323
Geheel Groningen. .	332	954	1162	1204	1091	4743	114	632	764	740	647	2897	277	7917
Harlingen	20	53	58	63	56	250	4	21	23	22	30	100	15	365
Leeuwarden	77	201	226	286	256	1046	—	113	121	126	156	516	129	1691
Sneek	16	52	69	66	61	264	2	28	26	27	27	110	1	375
Weststellingwerf . .	16	47	36	45	58	202	7	10	7	10	5	39	15	256
Geheel Friesland . .	325	948	1085	1203	1098	4659	52	316	376	422	409	1575	271	6505

Gebied.	Aantal afgegeven arbeidskaarten.													
	Jongens.						Meisjes.						Gehuwde vrouwen.	Totaal.
	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.	13 jaar.	14 jaar.	15 jaar.	16 jaar.	17 jaar.	Totaal.		
Assen	17	40	52	62	62	233	—	15	29	28	32	104	11	348
Borger	10	18	34	34	22	118	10	19	19	20	18	86	21	225
Emmen.	12	87	123	161	115	498	1	47	63	96	81	288	509	1295
Hoogeveen	16	34	49	51	62	212	3	8	11	11	8	41	6	259
Meppel	35	76	63	60	73	307	5	28	51	44	36	164	30	501
Odoorn	1	16	10	16	13	56	1	9	15	15	8	48	1	105
Geheel Drente . . .	133	422	499	575	502	2131	33	182	277	308	265	1065	658	3854
9de district	790	2324	2746	2982	2691	11533	199	1130	1417	1470	1321	5537	1206	18276
Dordrecht	72	310	314	315	355	1366	—	175	172	186	188	721	40	2127
Gorinchem	10	65	55	84	90	304	1	26	45	48	39	159	9	472
Leerdam	24	74	74	84	87	343	3	29	28	31	12	103	7	453
Ridderkerk	37	100	111	122	115	485	2	41	32	59	38	172	11	668
Sliedrecht	43	95	109	89	102	438	5	12	12	8	8	45	3	486
Zwijndrecht	23	62	61	62	63	271	17	32	25	21	14	109	9	389
Zuid-Holland (10de district). .	460	1341	1437	1499	1525	6262	69	435	433	484	390	1811	174	8247
Middelburg	19	60	63	61	56	259	2	45	32	37	27	143	8	410
Vlissingen.	27	95	110	117	125	474	1	35	48	35	51	170	12	656
Geheel Zeeland. . .	165	537	608	695	665	2670	42	262	336	323	286	1249	184	4103
10de district	625	1878	2045	2194	2190	8932	111	697	769	807	676	3060	358	12350
Het Rijk 1921 . . .	8342	24290	27082	27711	26554	113979	1660	14574	17311	17118	16096	66759	13411	194149
„ „ 1920 *) . .	12237	19473	20852	20961	17964	92637	7237	12004	12906	12725	10835	56198	8442	157277

*) Het aantal afgegeven arbeidskaarten voor jongens en meisjes van 12 jaar bedroeg in 1920 resp. 1150 en 491.

Staat 7.

OVERZICHT van de processen-verbaal, opgemaakt in 1921

Gebied, waar de overtredingen werden geconstateerd.	Werkzaamheden in eene werkplaats.				Brood bezorgen.			
	Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.	Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.
1ste district	2	2	4	16	—	1	—	—
Tilburg	1	—	—	—	—	—	—	—
Breda	—	—	—	—	—	1	—	—
Overig 2de district	4	2	2	5	—	1	2	1
Rotterdam	2	1	—	—	—	2	—	—
Delft	—	2	—	—	—	—	—	—
Schiedam	—	—	—	—	—	—	—	—
Overig 3de district	1	—	—	—	—	—	—	—
's-Gravenhage	—	4	—	—	—	1	—	—
Gouda	—	1	—	—	—	—	—	—
Overig Zuid-Holland 4de district	2	7	1	3	—	1	1	—
Utrecht (Stad)	—	3	—	—	—	1	—	—
Amersfoort	—	1	—	—	—	2	—	—
Overig deel provincie Utrecht	—	1	2	—	—	2	2	—
Amsterdam	15	4	—	—	—	1	—	—
Overig 5de district	—	—	2	—	—	—	—	—
Haarlem	—	—	—	—	—	—	—	—
Zaandam	—	1	—	—	—	—	—	—
Overig 6de district	1	16	11	2	—	2	2	—
Apeldoorn	—	2	—	1	—	—	—	—
Arnhem	—	1	—	—	—	—	—	—
Harderwijk	—	1	1	—	—	—	—	—
Overig 7de district	—	2	1	5	1	—	2	5
Deventer	—	3	—	—	—	5	—	—
Hengelo	—	—	—	—	—	—	—	—
Zwolle	—	6	—	—	—	1	—	—
Overig 8ste district	3	2	—	4	—	2	—	5
Groningen (Stad)	1	21	—	—	—	11	—	—
Leeuwarden	—	1	—	—	—	—	—	—
Overig 9de district	12	5	6	4	—	1	1	—
Dordrecht en Zwijndrecht	1	—	—	—	—	—	—	—
Overig Zuid-Holland 10de district	10	1	6	—	—	—	—	—
Vlissingen	—	1	—	—	—	—	—	—
Overig deel provincie Zeeland	1	1	6	5	—	—	—	1
Totaal 1921	56	92	42	45	1	35	10	12
„ 1920	63	105	33	24	7	31	6	2

voor overtreding van artikel 9 der Arbeidswet 1919.

L O O P W E R K.												Verschillende andere werkzaamheden.				T O T A A L.
Melk bezorgen.				Couranten bezorgen.				Voor div. andere bedrijven.								
Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.	Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.	Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.	Arbeidsinspectie.	Gemeentepolitie.	Rijksveldwacht.	Koninklijke Marechaussée.	
—	—	—	—	1	—	—	2	7	—	—	1	—	1	—	—	37
—	—	—	—	—	4	—	—	1	2	—	—	—	—	—	—	8
—	—	—	—	—	4	—	—	—	2	—	—	2	3	—	—	12
—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	3	—	—	23
—	—	—	—	5	10	—	—	—	15	—	—	—	3	—	—	38
—	1	—	—	—	4	—	—	—	10	—	—	—	—	—	—	17
—	1	—	—	—	7	—	—	—	7	—	—	1	8	—	—	24
1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	5
—	20	—	—	6	1	—	—	—	3	—	—	1	8	1	—	45
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	4
—	—	—	1	3	—	—	—	2	1	1	—	1	7	2	—	33
—	1	—	—	—	4	—	—	—	4	—	—	—	3	—	—	16
—	3	—	—	—	1	—	—	—	4	—	—	—	—	—	—	11
—	1	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	12
1	4	—	—	—	—	—	—	1	6	—	—	3	8	—	—	43
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	1	—	—	—	2	—	—	1	6	—	—	10
—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	4	—	—	8
—	1	—	—	—	5	1	—	—	6	2	—	—	19	1	3	72
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	3
1	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	4
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
—	—	—	—	—	1	—	2	—	5	—	5	—	1	1	1	32
—	1	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	15
—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	7
—	—	—	1	—	—	—	3	—	4	—	4	—	—	—	8	36
—	1	—	—	—	4	—	—	1	8	—	—	—	4	—	—	51
—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	3
—	—	—	—	1	1	—	—	1	2	1	3	—	1	6	10	55
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	4
—	—	—	—	2	2	—	—	1	—	—	—	—	6	1	—	29
—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	—	2	—	—	5
—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	1	18
3	36	—	2	18	53	1	9	17	95	5	13	11	94	14	23	687
2	36	—	—	29	47	2	6	16	120	5	1	12	50	8	17	622

Staat 8 a. 1.

OVERZICHT van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie, Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding van artikel 23 der Arbeidswet 1919, gerangschikt naar de bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd.

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
I.	Steenfabrieken	4	—	—	—	—	—	4	—	3	—	11
	Cementwerken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Pannenfabrieken	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	Glasslijperijen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Betonfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Kalkblusscherijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
III.	Drukkerijen	—	—	1	—	—	1	—	2	—	1	5
	Filmfabrieken	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Fotografische ateliers	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2
IV.	Bouwwerken	19	11	1	5	3	9	16	1	—	3	68
	Metselaars	12	—	—	1	—	—	—	4	—	6	23
	Stucadoors	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	3
	Timmerlieden	13	4	1	10	—	10	8	5	25	6	82
	Trasfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Leggen van betonringen	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Leidekkersbedrijf	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Schilders	—	4	—	3	—	2	4	5	5	—	23
	Straatwegherstellers	—	4	—	—	—	—	—	—	2	—	6
	Behangerijen en stoffeerderijen	—	—	—	3	—	—	1	—	—	—	4
	Loodgieters	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
	Electrotechnische bureaux	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Aannemers	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
	Bruggenbouw	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
V.	Zandbaggerondernemingen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Olieslagerijen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Verffabrieken	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Patentoliefabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
VI.	Kunstmesthandel	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
	Hoepelmakerijen	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Houtbewerking	1	—	—	—	1	—	—	—	3	—	5

Bedrijfsgroep.	B E D R I J V E N.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
	Houthandel.	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Houtzagerijen	4	1	—	—	—	—	7	—	1	1	14
	Klompenmakerijen	7	—	—	—	—	—	10	2	1	4	24
	Kuiperijen	1	1	—	1	—	—	—	—	—	—	3
	Meubelmakerijen.	6	—	—	1	—	1	3	1	3	1	16
	Schrijnwerkerijen	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Knoopenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Kistenmakerijen	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Mandenmakerijen	—	1	2	2	—	—	5	2	—	1	13
	Lijstenmakerijen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
	Laddermakerijen.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Reparatie van tabaks- en sigaren- pijpen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Borstelfabrieken	—	—	—	—	—	1	1	—	—	—	2
	Mattenfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Rietdekkers.	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	2
	Eikschillerijen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
VII.	Dameskleermakerijen	3	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
	Hoedenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Kleermakerijen	12	1	—	23	7	10	11	9	8	4	85
	Modisterijen	2	—	1	5	—	—	2	1	—	—	11
	Naaisters	4	1	—	—	1	1	1	1	3	2	14
	Wasch- en strijkinrichtingen	1	—	2	6	5	1	5	2	2	3	27
	Plisseerinrichtingen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Chem. wasscherijen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Confectiefabrieken	—	—	—	—	2	2	—	2	—	—	6
VIII.	Beeldhouwerijen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
IX.	Leerlooierijen	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Schoenfabrieken	1	3	—	—	—	—	—	—	—	—	4
	Schoenmakerijen.	1	—	—	2	2	2	6	4	3	1	21
	Vellenblooterijen.	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Zadelmakerijen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
X.	Veenderijen	—	—	—	—	1	—	—	5	1	—	7
XI.	Koperslagerijen	7	2	—	—	—	—	—	—	3	—	12
	Smederijen	21	14	2	6	3	13	22	7	29	3	120
	Draadvlechterijen	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2

[illegible]

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
XVIIc.	Zuivelfabrieken	—	—	1	1	—	—	—	—	3	—	5
	Kaaspakhuizen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
XVII d.	Sigarenfabrieken	3	2	—	—	—	1	—	—	—	2	8
	Tabakskerverijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
XVII e.	Bierbrouwerijen	2	1	—	—	—	—	—	—	—	—	3
	Limonadefabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
	Hooiperserijen	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	2
	Margarinefabrieken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Suikerfabrieken	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	8
	IJsfabrieken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Slagerijen	—	—	5	—	48	5	23	1	3	14	99
	Mineraalwaterfabrieken	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Vleeschwarenfabrieken	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Bloembollenpellerijen	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	3
	Koffiebranderijen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1	2
	Zuurinleggerijen	—	—	—	—	3	—	—	—	—	—	3
	Poeliersbedrijf	—	—	—	—	1	—	—	1	—	—	2
	Bierbottelarijen	—	—	—	—	—	1	2	—	1	—	4
	Cacao- en chocoladefabrieken	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2
	Conservenfabrieken	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	2
	Graanschoonderijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Stijfsel­fabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Koekfabrieken	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1
	Visch- en fruithandel	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Aardappelmeelfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Vermicellifabrieken	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Zaadschoonderijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	Brandstoffen- en voederhandel	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Totaal 1921		151	79	28	99	93	86	156	79	128	78	977
„ 1920		7	11	1	9	1	7	6	1	10	2	55

Staat 8 a. 2.

OVERZICHT van de wegens overtreding van artikel 23 der Arbeids-
wet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten
en de verbalisanten.

Processen-verbaal opgemaakt door de:	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
Arbeidsinspectie	38	23	7	14	43	2	10	3	19	33	192
Gemeentepolitie	29	28	18	69	43	43	75	20	42	13	380
Rijksveldwacht	6	3	1	11	3	37	45	12	33	20	171
Koninklijke Marechaussée	78	25	2	5	4	4	26	44	34	12	234
Totaal 1921	151	79	28	99	93	86	156	79	128	78	977

Staat 8 b. 1.

OVERZICHT van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie,
Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens over-
treding van artikel 24 der Arbeidswet 1919, gerangschikt naar de
bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd.

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
I.	Aardenbuizenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Cementringenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Dakpannenfabrieken	4	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4
	Steenfabrieken	7	2	—	1	—	—	12	1	1	—	24
	Kunststeenfabrieken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Kalkblusscherijen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1	2
	Kalkzandsteenfabrieken	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Kalkbranderijen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Cementwarenfabrieken	—	—	—	—	—	—	1	—	2	—	3
	Glasslijperijen	—	—	—	—	—	—	1	—	2	1	4
	Aardewerkfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	2

[illegible]

Bedrijfsgroep.	B E D R I J V E N.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
VI.	Hoepelmakerijen	2	9	—	2	—	—	—	—	—	29	42
	Houtzagerijen	3	1	2	3	—	—	7	1	1	3	21
	Klompenmakerijen	5	3	2	1	—	—	15	2	—	3	31
	Mandenmakerijen	1	4	—	—	—	2	8	1	—	3	19
	Meubelmakerijen	5	1	7	3	3	3	6	2	2	—	32
	Stroohulzenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Timmerfabrieken	3	3	—	—	—	—	—	—	—	—	6
	Kuiperijen	—	3	4	3	—	—	1	1	1	2	15
	Borstelfabrieken	—	1	—	—	—	—	2	1	—	—	4
	Teenschillerijen	—	1	—	—	—	—	1	—	—	13	15
	Houtbewerkingsinrichtingen	—	—	5	7	—	2	1	—	3	4	22
	Matrassenmakerijen	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
	Jalouzie- en rolluikenfabrieken	—	—	—	—	1	—	—	—	—	2	3
	Speelgoedfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Lijstenmakerijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Bezembinderijen	—	—	—	—	—	—	1	2	—	—	3
	Mattenmakerijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2
	Eikschillerijen	—	—	—	—	—	—	—	—	8	—	8
	Rietmeubelfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Modelmakerijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2
VII.	Kleermakerijen	7	1	3	9	5	10	9	10	10	20	84
	Modisterijen	3	1	2	2	—	—	1	2	1	3	15
	Naaisters	3	2	—	1	1	1	2	1	2	7	20
	Wasch- en strijkinrichtingen	2	1	—	11	8	7	10	7	6	1	53
	Confectiefabrieken	—	2	1	—	4	—	—	5	—	—	12
	Hoedenfabrieken	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	2
	Beddenmakerijen	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
	Lingeriefabrieken	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Fabrieken van petten-fournituren	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Waschverzending	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
	Bontwerkerijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Dekenfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Chemische ververijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
IX.	Schoenmakerijen	2	4	6	9	7	9	13	17	—	3	70
	Huidenzouterijen	—	—	—	3	—	—	—	—	—	2	5
	Lederfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Rubberfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Schoenfabrieken	3	17	—	—	—	1	—	—	—	—	21

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
	Zadelmakerijen	—	2	—	1	—	1	—	—	2	—	6
	Leerlooierijen	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Tandartsen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
X.	Veenderijen	—	—	—	—	3	—	—	11	27	—	41
XI.	Smederijen	26	13	14	16	5	11	53	32	37	29	236
	Koperslagerijen	1	2	3	1	2	3	2	6	2	—	22
	Draadvlechterijen	—	1	—	—	—	—	2	1	—	—	4
	IJzergieterijen.	—	1	—	—	—	—	2	—	—	—	3
	Goudsmederijen	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Gereedschappenfabrieken.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Metaalbuizenfabrieken	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Metaaldraaierijen.	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	2
	Hoefsmederijen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Kachelplattenfabrieken.	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
	Koperwerkenfabrieken.	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Lood- en zinkpletterijen	—	—	—	3	—	—	—	—	—	—	3
	Metaalwarenfabrieken	—	—	—	3	1	—	1	—	1	—	6
	Zilvermederijen	—	—	—	1	—	2	—	—	—	—	3
	Plaatwellerijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Draadnagelfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
	Vijlenkapperijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Kopergieterijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
	Verlakkerijen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Vertininrichtingen	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1
	Galvaniseerinrichtingen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
XII.	Auto-herstelplaatsen	3	—	—	—	—	—	2	2	—	—	7
	Constructiewerkplaatsen	1	2	—	—	—	2	—	—	—	—	5
	Electr. Inst. bureaux	1	1	1	—	2	—	—	—	—	1	6
	Gloeilampenfabrieken	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Landbouwwerktuigenfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	1	—	—	2
	Machinefabrieken	1	—	1	2	3	—	4	2	1	8	22
	Rijwiel- en motorherstelplaatsen.	4	3	10	19	1	17	27	8	9	10	108
	Locomotiefherstelplaatsen	1	—	1	1	1	—	—	—	—	4	8
	Machineherstelplaatsen	—	3	4	—	—	—	—	—	—	—	7
	Horlogemakerijen	—	—	1	—	—	1	4	1	—	—	7
	Orgelmakerijen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Apparatenfabrieken	—	—	—	3	—	—	—	1	—	—	4

[illegible]

Bedrijfs-groep.	B E D R I J V E N.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
XVI.	Gasfabrieken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	2
	Electrische Centrales	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2
XVIIa.	Brood-, koek- en banketbakkerijen .	12	19	4	17	15	24	4	26	14	15	150
	Biscuitfabrieken	—	1	—	2	1	—	—	—	—	—	4
XVIIb.	Graanmalerijen	4	1	2	4	1	8	25	10	4	14	73
	Meelfabrieken	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Veevoederfabrieken	—	—	—	9	—	—	—	—	—	—	9
	Grutterijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
XVIIc.	Melkinrichtingen	3	—	—	2	2	—	—	—	—	—	7
	Zuivelfabrieken	2	3	3	2	—	4	9	—	1	—	24
	Kaaspakhuizen	—	—	—	5	—	—	—	—	2	—	7
	Boterpakkerijen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
	Fabrieken van melkproducten . .	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
XVII d.	Sigarenfabrieken	6	3	—	2	2	1	2	4	2	2	24
	Sigarettenverpakkerijen	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1
XVII e.	Aardappelmeelfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	1	—	2
	Bierbottelarijen	1	—	1	—	1	—	2	—	3	2	10
	Bierbrouwerijen	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Cacao- en chocoladefabrieken . . .	2	2	—	—	1	4	—	—	—	—	9
	Exportslagerijen	1	—	—	—	—	—	—	—	4	—	5
	Koffiebranderijen	1	—	—	1	1	—	—	—	—	—	3
	Limonadefabrieken	3	2	—	—	1	—	—	—	—	1	7
	Mineraalwaterfabrieken	1	—	—	3	—	6	1	—	—	1	12
	Siroopfabrieken	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1	2
	Slagerijen	2	6	6	17	11	11	76	13	23	14	179
	Suikerfabrieken	—	14	1	—	—	—	—	—	—	—	15
	Spiritusfabrieken	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	Wijnhandel	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Hooiperserijen	—	5	—	—	—	—	2	—	—	—	7
	Fabrieken van voedingsmiddelen . .	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
	IJsfabrieken	—	1	1	—	—	1	3	2	—	—	8
	Branderijen en gistfabrieken . . .	—	—	3	—	—	—	—	—	—	—	3
	Darmenwasscherijen	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	Suikerwerkfabrieken	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	2
	Vischconservenfabrieken	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.										Het Rijk.
	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	
Zuiveren van peulvruchten.	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
Distilleerderijen	—	—	—	1	2	—	—	—	—	1	4
Groentenzouterijen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	2
Pompstations van waterleidingen	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	1
Vischrookerijen	—	—	—	1	—	3	—	—	5	—	9
Vleeschwarenfabrieken	—	—	—	2	—	—	—	—	—	—	2
Poelierswerkplaatsen	—	—	—	2	9	2	—	1	—	—	14
Bietenkokerijen	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	2
Likeurstokerijen	—	—	—	—	1	—	—	2	—	—	3
Azijnfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Conservenfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Fruitpakkerijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Jamfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Stremselfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Stijfsselfabrieken	—	—	—	—	—	1	—	—	—	1	2
Bloembollenpellerijen	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	1
Worstfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Koek- en banketfabrieken	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	2
Haringinleggerijen	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	1
Oestersorteerderijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	6
Vermicellifabrieken	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Graan- en zaadschoonderijen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	5
Kooplieden	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
Totaal 1921	203	214	137	258	130	213	405	227	230	324	2341
„ 1920	23	44	18	40	6	25	15	13	11	35	230

Staat 8 b. 2.

OVERZICHT van de wegens overtreding van artikel 24 der Arbeids-
wet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten
en de verbalisanten.

Processen-verbaal opgemaakt door de:		1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
Arbeidsinspectie		60	91	46	60	62	22	20	25	41	168	595
Gemeentepolitie		58	63	77	177	55	132	241	115	81	42	1041
Rijksveldwacht		2	9	10	16	7	50	86	20	51	95	346
Koninklijke Marechaussée		83	51	4	5	6	9	58	67	57	19	359
Totaal 1921		203	214	137	258	130	213	405	227	230	324	2341

Staat 8 c. 1.

OVERZICHT van de gedurende het jaar 1921 door de Arbeidsinspectie,
Rijks- en Gemeentepolitie opgemaakte processen-verbaal wegens over-
treding van artikel 35 resp. 36 der Arbeidswet 1919, gerangschikt
naar de bedrijven, waarin de overtredingen werden geconstateerd.

Bedrijfsgroep.	BEDRIJVEN.	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
XVIIa	Bakkerijen	81	57	82	262	120	187	276	124	294	173	1656
	Broodfabrieken	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	2
	Totaal 1921	81	59	82	262	120	187	276	124	294	173	1658
	„ 1920	20	1	1	47	2	27	12	42	29	12	193

Staat 8 c. 2.

OVERZICHT van de wegens overtreding van artikel 35 resp. 36 der Arbeidswet 1919 opgemaakte processen-verbaal, gerangschikt naar de districten en de verbalisanten.

Processen-verbaal opgemaakt door de:	1ste district.	2de district.	3de district.	4de district.	5de district.	6de district.	7de district.	8ste district.	9de district.	10de district.	Het Rijk.
Arbeidsinspectie	27	3	14	4	38	3	7	1	4	28	129
Gemeentepolitie	30	31	42	188	60	104	184	62	109	44	854
Rijksveldwacht	—	4	17	44	7	60	59	16	58	91	356
Koninklijke Marechaussée	24	21	9	26	15	20	26	45	123	10	319
Totaal 1921	81	59	82	262	120	187	276	124	294	173	1658

ALPHABETISCHE KLAPPER.

Aansprakelijkheid (Zie ook onder Strafbaarheid).

Mededeelingen omtrent de — van hoofd of bestuurder. 95—96, 177—178.

Aardewerkindustrie.

Aan de — te Gouda moest overwerk worden toegestaan, ten einde te kunnen blijven bestaan. 64.

Absenteïsme.

Mededeeling omtrent — op cursussen in het verleenen van eerste hulp bij ongevallen. 39.

Acetyleentoestellen.

Ongevallen door — en maatregelen ter voorkoming daarvan. 130—131.
De bepaling van artikel 191 van het Veiligheidsbesluit, waarin verboden wordt —, anders dan tijdelijk en in bijzondere omstandigheden, in een werklokaal op te stellen, wordt vaak overtreden. 131.

Administratieve bepalingen.

Slechte naleving der — in bollenschuren. 45.

Naleving en toepassing der —. 93—95.

Afleveren van brood.

De bepaling inzake — werd door alleen werkende bakkerspatroons eenige malen overtreden. 91.

Afvalwater (Zie onder Waterverontreiniging).

Ambachtsschoolleerlingen.

Keuring van —. 200.

Amusementsbedrijf (Zie onder Kunstbedrijf).

Arbeid.

Behandelde onderwerpen in den Hoogen Raad van —. 2.

De Directeur-Generaal van den — was lid van den Hoogen Raad van —. 15.

Mededeeling omtrent hetgeen de Arbeidswet 1919 onder — verstaat. 45.

— door vrouwen, verricht te spoedig na hare bevalling. 58.

— buiten fabrieken of werkplaatsen op andere tijden, dan in fabrieken of werkplaatsen geoorloofd is. 84—86.

Mededeelingen omtrent verleende vergunningen voor het verrichten van — buiten fabrieken of werkplaatsen op andere tijden, dan in fabrieken of werkplaatsen geoorloofd is. 84—85.

Overtredingen van het verbod om — buiten fabrieken of werkplaatsen te verrichten op andere tijden, dan in fabrieken of werkplaatsen geoorloofd is. 85.

Arbeid (*Vervolg*).

Mededeelingen omtrent — in meer dan één onderneming. 85—86.

— buiten broodbakkerijen op andere tijden, dan in broodbakkerijen geoorloofd is. 92—93.

— door fabrieksbazen valt niet onder de bepalingen van het zgn. Bazenbesluit, wanneer deze bestaat uit fabrieksarbeid, welke anders door gewone arbeiders wordt verricht. 98.

Arbeiders (*Zie ook onder Vakvereenigingen*).

Invloed der Arbeidswet 1919 op de —. 44.

De — stellen den vrijen zaterdagmiddag zéér op prijs. 44.

De Arbeidswet 1919 wordt door het overgrootste meerendeel der — zéér gewaardeerd. 44.

Mededeelingen omtrent het al of niet willen verrichten van overwerk door de —. 44.

Tegenzin der — in zaterdagmiddagarbeid. 61.

De — verleen dikwijls weinig medewerking bij het constateeren van overtredingen. 63.

Bij de in stukloon werkende textiel — bleek eene sterke neiging te bestaan om vóór den aanvang van den productieven arbeid verschillende voorbereidende werkzaamheden te verrichten. 64.

Weigering der — om overwerk, hetwelk tegen hun zin toegestaan was, te verrichten. 72.

Verzet van de zijde der — op de groote scheepswerven om over te werken, aangezien verband gevoeld werd tusschen het overwerk en loonsverlagingen. 76.

Verplichting der — om van hun arbeid in meer dan één onderneming kennis te geven. 86.

Verplichting der — tot het geven van inlichtingen. 96.

Arbeidersorganisaties (*Zie onder Vakvereenigingen*).**Arbeidsbesluit.**

Mededeelingen omtrent de naleving van het —. 49—58.

De naleving van het — kon niet zóó gecontroleerd worden, als wenschelijk ware, terwijl de huizennoed eene juiste naleving vaak belemmerde. 49.

Uitspraak inzake de bepaling van het — betreffende de grootte van het oppervlak der lichtopeningen. 54.

Inwerkingtreding van de bepalingen van het — betreffende het geneeskundig onderzoek van jeugdige personen of vrouwen. 56.

Arbeidsbeurzen.

Menigmaal werd de hulp der — ingeroepen, ten einde de beslissing op verzoeken om overwerk zoo zuiver mogelijk te doen zijn. 71.

Arbeidsconferentie (*3de Internationale*).

De Directeur-Generaal van den Arbeid was Regeeringsafgevaardigde op de —. 16.

Arbeidsconferentie (3de Internationale) (Vervolg).

De Landbouwkundige bij de Arbeidsinspectie was technisch raadsman van de Regeeringsafgevaardigden ter —. 17.

Arbeidsinspectie.

Inspanning der — in verband met de invoering der Arbeidswet 1919. 1—2, 18, 40, 71.

Samenstelling van het personeel der —. 4—7.

Uitbreiding van het personeel der —. 8.

Benoemingen, bevorderingen en mutaties van personeel der —. 8—11.

Ontslag van den heer Ir. Sicco R. Smit als Hoofdinspecteur van den Arbeid en zijne verdiensten als zoodanig. 9—10.

Personen, staande buiten het corps van ambtenaren, die ten dienste der — werkzaamheden verrichtten. 11—14.

Door de — werden geene crisiswerkzaamheden meer verricht. 15.

Werkzaamheden der — ten behoeve van het Koninklijk Nationaal Steuncomité. 15.

Bijzondere opdrachten aan de — verstrekt. 15—18.

Samenwerking van — en Raden van Arbeid en Verzekeringsraden ter voorkoming van invaliditeit. 17, 190—193.

Werkzaamheden der — in verband met de Phosphorluciferswet. 17—18, 38.

Afgelegde bezoeken door ambtenaren der —. 18.

Lezingen door ambtenaren der — over de Arbeidswet 1919 voor Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en Marechaussée. 21.

Gezamenlijk bezoek door ambtenaren der — en politieambtenaren aan inrichtingen. 21.

Werkzaamheden der — in verband met de Hinderwet. 30, 35—37.

Idem de Ongevallenwet. 37.

Idem de Beroepswet. 37—38.

Idem de Caissonwet. 38.

Idem de verbandcursussen. 38—39.

Overleg tusschen — en vakvereenigingen van werkgevers en werknemers vond veel plaats. 41, 71—72.

Overleg tusschen — en zgn. bakkerij-commissies had plaats. 41, 88.

De — beschikte niet over voldoende tijd om de naleving van het Arbeidsbesluit zóó te controleeren, als wenschelijk ware. 49.

Het toezicht op de naleving van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in lokalen, waar onvoldoend beschutte werktuigen aanwezig zijn, nam, speciaal wat de contrôle op onbeveiligde vleeschmolens in slagerijen betrof, veel tijd der — in beslag. 55.

Hinderen van een ambtenaar der — en het vernielen van zijn fietsband. 67.

Overbelasting van den administratieven dienst der — door de uitvoering van artikel 28 der Arbeidswet 1919. 71.

Weigeren van toegang aan ambtenaren der — kwam tweemaal voor. 97—98.

Verschil van meening tusschen — en een rijksveldwachter inzake de toepassing van het Bazenbesluit. 99.

Arbeidskaarten.

Uitreiking — voor havenarbeiders. 17.

Het in strijd met de wettelijke bepalingen uitreiken van — voor kinderen kwam veelvuldig voor. 46.

Mededeelingen omtrent de naleving van de bepalingen inzake —. 93.

In de veenderijen werd geëischt, dat de betrokken personen een duplicaat der arbeidskaart bij zich zouden dragen. 93.

Arbeidsloon (Zie onder Loon).**Arbeidslust.**

De — is nog niet tot het oude peil gestegen. 42.

Arbeidslijst.

Groot aantal arbeidslijsten, welke eene onwettige werktijdregeling bevatten. 19, 62, 94.

Mededeelingen omtrent de invulling der —. 40.

Naleving en toepassing van de bepalingen betreffende de —. 93—95.

Voor de juiste invulling der — verleende de Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en Koninklijke Marechaussée gewaardeerde hulp. 94.

Voor al in den eersten tijd bleven vele inrichtingen in gebreke afschrift van de — in te zenden. 94.

Voor ondernemingen, waarin door omstandigheden, buiten het bedrijf, zeer onregelmatig moet worden gewerkt, leverde het behoorlijk invullen der — groote bezwaren op. 94.

Van de mogelijkheid om vrijstelling te verleen van bepalingen omtrent de — werd eenige malen gebruik gemaakt. 94—95.

Het vermelden van den naam van een arbeider op de — kan soms groote moeilijkheden veroorzaken. 95.

Mededeelingen omtrent het niet ophangen van eene — bij huisindustrie. 95.

Mededeelingen omtrent het ondertekenen van de — met den firmanaam. 95.

Arbeidsregister.

Naleving en toepassing der bepalingen betreffende het —. 93—95.

Door het niet bijwerken van het — bij veranderingen in de arbeidslijst eischt dit register zelf contrôle. 93.

Eenige malen werd vrijstelling van bepalingen omtrent het — verleend. 94—95.

Arbeidstijd.

Onderzoek naar den — in de Belgische vlasindustrie. 17, 78.

Uitzending eener commissie naar Duitschland ten einde een onderzoek in te stellen naar den — in de industrie aldaar. 17, 43.

Het toezicht op de naleving van het bepaalde omtrent den arbeidsduur door de Gemeentepolitie is belangrijk verbeterd. 21.

Naleving en toepassing van de bepalingen omtrent den — in fabrieken of werkplaatsen. 61—68.

Het aantal overtredingen van de bepalingen omtrent den — is zéér groot, doch niet altijd kan van moedwillige overtreding worden gesproken. 62.

Arbeidstijd (*Vervolg*).

Eenige typische overtredingen van de bepalingen omtrent den —. 65—68.

De — van bakkersgezellen. 91—92.

Mededeelingen omtrent den — in steenhouwerijen. 176.

Idem in haringspeterijen en -rookerijen. 245.

Idem in de veenderijen. 250—251.

Idem van wakers, op wie de Arbeidswet 1919 niet toepasselijk was. 257.

Arbeidsvoorwaarden (*Zie ook onder Onderzoek*).

Toezicht op de — der werklieden, belast met het vervaardigen van militaire equipmentstukken voor rekening van het Departement van Koloniën. 16.

Advies inzake de — der postiljons. 16.

Arbeidswet 1911.

Berechting van overtredingen der — na het in werking treden der Arbeidswet 1919. 187—188.

Arbeidswet 1919.

Invoering der —. 1—2.

Wijziging van artikel 39 der —. 2, 87.

Een voorontwerp tot wijziging der — werd ontworpen en in den Hoogen Raad van Arbeid behandeld. 2.

Voorbereiding van algemeene maatregelen van bestuur tot uitvoering der werktijdbepalingen van de — in kantoren en winkels. 2.

Lezingen over de — door ambtenaren der Arbeidsinspectie voor Gemeente-politie, Rijksveldwacht en Marechaussée. 21.

Het doen naleven der — is gelukt. 40.

Overstelpende drukte bij de Arbeidsinspectie door invoering der —. 40.

Volgens de gewijzigde — kan op verzoek van vakvereenigingen van werkgevers en -nemers van de wettelijke regelingen onder zekere voorwaarden worden afgeweken. 41.

Invloed der — op de industrie. 41—44.

Het is niet mogelijk duidelijk aan te geven welken invloed de — op de industrie heeft gehad, evenmin kan dit volledig geschieden ten aanzien van de uitwerking op de arbeiders. 44.

Invloed der — op de arbeiders. 44.

Waardeering van de — door het overgrootste meerendeel der arbeiders. 44.

De — werd slecht nageleefd in de bollenschuren. 45.

Naleving of toepassing van artikel 1 der —. 45.

" " " " " 2 " —. 45—46.

" " " " " 9, j^o. artikel 101, 5de lid, der —. 46—49.

" " " " " 10 der —. 49—58.

" " " " " 11 " —. 58.

" " " " " 22 " —. 59—60.

" " " " " 23 " —. 60—61.

" " " " " 24 " —. 61—68.

Arbeidswet 1919 (*Vervolg*).

Naleving of toepassing van artikel 25 der —. 61—68.

"	"	"	"	"	26	"	—.	68—70.
"	"	"	"	"	28, j ^o .	artikel 30, 2de lid, der —.	71—82.	
"	"	"	"	"	29	der —.	82—83.	
"	"	"	"	"	31	"	—.	83—84.
"	"	"	"	"	32	"	—.	84—86.
"	"	"	"	"	35	"	—.	86, 88—90.
"	"	"	"	"	37	"	—.	86—90.
"	"	"	"	"	38	"	—.	90—91.
"	"	"	"	"	39	"	—.	87—89.
"	"	"	"	"	40	"	—.	91—92.
"	"	"	"	"	42	"	—.	92.
"	"	"	"	"	43	"	—.	92—93.
"	"	"	"	"	67	"	—.	93.
"	"	"	"	"	68	"	—.	93—95.
"	"	"	"	"	74, 2de lid, der —.	95—96.		
"	"	"	"	"	79, 1ste lid, der —.	96.		
"	"	"	"	"	80	der —.	86.	
"	"	"	"	"	82	"	—.	206—216.
"	"	"	"	"	83, 6de lid, der —.	96—97.		
"	"	"	"	"	85, 1ste lid, der —.	97—98.		
"	"	"	"	"	91	der —.	98—99.	
"	"	"	"	"	94	"	—.	99—100.

De — is niet van toepassing op de zoutziederij der Kon. Ned. Zout-industrie te Boekelo. 45.

Verkeerde meening, vooral bij kleine werkgevers en op het platteland, omtrent het toepasselijk zijn der — op zgn. „eigen personeel”, d. w. z. eigen kinderen. 62—63.

De naleving der — was in de grootere fabrieken en in de steden aanmerkelijk beter dan op het platteland; redenen waarom zulks zoo was. 63. Arbeiders verleen en dikwijls weinig medewerking bij het constateeren van overtredingen der —. 63.

De — heeft een heilzamen invloed gehad in de herstelplaatsen van het visscherijbedrijf te IJmuiden; wel kostte het veel moeite de wet daar te doen naleven. 63—64.

Aanvankelijk verzet tegen de — door cichoreidrogerijen; later had men zich aangepast. 65.

De — heeft in vele gevallen op het loon van nachtwakers een ongunstigen invloed gehad. 65.

De uitvoering van artikel 28 der — nam, meer dan eenig ander artikel dier wet, den tijd der ambtenaren in beslag. 71.

De bepaling, dat het districtshoofd zonder machtiging van den Minister voor niet langer dan 6 dagen overwerkvergunning kan verleen en, heeft veel moeite veroorzaakt. 72.

Arbeidswet 1919 (*Vervolg*).

De bepalingen der — voor de broodbakkerijen waren het gunstigst voor het kleinbedrijf. 88.

De bepaling der — inzake de aansprakelijkheid van hoofden of bestuurders gaf in het veenderij- en eikschillersbedrijf moeilijkheden. 95—96.

Mededeelingen omtrent het niet toepasselijk zijn der hoofdstukken IV en V van de — voor bepaalde personen. 98—99.

Mededeelingen omtrent de naleving der wettelijke bepalingen in haring-rookerijen en -speterijen. 244—245, 247, 248.

Mededeelingen omtrent de naleving der — in de veenderijen. 250—251.

Arbitrage.

De Directeur-Generaal van den Arbeid was voorzitter eener — commissie voor een loongeschil in het landbouwbedrijf in het Noordelijk Westerkwartier (Groningen). 16.

De Landbouwkundige bij de Arbeidsinspectie was secretaris van bovenvermelde commissie. 16.

Mededeelingen omtrent — in bovenvermeld loongeschil. 260—262.

Bakkerijen.

Wijziging van de wettelijke bepalingen omtrent het toestaan van bakkersnachtarbeid door den Minister. 2, 87.

De — nemen in het totaal aantal der Hinderwetvergunningen de belangrijkste plaats in. 32.

Overleg tusschen Arbeidsinspectie en zgn. bakkerij-commissies had plaats. 41, 88.

Voor al banketbakkers maakten zich schuldig aan overtreding van het verbod van kinderarbeid. 47.

Naleving der wettelijke bepalingen omtrent den bakkersarbeid. 86—93.

Blijkens de opgedane ervaring zijn de algemeene bepalingen betreffende de broodbakkerijen het gunstigst voor het kleinbedrijf en moesten aan het groot- en middelbedrijf faciliteiten verleend worden. 88.

Moeilijkheid van contrôle in kleine broodbakkerijen. 88.

Vergunningen tot voorarbeid in broodbakkerijen. 88.

Vergunningen tot nachtarbeid in broodbakkerijen. 88.

Verscheidene malen werden de aan de vergunningen tot voor- of nachtarbeid verbonden voorwaarden niet nageleefd, hetgeen soms intrekking der vergunning ten gevolge had. 88.

Het verzet tegen de wettelijke bepalingen omtrent bakkersarbeid werd soms zéér hardnekkig volgehouden. 88—89.

Mededeelingen omtrent vergunning tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkerspatroons. 90—91.

Eenige malen ontsloeg de patroon zijn personeel om als alleen werkende bakker nachtarbeid te mogen verrichten. 91.

Bepalingen betreffende den arbeidstijd van bakkersgezellen. 91—92.

Mededeelingen omtrent overwerkvergunning voor bakkersgezellen. 92.

Bakkerijen (*Vervolg*).

Arbeid buiten broodbakkerijen op andere tijden, dan in broodbakkerijen geoorloofd is. 92—93.

Balansenfabriek.

Keuring van jeugdige personen, werkzaam in eene —. 204.

Bazenbesluit.

Verschillende uitspraken over de vraag of een coupeur valt onder de bepalingen van het zgn. —. 60—61, 183—184.

Naleving en toepassing van het zgn. —. 98—99.

Het zgn. — is niet toepasselijk op den arbeid van fabrieksbazen, indien die arbeid bestaat uit werkzaamheden, welke anders door gewone arbeiders worden verricht. 98, 184—185.

Verschil van meening tusschen Arbeidsinspectie en een rijksveldwachter over de toepasselijkheid van het zgn. —. 99.

Rechterlijke uitspraken over de toepasselijkheid van het zgn. — (coupeurs en fabrieksarbeid door bazen tijdens staking van arbeiders). 183—185.

Bemalingsinrichtingen.

Tot de — worden niet gerekend de kleine watermolens, die bij vele boerderijen worden aangetroffen. 46.

Benoemingen (Zie onder Personeel).**Benzine.**

Mededeelingen omtrent het opslaan van —. 104—105.

Beroep.

— tegen een voorschrift betreffende verwarming van winkels. 57—58.

Mededeelingen omtrent ingestelde beroepen tegen beschikkingen van het districtshoofd op verzoeken om overwerkvergunning. 82.

Het districtshoofd ging bij den Minister in — tegen door burgemeesters verleende vergunningen tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkerspatroons, verleend tegen het advies van het districtshoofd; de bestreden beslissingen werden vernietigd. 91.

Eenige bakkers gingen in — tegen eene afwijzende beschikking op hun verzoek om als alleen werkende bakkerspatroon des nachts bakkersarbeid te mogen verrichten; de beroepen werden ongegrond verklaard. 91.

Mededeelingen omtrent ingestelde beroepen krachtens de Veiligheidswet (artikel 16). 166—168.

In — vernietigde de Minister een door het hoofd van het 2de district gestelden eisch om de wanden van eene steenhouwerswerkplaats zóó te betimmeren en af te pleisteren, dat zij blijvend een gesloten geheel zouden vormen. 174.

Beroepswet.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie in verband met de —. 37—38.

Beroepsziekten (Zie ook onder Vergiftiging).

Oogaandoeningen door zwavelwaterstof in beetwortelsuikerfabrieken. 111—118, 214—215.

Beroepsziekten (Zie ook onder Vergiftiging) (Vervolg).

Het voorkomen van —. 166.

Mededeelingen omtrent de in de Arbeidswet 1919 voorgeschreven verplichting tot aangifte van —. 206—216.

Aantal aangegeven gevallen van —. 206.

Aanzienlijke vermeerdering van het aantal aangegeven ziektegevallen. 206.

Kort overzicht der aangegeven gevallen van —. 206—213.

Eenige mededeelingen omtrent enkele meer belangrijke aangegeven ziektegevallen. 213—216.

Olieëkkeem bij meisjes in de spoelerij eener katoenfabriek. 216.

Klachten van meisjes in eene rijwielbandenfabriek door benzine. 217.

Petroleumvergiftiging op eene scheepswerf. 217.

Bevalling.

Te spoedig deelnemen aan den bedrijfsarbeid na —. 58.

Beveiligingen.

Mededeelingen omtrent beveiligingstoestanden in fabrieken of werkplaatsen door de Rijksverzekeringsbank. 37.

— van vleeschmolens. 37, 129—130.

Bevorderingen (Zie onder Personeel).**Bezoeken.**

Afgelegde — door ambtenaren der Arbeidsinspectie. 18.

Gezamenlijk — van inrichtingen door ambtenaren der Arbeidsinspectie en politieambtenaren. 21.

— afgelegd door de ambtenaren van den electrotechnischen dienst der Arbeidsinspectie. 29—30.

— aan inrichtingen in verband met een daartoe gedaan verzoek der Rijksverzekeringsbank. 37.

Bollenschuren.

Bezoek aan —, waarbij eene slechte naleving der Arbeidswet 1919 werd geconstateerd. 45.

Boormachine.

Onbeschutte —. 52.

Bouw van een vaarttuig.

Advies inzake de verhooging van de aannemingssom voor den —. 16.

Bouwbedrijven.

Voor al in de — weigerden de arbeiders over te werken, indien de overwerkvergunning tegen hun zin was verleend. 72.

Bouwplannen.

Goedkeuring der — ingevolge artikelen 2—5 der Veiligheidswet. 101.

Bouwwerken.

Advies inzake het in bestekken van rijks — opnemen eener clause ter voorkoming van ongevallen door open balklagen. 16.

Bouwwerken (*Vervolg*).

Advies inzake de loonvoorwaarden in bestekken van rijks —. 16.

Advies inzake de loonvoorwaarden voor schilders in bestekken van voor rekening van het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel uitgevoerde schilder- of bouwwerken. 16.

De veiligheidsvoorschriften voor bouwsteigers worden maar matig in acht genomen, vooral als de voegers, die meestal in aangenomen werk arbeiden, aan het werk zijn. 134.

Ongevallen op —, o. a. door het niet-beveiligd zijn van bouwsteigers. 134.

Roekeloosheid van 2 electriciens, die op een 30 M. hooge stelling zonder eenigen veiligheidsmaatregel werkten. 134.

Beschouwingen omtrent het gevaar van toepassing van electriciteit op — (met foto). 219—224.

Brand.

Mededeelingen omtrent het voorkomen van —. 104—105.

Mededeelingen omtrent — in eene gasfabriek. 104.

Mededeelingen omtrent het voorkomen van ongevallen bij —. 105—106.

De naleving van de bepalingen op de ontvluchtingswegen bij — eischte voortdurend toezicht. 105.

Overtredingen van de bepalingen op de ontvluchtingswegen bij —. 106.

Brillen.

Niet aanwezig zijn of niet gebruiken van veiligheids —. 37.

Buitenland.

Het verstrekken van gegevens over het tewerkstellen van buitenlandsche arbeiders. 17.

Onderzoek naar den werktijd in Belgische vlasserijen. 17, 78.

Uitzending eener commissie naar Duitschland om na te gaan de toepassing der Arbeidswet aldaar. 17, 43.

Buitenlandsche concurrentie. 42—43.

Bijzondere opdrachten.

— aan de Arbeidsinspectie verstrekt. 15—18.

Caissonwet.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie in verband met de —. 38.

Keuring van caissonarbeiders. 205.

Capsulefabrieken.

Keuring van jeugdige personen, werkzaam in —. 204.

Carnegie Heldenfonds.

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van het —. 15.

Centrifuges.

Beveiliging van —. 129.

Cichoreidrogerijen.

Eerst hevig verzet in de — tegen het wijzigen van den 2-ploegendienst in een 3-ploegendienst, doch na eenige veroordeelingen werd men meegaander en paste men zich geheel aan de wet aan. 65.

Cirkelzaag.

Overtreding van het verbod van arbeid met eene — door jeugdige personen. 51.

Beveiliging van en ongevallen door cirkelzagen. 126—127.

Commissie.

Uitzending eener — naar Duitschland, ten einde een onderzoek in te stellen naar den arbeidstijd in de industrie aldaar. 17, 43.

Overleg tusschen Arbeidsinspectie en zgn. bakkerij-commissies. 41, 88.

Te Hengelo en Enschedé werden twee advies-commissies uit de metaalbewerkersorganisaties gesticht om advies te geven bij verzoeken om overwerk. 71—72.

Onderzoek van eene —, ingesteld door het bestuur der Kon. Ned. Brandweervereeniging, naar een systeem tot bewaring van benzine. 104—105.

Concurrentie.

— met het buitenland. 42—43.

Confectie-industrie.

In de — bestond neiging tot overtreding van het verbod van kinderarbeid. 48.

Contrôle.

De — op de naleving van het Arbeidsbesluit kon niet zóó intensief zijn als wenschelijk ware. 49.

De — op de naleving der wettelijke bepalingen was in kleine broodbakkerijen zéér moeilijk. 88.

De — op den huisarbeid (schoenindustrie) is uiterst moeilijk. 189.

Coupeurs.

Rechterlijke uitspraken over den arbeid van — in verband met het zgn. Bazenbesluit. 60—61. 183—184.

Rechterlijke uitspraak, waarbij de arbeid van een coupeur, die wel eens ten behoeve van het publiek in den winkel komt, niet onder arbeid in winkels wordt gerangschikt. 186—187.

Couponboekjes (Zie onder Overwerk).**Couranten.**

Herhaalde malen moest proces-verbaal worden opgemaakt wegens het door kinderen doen bezorgen van —. 47.

Arrest van den Hoogen Raad omtrent zondagsarbeid in courantdrukkerijen (de Telegraaf). 180—182.

Crisis.

Door de Arbeidsinspectie werden geene -werkzaamheden meer verricht. 15.

Verstreking van gegevens voor het door het Internationaal Bureau van Arbeid te Genève ondernomen onderzoek naar omvang en oorzaken der industriele —. 17.

Dakbeschieting.

Mededeelingen omtrent —. 53—54, 109.

Dampen, gassen en stof (Schadelijke of hinderlijke).

Overtredingen van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in lokalen met —. 53.

Overtreding van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in lokalen, waar dampen met lucht ontplofbare mengels kunnen vormen. 56.

Mededeelingen omtrent de bestrijding van —. 111—120.

Zwavelwaterstofvergiftiging in suikerfabrieken. 111—118, 214—215.

Mededeelingen omtrent eenige ongevallen, veroorzaakt door vergiftige gassen of dampen. 118.

Onder de installaties tot bestrijding van stof nemen die in houtbewerkingsinrichtingen de voornaamste plaats in. 119.

In de eerste helft van 1921 kwamen in verschillende deelen des lands afzuiginstallaties in houtbewerkingsinrichtingen tot stand, doch in de tweede helft van dat jaar ondervond verdere invoering stagnatie door de malaise. 119.

Mededeelingen over de stofbestrijding in vlasserijen. 119.

In metaalslijperijen van rijwielfabrieken en vernikkelinrichtingen worden de afzuiginrichtingen nog weinig gewaardeerd. 119.

In de ketelmakerij der spoorwegwerkplaats te Haarlem werd eene installatie in gebruik genomen om het bij het ketelbikken ontstane stof af te voeren. 119.

Mededeeling omtrent stofbestrijding bij het maken van grafzerken. 120.

Kooloxydevergiftiging in eene kalkbranderij. 166.

Uitgebrachte adviezen door de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken inzake rookbestrijding. 234—235.

Dampkringverontreiniging.

Mededeelingen omtrent advies inzake het tegengaan van — door eene zoutzuurfabriek te Cuyk. 238—239.

Idem door eene poelierswerkplaats te Deventer. 239—241.

Idem door eene vlasbrakerij en zwingelarij te Axel. 241—242.

Deegkneedmachines.

Beveiliging van en ongevallen door —. 129.

Deegwalsen.

Beveiliging van en ongevallen door —. 129.

Degelpersen.

Ongevallen door —. 126.

Dekpersoneel.

Het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen van het — in de binnenscheepvaart werd voortgezet. 14.

Driewielers.

Overtreding van het verbod van door trappen voortbewegen van transport — door personen beneden 16 jaar. 51.

Drinkwater.

In Friesland en Groningen gaf de droge zomer van 1921 moeilijkheden met de drinkwatervoorziening. 166.

Ongeschikt — op een groot kanaalwerk in Limburg. 166.

Ontbreken van — in eene steenhouwerswerkplaats. 174.

Drukkerspersoneel.

Keuring van beschermd —. 199—200.

Drijfwerk.

Beveiliging van en ongevallen door —. 122.

De toepassing van frictie-koppelingen vindt meer en meer plaats. 122.

Eerste hulp bij ongevallen.

De Directeur-Generaal van den Arbeid was voorzitter der Commissie in het belang van het verleenen van —. 15.

De Medisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie was onder-voorzitter van voornoemde commissie. 17.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie ten aanzien der verbandcursussen. 38—39.

Geringe lust tot deelneming aan de verbandcursussen. 38.

Examineeren in het verleenen van — van personen door medici bij de Arbeidsinspectie. 38.

Verbandcursussen georganiseerd door de Ned. spoorwegen. 38.

Absenteïsme op de cursussen in het verleenen van —. 39.

Het verschaffen van —. 165.

„ „ „ —, veroorzaakt door den electrischen stroom. 218.

Eikschillen.

De bepaling inzake de aansprakelijkheid van hoofden of bestuurders gaf in het eikschillersbedrijf moeilijkheden. 95—96.

Mededeelingen onttrent het —. 252—253.

Overzicht der gedurende 1921 in het 9de district opgemaakte processen-verbaal in het eikschillersbedrijf, alsmede van de gevelde vonnissen. 253.

Electriciteit.

De Electrotechnisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie was lid van de commissie tot herziening van den leidraad, betreffende de toepassing van — aan boord van schepen. 17.

Werkzaamheden van den electrotechnischen dienst der Arbeidsinspectie. 29—30.

Overzicht van de door ambtenaren van den electrotechnischen dienst bezochte electrische installaties. 29.

Bezoeken door de ambtenaren van den electrotechnischen dienst afgelegd ten behoeve van de Inspectie van den Havenarbeid. 30.

Electriciteit (*Vervolg*).

Beoordeeling van schakelschema's en plannen van op te richten elektrische installaties door den Electrotechnisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie. 30.

Toenemende electrificatie van bedrijven. 32.

Overtreding van het verbod van arbeid aan elektrische geleidingen door jeugdige personen, waarbij de betrokken jongen werd gedood. 50.

Ongevallen door —. 135—160. 220, 221, 222—223, 224—225, 226—227.

Overzicht van de ongevallen door — gedurende de jaren 1909 t/m 1921 (met graphische voorstelling). 135—136.

Aard der verwondingen bij ongevallen door —. 136—137.

Oorzaken en beschrijving van de ongevallen door — (met foto's). 137—160.

Niet-doodelijke ongevallen bij lage spanning door werken aan of in de nabijheid van niet-afgedekte, onder spanning staande deelen van elektrische werktuigen, toestellen of leidingen. 137—138.

Niet-doodelijke ongevallen bij lage spanning door defecte leidingen en toestellen. 138—140.

Niet-doodelijke ongevallen bij lage spanning door het gebruik van ondeugdelijke toestellen en leidingen. 140—142.

Niet-doodelijke ongevallen bij lage spanning door het laten vallen of uitschieten van gereedschap. 142.

Niet-doodelijke ongevallen bij lage spanning door diverse oorzaken. 142—143.

Niet-doodelijke ongevallen bij hoge spanning. 143—147.

Doodelijk ongeval bij lage spanning. 147—158.

Doodelijk ongeval bij hoge spanning. 158—160.

In fabrieken en werkplaatsen wordt het gebruik van zgn. vliegende smeltveiligheden verboden. 140.

Overzichten van de gestelde eischen van electrotechnischen aard ter beveiliging tegen het gevaar van elektrische installaties. 160—161.

Mededeelingen omtrent het verleenen van eerste hulp bij ongevallen, veroorzaakt door den electrischen stroom. 218.

Beschouwingen omtrent het gevaar van toepassing van — op bouwwerken (met foto). 219—224.

De aanleg der elektrische installaties is op bouwwerken vaak slordig. 219.

Mededeelingen omtrent de buitenleidingen op bouwwerken. 219—221.

Mededeelingen omtrent het maken van eene aardverbindingsleiding aan de gestellen van electromotoren, lieren, betonmolens, enz. op bouwwerken. 221—222.

Mededeelingen omtrent het schakelmateriaal bij installaties op bouwwerken. 222.

Mededeelingen omtrent de elektrische verlichting op bouwwerken (met foto). 222—223.

Mededeelingen omtrent het centraal verdeelbord bij elektrische installaties op bouwwerken. 223—224.

Electriciteit (Vervolg).

Beschouwingen omtrent het aanbrengen van electrische sterkstroomleidingen in de nabijheid van daken, goten, vensters en dergelijke. 224—226.

Beschouwingen omtrent electrische installaties op kranen (met foto en teekeningen). 226—233.

Mededeelingen omtrent eene door de „Heemaf” te Hengelo geconstrueerde electrische installatie. 229—231.

Toepassing der — in de vlasserij in Friesland. 255.

Enquêtes (Zie onder Onderzoek).**Fabrieken of werkplaatsen.**

Mededeeling omtrent hetgeen de Arbeidswet 1919 onder — verstaat. 45.

Rechterlijke uitspraken over de beteekenis der woorden — (kaaspakhuizen en bankwerkerij eener automobiilverhuurdersfirma). 178—180.

Feestdagen.

Overwerk wegens R. K. —. 81.

Fraismachines.

Overtreding van het verbod van arbeid aan — door jeugdige personen. 55.

Frictie-koppelingen.

— worden meer en meer toegepast. 122.

Gassen (Zie onder Dampen, gassen en stof).**Gehaktmachines (Zie onder Vleeschmolens).****Georganiseerd Overleg.**

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van de Centrale Commissie voor — in Ambtenarenzaken. 15.

Gezondheidsraad.

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van den —. 15.

De Medisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie was lid van den —. 17.

Glas-in-loodzetterijen.

Keuring van jongens, werkzaam in —. 204.

Graanpakhuizen.

Overwerk werd verleend ten behoeve der in de stad Groningen gelegen — met krachtwerktuig, ten einde te voorkomen, dat deze industrie zich naar de provincie zou verplaatsen. 78—79.

Granito-werkplaatsen.

Klachten over den toestand der werklokalen van de —. 174—175.

Grondwerk.

Eenige werkzaamheden, welke beschouwd moeten worden als —. 46.

Haar (loshangend).

Herhaaldelijke overtreding van het verbod van arbeid aan in beweging zijnde werktuigen door jeugdige personen of vrouwen met wijde of loshangende kleeding of —. 52.

Haar (loshangend) (Vervolg).

De arbeidsters verzetten zich zelf sterk tegen het opsteken van het —. 52.
Ongevallen door —. 122—123.

Haringspeten en -rooken.

Mededeelingen omtrent het —. 244—248.

Mededeelingen omtrent de naleving der wettelijke bepalingen in haringspeterijen. 244—245, 248.

Havenarbeid (Inspectie van den).

Uitreiking van arbeidskaarten voor havenarbeiders. 17.

Bezoeken, gebracht door ambtenaren van den electrotechnischen dienst der Arbeidsinspectie, ten behoeve van de —. 30.

Hekelarijen.

Onderzoek van beschermd personeel in hennep —. 197.

Hinderwet.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie in verband met de —. 30, 35—37.
Overzicht van het aantal sedert 1908 jaarlijks verleende — vergunningen. 30.

Graphische voorstelling, aangevende de fluctuaties in het aantal verleende — vergunningen. 31.

Flauwe stijging van het aantal verleende — vergunningen en oorzaken daarvan. 32.

Opsomming der belangrijkste oprichtingen en uitbreidingen. 32—35.

Gemeentebesturen wijden niet genoeg zorg aan de uitvoering der administratieve voorschriften der —. 35.

Inwerkingstellen van inrichtingen vóór de aanvraag om vergunning krachtens de —. 35.

Terugzending van teekeningen wegens onvolledigheid of niet met de werkelijkheid overeenkomende. 35.

Verleenen van vergunningen zonder dat de door de — geëischte verklaring van het districtshoofd der Arbeidsinspectie was ontvangen. 35.

Opleggen van voorwaarden, zonder dat door het districtshoofd der Arbeidsinspectie eene beoordeeling dezer voorwaarden was gegeven. 35.

Niet-toezending door gemeentebesturen van afschriften van het proces-verbaal der gehouden zitting tot aanhooren van bezwaren of van de op het verzoek om — vergunning genomen beschikking. 36.

Ten onrechte inzenden van aanvragen om — vergunning. 36.

Bijzondere regeling, getroffen tusschen de Arbeidsinspectie te Amsterdam en het gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht aldaar. 36—37.

Mededeeling omtrent — voorwaarden, opgelegd aan de Friesch-Groningsche Coöperatieve Beetwortelsuikerfabriek te Groningen, ten einde verontreiniging van het Hoendiep te voorkomen en omtrent de niet-naleving dier voorwaarden. 117—118.

Aantal in 1921 verleende — vergunningen voor steenhouwerijen. 172.

Hinderwet (Vervolg).

Uitgebrachte adviezen in — zaken door de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken. 234—235.

Advies inzake beroep, ingesteld tegen de door het gemeentebestuur van Noordgouwe verleende onvoorwaardelijke vergunning tot oprichting eener vlasroterij. 236—237.

Advies inzake beroep, ingesteld tegen de weigering van de vergunning tot oprichting eener boraxfabriek te Cuyk. 237.

Bij Koninklijk besluit werd vergunning voor den proeftijd van één jaar verleend tot oprichting van eene zoutzuurfabriek te Cuyk; mededeeling van het betreffende advies van den Raad van State. 238—239.

Advies inzake beroep, ingesteld tegen de weigering van vergunning tot oprichting eener poelierswerkplaats te Deventer. 239—241.

Advies inzake beroep, ingesteld tegen de weigering van vergunning tot oprichting eener vlasbrakerij en zwingelarij te Axel. 241—242.

Principieele beslissing betreffende artikel 20, 1ste lid, der —. 242—243.

Hoofd of bestuurder.

Aanwijzing van —. 99—100.

Uitspraak der Arrondissements-Rechtbank te 's-Hertogenbosch over de beteekenis der woorden — (overtreding in het Electrische Centraal Station der gemeente Almkerk). 177.

Arrest van den Hoogen Raad omtrent de vraag wie als verantwoordelijk — moet worden beschouwd (het werkzaam zijn van een arbeider eener onderneming in eene werkplaats eener andere onderneming). 177—178.

Hooge Raad van Arbeid (Zie onder Arbeid).**Hotelpersoneel.**

Het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen, speciaal de werktijden, van — beëindigd. 14.

Houtbewerking.

De krachtig doorgezette woningbouw veroorzaakte vele oprichtingen en uitbreidingen van inrichtingen voor —. 32.

Onder de installaties tot bestrijding van stof nemen die in houtbewerkingsinrichtingen de voornaamste plaats in. In de eerste helft van 1921 kwamen verschillende afzuiginstallaties tot stand, doch in de tweede helft van dat jaar ondervond de verdere invoering stagnatie door de malaise. 119.

Beveiliging van gecombineerde houtbewerkingsmachines. 128.

Houtschillersbedrijf.

Overwerkvergunningen werden verleend aan het —. 64.

Houtskoolstrijkijzers.

Gebruik van —. 53.

Huidlijden.

Mededeeling over — bij een meisje in eene kunstlichtdrukrichting. 214.

Huisindustrie.

Plotselinge en algemeene toename der — in bloembollenstreken als gevolg van inspectie der zgn. bollenschuren. 45.

Mededeelingen omtrent huisarbeid in de schoenindustrie. 85, 189.

Een kousenfabrikant liet door zijne arbeidsters na afloop van het dagwerk nog arbeid thuis verrichten. 85.

Arresten van den Hoogen Raad omtrent — (mandenmakers te Vlijmen en huiswever). 182—183.

Hygiëne.

De Medisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie was lid der Internationale Commissie voor de Bedrijfs—. 17.

Industrie.

Invloed der Arbeidswet 1919 op de —. 41—44.

Inlichtingen.

Mededeelingen omtrent de verplichting tot het geven van — en omtrent het weigeren daarvan of het geven van valsche —. 96.

Invaliditeit.

Voorkoming van —. 17, 190—193.

Joodsche bedrijven.

Overwerk voor —. 81.

Kaaspakhuizen.

Rechterlijke uitspraken omtrent de vraag of — als fabrieken of werkplaatsen in den zin der Arbeidswet 1919 beschouwd moeten worden. 179.

Kalkbranderij.

Kooloxydevergiftiging in eene schelp—. 166.

Kantoren.

Vorbereiding van algemeene maatregelen van bestuur tot uitvoering der werktijdbepalingen der Arbeidswet 1919 in —. 2.

Overtreding van de bepalingen van het Arbeidsbesluit voor —. 58.

Keramische industrie.

Keuring van vrouwen, werkzaam in de —. 194—196.

Kettingfraizen.

Ongevallen door —. 128.

Keuringen (Geneeskundige).

Geneeskundigen, aangewezen voor het verrichten van —. 11—13.

Samenwerking van Arbeidsinspectie met Raden van Arbeid en Verzekeringsraden ten einde blijvende invaliditeit bij arbeiders te voorkomen. 17, 190—193.

Inwerkingtreding van bepalingen omtrent het geneeskundig onderzoek van jeugdige personen of vrouwen, werkzaam in bepaalde fabrieken of werkplaatsen. 56.

Het doen arbeiden van niet-gekeurde jeugdige personen in drukkerijen en handvlasserijen kwam eenige malen voor. 56.

Keuringen (Geneeskundige) (Vervolg).

— van steenhouwers. 172—173, 200—202.

Opsomming der wettelijke bepalingen, ingevolge waarvan — plaats vonden. 190.

— van vrouwen, werkzaam in steenfabrieken. 193.

— van vrouwen, werkzaam in de keramische industrie. 194—196.

— van beschermd personeel in handvlasserijen en hennephekelarijen. 196—197.

— van jeugdige personen, werkzaam in de textielindustrie. 197—198.

— van beschermd drukkerspersoneel. 199—200.

— van ambachtsschoolleerlingen. 200.

— van jeugdige personen, werkzaam in de sigarenindustrie. 203—204.

— van jeugdige personen, werkzaam in capsulefabrieken. 204.

— van jongens, werkzaam in glas-in-loodzetterijen. 204.

— van jongens, werkzaam in vijlenkapperijen. 204.

— van jeugdige personen, werkzaam in eene balansfabriek. 204.

— van jongens, werkzaam in muziekinstrumentenfabrieken. 205.

— van jongens, werkzaam in eene loodpletterij. 205.

— van jongens, werkzaam in eene staalwarenfabriek. 205.

— van jeugdige personen, werkzaam in eene moquetteweverij en wattenfabriek. 205.

— van jongens, werkzaam in eene stoomverffabriek. 205.

— van caissonarbeiders. 205.

— van personeel, werkzaam in loodwitfabrieken. 205—206.

Kinderarbeid.

Verboden — in bollenschuren. 45.

Mededeelingen inzake het verbod van —. 46—49.

Verboden — werd herhaaldelijk geconstateerd; in vele gevallen was de overtreding te goeder trouw begaan. 46.

In verscheidene gevallen moest meermalen tegen hetzelfde bedrijfshoofd proces-verbaal worden opgemaakt wegens overtreding van het verbod van —. 47.

Mededeelingen omtrent — in veenderijen. 251.

Mededeelingen omtrent — in het eikschillersbedrijf. 252.

Klachten.

Groote toename van het aantal ingekomen —. 26.

— ingediend door vakverenigingen. 26, 135.

— rechtstreeks ingediend door de arbeiders. 26.

Anoniem ingediende —. 26.

De inzenders van — waren niet altijd op de hoogte van de wettelijke bepalingen. 26.

— vaak onvolledig en vaag. 26.

— konden dikwijls niet vervolgd worden wegens de vrees van de arbeiders om de noodige verklaringen af te leggen. 26.

Klachten (*Vervolg*).

— ingediend uit wangunst of concurrentie-overwegingen. 26.

Overzicht der ingekomen —. gesplitst naar de herkomst. 27.

Idem, gesplitst naar het onderwerp. 27—28.

Uitslag van de behandeling der ingekomen —. 29.

Kleeding (*wijde of loshangende*).

Herhaaldelijke overtreding van het verbod van arbeid aan in beweging zijnde werktuigen door jeugdige personen of vrouwen met —. 52.

Kleedingmagazijnen.

Het verbod van zaterdagmiddagarbeid gaf veel moeite in heeren —. 60.

Kleedkamers en kleederbergplaatsen.

Mededeelingen omtrent —. 106—107.

In het 3de district moest meermalen op het weder inrichten van kleederbergplaatsen in steenhouwerijen worden aangedrongen. 175.

Koffiehuisbedienden.

Het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen, speciaal de werktijden, van — beëindigd. 14.

Kranen.

Beschouwingen omtrent elektrische installaties op — (met foto en teekeningen). 226—233.

Kruiarbeid.

Een verbod van het verplaatsen van beladen kruiwagens in de oesterkweekerijen door jeugdige personen en gehuwde vrouwen werd uitgevaardigd. 49.

Kunstbedrijf.

Overtredingen van de bepalingen van het Arbeidsbesluit voor jeugdige personen of vrouwen, werkzaam in het kunst- en amusementsbedrijf. 58.

Kunstverrichtingen.

Overtreding van het verbod van het verrichten van of deelnemen aan gevaarlijke — door jeugdige personen. 49—50.

Kunstzijde-industrie.

Belangrijke uitbreiding der — door oprichting eener kunstzijdefabriek te Ede. 34.

Kwartaalstaten (*Zie onder Politie*).**Laklederfabriek.**

Oprichting van de eerste — in ons land. 33.

Landbouwarbeidswet.

Een voorontwerp — werd voor behandeling in den Hoogen Raad van Arbeid gereed gemaakt. 3.

Landbouwbedrijf.

Arbitrage in een loongeschil in het — te Groningen (Noordelijk Westerkwartier). 260—262.

Leerpersen.

Beveiliging van en ongevallen door —. 124.

Levensmiddelen.

Verzending van — aan Nederlanders in het buitenland. 15.

Lezingen.

— over de Arbeidswet 1919 door ambtenaren der Arbeidsinspectie voor Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en Koninklijke Marechaussée. 21.

Lieren.

Overtreding van het verbod om — door jeugdige personen te doen bedienen. 50.

Liften.

Beveiliging van en ongevallen door —. 133—134.

Lintzagen.

Ongevallen door —. 127.

Lompen.

Overtreding van het verbod om — te doen behandelen door personen beneden 16 jaar. 51.

Loodpletterij.

Keuring van jongens, werkzaam in eene —. 205.

Loodwitfabrieken.

Keuring van personeel, werkzaam in —. 205—206.

Loon (Zie ook onder Bouwwerken).

Mededeelingen omtrent de naleving van het verbod voor personen beneden 15 jaar van het verrichten van arbeid, waarbij het — anders is bepaald dan naar tijdruimte, tenzij het districtshoofd daartegen geen bezwaar heeft. 52.

Stuk — werd in eenige gevallen door het districtshoofd toegestaan. 52.

Soms moet extra — bij overwerk worden betaald. 72.

Het verzet der werkgevers tegen extra — bij overwerk leidde ten slotte tot eene gedachtenwisseling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. 72.

— conflict tusschen arbeiders en werkgevers in het veenderijbedrijf. 249.

Overzicht van de loonen van wakers. 258.

Arbitrage in een — geschil in het landbouwbedrijf te Groningen (Noordelijk Westerkwartier). 260—262.

Los- en laadwerk.

Het verbod van zatermiddagarbeid veroorzaakte moeilijkheden bij —. 61.

Luchtruimte (vrije).

Talrijke overtredingen van de bepalingen betreffende de —, speciaal in naaistersateliers. 54.

Overtreding van de bepaling betreffende de — in lokalen, waar sigaren of sigaretten worden gemaakt of tabak in drogen toestand wordt bewerkt of verwerkt. 56—57.

Luchtruimte (vrije) (Vervolg).

Vrijstellingen van de bepalingen betreffende de — voor te lage strijkerijen werden verleend. 57.

Afkeuring van te lage strijkerijen in verband met de —. 57.

Mededeelingen omtrent de — in werklokalen. 101—102.

Luchtverversching.

Zéér vele bemerkingen inzake de — moesten worden gemaakt. 54.

Mededeelingen omtrent de —. 109—110.

De ventilatie bleef een onderwerp van voortdurende bemoeiing voor de Arbeidsinspectie. 109.

Verzet door arbeiders en werkgevers tegen de voorgeschreven ventilatiemiddelen. 109—110.

Geëischt systeem van — in eene fabriek van drops en in eene vertinnerij. 110.

Machinekamerpersoneel.

Het onderzoek naar de arbeidsverhoudingen van het — in de binnenscheepvaart werd voortgezet. 14.

Machines (Langnaadfels —).

Beveiliging van en ongevallen door —. 123.

Machinist.

Overtreding van de bepaling, dat een persoon beneden 16 jaar geen — of stoker mag zijn bij krachtwerktuigen en stoomketels. 51.

Malerijen (Zie ook onder Molens).

Toename van het aantal oprichtingen en uitbreidingen van graan — en meelfabrieken. 32.

In graan — en veevoeder — kwam algemeen de wensch tot uiting om des avonds tot 7 uur te mogen werken. 64.

De gemengde — worden ten tijde, waarop zij met wind malen, beschouwd als uitsluitend door wind gedreven molens. 64.

Mangels.

Mededeelingen omtrent het inleggen op verwarmde — door jeugdige personen. 55.

Beveiliging van en ongevallen door stoom—. 128.

Marechaussée (Koninklijke).

Lezingen over de Arbeidswet 1919 voor de —. 21.

Medewerking van de — (belangrijke toename). 23.

Statistiek, aangevende de intensiteit van het door de Gemeentepolitie, Rijksveldwacht en — gehouden toezicht. 23.

Mattenvlechten.

Mededeelingen omtrent het — door kinderen te Genemuiden. 48.

Medewerking.

— van Gemeentepolitie. 19—23, 252.

— van Gemeentepolitie is verbeterd, doch nog niet voldoende. 19, 21.

Medewerking (*Vervolg*).

- Geen — van den burgemeester van Hellevoetsluis. 20.
— van de burgemeesters, ten aanzien van de inzending der kwartaalstaten van het gehouden politietoezicht. 22.
— van Rijksveldwacht en Marechaussée (belangrijke toename). 23.
— van andere zijde. 26—29.
— der vakvereenigingen wederom toegenomen. 26.
Rechtstreeksche — van de werknemers. 26.
Vrees der arbeiders om — te verleen. 26.
— der gemeentebesturen bij Hinderwetaanvragen. 35—36.
Dikwijls weinig — van de zijde der arbeiders bij het constateeren van overtredingen. 63.
Mededeeling omtrent — van een Ambtenaar van het Openbaar Ministerie bij berechting van overtredingen der Arbeidswet 1911 na het in werking treden der Arbeidswet 1919. 187—188.

Meelfabrieken.

- Toename van het aantal oprichtingen en uitbreidingen van graanmalerijen en —. 32.

Metaalbewerking.

- Belangrijk aantal oprichtingen en uitbreidingen van inrichtingen voor —. 32.

Militaire equipmentstukken.

- Toezicht op naleving der bij het aanbestedingscontract voor vervaardiging van — door het Departement van Koloniën gestelde eischen inzake arbeidsvoorwaarden der werklieden. 16.

Molens (Zie ook onder Malerijen).

- De kleine water—, die bij vele boerderijen worden aangetroffen, worden niet tot de bemalingsinrichtingen gerekend. 46.
Overtreding van de bepaling omtrent arbeid van jeugdige personen in wind—. 51.
Wind— met motorhulpkracht worden ten tijde, waarop zij met wind malen, beschouwd als uitsluitend door wind gedreven —. 64.
De wiek van een watermolen sloeg een persoon dood. 121.

Moquetteweverij.

- Keuring van jeugdige personen, werkzaam in eene —. 205.

Motoren.

- Waar explosie— worden opgesteld, wordt steeds geëischt deze in eene afzonderlijke en krachtig geventileerde ruimte te plaatsen. 118.
De toenemende electrificatie verdrijft meer en meer de explosie—. 121.
Het terugslaan van den motor bij het aanzetten veroorzaakte vele ongevallen, daar geen veiligheidsslinger gebruikt werd. 121.
De eisch om bij het aanzetten van — veiligheidsslingers te gebruiken verwekt vaak verzet. 121.

Mutaties (Zie onder Personeel).

Muziekinstrumentenfabrieken.

Keuring van jongens, werkzaam in —. 205.

Mijnen.

De Electrotechnisch-Adviseur bij de Arbeidsinspectie verrichtte werkzaamheden ten behoeve van het Staatstoezicht op de —. 17.

Nachtarbeid.

Wijziging in het wetsartikel betreffende het toestaan van bakkers— door den Minister. 2, 87.

Verbod van bakkers— en de naleving daarvan. 86—90.

Vergunningen tot bakkers—. 88.

Het niet-naleven van aan vergunningen tot bakkers— verbonden voorwaarden werd verscheidene malen geconstateerd; soms had dit intrekking der vergunning tot gevolg. 88.

Mededeelingen omtrent vergunningen tot — voor alleen werkende bakkerspatroons. 90—91.

De burgemeesters lieten, nadat zij vergunning tot — verleend hadden, gewoonlijk niet meer controleeren of de patroon wel alleen bleef werken; de Arbeidsinspectie ontdekte talrijke malen, dat de patroon wel hulp had. 91.

Eenige malen ontsloeg de patroon zijn personeel om als alleen werkende bakker — te mogen verrichten. 91.

— in haringspeterijen en -rookerijen. 244—248.

Nettenboeten.

Sterke vermindering van het aantal vrouwen, die zich met — in onze kustplaatsen onledig houden. 78.

Noodverlichting (Zie onder Verlichting).**Oesterkwekerijen.**

Uitvaardiging van een verbod van het verplaatsen van beladen kruiwagens in — door jeugdige personen en gehuwde vrouwen. 49.

Onderwijs.

Mededeelingen omtrent het geven van cursussen in naai- en huishoudonderwijs voor fabrieksarbeidsters te Dordrecht. 256.

Onderzoek.

Het — naar de arbeidsverhoudingen van het machinekamer- en dekpersoneel in de binnenscheepvaart werd voortgezet. 14.

Het — naar de arbeidsverhoudingen, speciaal naar de werktijden, van koffiehuisbedienden en hotelpersoneel beëindigd. 14.

— naar de arbeidsvoorwaarden in ondernemingen, welke niet aan de in haar bedrijf bestaande landelijke collectieve arbeidsovereenkomst gebonden waren en voor levering van druk- of bindwerk ten behoeve van overheidsdiensten in aanmerking kwamen. 16.

— naar den stand en de vooruitzichten in eenige belangrijke industriele bedrijfstakken. 17.

Onderzoek (*Vervolg*).

- naar den werktijd in de Belgische vlasindustrie. 17. 78.
- naar den werktijd in de Duitsche industrie. 17, 43.
- naar de prijzen der levensmiddelen in winkels in de mijnstreek. 17.
- Mededeelingen over verschillende geneeskundige onderzoekingen. 216—218.

Ongevallen.

- door open balklagen. 16.
- bij het bedienen van lieren door jeugdige personen. 50.
- door electriciteit. 50, 135—160, 220, 221, 222—223, 224—225, 226—227 (zie ook onder electriciteit).
- met cirkelzagen. 51, 126—127.
- in eene vloerzeilfabriek. 52.
- door stoommangels en strijkmachines. 55, 128.
- Ongeval bij het werken aan eene fraismachine door een jongen. 55.
- Ongeval in eene rijwielzadelfabriek bij het schoonmaken van eene leersplitsmachine door een jongen. 55.
- door gehaktmachines. 55, 129—130.
- Mededeelingen omtrent het voorkomen van — bij brand. 105—106.
- Mededeelingen omtrent eenige —, veroorzaakt door vergiftige gassen of dampen. 118.

Overzicht van het aantal in de industrie voorgekomen —. 120.

- door stoomketels. 121.
- door krachtwerktuigen. 121—122.
- door drijfwerk. 122.
- door loshangend haar en loshangende kledingstukken. 122—123.
- door onverwacht in beweging komen van werktuigen. 123.
- door papiermachines. 123.
- door langnaadfelsmachines. 123.
- door stanzmachines. 123—124.
- door leerpersen. 124.
- door stolmachines. 124.
- door slijpsteen. 124—126.
- door degelpersen. 126.
- door snelpersen. 126.
- door lintzagen. 127.
- door schaafbanken. 127—128.
- door kettingfraizen. 128.

Het voorkomen van — door gecombineerde houtbewerkingsmachines. 128.

Het voorkomen van — door centrifuges. 129.

- door deegkneedmachines. 129.
- door deegwalsen. 129.
- door acetyleentoestellen. 130—131.
- door andere ontploffingen. 131—132.
- door liften. 133—134.

Ongevallen (*Vervolg*).

— op bouwwerken. 134.

— op scheepswerven. 134—135.

Overzicht van de — door electriciteit gedurende de jaren 1909 tot en met 1921 (met graphische voorstelling). 135—136.

Aard der verwondingen bij — door electriciteit. 136—137.

Oorzaken en beschrijving van de — door electriciteit (met foto's). 137—160.

Overzichten van het aantal eischen van electrotechnischen aard, welke gesteld zijn ter voorkoming van —. 160—161.

Overzicht der — met doodelijken afloop. 162—165.

Het verschaffen van eerste hulp bij —. 165, 218.

Ongevallenwet.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie in verband met de —. 37.

Ontplofbare mengsels.

Overtreding van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in lokalen, waar dampen met lucht — kunnen vormen. 56.

Ontploffingen.

Ongevallen door —. 130—132.

Oogaandoeningen.

— in suikerfabrieken door zwavelwaterstofvergiftiging. 111—118, 214—215.

Oogverwondingen.

Niet-naleving van de bepalingen inzake het voorkomen van — bij jeugdige personen of vrouwen. 53.

Organisaties (Zie onder Vakvereenigingen).**Overgangsbesluit 1920.**

Wijziging van het —. 3.

Bepalingen van het —. 62.

Verlcende vergunningen ingevolge artikel 26 der Arbeidswet 1919 als aanvulling van het —. 69—70.

Overheidsbouw.

Advies inzake het opnemen van bepalingen over het gebruiken van buitenlandsch timmerwerk bij —. 16.

Overleg.

— van Arbeidsinspectie met vakvereenigingen van werkgevers of arbeiders. 41, 71—72.

— van Arbeidsinspectie met zgn. bakkerij-commissies. 41, 88.

Lang niet in alle bedrijven is een zoodanig — aanwezig, dat de arbeiders kunnen beseffen in hoeverre overwerk ook in hun of in het algemeen belang is. 44.

Soms nam het — met de arbeidersorganisaties een vasten vorm aan, o.a. te Hengelo en Enschedé, waar 2 advies-commissies uit de metaalbewerdersorganisaties werden gesticht. 71—72.

Overleg (*Vervolg*).

Ontstemming aan de zijde der werkgevers over het — der Arbeidsinspectie met de arbeidersorganisaties bij verzoeken om overwerk. 72.
Het — der Arbeidsinspectie met de arbeidersorganisaties bij verzoeken om overwerk maakte in de Tweede Kamer der Staten-Generaal een onderwerp van behandeling uit. 72.

Overmacht.

Mededeelingen omtrent het niet-strafbaar zijn in gevallen van —. 96—97.
Arrest van den Hoogen Raad betreffende het begrip — (koffiebranderij in het 2de district). 185—186.

Overwerk (*Zie ook onder Vergunningen*).

Groot aantal verzoeken om vergunning tot —. 18.
Redenen waarom — werd verleend. 43—44, 68.
Het al of niet willen verrichten van — door de arbeiders. 44, 72, 76.
De leiders der arbeidersvakverenigingen zijn in den regel gekant tegen —. 44.
Mededeelingen omtrent het verleenen van — aan verschillende bedrijven. 63—65.
Het misbruik maken van eene telegrafisch verleende vergunning tot —. 66.
Redenen waarom ingevolge artikel 26 der Arbeidswet 1919 — werd verleend. 68.
Vergunningen tot — ingevolge artikel 26 der Arbeidswet 1919. 69—70.
Mededeelingen omtrent de verleende vergunningen tot — krachtens artikel 28 der Arbeidswet 1919. 71—82.
Overbelasting van den administratieven dienst der Arbeidsinspectie door de uitvoering van artikel 28 der Arbeidswet 1919. 71.
Iedere aanvraag om — werd zooveel doenlijk ter plaatse onderzocht. 71.
De hulp van de Arbeidsbeurzen en arbeidersorganisaties werd menigmaal ingeroepen, ten einde de beslissing op verzoeken om — zoo zuiver mogelijk te doen zijn. 71—72.
Ontstemming aan de zijde der werkgevers over het overleg der Arbeidsinspectie met de arbeidersvakverenigingen inzake — vergunningen: behandeling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. 72.
De organisaties der werkgevers werden meestal geraadpleegd bij verzoeken om —. 72.
In enkele gevallen werd aan eene vergunning tot — de voorwaarde verbonden, dat het — met eene zekere extra-betaling aan de arbeiders moest worden vergoed; verzet der werkgevers hiertegen: behandeling in de Tweede Kamer der Staten-Generaal. 72.
De bepaling, dat het districtshoofd zonder machtiging van den Minister voor niet langer dan 6 dagen — kon vergunnen, heeft veel moeite veroorzaakt. 72.
Overzicht van het aantal der verleende — vergunningen ingevolge artikel 28 der Arbeidswet 1919. 73.

Overwerk (Zie ook onder Vergunningen) (Vervolg).

De verleende vergunningen ingevolge artikel 28 betroffen deels eene verlenging en deels eene verschuiving van den wettelijk vastgestelden werktijd, terwijl niet altijd gedurende alle dagen, waarvoor de vergunning gold, daarvan gebruik gemaakt werd en evenmin ten aanzien van alle in de vergunning genoemde personen. 73.

Overzicht van de voornaamste — vergunningen ingevolge artikel 28 der Arbeidswet 1919, ingedeeld naar de bedrijfsgroepen. 73—82.

Afwijzing van een verzoek der aardappelmeel- en stroocartonfabrieken om —, o.a. omdat inwilliging van het verzoek, in verband met de positie dier industrie, het loslaten van de normale werktijdgrenzen voor de noordelijke provincies zou beteekenen. 74—75.

Eenparig verzet der werklieden op de groote scheepswerven om — te verrichten, aangezien verband gevoeld werd tusschen het — en loonsverlagingen. 76.

— werd verleend voor de in de stad Groningen gelegen graanpakhuizen met krachtwerktuig om te voorkomen, dat deze industrie zich naar de provincie zou verplaatsen. 78—79.

— voor Joodsche bedrijven. 81.

— voor het inhalen van R. K. feestdagen. 81.

— voor het inhalen van aan vacantie besteden werktijd. 81—82.

Mededeelingen omtrent ingestelde beroepen tegen afwijzende beslissingen der districtshoofden op verzoeken om —. 82.

— in spoedeisende gevallen, zonder bijzondere vergunning van het districtshoofd. 82—83.

Overzicht van de ingevolge artikel 29 der Arbeidswet 1919 verleende machtigingen tot — (zgn. couponboekjes) en van de binnengekomen mededeelingen, dat — was verricht (coupons). 83.

Nadeelen van couponboekjes. 83.

— vergunningen voor bakkersgezellen. 92.

Papiermachines.

Beveiliging van en ongevallen door —. 123.

Passementwerk.

Advies inzake de voorwaarden, waaronder — voor het Departement van Oorlog zou kunnen worden gemaakt. 16.

Personeel.

Samenstelling van het — der Arbeidsinspectie. 4—7.

Uitbreiding van het —. 8.

Benoemingen, bevorderingen en mutaties van —. 8—11.

Ontslag van den heer Ir. Sicco R. SMIT als Hoofdinspecteur van den Arbeid en zijne verdiensten als zoodanig. 9—10.

Buiten het corps van ambtenaren staand —, dat ten dienste der Arbeidsinspectie werkzaam was. 11—14.

Phosphorluciferswet 1901.

Aanwijzing van ambtenaren der Arbeidsinspectie tot scheikundigen voor het verrichten van het gerechtelijk onderzoek van krachtens de — genomen monsters. 17—18.

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie in verband met de —. 38.

Politie (Gemeente-).

Medewerking der —. 19—23.

De medewerking der — is verbeterd, doch nog niet voldoende. 19, 21.

Gehouden toezicht door — in verschillende provincies en steden. 19—22.

Lezingen over de Arbeidswet 1919 door ambtenaren der Arbeidsinspectie voor —. 21.

Gezamenlijk bezoek van — en Arbeidsinspectie aan inrichtingen. 21.

Het toezicht op het bepaalde omtrent den arbeidsduur is belangrijk verbeterd. 21.

Inzending door de burgemeesters der kwartaalstaten van het gehouden toezicht. 22.

Statistiek aangevende de intensiteit van het door de —, Rijksveldwacht en Marechaussée gehouden toezicht. 23.

Geringe boeten maken, dat de — slap optreedt. 252.

Postiljons.

Advies omtrent de arbeidsvoorwaarden der —. 16.

Privaten.

Hinder of schadelijke invloed van een privaat. 53.

Het ontbreken van een privaat werd eenige malen geconstateerd. 54.

Ontbreken van een voldoende aantal — in een wisselkantoor, alsmede in inrichtingen van het kunst- en amusementsbedrijf. 58.

Mededeelingen over —. 107.

In eene groote machinefabriek werd een premie- en boetestelsel betreffende het gebruik der — ingevoerd. 107.

Productie.

De groote stagnatie in de — duurt nog allerwege voort. 42.

Prijzen.

Onderzoek naar de — van levensmiddelen in winkels in de mijnstreek. 17.

Vergelijking der turf — van 1920 en die van 1921. 250.

Rechtspraak.

Overzicht van de —. 24—25.

Uitspraak inzake de bepaling van het Arbeidsbesluit betreffende de grootte van het oppervlak der lichtopeningen. 54.

Uitspraak van de Arrondissements-Rechtbank te 's-Hertogenbosch over de beteekenis der woorden „hoofd of bestuurder” (overtreding in het Electriscbe Centraal Station der gemeente Almkerk). 177.

Arrest van den Hoogen Raad omtrent de vraag wie als verantwoordelijk hoofd of bestuurder moet worden beschouwd (het werkzaam zijn van

Rechtspraak (*Vervolg*).

een arbeider eener onderneming in eene werkplaats eener andere onderneming). 177—178.

Uitspraken over de beteekenis der woorden „fabriek of werkplaats”. (Kaaspakhuizen en bankwerkerij eener automobiilverhuurdersfirma). 178—180.

Arrest van den Hoogen Raad omtrent zondagsarbeid in courantdrukkerijen (de Telegraaf). 180—182.

Arresten van den Hoogen Raad omtrent huisindustrie (mandenmakers te Vlijmen en huiswever). 182—183.

Uitspraken over toepasselijkheid van het zgn. Bazenbesluit (coupeurs en fabrieksarbeid door bazen tijdens staking van arbeiders). 183—185.

Arrest van den Hoogen Raad betreffende het begrip „overmacht” (koffiebranderij in het 2de district). 185—186.

Arrest van den Hoogen Raad, waarbij de arbeid van een coupeur, die wel eens ten behoeve van het publiek in den winkel komt, niet onder arbeid in winkels wordt gerangschikt en waarbij wordt bepaald, dat snijden van costuums iets geheel anders is als het veranderen van kleeven. 186—187.

Rookbestrijding.

Uitgebrachte adviezen door de Vereeniging tot bevordering van rookvrij stoken inzake —. 234—235.

Mededeelingen omtrent de gegeven stokerscursussen door voornoemde vereeniging. 235—236.

De aanraking tusschen het Departement van Arbeid en voornoemde vereeniging heeft voor wat betreft de stokerscursussen sinds Januari 1922 opgehouden te bestaan. De bemoeiingen hiermede zijn overgegaan naar het Rijksinstituut van Brandstofeconomie. 236.

Rusttijden.

Vrijstelling van de bepalingen omtrent —. 84.

Mededeelingen over het verblijven in de werkplaatsen gedurende de —. 84.

Rusttijden- en Arbeidslijstenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920.

Groote moeilijkheden bij het vaststellen van overtredingen in inrichtingen, waarvoor bij het — vrijstellingen van de bepaling omtrent rusttijden is toegestaan. 63.

Rijksveldwacht.

Lezingen over de Arbeidswet 1919 door ambtenaren der Arbeidsinspectie voor de —. 21.

Medewerking van de —. 23.

De medewerking van de — nam belangrijk toe. 23.

Statistiek, aangevende de intensiteit van het door Gemeentepolitie, — en Marechaussée gehouden toezicht. 23.

Rijwielerherstellers.

Van de — in Twenthe ging een drang uit om op 7 uur n.m. te mogen eindigen, ten einde de om 6 uur n.m. van de fabrieken komende arbeiders te kunnen helpen. 64.

Schaafbanken.

Beveiliging van en ongevallen door —. 127—128.

Schaftlokalen.

Mededeelingen omtrent —. 106—107.

In vele fabrieken zijn door de invoering van den 8-urendag de — overbodig geworden. 107.

Herhaaldelijk moest aanmerking worden gemaakt op den minder zinnelijken toestand der —, alsmede op 't feit, dat deze voor andere doeleinden gebruikt werden of niet behoorlijk verlicht, ingericht of verwarmd waren. 107.

In het 3de district moest meermalen op het weder inrichten van — in steenhouwerijen worden aangedrongen. 175.

Scheepswerven.

Verzet van de zijde der arbeiders op de groote — om over te werken, aangezien verband gevoeld werd tusschen het overwerk en loonsverlagingen. 76.

Aan alle — in het 10de district werd een afschrift gezonden van de bepalingen van het Veiligheidsbesluit, welke op — betrekking hebben. 134.

Ongevallen op —. 134—135.

Klacht van eene vakvereeniging over gevaarlijke wijze van werken op eene scheepswerf. 135.

Scheidsrechterlijke beslissing (Zie onder Arbitrage).**Scheikundige dienst.**

Werkzaamheden van den —. 30.

Schoenindustrie.

Mededeelingen over een onderzoek naar huisarbeid in de —. 189.

Schuurmachines.

De arbeid aan zgn. schuur- of uithaalmachines in eene vloerzeilfabriek door jeugdige personen werd verboden. 52.

Sigarenindustrie.

Keuring van jeugdige personen, werkzaam in de —. 56, 203—204.

Overtreding van de bepaling omtrent vrije luchtruimte in lokalen, waar sigaren of sigaretten worden gemaakt of tabak in drogen toestand wordt bewerkt. 56—57.

Slaapvertrekken, welke tevens werkplaatsen zijn.

Overtredingen van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in werklokalen, welke tevens als slaapvertrekken worden gebruikt. 54.

Slagerijen.

De contrôle op onbeveiligde vleeschmolens in — nam zéér veel tijd in beslag. 55.

Talrijke overtredingen in — van de bepalingen betreffende den arbeid op zaterdagmiddag. 60.

In het 6de district is, na overleg met werkgevers- en werknemersorganisaties, in de 16 belangrijkste gemeenten van dit district plaatselijk eene uniforme regeling getroffen, waarbij begin en einde van den dagelijkschen werktijd, middagrust en vrije middag voor alle — gemeentelijk dezelfde zijn. 63.

De bepaling van het Werktijdenbesluit, dat in een winkel, welke tevens fabriek of werkplaats is, niet later dan 9 uur n.m. mag worden gewerkt, is eene bron van overtreding voor de slagerswinkels. 63.

In — kwam het veelvuldig voor, dat men één der knechts zgn. bedrijfs-leider maakte om te kunnen profiteeren van de gunstige bepalingen van het zgn. Bazenbesluit. 99.

Slijperijen.

In de metaal — van rijwielfabrieken en vernikkelinrichtingen worden de afzuiginstallaties nog weinig gewaardeerd. 119.

Slijpsteen.

Beveiliging van en ongevallen door —. 124—126.

Snelpersen.

Beveiliging van en ongevallen door —. 126.

Staalwarenfabriek.

Keuring van jongens, werkzaam in eene —. 205.

Staking.

— in eene textielfabriek ten gevolge van de weigering der arbeiders om overwerk, hetwelk tegen hun zin verleend was, te verrichten. 72.

Stanzmachines.

Beveiliging van en ongevallen door —. 123—124.

Statistiek (Centrale Commissie voor de).

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van de —. 15.

Steenfabrieken.

Mededeelingen omtrent het doen verrichten van verboden arbeid door jeugdige personen of vrouwen in —. 57.

Keuring vrouwen, werkzaam in —. 193.

Steenhouwers.

De toestand in het — bedrijf was in 1921 verre van gunstig. 172.

Verdere mededeelingen omtrent den toestand in het — bedrijf. 172.

De machinale behandeling der materialen wint, ook in de kleinere werkplaatsen, steeds meer veld. 172.

Verleende Hinderwetvergunningen voor steenhouwerijen. 172.

Steenhouwers (Vervolg).

Overzicht van het aantal steenhouwerijen, waarin behalve de patroon nog één of meer arbeiders werken, ingedeeld naar de districten. 172.

Verplichte- en onverplichte keuringen van —. 172—173, 200—202.

Mededeelingen omtrent de naleving der wettelijke bepalingen inzake de inrichting der — werkplaatsen. 174—175.

In beroep vernietigde de Minister van Arbeid een door het hoofd van het 2de district gestelden eisch om de wanden van eene — werkplaats zóó te betimmeren en af te pleisteren, dat zij blijvend een gesloten geheel zouden vormen. 174.

Vrijstellingen van bepalingen der — wet. 175—176.

Naleving der bepalingen omtrent werktijden en arbeidslijst in steenhouwerijen. 176.

Steenhouwerswet.

Wijziging der —. 2.

Steun (Centraal Comité tot — aan Nederlanders in het buitenland).

De Directeur-Generaal van den Arbeid was onder-voorzitter van het —. 16.

Steuncomité (Koninklijk Nationaal).

Werkzaamheden der Arbeidsinspectie ten behoeve van het —. 15.

Steunverleening (Interdepartementale advies-commissie inzake de — aan werklozen).

De Directeur-Generaal van den Arbeid was voorzitter van de —. 16.

Stof (Zie onder Dampen, gassen en stof).**Stofafzuigingsinstallaties.**

In machinale vlasserijen werden meermalen lage temperaturen waargenomen, veroorzaakt door de —. 108.

Stoker.

Overtreding van de bepaling, dat een persoon beneden 16 jaar geen machinist of — mag zijn bij krachtwerktuigen en stoomketels. 51.

Stokerseursussen (Zie onder Rookbestrijding).**Stolmachines.**

Ongevallen door —. 124.

Stoomketels.

Ongevallen door —. 121.

Strafbaarheid (Zie ook onder Aansprakelijkheid).

Mededeelingen over het niet-strafbaar zijn van overtredingen in bepaalde gevallen. 96—97.

Strijkerijen.

Vrijstellingen voor te lage — van de bepalingen betreffende de vrije luchtruimte. 57.

Afkeuring van te lage —. 57.

Strijkmachines.

Mededeelingen omtrent den arbeid aan verwarmde — door jeugdige personen. 55.

Beveiliging van en ongevallen door —. 55, 128.

Suikerfabrieken.

. Zwavelwaterstofvergiftiging in —. 111—118, 214—215.

Syphilis.

Mededeelingen omtrent — bij glasblazers. 217.

Teenschillersbedrijf.

Verboden kinderarbeid in het —. 47.

Overwerkvergunningen voor het — werden verleend wegens het vroege voorjaar en de groote droogte. 64.

Temperatuur.

Mededeelingen omtrent arbeid van jeugdige personen in te hooge —. 53.

Mededeelingen omtrent den arbeid van jeugdige personen en vrouwen in te lage —. 54—55.

Te lage — in winkels; tegen een voorschrift inzake de verwarming werd beroep aangeteekend. 57—58.

Mededeelingen omtrent verhooging van te lage —. 108—109.

Lage — werd meermalen geconstateerd in machinale vlasserijen, veroorzaakt door de stofafzuigingsinstallaties. 108.

Mededeelingen omtrent verlaging van te hooge —. 109.

Textiel.

. Keuring van jeugdige personen, werkzaam in de —industrie. 56, 197—198.

Bij de in stukloon werkende —arbeiders bleek sterke neiging te bestaan om vóór den aanvang van den productieven arbeid verschillende voorbereidende werkzaamheden te verrichten. 64.

Toegang.

Het beletten van — aan inspecteerende ambtenaren kwam tweemaal voor. 97—98.

Touwslagerijen.

Keuring van beschermd personeel in —. 197.

Uithaalmachines.

De arbeid aan zgn. schuur- of — in eene vloerzeilfabriek werd voor jeugdige personen verboden. 52.

Vacantie.

Overwerk voor het inhalen van —. 81—82.

Vakvereenigingen.

Klachten ingediend door —. 26, 135.

Overleg der Arbeidsinspectie met — van werkgevers en arbeiders vond veelvuldig plaats. 41.

Op wensch van — van werkgevers en -nemers kan volgens de gewijzigde

Vakvereenigingen (*Vervolg*).

Arbeidswet 1919 van de wettelijke regelingen onder zekere voorwaarden worden afgeweken. 41.

De leiders der arbeiders— zijn in den regel sterk gekant tegen overwerk. 44.

Menigmaal werd de hulp van de arbeiders— ingeroepen, ten einde de beslissing op verzoeken om overwerk zoo zuiver mogelijk te doen zijn. 71.

Voor sommige bedrijven, waarin veelvuldig overwerk werd aangevraagd, nam het overleg met de — een vasten vorm aan (o.a. advies-commissies uit de metaalbewerkersorganisaties te Hengelo en Enschedé). 71—72.

Ontstemming der werkgevers over het overleg der Arbeidsinspectie met de — der arbeiders bij verzoeken om overwerk. 72.

Het overleg der Arbeidsinspectie met de — der arbeiders bij verzoeken om overwerk maakte in de Tweede Kamer der Staten-Generaal een onderwerp van behandeling uit. 72.

De — der werkgevers werden meestal geraadpleegd bij verzoeken om overwerk. 72.

Vallen.

Arbeid van jeugdige personen, waarbij deze gevaar liepen van naar beneden te —. 51, 52—53.

Veenderijen.

Verboden kinderarbeid in de —. 48.

Overtreding van het verbod van bepaalden veenarbeid door jeugdige personen beneden 15 jaar. 51—52.

Sterke afname van het doen verrichten van verboden veenarbeid door jeugdige personen beneden 15 jaar. 52.

In de — kwam zaterdagmiddagarbeid nogal eens voor in verband met de groote droogte. 61.

Het toestaan van het trappen der veenspecie op zaterdagmiddag is nog noodzakelijker dan het verdeelen der gespreide specie in turven en het te drogen zetten. 61.

In het veenderijbedrijf werd zoowel door patroon als arbeider de wensch geuit om vroeger (5 in plaats van 6 uur v.m.) te mogen beginnen. 64.

In de — werd geëischt, dat de betreffende personen een duplicaat van de arbeidskaart bij zich zouden dragen. 93.

In de — gaf de bepaling, welke het hoofd of den bestuurder eener onderneming aansprakelijk stelt voor de naleving der Arbeidswet 1919, moeilijkheden. 95—96.

De beveiliging van de locomobielen en andere machines in de — laat, door onwil van werkgevers en -nemers, nog veel te wenschen over. 121.

Mededeelingen omtrent het veenderijbedrijf. 249—252.

Het jaar 1921 was voor het veenderijbedrijf een der slechtste. 249.

Loonconflict tusschen arbeiders en werkgevers in de —. 249.

Vergelijking der turfprijzen van 1920 en die van 1921. 250.

Naleving der Arbeidswet 1919 in de —. 250—251.

Veenderijen (*Vervolg*).

Mededeeling omtrent opgemaakte processen-verbaal wegens overtreding der veiligheidsvoorschriften in de —. 251.

Naleving der Veiligheidswet in de —. 252.

Veiligheidsbesluit.

De bepaling van artikel 191 van het —, waarin verboden wordt acetyleen-toestellen, anders dan tijdelijk en in bijzondere omstandigheden, in een werklokaal op te stellen, werd vaak overtreden. 131.

Aan alle scheepswerven in het 10de district werd een afschrift gezonden van de bepalingen van het —, welke op scheepswerven betrekking hebben. 134.

Verleende vrijstellingen van voorschriften van het —. 169—171.

Veiligheidsmuseum.

Expositie van affiches der Amerikaansche Veiligheidsvereeningen in het —. 15.

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van het bestuur van het —. 15.

Het hoofd van het 5de district was secretaris van het bestuur van het —. 17.

Inspecteur van den Arbeid R. A. GORTER was directeur van het —. 17.

Veiligheidswet.

Overzicht der gestelde eischen en gegeven aanwijzingen krachtens de —. 101.

Mededeelingen omtrent goedkeuring der bouwplannen ingevolge artikelen 2—5 der —. 101.

Overzicht van de gestelde eischen krachtens de — over de jaren 1913 tot en met 1921. 120.

Het aantal in 1921 gestelde eischen krachtens de — is lager dan in 1919 en 1920, hetgeen grootendeels het gevolg is van het feit, dat de Arbeidsinspectie te veel tijd voor de uitvoering der Arbeidswet 1919 noodig had en van de malaise. 120.

De eisch om bij motoren veiligheidsslingers aan te schaffen verwekte niet zelden verzet. 121.

Verzet in de veenderijen van arbeiders en werkgevers tegen beveiliging van locomobielen en andere machines. 121—122, 252.

Mededeelingen omtrent ingestelde beroepen krachtens de — (artikel 16). 166—168.

Verleende vrijstellingen krachtens de — (artikel 26). 169—171.

Mededeeling omtrent opgemaakte processen-verbaal in de veenderijen wegens overtreding der veiligheidsvoorschriften. 251.

Mededeelingen omtrent naleving der — in de veenderijen. 252.

Mededeelingen omtrent de naleving der — in vlasbraakhokken in Friesland. 254.

Ventilatie (*Zie onder Luchtverversching*).**Verbandcursussen** (*Zie onder Eerste hulp bij ongevallen*).**Verffabriek.**

Keuring van jongens, werkzaam in eene stoom —. 205.

Vergaderingen.

— van den Directeur-Generaal van den Arbeid met de Districtshoofden der Arbeidsinspectie. 15.

Vergiftiging (Zie ook onder Beroepsziekten).

Mededeelingen omtrent eenige gevallen van zwavelwaterstof—. 111—118, 214—215.

Mededeelingen omtrent eenige gevallen van — door gassen of dampen. 118. Het voorkomen van —. 166.

Kooloxyde— in eene schelpkalkbranderij. 166.

Mededeelingen omtrent benzol— in eene chemische fabriek en in eene asfaltfabriek. 213.

Mededeelingen omtrent eenige gevallen van kooloxyde—. 213.

Mededeelingen omtrent eenige gevallen van lood—. 213—214.

Mededeelingen omtrent een geval van zinkoxyde— in eene elektrische centrale (met foto). 215—216.

Petroleum— op eene scheepswerf. 217.

Vergunningen (Zie ook onder Overwerk).

— voor het verrichten van arbeid *buiten* fabrieken of werkplaatsen op andere tijden, dan *in* fabrieken of werkplaatsen geoorloofd is. 84—85.

— voor bakkersnachtarbeid en -voorarbeid. 88.

De voorwaarden, verbonden aan de — voor bakkersnachtarbeid en -voorarbeid werden vaak niet nageleefd, waardoor soms intrekking der — plaats had. 88.

— tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkerspatroons. 91.

De burgemeesters lieten gewoonlijk niet meer controleeren of de patroon wel alleen bleef werken, nadat zij eene vergunning tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkerspatroons verleend hadden. 91.

Verscheidene — tot nachtarbeid voor alleen werkende bakkerspatroons werden ingetrokken, toen bleek, dat de patroon zich geregeld door anderen liet helpen of de aan de — verbonden voorwaarde niet naleefde. 91.

Verlichting.

Herhaaldelijke overtreding van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in onvoldoend verlichte lokalen. 54.

Uitspraak inzake de berekening van de grootte van het oppervlak der lichtopeningen. 54.

De dagverlichting in kantoren laat in vele gevallen te wenschen over. 58.

Mededeelingen omtrent de — in werklokalen. 102—104.

Bij de behandeling van Hinderwetaanvragen moest herhaaldelijk gewezen worden op den eisch van goede verlichting. 102.

Mededeelingen omtrent de *noodverlichting* in fabrieken en werkplaatsen. 102—103.

Nieuwe noodverlichtingstoestellen. 103—104.

Mededeelingen omtrent de elektrische verlichting op bouwwerken (met foto). 222—223.

Verwarming (Zie onder Temperatuur).**Verzet.**

Sterk — der arbeidsters tegen het opsteken van het haar. 52.

Soms zéér hardnekkig — tegen de wettelijke bepalingen omtrent bakkers-arbeid. 88—89.

— der arbeiders en werkgevers in de veenderijen tegen de Veiligheidswet. 121, 252.

— der arbeiders en werkgevers in de veenderijen tegen de Arbeidswet 1919. 250.

Visscherij.

De Arbeidswet 1919 heeft een heilzamen invloed gehad in de herstelplaatsen van het — bedrijf te IJmuiden. 63—64.

Vlasserijen.

Onderzoek naar den werktijd in Belgische —. 17, 78.

Oprichting eener groote vlasfabriek, waarin eene van de normale geheel verschillende werkwijze wordt toegepast. 33.

In machinale — werden meermalen lage temperaturen waargenomen, veroorzaakt door de stofafzuigingsinstallaties. 108.

Mededeelingen omtrent de stofbestrijding in —. 119.

Geneeskundig onderzoek van beschermd personeel in hand —. 196.

Mededeelingen omtrent de hand — in Friesland. 254—255.

Pogingen om verbetering te brengen in de allererbarmelijkste hygiënische toestanden in de — in Friesland bleven nagenoeg zonder resultaat. 254.

Vleeschmolens.

Onbeveiligde —. 37.

Veel tijd werd vereischt voor de contrôle op onbeveiligde — in slagereijen. 55.

Mededeelingen inzake het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen aan onbeveiligde —. 55.

Beveiliging van en ongevallen door gehaktmachines. 129—130.

Een nieuw type gehaktmachine, dat even gevaarlijk is als de eerste typen, werd in den handel gebracht. 129—130.

Vloerzeilfabriek.

Uitvaardiging van een verbod van bepaalden arbeid door jeugdige personen in eene —. 52.

Vonnissen.

Geringe boeten maken, dat de politie slap optreedt. 252.

Voorarbeid.

Mededeelingen omtrent de toepassing der bepalingen inzake — in broodbakkerijen. 86—90.

Vergunningen tot — in broodbakkerijen. 88.

Verscheidene malen werd geconstateerd, dat de aan de vergunningen tot — in broodbakkerijen verbonden voorwaarden niet werden nageleefd; soms had dit intrekking der vergunning tot gevolg. 88.

Vrijstellingen.

- voor te lage strijkerijen van de bepalingen betreffende de vrije lucht-ruimte. 57.
- van de rusttijdbepalingen. 84.
- van de verschillende bepalingen omtrent arbeidslijst en -register werden eenige malen verleend. 94—95.
- Verleende — krachtens de Veiligheidswet (artikel 26). 169—171.
- van de bepalingen der Steenhouwerswet. 175—176.

Vijlenkapperijen.

Keuring van jongens, werkzaam in —. 204.

Wakers.

- Eigenaardige handelingen van eenige ondernemers van bewakingsdiensten in het 5de district ten aanzien van nacht — op bouwwerken. 65.
- De Arbeidswet 1919 heeft voor vele — wel een beteren werktijd, doch tevens vermindering van loon gebracht. 65.
- Mededeelingen omtrent een onderzoek naar de arbeidsvoorwaarden van —. 257—259.
- Mededeelingen omtrent den arbeidstijd van —. op wie de Arbeidswet 1919 niet toepasselijk was. 257.

Wasch- en badgelegenheden.

- Het voorschrift betreffende waschgelegenheid in loodbedrijven kon op het platteland in den zomer vaak niet worden nageleefd wegens watergebrek. 57.
- Meermalen moesten voorschriften omtrent waschgelegenheid gegeven worden in het kunst- en amusementsbedrijf. 58.
- Mededeelingen omtrent de —. 108.
- In het 9de district was de belangstelling der arbeiders, met uitzondering der typografen, voor de — nog zéér gering. 108.
- In de gasfabriek te Goes kenmerken de waschgelegenheden zich door groote zindelijkheid. 108.
- Ontbreken van waschgelegenheid in eene steenhouwerswerkplaats. 174.

Waterverontreiniging.

- De Directeur-Generaal van den Arbeid was voorzitter van de Commissie van Toezicht op het Instituut voor Zuivering van Afvalwater. 16.
- De Scheikundig-Adviseur bij de Arbeidsinspectie was directeur van bovengemeld instituut. 16.
- Mededeelingen omtrent — door fabrieken. 111—118, 236—238.
- Mededeeling omtrent Hinderwetvoorwaarden ten einde verontreiniging van het Hoendiep te voorkomen en omtrent de niet-naleving dier voorwaarden. 117—118.
- Advies inzake watervervuiling door afvalwater eener zgn. warmwater-roterij te Noordgouwe. 236—237.
- Advies inzake loozing afvalwater door boraxfabriek te Cuyk. 237.
- Oprichting van en mededeeling omtrent het Instituut voor Zuivering van Afvalwater. 237—238.

Wattenfabriek.

Keuring van jeugdige personen, werkzaam in eene —. 205.

Werkgelegenheid (Rijkscommissie voor verruiming en regularisatie van).

De Directeur-Generaal van den Arbeid was lid van de —. 15.

Werkloosheid.

Advies inzake de — in verschillende gemeenten. 16.

Werktuigen.

Overtredingen van het verbod van arbeid door jeugdige personen of vrouwen in lokalen, waar onvoldoend beschutte — zijn. 55.

Beveiliging van en ongevallen door kracht —. 121—122.

Beveiliging tegen en ongevallen door onverwacht in beweging komen van —. 123.

Werktijd (Zie onder Arbeidstijd).**Werktijdenbesluit voor fabrieken of werkplaatsen 1920.**

Naleving en toepassing van de bepalingen van het —. 59—68.

Talrijke overtredingen van de bepalingen van het — inzake arbeid op zaterdagmiddag door slagers. 60.

Andere overtredingen van de bepalingen van het — inzake zaterdagmiddagarbeid. 60—61.

Het aantal overtredingen van de bepalingen van het — is zéér groot, doch niet altijd kan van moedwillige overtreding worden gesproken. 62.

Interpretatie van artikel 16 van het —. 64.

Winkeliers.

Vooral — maakten zich schuldig aan overtreding van het verbod van kinderarbeid. 47.

Winkels.

Vorbereiding van algemeene maatregelen van bestuur tot uitvoering der werktijdbepalingen der Arbeidswet 1919 in —. 2.

Overtredingen van de bepalingen van het Arbeidsbesluit voor jeugdige personen of vrouwen in —. 57.

Beroep tegen een voorschrift inzake de verwarming in —. 57—58.

De bepaling, dat in —, die tevens fabriek of werkplaats zijn, niet later dan 9 uur n.m. mag worden gewerkt, is eene bron van overtreding voor de slagers —. 63.

Woningnood.

De — belemmerde vaak eene goede naleving van het Arbeidsbesluit. 49.

Zaterdagmiddag.

De vrije — wordt door de arbeiders zéér gewaardeerd. 44.

Zaterdagmiddagarbeid.

Naleving van het verbod van —. 60—61.

Talrijke overtredingen van de bepalingen omtrent — door slagers. 60.

Zaterdagmiddagarbeid (*Vervolg*).

Het verbod van — veroorzaakte veel moeite in heerenkleedingmagazijnen. 60.

Verschillende uitspraken over de vraag of een coupeur — mag verrichten. 60—61.

Het verbod van — veroorzaakte moeilijkheden bij los- en laadwerk aan schepen of spoorwagens, alsmede in kleine bedrijven, indien in hunne gemeenten op zaterdag de weekmarkt gehouden werd. 61.

Tegenzin der arbeiders in —. 61.

In de veenderijen kwam — nogal eens voor in verband met de groote droogte. 61.

Gebleken is, dat het toestaan van het trappen der veenspecie op zaterdagmiddag nog noodzakelijker is dan het verdeelen der gespreide specie in turven en het te drogen zetten. 61.

Het aantal processen-verbaal wegens verrichten van verboden — is vrij aanzienlijk. 61.

Mededeelingen omtrent — in veenderijen. 251.

Zindelijkheid.

De — laat in verschillende werkplaatsen te wenschen over. 108, 174.

Zitgelegenheden.

Veelvuldige overtreding van de bepalingen van het Arbeidsbesluit inzake — in winkels. 57.

Mislukte poging van een winkelier om de vóór de toonbank ten behoeve van het publiek geplaatste stoelen als — voor de winkelmeisjes te doen beschouwen. 57.

Zondagsarbeid.

Mededeelingen omtrent de naleving van het verbod van —. 59—60.

Verleende vergunningen tot —. 59.

Verbod van bakkersarbeid op zondag en de naleving daarvan. 86—90.

Arrest van den Hoogen Raad omtrent — in courantdrukkerijen (de Telegraaf). 180—182.

— in veenderijen. 251.

Zoutziederij.

De — van de Kon. Ned. Zoutindustrie te Boekelo wordt beschouwd als bij een mijn te behooren. 45.

THE UNIVERSITY OF

CHICAGO

LIBRARY OF

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 105486184